UNIV. OF
TORONTO
LIBRARY

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

TREDJE BANDET

4 ÅRG. 1901

60298
14/8/03

LUND
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

H
8
S7
o
arg.4

LUND 1901
E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI

Innehåll.

Uppsatser.

Sid.

Clason, S., Studier i 1600-talets svenska statsrätt. Johannes Loccenius och hans lära om rikets »fundamentallagar» 109, 176
Fahlbeck, P. E., Härordningsförslaget 69
— —, Grunddragen af Sveriges författning 205
— —, De civila målen. Ett stycke rättsstatistik 261
— —, Sammansatta stater och deras utveckling 269
Flodström, I., Projet de bureau statistique international 54
Frederiksen, N. C., Om Förenta Staternas penningomsättning med Europa och inom landet självt, med särskild hänsyn till bankernas sedelutgifning 155
— —, De amerikanske Trusts 283
Hamilton, M., Ett par synpunkter vid lagstiftning för en centralbank 245
Kallenberg, E., Om tjänsteförslag 7
— —, Förslag till en universitetsreform i Norge 91
Reuterskiöld, C. A., Oscar Alin 1
Widell, L., Är brottsligheten i tillväxt bland Sveriges folk? 48
— —, Några siffror rörande beskattningen i Sverige 129, 308
— —, Erfordras Konungens sanktion vid Riksdagens beslut om fastställande af grunderna för förvaltningen af statens domäner? . 303

Strödda meddelanden.

Stats- eller privatbanesystem 67
Den schweiziska turiststatistiken 68
Den gula frågan 141
De europeiska nationaliteternas tillväxt på trehundra år 144
Rysslands kostnader för sin ostasiatiska besittning 146
Referendum i Förenta Staterna 147
De engelska kolgrufvornas uttömning 149
En internationell förening för arbetareskyddslagstiftning 198
Rysslands omdaning 203
Läkarnes antal i Europas stater 268
Internationale Vereinigung für gesetzlichen Arbeiterschutz 268
Den åttonde internationella statistiska kongressen i Budapest . . . 328
Utländska värdepapper i fransk ägo 331
Rysslands folkmängd 332

Administrativ praxis.

1. Angående kommunalstämmans befogenhet i fråga om vägmål . . 151
2. Afsöndring får ej äga rum i ett sammanhang från hemmansdelar skilda från hvarandra genom laga skifte 152
3. Ingen kan mot sitt bestridande åläggas att vara fjärdingsman. Besvärsmål angående fjärdingsmansbestyret fullföljas direkt hos K. M:t 153

Oscar Alin

Oscar Alin.

Född den 22 december 1846. Död den 31 december 1900.

»Pro patria mortuus es et veritate,
Per easdem vives!«

(Inskrift å Tidskriftens blomstergärd vid Oscar Alins bår.)

Med bilden af den man, hvars bortgång ur lifvet i de stunder, då det gamla året ringdes ut och det nya in, blef till ett svidande sorgebudskap i nyårstid till allt Sveriges land och för vidaste kretsar af dess folk, inledes i dag en ny årgång af den tidskrift, som allt ifrån sitt framträdande fått räkna honom bland sina utgifvare och medarbetare, och som utom dess i väsentlig mån har hans väckande och värmande intresse för svensk statsvetenskaplig forskning att tacka för sin första tillkomst.

Oscar Alins lifsgärning är af tvåfaldig art: praktiskt politisk och teoretiskt vetenskaplig, om än i grunden härmed betecknats blott två, på det innerligaste sammanhängande sidor af en sällsynt enhetlig verksamhet. Genom hela hans lif, i stort som i smått, i det enskilda såväl som det offentliga går nämligen såsom ledande motiv och medvetet mål fäderneslandets bästa, dess välfärd och dess ära. Tog han i offentliga värf till orda, alltid var Sveriges väl hans syfte, och gällde det att i handling visa vägen, aldrig svek han de ideal han själf ställt fram eller erkänt såsom rätta, aldrig tvekade han att gå främst i faran eller, om så blef nödigt, ensam bjuda motståndet spetsen. Och satt han vid sitt skrifbord eller vandrade bland sina papper och böcker i vetenskapsmannens djupa

tankar, oftast var det då Sveriges höga och manande minnen, dess hänsofne stormän och höfdingar i fredlig eller krigisk bragd, dem han sökte åter göra rätt lefvande också för sig och sina dagars svenske män.

Så väfdes för honom lif och lära samman. Arbetsrummet i det ljusa hem, hans maka och förtrogna hjälperska i allt skapade kring honom, var det starka fäste, den rika arsenal, där han samlade och ordnade sina vapen för kampen i fosterlandets tjänst, för sin insats i dagens och tidens strider, den hvilopunkt, där han hämtade kraft och öste visdom ur sådana mäns skrifter och kärnfulla ord, dem hans forskning lärt honom att framför andra vörda såsom *svenske* män, en Gustaf II Adolf, en Hemming Gadd, en Hans Järta.

Historiens studium blef därigenom för honom ett medel och en väg till politiken, men politiken ej allenast såsom praktisk politik utan såsom tillika föremål för teoretiskt intresse och vetenskaplig forskning. Det moderna stats- och samhällslifvet, framför allt sådant det rörde sig inom Sveriges gränser och där alltsedan 1809 och 1814 efter hand utvecklat sig, eller sådant det från främmande land öfvat och öfvade inflytande på vårt folk, tog, såsom ock sig borde för en *politices et eloquentiæ professor skytteanus,* hufvudparten af hans tid och intressen i anspråk. Men därvid sökte han aldrig, ej ens när fråga blef om rent praktiska åtgärder, efter stundens framgångar och ville ej veta af sådana botemedel mot det, han ansåg ondt, hvilka väl kunde tillfälligt verka godt, men ock måste sedan medföra »sjufaldt värre« följder, utan han spanade städse med forskarens skarpa öga efter grunden och orsaken till det onda, efter sammanhanget i utvecklingen, dess utgångspunkter och väsentliga moment, och därefter bestämde han ock sedan sitt handlande.

Endast om man så ser de båda sidorna af Oscar Alins lifsgärning i deras inbördes sammanhang och växelverkan, kan man få rätt syn på och rätt förstå den samma. Ej minst gäller detta i afseende på den fråga, genom hvilken hans namn blifvit mest kändt, och hvarvid det för alltid i synnerhet såsom vetenskapligt är på det närmaste förenadt och bundet, den s. k. norska frågan, för hvilken hans bok om unionen blef teoretiskt såväl som prak-

tiskt epokgörande. Det var hvarken hat eller ovilja mot Norge, som här skapade hans uppfattning eller dikterade hans beslut; det var ej heller öfverhöghetstankar eller chauvinistisk öfverspändhet, som låg till grund för hans sträfvanden att värna Sveriges rätt, sådan han funnit den samma lagligen vara, utan här såsom eljes var det hans vilja och uppsåt att oförtydbart uppvisa och bevisa, huru förhållandet faktiskt uppkommit och utvecklats, hvar kärnpunkten i det onda, som alla sågo men ingen kunde bota, verkligen låg för att mot den och blott mot den rikta sitt angrepp. Det är ock ett ganska märkligt skådespel att se, huru detta blifvit nu, sedan han själf gått bort, äfven af många hans motståndare erkändt och huru deras framställning af hans lära nu efter hans död blifvit vida mera verklighetstrogen och förstående än den någonsin var förr. Och det ligger något underbart kraftigt och styrkande i medvetandet därom, att åtminstone till hufvuddragen hans åsikter och lära om huru det varit och hvarför det så blifvit i själfva verket är den numera i vårt land bland vetenskapsmännen så godt som obestridt härskande, liksom den ock, om ej alla tecken bedraga, förr eller senare torde åtminstone tyst erkännas inom broderlandets rent vetenskapliga kretsar såsom den historiskt riktiga. Att med den läran väl kunde förenas villighet att efter tidens och utvecklingens kraf förändra det gamla på ny grund, om blott därigenom Sveriges rikes välfärd gerom unionsbandens stärkande och icke försvagande blefve tryggad, därom bära hans verksamhet och förslag i den tredje unionskommitéen nogsamt vittne. Och om han hellre ville en afgörande kris än ett långsamt men säkert förtvinande, när ingen ljusning syntes, det var något med hans i allo svenska kynne så naturligt, att ingen bort däraf kunna taga anstöt.

Det är emellertid ej blott den unionella statskunskapen, som varit föremål för professor Alins vetenskapliga undersökningar och praktiskt politiska intresse. I visst sammanhang därmed stodo ock hans forskningar rörande Sveriges historia under Karl XIII och Karl XIV Johan. Mycket var här tyvärr ofullbordadt, då döden afbröt arbetet, men säkerligen finnes bland hans nu efterlämnade papper och noggranna, ytterst omsorgsfullt utförda och vanligen fullständiga afskrifter ett rikt och sofradt material till förra

delen af 1800-talets svenska historia och politik. Huruvida dock de arbeten, hvilkas utgifvande verkligen hunno påbörjas, skola kunna posthumt fortsättas, torde väl ännu icke kunna med visshet sägas, huru lifligt man än måste önska, att så kunde ske. Fullbordade eller åtminstone så långt hunna, som meningen kan hafva varit, blefvo däremot flera tidigare historiska skrifter, särskildt den del af Illustrerad Sveriges Historia, som afhandlar nydaningstiden under Gustaf Wasa och hans söner.

Men äfven Sveriges gällande inre statsskick, sådant det i praxis och teori ter sig, har af professor Alin i flere arbeten behandlats. Äfven här var ofta det teoretiskt politiska intresset förenadt med praktiskt politiska önskemål och sträfvanden, särdeles med hänsyn till konungamaktens behöriga upprätthållande och det nationella försvarets kraftiga stärkande. Hans politiskt vetenskapliga uppsatser i Ny Svensk Tidskrift 1885 och 1886 ej mindre än hans strödda bidrag till svenska statsskickets historia i Historisk Tidskrift 1884—87 eller hans framställningar rörande grundlagarnes tolkning ifråga om gränserna för konungens finansiella myndighet, 1887—94, visa tydligt, huru han fattade sin uppgift som statsvetenskaplig forskare. Rättsbestämmelsernas teoretiskt riktiga tydning var för honom visserligen en väsentlig sak, men han ville alltid tillika granska denna eller än hellre vinna den samma genom studiet såväl af præcedensfall i det politiska lifvet som af de åsikter, grundlagstiftarne eller sådana grundlagens kännare som t. ex. Hans Järta uttalat och häfdat. Hans forskning var därför städse riktad ej på lagtexten allena, utan tillika på alla de skrifna vittnesbörd från gångna dagar, hvilka han kunde framleta och med vetenskapsmannens kritiska skärpa skärskåda. Till egna åsikters belysande eller styrkande lät han därför ock gärna sina arbeten föregås af urkundspublikationer eller åtföljas af talrika bilagor ur materialet. Måhända blefvo härigenom för mången hans skrifter mindre njutbara, helst den egna framställningen ofta var helt kortfattad, ehuru klar och koncis; men för hans lärjungar liksom för vetenskapens idkare i allmänhet underlättades därigenom i väsentlig grad ett självstudium af det behandlade ämnet — dem och vetenskapen till stort gagn. Att själf se och pröfva var för honom en regel,

den han ock ville hos andra inskärpa till ett rättesnöre för allt vetenskapligt arbete.

På samma sätt blefvo hans föreläsningar vid universitetet en sporre till självständig forskning. Genom sin metod och sin egen starka öfvertygelsetrohet, som aldrig kräfde af andra blind underkastelse, utan tvärtom manade till eget tänkande utan hänsyn till andras åsikter eller dagens skiftande meningar, blef han en föresyn, som man gärna följde, viss om att, äfven när man möjligen icke delade hans mening, dock af honom mötas med samma förstående och välvilja som alltid eljes. Träffande och sant har ock sångaren vid hans graf kunnat sjunga:

«Och ej från lärd kateder
Han talar mer de allvarsord,
Där ej retorisk flärd var spord,
Ej fras och prål för stunden,
Men malm ur bergslagsgrunden».

Renheten i allt Oscar Alins uppsåt, ädelheten i hans karaktär har ock blifvit allmänt erkänd, huru olika än omdömena i öfrigt utfallit om hans lifsgärning. Ej är här platsen att öka dessa omdömens antal, och slutdomen, om öfverhufvud människor kunna fälla en sådan, må vi lugnt lämna åt kommande slägten att gifva. Och skulle i något litet stycke den bortgångnes uppfattning eller verksamhet kunna förefalla ensidig eller hans syn på tingen i något litet afseende missvisande, så vore detta intet märkligt: mänskligt är att misstaga sig, och hela sanningen kan ingen här i tiden finna, men stort är att som han städse sträfva därefter. Det var ock, emedan ingen, som kom i beröring med honom, kunde undgå att inse och känna detta, som Oscar Alin vann och måste vinna så många tacksamma lärjungar och vänner både inom och utom sitt läroområde, som han verkligen vann. Ärlighet och trohet i allt, en brinnande, fullständigt oegennyttig kärlek till fäderneslandet och särskildt till dess vetenskapliga forskning och dess bildningssökande ungdom voro hos honom utmärkande drag, som trots det enkla och nästan tillbakadragna, från all flärd fria yttre uppträdandet, gåfvo åt hans helgjutna personlighet den upphöjdhet och mäktiga kraft, som tvang till beundran och som för visso skall tvinga till efterföljd. Sent skall ock glömmas den förunderliga

känsla af trygghet och tillit, som väl en hvar erfor, hvilken, om ock blott en enda gång, af honom fick en sådan där tyst och lång handtryckning, följd af en den varmaste blick från klara, hjärtegoda ögon, en sådan, som endast Oscar Alin kunde gifva.

Stor som människa, stor som forskare, stor som svensk har Oscar Alin för sitt fädernesland haft och skall allt fort hafva en betydelse, som kommer blott få till del. Frid öfver den fallne kämpen!

För hans ädla lifsgärning och föredöme, »i sörjande vänners och lärjungars namn, ett tack — men för visst ej det sista!»

Uppsala i Januari 1901.

C. A. Reuterskiöld.

Om tjänsteförslag.

Af

Professor **E. Kallenberg.**

Principen om upprättande af förslag vid tillsättande af ämbeten och tjänster har mycket gamla anor i den svenska samhällsförfattningen.

Redan våra äldsta lagar, landskapslagarna, lämna exempel på tremannaförslag. Under den kristna kyrkans tidigaste period deltog nämligen menigheten i utseendet af kyrkoherde antingen så, att denne omedelbart valdes af menigheten, eller så, att menigheten presenterade biskopen ett *förslag på tre personer* (Ö. G. L, SdL) [1]). — I landslagarna förekom tremannaförslaget vid utseendet af lagmän och häradshöfdingar. I Chr. LL Tingm. B Cap. 1 stadgas angående lagmansval, att biskopen skulle utlysa landsting och själf därvid infinna sig med två personer å klerkernas vägnar. Å tinget skulle allmogen välja sex hofmän och sex bönder, hvilka tolf tillika med klerkerna hade att välja tre män af dem, som bodde i lagsagan; af de tre egde konungen nämna en. Enligt samma landslag Tingm. B Cap. 2 skulle vid häradshöfdingsval tillgå så, att å ting, som lagmannen utlyste, häradet valde tolf män, de där jämte lagmannen hade att konungen «tre i waal läggia, af them i Härade boa. Ther taki Konungen en af, then han wil och weet ther til fallin wara».

[1]) Jfr. Hildebrand, Svenska statsförfattningens historiska utveckling, Stockholm 1896, sid. 55.

Söderköpings riksdagsbeslut af 1595 [1]) innefattade, bland annat, ett försök att upplifva och tillika gifva allmännare tillämpning åt landslagens ofvanberörda stadganden om förslag [2]). I rikets förnämliga ämbeten skulle icke någon vara «fullkomlig insatt, förr än Undersåterne i then Landzände ther som sådanne Embetzmän behöfwes heller och elliest the som thet wederkommer hafwe theres frije wahl och stämme, och sätties tree i wahlet, efter som Sweriges Lagh, på hwilken Konungen sworit hafwer, om sådanne förnämlige Embeter någerlunde berörer, — — — och ther uthaf samtyckie Konungen een, hwilken H. K. M. synes».

Vår rättshistoria lämnar jämväl exempel på tjänsteförslag å flere än tre. I Rättegångsordinantien af 1614 [3]) stadgades, punkt 12, beträffade den nyinrättade Svea Hofrätt, att då någon af de utnämnde ledamöterna lämnade sitt domareämbete, skulle de öfriga sätta konungen sex män i val, af hvilka konungen utsåg en.

Det var dock först under frihetstiden, som tjänsteförslaget, särskildt tremannaförslaget, blef regel. Ämbetstillsättningarna betraktades såsom högeligen riksviktiga angelägenheter samt gjordes i regeringsformer och konungaförsäkringar till föremål för vidlyftiga bestämmelser; om dem rörde sig ock en god del af tvisterna mellan konung, råd och riksdag samt de olika riksdagspartierna.

§ 40 i 1720 års regeringsform skiljer emellan tre hufvudkategorier af tjänster. Alla högre tjänster — från och med öfverste till och med fältmarskalk — och alla dessas vederlikar, både i andliga och världsliga ståndet, skulle utdelas af Kongl. Maj:t i sittande råd, efter närmare angifna regler. «Till alla öfriga tjänster» — hette det därefter — «föreslås Kongl. Maj:t af collegierne och andra vederbörande tre de förståndigste, värdigaste och till den lediga beställningen tjänligste personer som finnas att tillgå — — —». Vid regementena skulle dock tillämpas en förordning af 1716 (enligt hvilken chefen hade att föreslå en). «Utaf de föreslagne utväljer och befullmäktigar Kongl. Maj:t den, som Hans Majestät därtill skickligast finner». — En tredje kategori utgjordes

[1]) Stiernman, Riksdagars och mötens beslut etc. del 1, sid. 434

[2]) Jfr Stavenow, Om riksrådsvalen under frihetstiden, Upsala 1890. sid. 6 f.

[3]) Schmedeman's Justitievärk, sid. 133.

af lägre tjänster, om hvilka det stadgats: «alla de lägre tjänster, hvilka collegierne, consistorierne, öfverstarne vid regementerne samt andre stater för år 1680 varit vane att förgifva, blifva ock hädanefter till deras enskilte utdelande». Särskilda bestämmelser gåfvos om tillsättande af ärkebiskop och biskopar — hvilka inom ett efter «mesta stiftets vota» upprättadt förslag å tre personer utnämndes af konungen med råds råde — äfvensom kyrkoherdar.

Beträffande den ofvan först nämnda kategorien — de högre tjänsterna — var det af regeringsformens ifrågavarande § ej fullt klart, huruvida rådet skulle upprätta förslag eller blott nämna ett antal personer [1]). Denna tvetydighet undanröjdes 1739 genom bestämmelsen, att ett förslag på tre personer skulle upprättas, och samma föreskrift intogs ock i § 9 af Adolf Fredriks konungaförsäkran 1751. En ännu viktigare fråga var den, om konungen var bunden af förslagen. I fråga om de högre tjänsterna var konungens rätt att gå utom förslaget i regeringsformen erkänd, dock med rätt och skyldighet för rådet att utvotera den, konungen ville nämna, därest utnämningen skulle vara stridande «mot Sveriges lag, regeringsformen och andre redelige undersåtares välfärd och förtjänst». Däremot syntes i fråga om sådana tjänster, till hvilka kollegierna eller andra vederbörande upprättade förslag, regeringsformens ofvan anförda stadgande binda konungen vid förslaget. Praxis utvecklade sig emellertid i annan riktning, om ock konungen, till undvikande af för honom nedsättande konstitutionella konflikter, endast med största försiktighet kunde begagna sig af befogenheten att frångå förslaget. § 9 af 1751 års konungaförsäkran fastställde denna konungens rätt, likväl så att, då någon nämndes utom förslaget, rådet skulle yttra sig och hade under förut beträffande de högre tjänsterna angifna förutsättningar utvoteringsrätt.

Ett Kongl. Bref af den 6 Oktober 1746 [2]) lämnade föreskrift angående den princip, efter hvilken tjänsteförslag borde upprättas.

[1]) Jfr Hildebrand, anf. arb. sid. 465, och Torell, Om konungens utnämningsrätt till ämbeten enligt 1720 års regeringsform, Stockholm 1876, sid. 10.

[2]) Upptaget i Brantings författningshandbok, del 1 sid. 485, äfvensom i Schrevelius' edition af Lunds Akademis Constitutioner (Lund 1832) sid. 183.

Då detta bref åberopats såsom ännu gällande [1]) och för öfrigt omedelbart rörer det ämne, som utgör denna afhandlings föremål, må det här något utförligare omnämnas. Brefvet innehåller, att «de förslager hvilka till lediga tjänsters besättjande hos Kongl. Maj:t komma att ingifvas, böra endast inrättas efter pluraliteten af rösterna, så att den som fått de mesta vota, uppföres 1:o loco, den som fått mindre 2:o loco, och den som fått de minsta 3:o loco». Det lämnas obestämdt, huruvida hvarje voterande har att föreslå allenast *en* af de sökande eller tre sökande samt, för det senare fallet, huruvida ordningen emellan de tre bör angifvas eller ej [2]). Författningen synes dock förutsätta, att de särskilda förslagsvota upptaga tre namn; i allt fall har detta varit det vanliga [3]). Hvad angår det senare spörsmålet, så kommer i betraktande, att vid bestämmandet af de olika rummen å det samfälda förslaget antalet förslagsröster öfver hufvud — utan skillnad emellan röster till olika rum — enligt ifrågavarande bref synes böra vara afgörande, så att den som med de flesta vota uppförts på förslag, utan afseende å det rum som därvid tillerkänts honom, erhåller första rummet, samt andra och tredje rummen tillfalla dem, som, efter samma beräkningssätt, hafva för sig de närmast högre röstetalen [4]). Enligt denna princip, som vi funnit iakttagen vid upp-

[1]) Af Rabenius, Handbok i Sveriges gällande förvaltningsrätt, 2:dra uppl. Upsala 1875, sid. 254.

[2]) Rådsprotokollet för den 6 Oktober 1746 uti inrikes civila ärenden innehåller: I stället för den proposition, som till Riksens ständer skolat afgå, beträffande förslagers inrättande, i anseende till de föreslagne, befalltes, att Circulaire till samtel. vederbörande Collegier, Consistorier och Embetsmän, böra afgå, att de som komma att föreslås, skola på förslaget uppföras, efter pluralitatem votorum, och icke efter ålder i tjänsten, eller i anseende till förr undfångne fullmakter.

Man finner af detta protokoll, som torde vara den enda handling, hvilken, utöfver hvad ifrågavarande bref själf innehåller, lämnar någon upplysning om dess mening, att brefvet icke tillkommit i syfte att fastställa, huru vid omröstning skulle tillgå.

[3]) Detta har åtminstone framgått af en granskning af det akademiska konsistoriets i Lund protokoll från 1840-talet rörande förslag till akademiska befattningar. Konsistoriets ledamöter hafva hvar för sig föreslagit tre — om så många kompetenta sökande funnits. I protokollet åberopas ofta 1746 års bref.

[4]) Ett kanslersbref till universiteten af den 20 December 1745 (cit. af Schrevelius, anf. arb. sid. 183) innehåller: «De Sökande rangeras på För-

rättandet af förslag till akademiska befattningar [1]), ligger mindre vikt uppå, att den voterande angifver ordningen emellan de tre af honom föreslagne; dock synes, så framt två eller flere sökande fått lika antal förslagsröster, företrädet böra tillkomma den, som fått ett större antal röster till högre rum [2]), och det är med hänsyn härtill visserligen icke utan sin betydelse, att de voterande bestämma ordningsföljden.

Med afseende å tjänstetillsättningarna bibehölls under det statsskick, som grundlades genom 1772 års regeringsform, skillnaden emellan tre olika tjänstekategorier (§ 9), därvid beträffande mellankategorien stadgandet om tremannaförslags upprättande af kollegierna eller andra vederbörande upprepades. Konungens rätt att med frångående af förslaget utnämna den han funne värdigast, erkändes utan förbehåll — frånsedt härvid den bundenhet vid förslaget, som sedan gammalt bestått vid tillsättande af biskopar, borgmästare m. fl.

De grunder, efter hvilka befordringsväsendet under frihetstiden reglerats, äro ännu i mycket för detsamma bestämmande. Hufvudstadgandet innehålles i Regeringsformens § 28: «Konungen eger att i statsrådet utnämna och befordra infödde svenske män till alla de ämbeten och tjänster inom riket, högre och lägre, hvilka äro af den egenskap, att konungen fullmakter därå utfärdar, dock böra vederbörande förut med förslag hafva inkommit, där sådana hittills egt rum». Dessutom anmärka vi bestämmelserna i §§ 29 och 31, enligt hvilka konungen till ärkebiskop, bi-

---

slagen, efter som the hafva mästa rösterna til, och thet utan afseende til hvilket rum på förslaget, the af en eller annan Ledamot kunna vara utnämnde, hälst i annor händelse en Sökande, som vunnit then förmonen at allenast blifva nämd af trenne Ledamöter, först, eller til första rummet på Förslaget, icke allenast skulle præjudicera then som sex andre Ledamöter hållit långt värdigare, fast the ej varit så måne om nämna honom til första rummet, utan skulle ock thy medelst än flera svårigheter upkomma vid omröstningar». — Detta bref har jag i konsistoriets i Lund protokoll funnit åberopadt jämte 1746 års bref. Hvad jag i texten anfört angående detta senare vinner häraf bekräftelse.

[1]) Se t. ex. konsistoriets i Lund protokoll för den 3 November 1847, § 1, och den 19 Juni 1849, § 1.

[2]) Se konsistoriets i Lund protokoll för den 7 Januari 1850, § 4.

skopar och borgmästare äfvensom rådmän och magistratssekrete rare i Stockholm har att utnämna en af tre på förslag uppförde.

Ofvan anförda stadgande i § 28 R. F. handlar endast om ämbeten och tjänster, å hvilka konungen utfärdar fullmakt, och endast beträffande dem gäller föreskriften om upprättande af förslag i de fall, där sådana förut förekommit. Förslag upprättas icke, där utnämningen ej utgår från Kongl. Maj:t utan tillkommer annan myndighet, som behandlar befordringsärendet i dess helhet; så är t. ex. inom Hofrätterna fallet med notarie- och fiskalstjänsterna, hvilkas besättande helt och hållet ankommer på vederbörande Hofrätt, hvadan en förslagssättning vore meningslös.

Några allmänna bestämmelser, som med anslutning till § 28 R. F., fastställa, i hvilka fall förslag skola upprättas, äro ej gifna. Man har att i detta hänseende hålla sig till hvad beträffande hvarje särskild befattning är sed och bruk eller i instruktion eller annan speciell författning föreskrifvet. I allmänhet kan man endast säga [1]), att förslag icke förekomma vid tillsättandet af befattningar, som icke sökas: å ena sidan vissa för viktigare ansedda beställningar, såsom förtroende sysslor (§ 35 R. F.), rådsämbeten i kollegierna m. fl., å andra sidan beställningar, till hvilka befordran sker efter tur, såsom inom militären fallet är med löjtnants- och kaptensgraderna.

För upprättande af förslag med tre förslagsrum gifves det, då förslagssättningen tillkommer ett flertal personer i förening, hufvudsakligen följande olika hufvudmetoder.

1) Hvarje röstande föreslår *en*, och å förslaget uppföras de tre, som erhållit de flesta rösterna, i den ordning, hvari röster dem tillfallit;

2) Hvarje röstande föreslår tre utan angifvande af den inbördes ordningen. Förslaget upprättas efter samma grund, som ofvan under mom. 1 är nämndt;

3) Hvarje röstande föreslår tre med angifvande af det förslagsrum, hvari han vill uppföra hvar och en af dem. Det samfällda förslaget åstadkommes genom kombination af de särskilda

---

[1]) Jfr Rabenius, anf. arb. § 107.

förslagsrösterna efter någon därför antagen princip och med fäst afseende på skillnaden emellan röster till olika förslagsrum.

4) Nära metoden N:o 3 står den metod, enligt hvilken församlingen röstar om hvarje rum särskildt. — Frändskapen dem emellan få vi tillfälle att belysa vid framställningen af de olika principer, efter hvilka vid metoden N:o 3 det samfälda förslaget kan åstadkommas.

Den första af dessa metoder är synnerligen enkel och förtjenar från denna synpunkt sedt företräde särskildt framför den tredje metoden. Men emot densamma kan en viktig anmärkning göras. Metoden lämnar icke någon säkerhet för, att förslaget — om ock de kompetente sökandena skulle vara till antalet tre eller flere — värkligen kommer att upptaga tre namn. Motsatsen skulle tvärtom helt visst synnerligen ofta inträffa i sådana fall, i hvilka de förslagssättande utgöra ett fåtal och företrädet till befattningen beror på meriter, hvilkas bedömande gifver föga anledning till olika meningar. Så t. ex. skulle det, om denna förslagssättningsmetod tillämpades vid tillsättandet af assessorsämbeten i Hofrätterna, säkerligen blifva ett ganska sällsynt undantag, att Hofrättens förslag komme att upptaga mer än en enda af de sökande, nämligen den, hvilkens hofrättsmeriter vore de största och hvilken därför af samtlige de i förslagssättningen deltagande hofrättsledamöterna föresloges. Lägger man vikt uppå, att förslaget skall nämna tre, är fördenskull ifrågavarande metod ej i dylika fall acceptabel. Därest åter förslaget skall grundas på röster, som afgifvas af en menighet eller en större korporation, såsom vid biskops- och borgmästareval, är sannolikheten för, att ett mindre antal än tre kommer att uppföras på förslaget, ej stor. Men å andra sidan bör med afseende å nämnda val tagas i betraktande, att enligt grundlagens bud konungen är bunden vid förslaget, och då konungens grundlagsenliga rätt att nämna den af de tre på förslag uppförde, som synes honom värdigast, icke får inskränkas, måste förslagssättningsmetoden vara sådan, att, så vidt på den beror, ett val emellan tre kommer att stå konungen till buds. Af nu antydda skäl kan metoden N:o 1 icke i sistnämnda fall ifrågakomma. — Den användes veterligen icke i något fall vid tillsättande af statstjänst.

Vid val till biskop och borgmästare (äfvensom i Stockholm rådmän och magistratssekreterare) tillämpas metoden N:o 2. Om biskopsval är i K. F. den 30 Maj 1759 föreskrifvet, att hvar väljande skall i sin sedel nämna tre, och att å förslag skola uppföras de tre, som fått de mesta rösterna. De allmänna stadgandena angående borgmästareval innehållas hufvudsakligen i K. Res. på borgersk. besv. den 8 Juli 1720, p, 2 samt K. Res. på St. besv. den 16 Oktober 1723, § 1 [1]). Att hvarje röstande skall i sin sedel nämna tre personer, har uttryckligen föreskrifvits i K. Br. den 7 Augusti 1794 [2]), hvarjämte i K. Br. den 15 Juli 1760 [3]) stadgats, att i det till Kongl. Maj:t afgifna förslaget de tre däråt uppförda skola upptagas i den ordning, som de fått mer eller mindre röster till.

Metoden N:o 2 synes vid ifrågavarande val vara betingad af sakens egen natur. Att icke metoden N:o 1 kan användas, har nyss förut framhållits men äfven metoden N:o 3 är ej lämplig. Då, såsom det säges i K. Br. den 15 Juli 1760 i fråga om borgmästareval, de väljandes «*förtroende*» utgör «den förnämsta grunden till själfva personernas egande förslagsrättighet» kunna de särskilda förslagsvota ej gärna innefatta någon jämförelse mellan de föreslagne. Dessutom skulle tillämpningen af metoden N:o 3, med hänsyn till de röstandes stora antal, praktiskt ställa sig svårare, beroende dock detta väsentligen på den antagna principen för sammanfattningen af förslagsvota till ett samfäldt förslag. — Om metoden N:o 2 gäller äfven, att den ej i alla befordringsärenden är användbar. Den lämnar icke säkerhet för, att ett förslag med tre olika förslagsrum kan på densamma grundas i befordringsärenden, i hvilka de röstande utgöra ett fåtal, och i hvilka, till följd af befordringsgrundernas beskaffenhet och meriternas egenskap att lätt låta sig bedömas, meningsskiljaktighet ej gärna förekommer. Vid upprättandet af assessorsförslag t. ex., uppföra vanligen alla i ärendet deltagande samma tre sökande på förslag, och då sålunda af tre sökande hvar och en har samma antal förslagsröster, skulle man enligt ifrågavarande metod stå utan ledning för bestämmandet af ordningen emellan de föreslagne.

[1]) Backmans lagsamling V, sid. 374.
[2]) Lilienbergs lagsamling III, sid. 218.
[3]) Backmans lagsamling V, sid. 375.

Härefter komma vi öfver till det egentliga föremålet för denna afhandling, nämligen principerna för förslagssättning enligt metoden N:o 3. Såvidt oss är bekant, finnes det allenast för en enda kategori af ämbeten och tjänster bestämmelser om grunderna för upprättande af ett tremannaförslag enligt denna metod. De antydda stadgandena förekomma i statuterna för universiteten af den 10 Januari 1876 äfvensom i stadgarna för karolinska medikokirurgiska institutet af den 29 April 1886. Med berörda bestämmelser till utgångspunkt och grundval gå vi till utredningen af de olika förslagssättningsprinciperna.

§ 77 i univ. stat. föreskrifver, att då ärende angående tillsättande af professorsämbete inom det större konsistoriet förekommer till handläggning, konsistoriets ledamöter hvar för sig skola, om flere sökande anmält sig, anställa bestämd jämförelse mellan sökandena och därefter uppföra trenne af dem, om så många äro, på förslag i den ordning, hvari de anses förtjenta att till ämbetet nämnas.

§ 78 i univ. stat. stadgar härefter:

«Det förslag, konsistoriet härefter bör upprätta, skall bestämmas genom sammanräkning af de särskilda förslagsrösterna; och skall därå uppföras hvar och en i det rum, hvartill han er hållit flera än hälften af de afgifna rösterna. Är första förslagsrummet sålunda bestämdt, må för afgörande af röstöfvervikten till andra eller tredje förslagsrummet röster, som sökande till högre rum undfått, sammanräknas med dem, han till det lägre vunnit. Blifver ordningen ändå obestämd, röste konsistoriet om hvarje rum särskildt mellan de tre, hvilka flesta rösterna till förslag tillfallit».

I stadgarna för karolinska institutet äro bestämmelser af samma innehåll gifna. Den § — nämligen § 41 — som motsvarar § 78 i univ. stat. är ordagrant lika lydande, men den förändring har vidtagits, att hvar och en af de tre punkter, hvilka §:n innehåller, satts såsom ett särskildt med siffernummer utmärkt moment.

För att finna någon ledning vid tolkningen af § 78 i univ. stat. ha vi forskat efter lagrummets förhistoria, men utbytet har ej blifvit synnerligen stort. Före 1876 års statuter gällde univ. statuterna af den 2 April 1852, hvilkas § 79 är källan till § 78.

Berörda § 79 hade hufvudsakligen samma innehåll och affattning som § 78. Första punkten var lika lydande med första punkten i § 78. Andra punkten upptog icke den i § 78, samma punkt, förekommande försatsen: «Är första förslagsrummet sålunda bestämdt,» utan sade blott: «För bestämmande af röstöfvervikten till andra eller tredje förslagsrummet, må röster, som — — — till det lägre vunnit». Hvad slutligen angår tredje punkten, bestod en afvikelse därutinnan, att sista satsen — som i gällande § 78 lyder: «hvilka flesta rösterna *till förslag* tillfallit» — i § 79 saknade orden «till förslag».

I motiveringen för § 78 i gällande statuter [1]), anföres ej annat, än att «den nya redaktionen utgör ett förtydligande, ämnadt att undanrödja de svårigheter, som visat sig eller kunde vara att befara vid tillämpningen af gällande stadganden i fråga om förslagsrummens bestämmande, där förnyad omröstning behöfver för sådant ändamål anställas».

§ 79 i 1852 års statuter är med några oväsentliga förändringar hämtad från 1851 års statutförslag [2]), § 96. I motiveringen för § 96 säges (sid. 70), att «med ändring af det inom universiteterna vid bestämmande af förslagsrummen vanligen tillämpade Kongl. Brefvet af den 6 Oktober 1746, enligt hvilket rummens ordning, där flera kompetenta sökande äro, bör rättas efter rösternas relativa pluralitet, nu under § 96 i underdånighet föreslås, att vinnande af visst förslagsrum skall bero af absolut pluralitet».

Beträffande § 78 i gällande univ. stat. torde följande vara otvifvelaktigt. Vid sammanräkningen af de särskilda förslagsvota har man att närmast tillse, huruvida någon sökande erhållit absolut pluralitet till första rummet, d. v. s. mer än hälften af de till samma rum afgifna rösterna. Är detta fallet, tillses, huruvida absolut pluralitet till andra och tredje rummen föreligger, och vid bedömandet af, huruvida så är förhållandet, skall, enligt andra

[1]) Se Förslag till statuter för universiteten i Upsala och Lund jämte underdånigt betänkande med motiver, afgifna den 12 Oktober 1874, Upsala 1875, sid. 17.

[2]) Underdåniga förslag och betänkanden angående nya statuter för universiteterna och ämbetsexamina, afgifna till Kongl. Maj:t i April 1851, Stockholm 1852.

punkten, röster, som sökande till högre rum undfått, sammanräknas med dem, han till det lägre vunnit. — Hvad därmed rätteligen bör förstås, skall nedan närmare utredas. — Har ej någon af de sökande vunnit absolut pluralitet till första rummet, anställes, enligt tredje punkten, ny omröstning om hvarje rum särskildt. För detta fall tager man alltså ej vidare hänsyn till de först afgifna förslagsvota, utan genom särskilda nya omröstningar bestämmes, efter hvartannat, såväl första som andra och tredje rummen. Visar det sig vid sammanräkningen af de först afgifna särskilda förslagsvota, att absolut pluralitet till första rummet är för handen, men att till andra rummet, äfven med iakttagande af det i andra punkten föreskrifna beräkningssätt, icke någon erhållit absolut pluralitet, gestaltar sig förslagssättningen på följande sätt. Första rummet är genom de först afgifna förslagsvota definitivt bestämdt. Andra och tredje rummen bestämmas genom nya omröstningar, enligt tredje punkten. Efter samma grund afgöres det fall — i värkligheten torde det ej ofta kunna förekomma — att absolut pluralitet föreligger till ej mindre första än äfven andra rummet, men ej till det tredje.

I fråga om hvad nu blifvit framhållet, torde ej gärna kunna råda någon meningsskiljaktighet. Däremot har tvekan yppat sig med hänsyn till tredje punkten. Hvad afses med den där föreskrifna nya omröstningen om hvarje rum särskildt? Af svaret härpå beror, huru man vid omröstningen har att gå till väga. Det är dock ej egentligen tredje punkten i och för sig, som föranleder frågan, utan fastmer den mindre lyckliga affattning, som §:n i dess helhet fått. Då det i första punkten säges, att å förslaget hvar och en skall uppföras i det rum, hvartill han erhållit flera än hälften af de afgifna rösterna, kan det synas, som om man här hade att göra med ett stadgande, som under alla förhållanden måste iakttagas. Om stadgandet har en sådan ovillkorlig innebörd, betyder detta, att en ovillkorlig förutsättning för, att en sökande skall kunna på förslag uppföras, är att han fått absolut pluralitet. Är meningen denna, måste tredje punkten innebära, att vid den nya omröstningen skall förfaras efter grunder, som gifva säkerhet för absolut pluralitet. Det gifves emellertid endast ett sätt att framtvinga absolut pluralitet, och detta består däri, att

man ställer sökandena till omröstning emot hvarandra två och två. Är den nu ifrågasatta tolkningen riktig, skall följaktligen så förfaras enligt punkt 3.

Af hvad i motiverna till 1851 års förslag anförts angående den §, som ligger till grund för § 78 i gällande statuter, kan möjligen ofvannämnda tolkning synas vinna stöd.

Denna tydning af § 78 torde dock icke vara den, som läsningen af samma § lägger närmast till hands. Det synes oss vara naturligare att fatta §:n så, som om för det fall, att en sammanräkning af de särskilda förslagsrösterna icke gifver till resultat, att absolut pluralitet föreligger, fordran härpå eftergifves, hvadan vid den i punkt 3 föreskrifna nya omröstningen relativ pluralitet är tillräcklig för vinnande af förslagsrum.

Motsatsen emellan de båda uppfattningarna och de konsekvenser, som hvardera förer med sig, framläggas tydligast genom exempel. Ett sådant hämta vi från ett befordringsärende, som den 16 December 1899 förevar till pröfning i det större konsistoriet i Lund.

Exempel 1.

I ärendets behandling deltogo till en början aderton konsistorieledamöter [1]). De aderton särskilda förslagsvota hade följande innehåll:

	1:sta r.	2:dra r.	3:dje r.
5 röstande:	R	M	G
2 »	M	G	R
4 »	G	M	R
3 »	M	R	G
2 »	R	G	M
2 »	G	R	M

Vid sammanräkningen af de särskilda förslagsrösterna visade sig alltså, att sökandena R, G och M erhållit:

till första rummet: R 7, G 6 och M 5 röster;
till andra rummet: R 5, G 4 och M 9 röster;
till tredje rummet: R 6, G 8 och M 4 röster.

[1]) En af dem hade, såsom univ. stat:na medgifva, insändt skriftligt votum.

Då ej någon af dem vunnit absolut pluralitet till första rummet, skreds till ny omröstning, därvid först röstades om första rummet emellan de tre. Vid denna omröstning framkommo följande röstetal[1]):

R 7, G 5 och M 5 röster.

R, som vunnit relativ pluralitet, uppfördes på första rummet.

Vid därefter företagen omröstning om andra rummet emellan G och M erhöll den förre 7 och den senare 10 röster, hvadan M uppfördes i detta rum.

Slutligen tillföllo vid bestämmandet af tredje rummet samtliga 17 röster G, som följaktligen därå uppfördes.

Hvilken hade utgången blifvit, om konsistoriet anslutit sig till den ofvan först framhållna uppfattningen, och vid de nya omröstningarna ställt R, G och M emot hvarandra två och två. En ganska vidlyftig utredning är af nöden för att fullt förstå och förklara de märkliga resultat, till hvilka man enligt denna metod kan komma.

Till en början måste man granska de särskilda förslagsvota för att se, huru enligt dem en jämförelse mellan sökandena två och två utfallit.

Man finner då, att

R	ställts	före	M	af	9	röstande
M	»	»	R	»	9	»
R	»	»	G	»	10	»
G	»	»	R	»	8	»
M	»	»	G	»	10	»
G	»	»	M	»	8	»

eller att $R = M$

$R > G$

$M > G$.

---

[1]) I den nya omröstningen deltogo blott sjutton ledamöter. Den adertonde, som insändt skriftligt votum, kunde såsom ej närvarande icke deltaga. Häri ligger orsaken till, att vid den nya omröstningen till första rummet G fick blott 5 och icke, såsom af den första omröstningen skulle framgå, 6 röster. Då vi i det följande belysa förevarande exempel, bortses från detta särskilda förhållande, såsom saknande intresse för de principiella spörsmålen.

Resultatet innebär ej något öfverraskande, ty att af två, som äro lika stora, hvardera är större än en tredje, kan ej väcka förundran.

Tre olika omröstningsordningar äro möjliga.

1:sta omröstningsordningen:

R mot M. — Då hvardera har för sig 9 röstande — det förutsättes härvid, att de röstande ej ändra mening vid den nya omröstningen — måste ordningen dem emellan bestämmas efter någon för fall af paria vota antagen grund, t. ex. ordförandens votum decisivum eller lottning. Den, som efter sådan grund vinner, ställes till omröstning emot den tredje sökanden G, hvilken därvid, då han har för sig mindre antal röstande än både R och M, måste vika.

2:dra omröstningsordningen:

R mot G. — R vinner. Därefter ställes R mot M, och beträffande utgången gäller hvad nyss yttrats.

3:dje omröstningsordningen:

M mot G. — M vinner. Beträffande omröstningen emellan M och R gäller det förut sagda.

Med anlitande af ifrågavarande metod skulle, såsom synes, förslaget kunnat blifva ett annat, än det blef enligt den metod, som konsistoriet använde.

Man kan emellertid genom att antaga, det de särskilda förslagsvota haft ett annat innehåll, än de i exempel 1 faktiskt hade, kommer till värkligt besynnerliga resultat.

Exempel 2.

Vi utgå fortfarande från, att R fått 7 röster till första, 5 till andra och 6 till tredje rummet, G resp. 6, 4, 8 samt M resp. 5, 9, 4 röster.

Med dessa röstetal är möjligt, att följande vota afgifvas:

	1:sta r.	2:dra r.	3:dje r.
4 röstande:	R	G	M
3 »	R	M	G
6 »	G	M	R
5 »	M	R	G

Tillser man, huru en jämföreise mellan sökandena två och två utfaller, finner man, att

R ställts före M af 7 röstande,
M » » R » 11 »
R » » G » 12 »
G » » R » 6 »
M » » G » 8 »
G » » M » 10 »

eller att M > R
R > G
G > M

Resultatet är orimligt. Om nämligen a är större än b, och b är större än c, så kan ej c vara större än a.

Utgången af en omröstning emellan sökandena två och två, blir i detta exempel olika, allt efter som man väljer den ena eller andra omröstningsordningen.

1:sta omröstningsordningen:
M mot R. — M vinner.
M mot G. — G vinner.
G får första rummet.

2:dra omröstningsordningen:
G mot R. — R vinner.
R mot M. — M vinner.
M får första rummet.

3:dje omröstningsordningen:
M mot G. — G vinner.
G mot R. — R vinner.
R får första rummet.

Att de resultat, hvilka man med tillämpning af ifrågavarande metod ernår, äro orimliga, beror ej på något fel vid metodens användning utan på metoden själf. Det är denna, som är felaktig. Genom att göra sig reda för, hvad hvarje förslagsvotum innebär, blir man varse, hvari felet består.

Hvarje förslagsvotum innefattar en *jämförelse mellan tre*, sätter tre kvaliteter i relation till hvarandra. Tydligt torde nu vara, att

om man vill bestämma någon viss kvalitets ställning i, låt oss säga, jämförelsekedjan, det är nödvändigt att känna denna kvalitets förhållande till ej blott en af de båda andra kvaliteterna utan till dem båda. Det är detta som ifrågavarande metod förbiser. Den jämför sökandena två och två och konstaterar därvid blott, om den ene eller andre fått företrädet. Men detta är ej nog. Vill man på en gång fasthålla jämförelsen emellan de två och få fram relationen till den tredje, måste man jämväl fästa afseende vid, om de två satts omedelbart efter hvarandra eller skilts åt genom den tredje. Endast med iakttagande häraf kan jämförelseprincipen läggas till grund för det samfälda förslagets upprättande. Hur den metod, som låter en sådan jämförelseprincip komma till sin rätt, skall vara beskaffad, blir nedan föremål för utredning.

I detta sammanhang är det af högt intresse att kasta en blick på de parlamentariska omröstningsmetoderna [1]). Utmärkande för dem är, som bekant, att de olika alternativen (förslagen) icke på en gång göras till föremål för afgörande utan antingen hvart för sig eller så, att de två och två ställas till omröstning emot hvarandra. För att ett förslag skall anses antaget, fordras följaktligen absolut pluralitet. Det förra af nyssberörda parlamentariska omröstningssätt är den s. k. seriemetoden, det senare eliminationsmetoden. Seriemetoden består däri, att alternativen sättas i en viss ordningsföljd, hvarefter församlingen röstar — med ja eller nej — om hvart och ett för sig. Antages ett alternativ, äro alla de efterföljande att anse såsom förkastade, och det antagna alternativet gäller såsom församlingens definitiva beslut. Om intet alternativ antages, slutar omröstningen med det näst sista alternativet, efter hvars förkastande det sista utan vidare betraktas såsom antaget. — Enligt eliminationsmetoden lämnas församlingen först valet emellan två af alternativen. Det af dessa båda, som föredrages, ställes därefter emot ett tredje o. s, v., till dess hvarje alternativ

[1]) Dessa ha gjorts till föremål för en intressant och skarpsinnig systematisk teoretisk undersökning af Heckscher, Bidrag til Grundlæggelse af en Afstemningslære, Köbenhavn 1892. — Inom den svenska litteraturen märkes Nordlings uppsats «Om sättet för åstadkommande af beslut i en representativ församling» i Nytt juridiskt arkiv, Afd. 2, 1890 N:o 1.

ingått i en sådan omröstning. Det alternativ, som ur dessa särskilda omröstningar afgår med seger, är församlingens beslut.

Seriemetoden är en synnerligen ofullkomlig och primitiv metod [1]). Med den skola vi ej vidare sysselsätta oss. Däremot dröja vi något vid eliminationsmetoden.

Denna senare, som skall leda sin upprinnelse från Englands parlamentariska lif eller i allt fall från England vunnit allmän utbredning, är väl ej så litet öfverlägsen seriemetoden men dock långt ifrån någon fullkomlig metod. Här skola vi blott fästa oss vid en olägenhet hos densamma. Om församlingen har att bestämma sig för ett af t. ex. tre alternativ, kan det inträffa, att allt efter som man vid första omröstningen emellan två af alternativen träffar olika val af de två, utgången blir olika. Heckscher, som framhåller denna egendomlighet, påvisar densamma i ett exempel, som vi härefter i förtydligad form anföra.

De voterande äro till antalet 9 och tre förslag, a, b och c, föreligga.

4 medlemmar = gruppen A, äro mest böjda för a, och föredraga alla, i valet emellan b och c, b.

Gruppen A sätter alltså förslagen i denna ordning: a — b — c.

3 medlemmar = gruppen B, äro mest böjda för b och föredraga c framför a.

Gruppen B:s ordning är: b — c — a.

2 medlemmar = gruppen C, äro mest böjda för c, och af dem sätter

1 b framför a; alltså ordningen: c — b — a;
1 a framför b; alltså ordningen: c — a — b.

För åsikten, att a > b äro 5 röster;
» » » b > c » 7 »
» » » c > a » 5 »

Enligt eliminationsmetoden segrar
a, om första omröstningen afser b mot c,
b, » » » » c mot a,
c, » » » » a mot b.

[1]) Härom Heckscher, sid. 43 ff.

Den ofullkomlighet hos elimationsmetoden, som föranleder dessa egendomliga resultat, har man väl beaktat men ej alltid kunnat förklara. Den förklaring, som HECKSCHER lämnat, är synnerligen upplysande.

HECKSCHER skiljer, med afseende å spörsmålet, huru en församling skall välja ett af flera alternativ, emellan församlingens inre, *immanenta*, och dess yttre, *apparenta*, pluralitet. De behöfva ingalunda sammanfalla. Den immanenta pluraliteten kan omfatta en mening, ehuru t. o. m. mer än hälften af de röstandes antal d. v. s. en absolut apparent pluralitet omfattar en annan mening. För att fatta detta, måste man till en början tillse, huru individen går till väga vid valet emellan flera alternativ. Han begrundar hvart och ett för sig och väger mot hvarandra skälen för och emot. De förra framkalla en stämning för, en positiv, de senare en stämning mot, en negativ stämning. Genom subtraktion framkommer den slutliga stämning, vare sig positiv eller negativ, som han hyser i fråga om alternativet. Den starkaste positiva stämningen afgår med segern. De olika stämningarna kan man beteckna med siffror, den starkaste positiva med 1, den starkaste negativa med — 1, likgiltigheten med 0 och mellanstämningarna med bråktal, positiva eller negativa. — Härefter har man att klargöra hvad det betyder, att en församling fattar beslut. Uttrycket är figurligt, i ty att församlingen ej existerar såsom en självständig psykisk enhet. Då en församling säges fatta ett beslut, kan detta således ej betyda annat, än att församlingsmedlemmarnes särskilda beslut få samvärka. En sådan samvärkan är endast möjlig på det sätt, att hänsyn tages till medlemmarnes samtliga stämningar. En församling är ett flertal individer, och församlingens stämningar äro därför summan af medlemmarnes särskilda stämningar. Genom addition och subtraktion af dessa senare finner man således församlingens starkaste stämning, dess sanna mening. — Ett exempel [1]):

	för a	för b
A:s stämning	1	$^9/_{10}$
B:s »	1	$^9/_{10}$
C:s »	0	$^7/_{10}$
Totalstämning	2	$2\ ^1/_2$

[1]) HECKSCHER, sid. 16.

Den immanenta pluraliteten är här för alternativet b, men den apparenta, t. o. m. en absolut apparent, 2 af 3, för alternativet a.

Efter denna utredning är ej svårt att förstå, hvarpå i det från HECKSCHERS arbete hämtade exemplet med 9 röstande och tre förslag den skenbara motsägelsen beror. Eliminationsmetoden lider af det felet, att de subsidiära stämningarna ej få komma till sin fulla rätt. Då a sättes mot b, har gruppen A ej tillfälle att uttala sig om ordningen emellan b och c och gruppen B icke om ordningen emellan a och c. Segrar gruppen A, får vid den därpå följande omröstningen emellan a och c gruppen B fram sin åsikt om relationen emellen a och c, men gruppen A är allt fortfarande i saknad af tillfälle att jämföra b med c, hvadan dess subsidiära stämningar ej påverka resultatet. Häraf motsägelsen.

Den metod för förslagssättning, som i ofvanstående exempel 2 användts, är ingen annan än den parlamentariska eliminationsmetoden. Hvad vi utvecklat till belysning och förklaring af berörda exempel torde i grunden sammanfalla med den förut antydda framställning, som HECKSCHER lämnat i fråga om skillnaden emellan en församlings immanenta och apparenta pluralitet. Felet är dock mera påtagligt och lättare att uppvisa, då det gäller förslagssättning, än då en församling skall bestämma sig för ett bland flera alternativ.

Det torde nu vara till full evidens ådagalagdt, att eliminationsmetodens användning vid förslagssättning ej är försvarlig. Och då samma metod erbjuder det enda möjliga medlet att få förslagsrummen bestämda genom absolut pluralitet för det fall, att sådan ej är redan i de först afgifna särskilda förslagsvota gifven, måste man vid omröstning enligt punkt 3 i § 78 af univ. stat. uppgifva fordran på absolut pluralitet och nöja sig med relativ. Annat har med all säkerhet statuternas författare ej afsett. Eliminationsmetoden lärer aldrig ha funnit tillämpning vid personliga val. Den öfverensstämmer ej rätt med de principer, efter hvilka en kollegial ämbetsmyndighet har att fatta beslut. Och den torde icke stå väl tillsammans med de ordalag, i hvilka punkt 3 affattats.

På grund af hvad sålunda blifvit anfördt,

att konsistoriet i Lund rätteligen förfarit vid upprättandet af förslag i det befordringsärende, som i exemplet 1 afses.

Andra punkten i § 78 skall härefter till sitt innehåll närmare undersökas. Denna undersökning är ingalunda af intresse blott för förståelsen af nämnda § utan har generellt intresse för det ämne, som nu sysselsätter oss, då det nämligen torde vara en allmänt omfattad mening, att vid bestämmande af ett lägre rum röster, som sökande till ett högre undfått, skola sammanräknas med de till det lägre afgifna. Äfven här anknyta vi undersökningen till ett exempel och taga ett sådant från ett befordringsärende, som den 28 Maj 1892 förekom i det större konsistoriet i Lund.

Exempel 3.

I ärendet deltogo 17 ledamöter. Sökandena voro tre: Lön., Lov. och S. Följande vota afgåfvos:

	1:sta r.	2:dra r	3:dje r.
8 röstande:	Lov.	S.	Lön.
5 »	Lön.	S.	Lov.
4 »	Lön.	Lov.	S.

Följaktligen hade sökandena fått:
till första rummet, Lön. 9 och Lov. 8 röster;
till andra rummet, S. 13 och Lov. 4 röster;
till tredje rummet, Lön. 8, Lov. 5 och S. 4 röster.

Konsistoriet uppförde sökandena i ordningen: Lön. — S. — Lov.

Hvad angår andra rummet kommer i betraktande, att S. fått 13 röster till detta rum, medan Lov. fått 8 röster till det första och 4 till andra rummet. Den närmaste frågan blir den, om det föreligger absolut pluralitet till andra rummet. Då de röstande voro 17, kan det tyckas, som om både S. och Lov. hade sådan pluralitet. Men detta är orimligt, ty då absolut pluralitet betyder mer än hälften af de afgifna rösterna, kan endast *en* hafva sådan. Det absoluta pluraliteten måste således i förevarande fall utgöra mer än hälften af ett större tal än 17. Till de 17 andra-rums rösterna måste på grund af ifrågavarande stadgande gifvetvis läggas åtminstone Lov:s 8 första-rums röster. Ifrågasättas kan, om icke

samtliga 17 första-rums röster böra sammanräknas med de 17 andra-rums rösterna. Anser man det förra alternativet vara det riktiga, blir det tal, i förhållande till hvilket den absoluta pluraliteten skall beräknas, 25 och för vinnande af andra förslagsrummet fordras minst 13 röster. Håller man sig till det senare alternativet, fordras för andra rummet mer än hälften af 34 d. v. s. minst 18 röster. Det förra alternativet har otvifvelaktigt mest stöd i stadgandets affattning. Ja, man torde med anspråk på full visshet kunna påstå, att stadgandet afser detta alternativ och icke det andra, enligt hvilket den absoluta pluraliteten måste utgöra mer än hälften af alla första- och andra-rums röster sammanräknade. Ty vore det senare meningen, så skulle stadgandet medföra, att ny omröstning alltid måste anställas till utrönande af andra och tredje rummen. Om nämligen icke någon af de sökande vunnit absolut pluralitet till det första rummet, skall på sådan grund enligt punkt 3 omröstning om hvarje förslagsrum ega rum. Och om någon sökande fått absolut pluralitet till första rummet, är det ej möjligt, att annan sökande till andra rummet erhållit absolut pluralitet, så beräknad som nu är ifrågasatt, vid hvilket förhållande omröstning för bestämmande af andra och tredje rummen städse blefve nödvändig. Men § 78 förutsätter alldeles otvetydigt, att på grund af första voteringen absolut pluralitet till alla tre förslagsrummen kan föreligga.

Enligt den här häfdade uppfattningen hade i förevarande exempel S., som fått 13 andra-rums röster, absolut pluralitet till andra rummet, och skulle, såsom ock skedde, omedelbart däråt uppföras.

Det resultat, som sålunda ernåddes, kan emellertid ej undgå att väcka stora betänkligheter. Granskar man de särskilda förslagsvota, finner man, att af de 17 röstande icke mindre än 12 satt Lov. före S. Den omständigheten, att af två föreslagne den ene af pluraliteten satts före den andre, medan denne senare endast af minoriteten föredragits den förre, behöfver väl, på sätt den följande framställningen om den genomförda jämförelsens princip ådagalägger, ingalunda, rationellt sedt, städse föranleda, att den af de båda, som har pluraliteten för sig, å det samfälda förslaget bör erhålla rum före den andre. Men — för att

hålla oss till det föreliggande fallet — det synes föga rimligt att likställa S:s 8 andra-rums röster med de af samma personer afgifna 8 röster, som gifvit Lov. rummet före. Man förbiser, då man så gör, att förslagsrummen äro uttryck för en jämförelse och icke, åtminstone om man blott tager hänsyn till det teoretiskt riktiga, böra vid sammanfattningen af vota till ett samfäldt förslag behandlas såsom självständiga storheter.

I tredje punkten af §: 78 återstår ett moment, som hittills icke varit berördt, men påkallar någon uppmärksamhet. Det stadgas, att konsistoriet skall rösta om hvarje rum särskildt »mellan de tre», hvilka flesta rösterna »till förslag» tillfallit. För att vid de nya omröstningarna öka utsikterna för absolut pluralitet, har statuternas författare här förskrifvet, att om de sökande äro flere än tre, det öfverskjutande antalet skall elimineras bort, och afgörande för, hvilken eller hvilka af de sökande skall utgå, är antalet förslagsröster vid första voteringen. I denna bestämmelse torde man ha att se en reminiscens från 1746 års bref, som vid förslagssättningen låter det komma an på antalet förslagsröster utan att göra skillnad emellan röster till olika rum. Sedd i belysning af den genomförda jämförelsen princip, är bestämmelsen föga rationell, då den kan föranleda, att någon elimineras bort, som i själfva värket har en fördelaktigare ställning enligt de första förslagsvota än en af dem, som får komma med vid de nya omröstningarna.

Härmed är utläggningen af § 78 afslutad. Då de synpunkter, som därvid kommit i dagen, ha betydelse ej mindre för ämnet i allmänhet än för detta särskilda positiva stadgande, kan den följande mera generella framställningen göras relativt kort.

Bestämmelserna i § 78 univ. stat. äro grundade på tanken, att företrädet till ett visst förslagsrum beror på röstpluralitet till *detta* rum, med den, såsom det vill synas, självklara modifikation, att vid bestämmande af ett lägre rum sökande får tillgodoräkna sig röster till högre rum. I nämnda § har absolut pluralitet uppställts såsom en primär fordran, men därest ej sådan pluralitet innefattas i de först afgifna förslagsvota, skall vid de för denna händelse föreskrifna nya omröstningarna relativ pluralitet tagas för god. Till en början må nu tillses, om den i första hand upp-

ställda fordran på absolut pluralitet är, då kravet därpå dock ej vidhålles, betydelselös. Frågan gäller, om icke den tanke, som är nedlagd i § 78, lika väl skulle komma till sin rätt genom följande formulering:

»Det förslag, konsistoriet härefter bör upprätta, skall bestäm mas genom sammanräkning af de särskilda förslagsrösterna, och skall därå sökande uppföras i det rum, hvartill han erhållit flera röster än hvarje annan sökande, med iakttagande därvid att för bestämmande af andra och tredje förslagsrummen röster, som sökande till högre rum undfått sammanräknas med dem, han till det lägre vunnit«.

Enligt ett så affattadt stadgande skulle icke, såsom enligt § 78 är fallet, ny omröstning kunna förekomma. Vi ha nu att afgöra, om ny omröstning, därvid röstas om hvarje rum särskildt och relativ pluralitet är afgörande, kan medföra annan utgång än förslagsrummens bestämmande omedelbart med ledning af de första förslagsvota. Af svaret härpå beror, om de i § 78 nedlagda reglerna innebära något annat än den enkla regeln om relativ pluralitet. Ofvananförda exempel 2 lämnar svaret. Om man stannar vid den första voteringen, kommer R på första rummet, hvartill han erhållit 7 röster eller större antal än någon annan, M, som fått sammanlagdt 14 första- och andra-rums röster, erhåller andra rummet och G får nöja sig med det tredje rummet. Men skrider man till ny omröstning om hvarje rum särskildt, får förslaget ett annat utseende. I fråga om första rummet sker ej någon förändring, hvaremot, då af 18 röstande 10 satt G före M, G vinner andra rummet och M får det tredje.

Af dessa båda resultat föredraga vi det förra från den synpunkten, att det öfverenstämmer med den utgång, hvartill tillämpningen af den efter vår mening teoretiskt riktiga förslagssättningsprincipen, nämligen den genomförda jämförelsens princip, leder [1]).

Härmed är dock ej sagdt, att regeln om relativ pluralitet såsom omedelbart bestämmande, från nyssberörda princips synpunkt förtjenar företräde framför regeln om omröstning beträffande hvarje

[1]) Härvid bör dock anmärkas, att enligt denna princip R och M äro likställda, hvadan ordningen dem emellan måste afgöras efter någon utom principen liggande grund.

rum för sig. Om båda gälla fastmer, att de stå denna princip lika fjärran. Stundom kan den senare regelns tillämpning leda till förslag, som mera harmoniera med nämnda princip. Så t. ex. skulle, om i exempel 3 hvarje rum blifvit föremål för särskild omröstning, förslaget hafva gifvit ordningsföljden: Lön. — Lov. — S., ett förslag, som mera tager hänsyn till den i de särskilda vota innefattade jämförelsen emellan de sökande, än det förslag, som konsistoriet upprättade omedelbart på grundvalen af de särskilda vota.

Om sålunda de två ofvannämnda reglerna — båda byggda på principen, att de olika förslagsrummen bestämmas efter röstpluraliteten till hvarje rum för sig — äro, teoretiskt sedt, ungefär lika otillfredsställande, så förefinnes däremot en skillnad dem emellan därutinnan, att regeln om omröstning beträffande hvarje rum för sig i tillämpningen är enklare och, i olikhet med den andra regeln, ej gärna kan vålla någon tvekan. Ett positivt lagbud, som skall omfatta sistnämnda princip, synes därför snarare böra gå ut på, att särskild omröstning om hvarje rum för sig skall anställas, än sanktionera den andra regeln.

I lagen angående tillsättning af prästerliga tjänster den 26 Oktober 1883, § 11, stadgas, att domkapitlet skall vid upprättande af förslag rösta om hvarje rum särskildt. Hvad denna § närmare innehåller om tillvägagångssättet vid förslagssättning, skall ej här göras till föremål för undersökning; det torde för öfrigt vinna tillräcklig belysning genom hvad ofvan blifvit anfördt och nedan skall vidare utvecklas [1]).

Förut har några gånger antydts, att den teoretiskt riktiga principen för förslagssättning är den genomförda jämförelsens princip. Denna gå vi nu att närmare karakterisera.

---

[1]) § 11 lyder: »Vid omröstning till förslag skall röstas om hvart förslagsrum särskildt, från det första och vidare nedåt, och varde på hvart rum uppförd den, som därtill erhållit mer än hälften af de afgifna rösterna. Har vid sådan omröstning icke någon erhållit mer än hälften af de afgifna rösterna, skall ny omröstning anställas mellan de två, hvilka högsta röstetalen tillfallit. Hafva flere än två erhållit sådant röstetal, att företrädet dem emellan är oafgjordt, då skall först mellan dem skiljas genom särskild omröstning. Falla vid sådan ny eller särskild omröstning rösterna lika, gifver ordförandens röst utslaget».

Vi antaga, att en församling består af 9 medlemmar, hvilka uppföra sökandena A, B och C i följande ordning:

4 röstande: A — B — C
3 » B — C — A
2 » C — B — A.

Upprättar man det samfälda förslaget efter någondera af de båda förut angifna regler, som äro grundade på principen, att den sökande, som har pluralitet till ett visst rum, skall erhålla detta rum, så kommer förslaget att upptaga A på första, B på andra och C på tredje rummet. Vid detta förslags upprättande har man icke fäst sig vid, huru jämförelsen emellan sökandena enligt de särskilda vota genomgående utfallit, utan man har tillagt rummen den självständiga betydelse i förhållande till hvarandra, att hvarje rum skall bestämmas för sig efter pluralitetens mening om hvem som bör i det rummet uppföras. Hade så ej varit fallet, skulle A ej erhållit första rummet. Då man tillerkänner A rum på förslaget framför B, så tager man endast hänsyn till de i öfversta raden upptagna fyra vota men lämnar ur räkningen den jämförelse mellan A och B, som innefattas i öfriga fem vota.

Efter vår uppfattning är det teoretiskt oriktigt att förfara på detta sätt, och denna åsikt grunda vi på följande resonnemang. Då medlem af en församling, som har att upprätta ett tremannaförslag, i sitt votum nämner tre personer och anvisar dem resp. ett första, ett andra och ett tredje förslagsrum, så innebär detta, att han jämför dem, men detta dock icke i vidare mån, än att ordningen dem emellan fastställes. Förslagsrummen äro icke, därutöfver, uttryck för en värdesättning; man får genom dem hvarken veta, hvilket betyg hvar och en af de förslagne är förtjent af, eller hur mycket den ene i förtjänst öfvergår den andre. Man hör stundom den åsikten uttalas, att de tre förslagsrummen motsvara de vid våra undervisningsanstalter öfliga betygen approbatur, cum laude approbatur och laudatur. Denna åsikts fullständiga grundlöshet är dock ej svår att påvisa. Om till en befattning tre behöriga sökande anmäla sig, så uppföras de på förslag efter hvarandra, när helst det öfver hufvud är möjligt att afgifva ett fördelaktigare omdöme om den enes skicklighet än om den andres, och skick-

lighetsdifferenserna behöfva ingalunda vara så stora, att de motsvara differenserna mellan nämnda tre betyg. Det är möjligt, att alla tre sökandena äro approbatursmässiga, det är möjligt, att de alla äro laudatursmässiga; huruvida det ena eller andra är fallet, är för förslagssättningen alldeles betydelselöst.

Om förslagsrummen betydde tre betyg, så skulle därifrån kunna hämtas skäl för, att församlingen röstade om hvart rum för sig. Men då förslagsrummen icke ha någon som helst annan betydelse än den att beteckna ordningen emellan sökandena, så kunna vi ej finna annat, än att man genom att bestämma hvart rum för sig utan hänsyn till de öfriga rummen, handlar i strid med de särskilda förslagsvotas anda och mening.

Är denna vår åsikt om förslagsvotas innebörd riktig, så måste, då det samfälda förslaget skall uppgöras genom sammanfattning af de särskilda förslagen, de särskilda ordningsserierna sammanställas och kombineras. Och till samtliga dessa måste hänsyn tagas, de måste alla bidraga till åstadkommande af och påverka totalförslaget. Då hvarje församlingsmedlem har lika rätt att deltaga i afgörandet och bestämma dess inneeåll, får den enes mening om ordningen ej gälla mindre än den andres. Erkänner man detta, kan man ej längre vidhålla, att totalförslaget skall upptaga hvarje sökande i det rum, som pluraliteten till ensamt detta eller till detta och högre rum anvisar. Ja, icke ens om totalförslaget skulle afvika från hvad en absolut pluralitet af de röstande ansett om ordningsföljden, bör detta kunna väcka förundran.

Frågan blir nu, huru denna tanke skall kunna realiseras. Det finnes ej något annat sätt än att granska hvarje votum och angifva, huru jämförelsen emellan sökandena utfallit, därvid städse bör fasthållas, att vota innehålla en jämförelse emellan tre. Sedan samtliga vota sålunda blifvit genomgångna, sammanställer man resultaten och upprättar på grund däraf det samfälda förslaget. Vi tillämpa detta på närmast föregående exempel.

Beträffande hvart och ett af de i öfversta raden upptagna vota finner man, att A, jämförd med B, står närmast före denne och, jämförd med C, står före med en emellan, samt att B står omedelbart före C. Allt detta får sitt behöriga uttryck, om man

säger, att A har i förhållande till B 1 præ (= företräde) och i förhållande till C 2 præ, samt att B har i förhållande till C 1 præ.

Totalresultatet af de fyra öfversta vota är alltså:

A: B — 4 præ
A: C — 8 præ
B: C — 4 præ.

De i andra raden upptagna tre vota gifva tillsammans följande resultat:

B: C — 3 præ
B: A — 6 præ
C: A — 3 præ.

De i sista raden angifna två vota gifva tillsammans följande förhållanden:

C: B — 2 præ
C: A — 4 præ
B: A — 2 præ.

Genom addition och subtraktion finner man beträffande förhållandet emellan A och B:

A: B — 4 præ
B: A — 6 præ
B: A — 2 præ; eller
B: A — 4 præ.

På samma sätt framgår beträffande förhållandet emellan A och C, att

A: C — 1 præ,

och beträffande förhållandet emellan B och C, att

B: C — 5 præ.

Då sålunda B går före både A och C, samt A går före C, blir förslaget: B — A — C.

Detta förslag är grundadt på en genomförd jämförelse. Lärorikt är, att vid sidan om denna metod ställa den eliminationsmetod, hvarom ofvan varit tal. Skillnaden dem emellan blir då fullt tydlig och den senare metodens brister framstå i klar belysning.

Ytterligare två exempel anföras:

1 röstande: C — B — A
9 » A — C — B
8 » B — C — A.

Oaktadt C erhållit blott 1 röst till första rummet, skall han dock däråå uppföras:

5 röstande: A — B — C
4 » B — C — A.

Förslaget blir: B — A — C.

Det första af dessa båda exempel visar, hurusom den genomförda jämförelsen kan föranleda, att en person erhåller ett förslagsrum, å hvilket det, om man blott tager hänsyn till de röster, som till samma rum afgifvits, ej synes möjligt att kunna uppföra honom. Det andra exemplet ådagalägger, att äfven den, som har absolut pluralitet till visst rum, kan komma att å ett lägre rum uppföras.

Ifrågavarande princip torde i synnerhet möta gensägelser i sådana fall, i hvilka det resultat, som den föranleder, har emot sig en absolut pluralitet af de röstande. Har man emellertid tänkt sig fullt in i de grunder, på hvilka den hvilar, böra betänkligheterna försvinna. I hvarje fall kan det icke försvaras att göra skillnad emellan relativ och absolut pluralitet. Medgifver man, att då endast relativ pluralitet är för handen, den genomförda jämförelsen bör bestämma utgången, måste samma medgifvande göras i fråga om den absoluta pluraliteten. Ty mellan relativ och absolut pluralitet består ej någon kvalitativ olikhet.

Den metod för upprättande af förslag, som på grundvalen af den genomförda jämförelsens princip ofvan framlagts, är något omständlig och tidsödande. Nämnda princip kan emellertid komma till sin fulla rätt genom vida enklare tillvägagångssätt. Om ordningsföljden i ett votum är A — B — C, så kan man åt denna jämförelse gifva det uttryck, att man tillerkänner A, som står före både B och C, 2 præ och B, som står före endast C, 1 præ. Genomgår man på detta sätt samtliga vota och för hvar och en sammanräknar alla hans præ, skola de sålunda erhållna talen bestämma ordningen.

Från detta senare tillvägagångssätt gifver öfvergången till en ännu enklare form för samma tanke sig själf. Då man, för att beteckna ordningen emellan A — B — C, säger, att A har 2 præ och B 1 præ, betyder detta ej något annat, än om man säger, att

A har valören 3, B valören 2 och C valören 1. Den förslagssättningsmetod, som härmed är antydd, kallar jag den numeriska.

Med anslutning till närmast föregående exempel lämnas följande förklaring af den numeriska metoden.

A har till första rummet fått 5 röster eller, då hvarje förstarums röst betecknas med 3, $5 \times 3 = 15$.

A har till tredje rummet fått 4 röster eller, då hvarje tredjerums röst har talet 1, $4 \times 1 = 4$.

För A erhåller man alltså summan 19.

För B, som fått 5 andra-rums röster eller $5 \times 2 = 10$ samt 4 första-rums röster eller $4 \times 3 = 12$, erhåller man summan 22.

För C erhåller man summan 13.

Förslaget blir alltså: B — A — C.

Beträffande denna s. k. numeriska metod upptaga vi, ehuru det måhända efter det föregående åtminstone delvis kunde vara strängt taget öfverflödigt, till bemötande några invändningar, som ligga nära till hands. — Den första lyder: är det icke godtyckligt att beteckna förslagsrummen med talen 3, 2, 1? Härpå kunde helt enkelt svaras, att det icke bör vara fråga om någon godtycklighet, då talbeteckningen är ett korrekt uttryck för ifrågavarande princip. Men för så vidt invändningen går ut på att ifrågasätta vikten af att använda just dessa tal, må genast medgifvas, att den såsom teoretiskt riktig antagna principen icke för sin tillämpning kräfver ifrågavarande talbeteckning. Man kan begagna hvilka tre konsekutiva tal som helst t. ex. 4, 3, 2 eller 5, 4, 3 o. s. v. in infinitum. Ja, det är ej nödvändigt att anlita tre konsekutiva tal, man kan använda hvilka tre omedelbart efter hvarandra följande tal som helst i hvarje tänkbar aritmetisk serie t. ex. 6, 4, 2 eller 11, 7, 3 o. s. v. Man har endast vid valet af tal att iakttaga, att differensen emellan talen för första och andra rummet skall vara lika stor som differensen emellan talen för andra och tredje.

Men ligger då ej godtyckligheten just i sistberörda fordran? Och är den ej uppenbart oriktig? Den synes utgå därifrån, att första rummet har i förhållande till andra samma värde som andra rummet i förhållande till tredje. Men denna förutsättning är ej riktig eller behöfver åtminstone ej vara det. Ty ett första rum är, jämfördt med ett andra rum, förnämligare än detta senare är i jäm-

förelse med ett tredje, eller omvändt — såsom möjligen någon annan kan vilja anse — differensen emellan de båda förra är mindre än differensen emellan de båda senare; i allt fall kan förslagssättaren in concreto hysa en sådan åsikt och afse att i sin förslagssättning däråt gifva uttryck.

Till en början må erinras om hvad förut yttrats därom, att förslagsrummen icke angifva ett värdeförhållande. Då därför ofvannämnda fordran beträffande differensen mellan de särskilda tal, hvarmed rummen skola betecknas, uppställes, så beror detta icke därpå, att skillnaden i värde mellan första och andra rummet anses vara lika stor som värdeskillnaden emellan andra och tredje rummet, utan grunden är den, att man endast genom att vid valet af tal iakttaga denna fordran kan blifva trogen den tanke, hvarpå vår förslagssättningsteori hvilar, att nämligen förslagsrummen icke utmärka något annat än den enkla ordningsföljden emellan de föreslagne.

För öfrigt kunna vi med afseende å ifrågavarande invändning skilja mellan tvänne olika spörsmål. Det ena angår frågan, huruvida förslagsrummen äro *till sitt begrepp* uttryck för en värdesättning, enligt hvilken differensen emellan första och andra rummet ej är lika stor som differensen emellan andra och tredje. Det andra rörer förslagsrummens förhållande till hvarandra enligt den enskilde förslagssättarens mening.

Hvad angår den förra frågan, behöfver ej något läggas till hvad förut är anfördt.

Det senare spörsmålet berör däremot en viktig och ny sida af vårt ämne. Församlingsmedlemmen, som efter en sorgfällig pröfning af dels hvarje sökande för sig och dels sökandena i förhållande till hvarandra i sitt votum föreslår dem i en viss ordning, behöfver tydligtvis icke, såsom talen 3, 2, 1 synas gifva vid handen, anse, att den på första rummet uppförde i förtjänst öfverträffar den på andra rummet satte lika mycket, som denne senare öfvergår den tredje i ordningen. Han finner kanske den riktiga relationen komma till uttryck genom andra tal, t. ex. 4 — 2 — 1. Det är tydligt, att om man genom förslagssättningen vill få fram ej blott ordningen emellan de sökande utan den värkliga värderelationen dem emellan, det ej låter sig göra att fastställa talbe-

teckningarna 3, 2, 1. Man kan under denna förutsättning öfver hufvud ej utmärka rummen med fixa tal utan måste öfverlåta åt hvarje församlingsmedlem att för sitt votum bestämma talen. Dock kan det ej stå honom fritt att välja tal alldeles efter godtfinnande. Den ene får icke för att utmärka den relation, som ligger i talen 3, 2, 1, använda dessa tal, medan den andra begagnar talen 9, 6, 3. Vid hopsummeringen af de hvarje sökande tillfallna rösterna skulle man på detta sätt komma till orimliga resultat. Det blir nödvändigt att fastställa ett visst tal för något af rummen t. ex. 3 för första rummet. Har detta tal bestämts att vara en fix beteckning för första rummet, och af sökandena A, B, C — A anses vara dubbelt så förtjent som B, medan C befinnes hafva $^2/_3$ delar af B:s förtjänst, kommer följaktligen förslagsvotum att nämna sökandena i ordningen A — B — C med talbeteckningarna $3 - 1\,^1/_2 - 1$.

Ett samfäldt förslag, baseradt på särskilda vota, så beskaffade som nu angifvits, vore utan tvifvel, om hvarje votum fullt ärligt och korrekt återgåfve den röstandes mening, det tänkbart bästa. Men den praktiska utförbarheten af det nu på tal varande förfarandet kan med skäl betviflas. Man ställer för stora anspråk på de röstande, om man fordrar, att de skola sätta sig så grundligt in i ärendet, att de kunna med siffror korrekt angifva värdeförhållandet emellan de sökande. Och därtill kommer ännu en annan omständighet. Man frestar den röstande till att sätta sökandena i oriktig relation till hvarandra för att på så sätt öka utsikterna till framgång för den han vill gynna.

Härmed må dock vara huru som helst, säkert är, att nämnda förfarande hvilar på en tankegång, som är alldeles främmande för den betydelse, som man i vårt land allmänt tillerkänner tremannaförslaget. Af detta har man aldrig begärt eller velat begära mera än att angifva den ordning, hvari de på förslag uppförda anses böra komma i åtanke. Beträffande de akademiska befattningarna torde detta t. o. m. framgå af de ordalag, i hvilka stadgandena äro affattade. Det säges i § 77 af univ. stat., att konsistoriets samtliga ledamöter skola hvar för sig afgifva yttrande om hvarje sökandes skicklighet till ämbetet och mellan sökandena, där de äro flere, anställa bestämd jämförelse »samt därefter *i följd af jämförelsen* hvar för sig uppföra trenne af de sökande, om så

många äro, *på förslag i den ordning*, han anser dem förtjenta att till ämbetet nämnas». Denna formulering häntyder på, att de värdesättningar, som jämförelsen innefattar, tillhör motiveringen i de särskilda vota, under det att förslaget, hvari jämförelsen resulterar, af densamma upptager blott den inbördes ordningen emellan de sökande.

Invändningarna mot att beteckna förslagsrummen med talen 3, 2, 1 torde härmed vara vederlagda. Såsom redan är antydt, finnes ej något hinder för att begagna andra valörer. Nämnda tal ha valts därför, att deras användning faller sig naturligast. Då man vill utmärka ordningen emellan *tre* personer, säger man om dem, att de äro resp. den förste, den andre och den tredje, och ingen tänker på att tala om, exempelvis, den andre, den fjärde och den sjätte, ehuru de senare uttrycken lika väl beteckna ordningsföljden.

Af hvad flere gånger yttrats därom, att förslaget endast gifver ordningsföljden och icke bestämmer värdeförhållandet emellan de sökande, följer, att man icke med ledning af det samfälda förslaget ensamt bör afgöra, hvilken af de sökande förtjenar företrädet. Man bör akta sig för att öfverskatta förslagets betydelse. Det bör betraktas i belysningen af den motivering, som innefattas i de särskilda förslagsvota, och på dem ligger städse hufvudvikten. En pröfning af dem kan ofta rättvisligen gifva ett annat resultat än förslaget innebär. Mången gång är väl dock motiveringen icke så ingående, att den gifver någon klar föreställning om värdeförhållandet, och i den mån detta är fallet, vinner förslaget i betydelse. — Hvad nu sagts om det samfälda förslagets ställning till de särskilda vota gäller tydligtvis icke ensamt om det förslag, som är baseradt på den numeriska metoden; det gäller äfven och i ej mindre grad om de förslag, som äro grundade på de öfriga här ofvan omförmälda metoderna för förslagssättning.

Tillämpar man den numeriska metoden på de ofvan lämnade med N:ris 1, 2 och 3 betecknade exemplen, skall man finna, att i exemplen 1 och 2 R och M hvardera fått talet 37 och G talet 34. Ordningen emellan R och M måste således bestämmas genom ordförandens utslagsröst eller efter någon annan af metoden oberoende grund; G får tredje rummet. — I exempel 3 har Lov. valören 37

Lön. 35 och S. 30, och de skola enligt förevarande metod uppföras på förslag i nu nämnd ordning [1]).

Då vi i det föregående redogjort för vår förslagssättningsmetod, ha vi endast haft för ögonen det fall, att sökandena icke äro flere än tre och af samtliga röstande förklaras kompetenta. För andra fall kräfver vår metod vidare utveckling.

Om af mer än tre sökande. hvilka alla af samtliga röstande ansetts kompetenta, tre skola uppföras på förslag, betingar den genomförda jämförelsens princip, att hvarje röstande nämner alla sökandena i ordning efter hans mening om deras relativa rang, hvarefter vid sammanfattningen af de särskilda vota valören för den främste sättes till samma tal, som de sökandes antal utgör, valören för den närmaste till närmast lägre tal o. s. v. Äro de sökande till antalet 5, blir sålunda valören för den främste 5, för den närmaste 4 etc. Någon särskild bevisföring för, att man bör gå så till väga, torde ej vara erforderlig.

Har en sökande af någon röstande förklarats inkompetent, uppstår frågan, på hvad sätt denna omständighet vid förslagssättningen skall beaktas. Efter vår mening bör man skilja mellan det fall, att den sökande af pluraliteten förklarats inkompetent, och det fall, att han endast af en minoritet blifvit inkompetent förklarad. I förra fallet synes det vara riktigt, att vid förslagets uppgörande alldeles lämna honom ur räkningen. Frågan om kompetens eller inkompetens är nämligen ett alldeles särskildt spörsmål, som bör afgöras för sig, tydligtvis efter pluralitetens åsikt. Går denna ut på inkompetensförklaring, så är den sökandes obehörighet härmed definitivt fastslagen, så vidt på den förslagssättande församlingen ankommer, och det vore häremot stridande att vid förslagets upprättande taga hänsyn till de röster, som tillfallit sökanden.

Om endast en minoritet röstat för inkompetens, är uppenbart, att pluraliteten har anspråk på, att, så vidt angår dess vota, sö-

---

[1]) Här kunna vi ej underlåta att fästa uppmärksamheten på en egendomlighet, som en jämförelse mellan exemplen 1 och 2 uppenbarar. Röstar man om hvarje rum särskildt, blir utgången i ex. 1 R — M — G men i ex. 2 R — G — M; detta oaktadt sökandena i båda exemplen ha samma antal röster till de olika rummen.

kanden vid förslagets uppgörande behandlas efter samma grunder, som de sökande, hvilka af samtliga röstande ansetts kompetenta. Däremot kan möjligen vara tveksamt, huru man skall behandla de vota, som innefatta en inkompetensförklaring. Skall man vid beräkningen af dessa vota förfara, som om den för inkompetent ansedde icke existerade? Detta låter sig icke göra. Eller skall man betrakta honom, som om han ställts sist i raden af de kompetente? Detta senare är väl öfverensstämmande med den antagna metoden men synes dock ej rättvist. Spörsmålen belysas genom följande exempel:

10 röstande: D — A — B — C;
8 » A — B — C; —— D inkompetent.

Redan den yttre uppställningen framkallar frågan, hvilka valörer man bör begagna vid sammanfattningen af vota. De tio öfversta upptaga samtliga fyra sökande såsom kompetenta, och enligt den förut gifna regeln skall D få talet 4, A talet 3 o. s. v. I fråga om de åtta nedersta vota får det, ehuru D ansetts icke böra komma i åtanke, likväl ej ifrågasättas att gifva A valören 3, B och C resp. 2 och 1. Man skulle nämligen komma till ohållbara resultat genom att i de åtta nedersta vota tillerkänna A en lägre valör, än D erhåller i de tio öfversta. Ty om D i dessa senare vid valörbestämningen får räkna sig till godo jämförelsen med A, måste med samma eller ännu mera skäl A vid valörbestämningen för de åtta nedersta votas del få tillgodoräkna sig jämförelsen med D. Och hvad nu sagts om A i förhållande till D, gäller lika fullt om B och C i förhållande till D. Häraf följer, att äfven i de åtta nedersta vota valören för den främste bör vara 4 och för de två följande resp. 3 och 2. I dessa vota kommer alltså den inkompetentförklarade i betraktande vid valörbestämningen för de kompetente; detta är något, som ifrågavarande förslagssättningsmetod ovillkorligen för med sig. En annan fråga är, huru i sistberörda vota den inkompetente själf skall anses. Bör man tillgodoföra honom valören 1 eller ej för honom beräkna någon valör. Det senare förefaller mig vara det rätta vid öfvervägande däraf, att enligt det förra alternativet D skulle af de åtta nedersta vota, som förklarat honom inkompetent, hämta för det samfälda förslaget proportionsvis samma

nytta som C af de tio öfversta vota, hvilka funnit denne senare kompetent. Och detta synes ej tilltalande.

Efter samma grunder, som nu framställts för det fall, att *en* sökande af en minoritet förklarats inkompetent, skall jämväl det fall behandlas, att minoritetens inkompetensförklaring gäller två eller flere sökande.

Då vi betecknat den numeriska metoden såsom den teoretiskt riktiga, ha vi därmed ännu ej velat anbefalla den såsom praktiskt lämplig. För bristande enkelhet torde den väl ej med fog kunna beskyllas. Men emot densamma talar en annan betänklighet, och dess praktiska värde torde bero på, hvilken betydelse man tillägger denna. Metoden frestar till oärlig votering; i långt högre grad än de metoder, som äro byggda på principen, att hvarje förslagsrum bestämmes för sig, ställer den anspråk på de röstandes plikttrohet och samvetsgranhet. Vid all förslagssättning anknyter sig hufvudintresset till bestämmandet af första förslagsrummet. Det är den i främsta rummet satte, som förslagssättaren anser förtjena att blifva nämnd, och hvilkens utsikter därtill han framför allt vill med sin röst befordra. Det säger sig nu själf, att om första rummet bestämmes efter pluraliteten af de röster, som afgifvits till detta rum, utan hänsyn till, huru omröstningen i öfrigt utfallit, den voterande icke har någon synnerlig anledning att i andra och tredje rummen uppföra andra än dem, han anser däraf förtjenta, eller att öfver hufvud nämna sökandena i en ordning, som strider emot hans värkliga öfvertygelse. Genom en sådan mindre samvetsöm votering skulle han icke öka utsikterna för den af honom i första rummet satte att å det samfälda förslaget erhålla detta rum. Helt annorlunda ställer sig detta, om det samfälda förslaget skall uppgöras efter den princip om en genomförd jämförelse, på hvilken den numeriska metoden är byggd. Då vid första rummets bestämmande hänsyn skall tagas till den ställning i hvarje särskild jämförelseserie, som hvarje sökande erhållit, ligger det i den voterandes intresse att i sitt votum gifva de farligaste medtäflarne till den han satt främst, en ofördelaktig ställning, ty därigenom förminskas, så vidt på den voterande kan ankomma, sannolikheten för, att desse i det samfälda förslaget skola komma på första rummet. Det är sålunda fara värdt, att den voterande mot bättre vetande

nämner de sökande, frånsedt den i främsta rummet satte, i oriktig ordning. Faran härför är så mycket större, som han för ett sådant åtgörande lätt kan finna argument, hvilka synas ställa detsamma i den fördelaktigaste dager; han kan intala sig, att då det dock i sista hand endast kommer an på, att den bäste blir nämnd, det bedömande in toto, som mest befrämjar utsikterna härför, är det från en högre synpunkt sedt pliktenligaste. Det behöfver knappast påpekas, att ett sådant resonnemang icke håller stånd för en objektiv pröfning. Om lagen föreskrifver, att en jämförelse mellan sökande till en befattning skall anställas, så ligger det i sakens natur, att jämförelsen skall göras efter bästa förstånd och samvete. I allt fall står dock fast, att faran för ett pliktstridigt bedömande ligger nära, och i denna omständighet kan man ej undgå att finna ett ganska viktigt skäl emot att låta *den voterande församlingen* upprätta ett samfäldt förslag efter den numeriska metoden.

Så vidt oss är bekant, tillämpas ingenstädes i vårt land den numeriska metoden. I de kollegiala ämbetsverk, som upprätta tjänsteförslag, lärer man därvid hvarken hämta ledning från det förut anförda K. Brefvet af 1746 eller i öfrigt följa några fasta principer. Åtminstone i hofrätterna torde regeln vara, att hvarje ledamot föreslår tre i viss ordning, hvarefter å det samfälda förslaget den, som erhållit relativ pluralitet till visst rum, därå uppföres, därvid dock vid täflan om ett lägre rum sökande får tillgodoräkna sig röster till ett högre. Denna princip för förslagssättning är dock säkerligen icke grundad på något djupare inträngande i ämnet, och huru man i mera invecklade fall kan vara böjd att gå till väga, är ej lätt att säga.

I litteraturen förekommer veterligen endast ett enda uttalande, nämligen af Lindblad i hans afhandling om «röstberäkning vid domstolarne». Han upptager till granskning ett fall af förslagssättning, som förekommit inom kammarkollegium. Af fem röstande uppförde

2: A — B — C
2: C — B — A
1: B — C — A.

Lindblad anmärker, att vid all röstberäkning i fråga om förslag till en syssla eller annat måste man noga iakttaga, hvad som

innefattas i hvarje votum, nämligen en jämförelse mellan de föreslagne. Då denna jämförelse utfallit så, att B af tre röstande «således en absolut pluralitet» föredragits framför både A och C, borde B erhålla första rummet, ehuru han till detta rum hade blott *en* röst. Då C af tre röstande satts före A, borde C uppföras på andra rummet och A på tredje.

Det resultat, hvartill LINDBLAD här kommer, är riktigt. Hans anmärkningar äro dock allt för kortfattade, för att man af dem skulle våga draga den slutsatsen, att han hyllat samma princip, för hvilken vi gjort oss till förespråkare. Det troliga är väl, att han icke egnat ämnet någon grundligare undersökning.

Tjänsteförslaget har ursprungligen, såsom vår korta historik antyder, afsett att binda den utnämnande myndigheten. Ännu under frihetstidens statsskick såg man däri dess egentliga uppgift. Men under vår nuvarande statsförfattning har förslaget endast i några få, i Regeringsformen uttryckligen angifna fall detta syfte. I alla öfriga är det till blott för att lämna den utnämnande myndigheten ledning. Äfven detta senare ändamål har sin ej ringa samhälleliga betydelse, om det ock ej i vikt kan mäta sig med den uppgift, som tillkommer de förslag, hvilka skola vara bindande.

Med afseende å förslagets ändamål att tjena den utnämnande myndigheten till ledning vilja vi slutligen uttala följande åsikter.

Då en kollegial myndighet skall upprätta ett tremannaförslag, är otvifvelaktigt det enklaste, att församlingen omedelbart, d. v. s. utan att medlemmarne först hvar för sig yttra sig om förhållandet emellan kandidaterna, skrida till omröstning om hvarje rum särskildt. Härigenom undgår man alla svårigheter. Men å andra sidan kan ett sådant förslag ej tillerkännas något synnerligt värde. Af förslaget väntar man att få ett korrekt uttryck för, hvad förslagssättaren anser om de förslagne, jämförda med hvarandra, och det förslag, som tillkommit på sätt, hvarom nu är fråga, tillfredställer föga detta anspråk. Medan i det färdiga förslaget de särskilda rummen spela rollen af jämförelseled, kommer vid förslagets bildande jämförelseprincipen endast ofullständigt till synes och till sin rätt.

Den utnämnande myndigheten torde icke under annan förutsättning kunna hämta något värkligt utbyte af den förberedande

behandling, som åligger kollegiet, än att hvarje medlem afgifver ett särskildt yttrande, hvilket i så fall enligt sakens natur måste innefatta en jämförande pröfning af sökandena. Framför allt gäller detta om befordringsärenden af mera svårlöst natur, exempelvis ärenden angående tillsättande af akademiska lärarebefattningar. Då det här ej hufvudsakligen kommer an på tjänstgöringsmeriter utan på förtjänster, ådagalagda genom vetenskapligt författareskap, måste städse hufvudvikten ligga på den motivering, som de särskilda utlåtandena innehålla.

Utgår man därifrån, att hvarje medlem af kollegiet skall afgifva ett jämförande utlåtande, synes häraf närmast böra följa att, därest ett samfäldt förslag skall förekomma, detta måste byggas på en sammanfattning af de särskilda vota. Principerna för en sådan sammanfattning ha utgjort det hufvudsakliga föremålet för denna framställning. Den teoretiskt riktiga principen ha vi trott vara den, som kommer till uttryck genom den metod, hvilken fått namnet den numeriska, och skälet härtill skulle ligga däri, att principen är grundad på det för de särskilda vota, såvidt de innefatta en förslagssättning, väsentliga, nämligen deras egenskap att angifva ordningsföljden emellan sökandena. Å andra sidan har framhållits, att tillämpningen af nämnda princip framkallar fara för en mindre öfvertygelsetrogen jämförelse i de särskilda vota, och att principen i detta afseende står tillbaka för den i praxis tillämpade, enligt hvilken hvarje förslagsrum bestämmes efter röstpluraliteten till rummet i fråga.

Viktiga, efter vår uppfattning afgörande grunder tala emellertid för, att något samfäldt förslag öfver hufvud ej upprättas, utan att till ledning för den utnämnande myndigheten endast aflåtes det protokoll, som upptager de särskilda vota. Ett samfäldt förslag, upprättadt efter hvilken princip och metod det vara må, kan aldrig ersätta de särskilda vota. Och, hvad värre är, det måste enligt sakens natur i många fall vara missvisande. Då kollegiet icke existerar såsom en psykisk enhet, saknar ock ett kollegiets totalomdöme stöd i verkligheten, och skall ett sådant omdöme ändock uppkonstrueras, kan detta ofta ej ske, utan att det resultat som däri innefattas, kommer att afvika från den uppfattning, man erhåller genom pröfning af de särskilda vota. Detta förhållande

är i tvanne olika afseenden mindre tillfredsställande. Dels föreligger en möjlighet, ja en hög grad af sannolikhet för, att den utnämnande myndigheten låter sig vid sitt bedömande för mycket påverkas af det samfälda förslaget, i hvilket man helt naturligt är böjd för att se en fullt tillförlitlig resumé af hvad de särskilda vota innehålla. Och dels kommer i betraktande, att den allmänna opinionen öfverskattar det samfälda förslagets betydelse. Om den utnämnande myndigheten med sitt val stannar vid en annan än den i första förslagsrummet uppförde, så äfven om de allra bästa objektiva skäl äro för handen, ser likväl allmänheten, som ej är i tillfälle att bilda sig en mening på grundvalen af hela det material, som stått till sagda myndighets förfogande, utan endast håller sig till det samfälda förslaget, häri lätt ett bevis för, att full rättvisa ej blifvit öfvad.

Emot den af oss framkastade tanken att ej upprätta något samfäldt förslag, skulle möjligen någon vilja invända, att man hängifver sig åt en bedräglig illusion, om man tror sig därmed hafva bragt alla svårigheter ur världen. Den utnämnande myndigheten, som skall hämta ledning af en mängd särskilda vota, innefattande alla möjliga kombinationer, kan ej undgå att söka bilda sig en uppfattning af hvad som bör anses vara den voterande församlingens totalomdöme. Antydda utväg skulle sålunda endast innebära, att man befriade denna församling från ett vanskligt afgörande, som i stället förlades till en högre instans. — Denna invändning träffar, såsom lätt inses, alls icke det senare af de nyss anförda båda skälen för vår åsikt och knappast ej heller det förra af dem. För öfrigt är det alldeles riktigt, att den utnämnande myndigheten måste för att få en öfverblick öfver de särskilda vota sammanfatta dessa. Men härmed är icke sagdt, att detta skall ske efter en enda princip och metod. Nödvändigheten att härutinnan träffa ett bestämdt val föreligger allenast, då den voterande församlingen skall uppgöra ett samfäldt förslag men icke i nu ifrågasatta fall. Och häri ligger ytterligare ett tungt vägande argument till förmån för vår mening. Vill man af de särskilda vota hämta all den ledning, som kan af desamma vinnas, så böra de icke efter en enda synpunkt med hvarandra sammanställas. Den numeriska metoden gifver en värdefull fingervisning, men är visst

icke tillräckligt upplysande. Det är af vikt att känna ej blott hvad församlingen såsom en enhet ansett om ordningsföljden emellan sökandena, utan äfven huru jämförelsen emellan två af dem utan hänsyn till den eller de öfriga utfallit [1]). Ofta det väl så, att då befordringsärendet skall slutligen afgöras, valet, där någon tvekan råder, står emellan blott två, och det är i sådant fall af intresse att se till, huru många röstande satt hvardera af dem främst. Vidare bör hänsyn tagas jämväl därtill, huru de hvarje sökande tillfallna rösterna äro fördelade på de olika förslagsrummen. Särskildt anknyter sig härvid intresset till första rummet, emedan rösterna till detta angifva, hvem de voterande ansett böra till befattningen nämnas. Gärna skall därför medgifvas, att då i det å sid. 33 anförda exemplet med 18 röstande, af hvilka blott en uppfört C i första rummet, den numeriska metoden anvisar C första rummet, man häri har att se ett ganska ofullkomligt uttryck för församlingens sanna mening. Ty allt teoretiserande till trots, kräfver dock det faktum beaktande, att af 18 personer blott en ansett C böra erhålla befattningen.

Någon uppmärksamhet må till sist egnas åt frågan, huruvida § 28 R F lägger hinder i vägen för att låta det samfälda förslaget falla bort. Säkerligen kan man utan fara för misstag antaga, att regeringsformens författare tänkt sig ett samfäldt förslag skola afgifvas. Lagstiftaren har nämligen, såsom ock affattningen gifver vid handen, utgått från det historiskt gifna, och sedan gammalt — jfr ordalydelsen i § 40 af 1720 års R F — var det samfälda förslaget häfdvunnet. Men å andra sidan kan väl knappast på-

---

[1]) Den numeriska metoden kan, såsom redan i texten antydts, medföra, att ordningen emellan tvänne sökande blir en annan än flertalet röstande ansett den böra vara. Exempel:

5 röstande: A — B — C
4 » B — C — A.

Ehuru flertalet satt A före B, vinner dock B första förslagsrummet. Hade C icke funnits, skulle flertalets mening hafva bestämt förslaget. Nu antydda förhållande lämnar icke något vapen emot ifrågavarande metod. Det är nämligen gifvet, att vid sammansättning af flera ordningsserier med tre led totalresultatet, hvad angår ordningen emellan två af dem, måste påverkas af det tredjes förefintlighet i de särskilda serierna.

stås, att formuleringen i § 28 är sådan, att den gör det samfälda förslaget oeftergifligen nödvändigt. Där »vederbörande» är en kollegial myndighet synes grundlagens bud vara tillgodosedt därmed, att medlemmarne af kollegiet hvar för sig afgifva ett förslagsvotum.

Såsom basis för den sökande till buds stående besvärsrätten är det samfälda förslaget ej oumbärligt.

Är brottsligheten i tillväxt bland Sveriges folk?

Af

Docent **Ludvig Widell.**

Från alla håll höjas klagorop öfver »den öfverhandtagande» brottsligheten i Sverige, öfver den tilltagande moraliska förvildningen bland folket. Man letar efter botemedel mot det onda, man söker dem, allt efter olika åsikter, än i skärpta straffbestämmelser, än i sociala reformer af ett eller annat slag. Och dock har ingen gittat visa, *att* verkligen det onda förefinnes, att brottsligheten ökas. Ett par tre mord af särskildt uppseendeväckande beskaffenhet, några dito öfverfall e. d. hafva varit tillräckliga för att bibringa oss föreställningen om en genomgripande försämring i den moraliska ståndpunkten hos vårt folk. Kanske har man så sökt upplysning i vår officiella kriminalstatistik; man har då funnit, att antalet brott och förseelser mot strafflagen sedan 1865 ej långt från tredubblats. Men statistikens siffror äro farliga ting att handskas med — för den som ej är van att handtera dem — och ej minst gäller detta om vår svenska kriminalstatistiks.

Söker man ett svar på den ofvan uppställda frågan, ligger naturligtvis närmast till hands att fästa sig vid brottens absoluta antal. I tabellen här nedan hafva därför sammanställts samtliga brott och förseelser mot strafflagen, rörande hvilka under åren 1865—98 afkunnats utslag i första instans — sålunda icke de under resp. år verkligen begångna brotten, hvarom ingen uppgift förefinnes. — De olika lagöfverträdelserna hafva grupperats i de

tvänne afdelningarna: brott mot person, härunder inbegripna brott mot offentlig myndighet, ordning och sedlighet, samt brott mot egendom, förfalsknings- och menedsbrott inräknade. Från den förstnämnda gruppen hafva likväl utskiljts fylleriförseelserna, då dessa eljest på grund af sin talrikhet skulle helt behärska talen. — Såsom nämndes upptager tabellen endast brott mot den allmänna strafflagen, icke förbrytelser mot tryckfrihetsförordning, krigslag [1]) och andra särskilda lagar och förordningar; i tabellen hafva ej heller upptagits brott i ämbete eller tjänst. Eljest redogöres för samtliga öfverträdelser af strafflagen, såväl gröfre och ringare brott som förseelser.

Brott och förseelser mot strafflagen, rörande hvilka utslag afkunnats i första instans.

År	Brott mot person	Fylleri-förseelser	Brott mot egendom	År	Brott mot person	Fylleri-förseelser	Brott mot egendom
1865	9,145	11,311	4,008	1882	15,400	20,840	6,040
1866	9,591	10,746	4,930	1883	15,231	20,406	5,468
1867	8,710	8,829	5,563	1884	15,065	20,173	4,824
1868	8,689	8,239	8,928	1885	16,336	18,663	4,980
1869	9,165	8,492	8,344	1886	16,859	20,336	5,265
1870	9,132	8,919	6,792	1887	15,965	21,353	4,853
1871	9,741	10,510	6,890	1888	15,477	21,324	4,707
1872	10,034	11,979	6,305	1889	16,206	23,153	4,825
1873	10,922	13,867	5,724	1890	17,981	25,373	4,574
1874	12,742	16,791	5,885	1891	17,609	26,120	5,390
1875	13,509	19,153	5,093	1892	17,990	28,006	5,452
1876	13,973	21,459	5,140	1893	17,729	25,561	5,412
1877	13,488	22,531	4,853	1894	17,721	26,808	5,733
1878	13,652	20,597	4,977	1895	18,143	28,646	5,999
1879	14,135	19,733	5,442	1896	19,139	32,025	5,383
1880	13,893	19,668	6,029	1897	19,310	36,744	5,204
1881	15,232	20,277	6,215	1898	20,520	39,536	5,444

Brotten mot person hafva sålunda mer än fördubblats till antalet sedan 1865. Starkast visar sig ökningen hafva varit under de »goda tiderna» 1871—76 och åren efter 1894. Parallellt med

[1]) För de tidigare åren hafva likväl måst medtagas en del förbrytelser mot krigslagen. Deras antal är dock ej så betydligt, att det inverkar vid en jämförelse mellan de olika åren.

ökningen af brotten mot person hafva äfven fylleriförseelserna vuxit i antal: det intima sambandet mellan missbruket af rusdrycker och brotten mot person framgår omisskännligt ur tabellens siffror. Dock hafva fylleriförseelserna ökats i ojämförligt högre grad, hvilket emellertid måhända till någon del kan vara att tillskrifva ett allmännare beifrande af dylika förseelser.

En helt annan bild visa förbrytelserna mot egendom. Från ett antal af omkr. 4,000 1865, stego de till närmare 9,000 1868, en följd af den svåra missväxten 1867—68 med däraf föranledd hungersnöd. Men med återinträdet af bättre ekonomiska förhållanden har antalet åter minskats, så att det under de senaste tjugofem åren i allmänhet hållit sig vid en siffra af något öfver 5,000. Ökats hafva sålunda ej brotten mot egendom.

Tager man hänsyn till den samtidiga tillväxten af folkmängden, blir naturligtvis ökningen af brotten mot person och fylleriförseelserna ej fullt så stark, brotten mot egendom visa i så fall till och med någon minskning.

På 100,000 af medelfolkmängden utgjorde:

Årligen	Brott mot person	Fylleri-förseelser	Brott mot egendom
1865—69	218,2	229,3	153,1
1870—74	248,3	293,2	149,2
1875—79	308,5	464,2	114,4
1880—84	326,3	442,1	124,6
1885—89	342,6	444,3	104,4
1890—94	370,2	584,4	110,5
1895	370,6	585,1	122,5
1896	387,4	648,1	108,9
1897	387,3	736,9	104,3
1898	407,4	784,9	108,1

Sak samma, om man endast tager hänsyn till de gröfre brotten. På grund af materialets beskaffenhet kan härvid jämförelsen ej utsträckas längre tillbaka än till femårsperioden 1880—84.

Absoluta antalet gröfre brott, rörande hvilka under resp. år utslag afkunnades i första instans, utgjorde:

Årligen	Brott mot person	Brott mot egendom
1880—84	498	2,795
1885—89	561	2,583
1890—94	655	2,960
1895	736	3,754
1896	851	2,855
1897	860	2,706
1898	862	3,023

Ett faktum är sålunda, att brotten mot person högst ansenligt ökats under det sista tredjedels seklet. Att här tala om bättre polisväsen och i allmänhet kraftigare repression såsom orsak till denna tillväxt skulle vara lönlöst, därtill är den allt för ansenlig. Dock må man ej tro, att den är något för Sverige egendomligt. Så godt som öfver allt har man gjort samma iakttagelse: en stigande kriminalitet och framför allt en betydande tillväxt af förgripelserna mot person (i vidsträckt mening). Man har talat om, att i jämbredd med den andliga och materiella kulturens stigande skulle gå en försämring i det moraliska tillståndet bland folket. Dess bättre behöfva dock ej siffrorna — åtminstone i Sverige — nödga till en sådan slutsats; det ökade antalet brott kan åtminstone delvis förklaras på annat sätt.

Det torde vara en allmänt känd sak, att brottsligheten är betydligt större bland städernas befolkning än bland landsbygdens: särskildt är detta fallet beträffande brotten mot person, till hvilka ju hänföras mängden af polisförseelser o. d. Detta förhållande beror visst ej uteslutande på stadsbornas större *penchant au crime*, utan också till ej ringa del därpå, att åtskilliga slags förseelser, hvilka i hög grad tynga ned städernas kriminella budget, på landsbygden icke alls eller i ringa grad beifras. Så t. ex. fylleriförseelserna.

Nu har under senare tid städernas folkmängd vuxit ofantligt mycket hastigare än landsbygdens; hölle sig kriminaliteten i städerna och på landsbygden, betraktade hvar för sig, konstant, skulle

därför i alla fall kriminaliteten inom befolkningen öfver hufvud komma att visa tillväxt, utan att man därför kunde ha skäl att tala om ett sjunkande i det moraliska tillståndet bland folket. För att kunna rätt bedöma brottslighetens tillväxt måste man därför särskildt undersöka förhållandena i städerna och på landsbygden; Stockholm med sin stora kriminalitet och betydande folkökning bör därvid afsöndras från de öfriga städerna. Man kommer då till följande öfverraskande resultat.

På 100,000 af medelfolkmängden kommo sakfällda personer [1]*:*

Årligen	I Stockholm			I öfriga städer			På landsbygden		
	För gröfre brott	För ringare brott	För förseelser	För gröfre brott	För ringare brott	För förseelser	För gröfre brott	För ringare brott	För förseelser
1880—84	185	706	4,300	125	600	2,472	23	75	62
1885—89	158	385	3,750	100	597	2,406	20	69	66
1890—94	151	545	3,506	97	603	2,459	22	81	79
1895	154	555	3,499	108	614	2,545	25	85	88
1896	156	700	4,053	105	604	2,623	25	92	96
1897	173	693	4,290	94	599	3,103	25	91	105
1898	173	652	3,960	99	605	3,437	25	102	111

I Stockholm har sålunda brottsligheten växlat ganska mycket från år till år; någon tillväxt torde man dock näppeligen kunna spåra i tabellens siffror. För de öfriga städernas del visa de gröfre brotten snarast minskning, de ringare brotten stillastående; däremot hafva förseelserna ej så obetydligt ökats. Man torde dock knappast misstaga sig, om man tillskrifver det sistnämnda förhållandet den orsaken, att under de senare åren åtskilliga städer allt mer närmat sig storstädernas klass med dess större frekvens af just dylika förbrytelser. Mindre tillfredsställande äro siffrorna för landsbygden. Visserligen hafva ej de gröfre brotten tilltagit, men däremot hafva de ringare brotten och ännu mera förseelserna ansenligt ökats. Att häraf sluta till en större moralisk förvildning bland landsbygdens befolkning skulle dock vara förhastadt, antagligen beror förhållandet på en helt annan orsak. På sista tiden har på lands-

[1]) Att här uppföras de sakfällda personerna och icke de beifrade brotten, såsom i de föregående tabellerna, har ingen nämnvärd betydelse.

bygden uppstått ett stort antal stadsliknande samhällen, hvilka naturligtvis i kriminellt afseende närma sig städerna och därför säkerligen i hög grad försämra landsbygdens siffror. Ej ens för landsbygden behöfva därför statistikens siffror gifva anledning till någon särskildt ogynnsam slutsats.

Siffrorna för åren efter 1890 äro för öfrigt ej fullt jämförliga med de föregående årens. På grund af ändringar i strafflagen hafva nämligen sedan 1891 till gröfre brott hänförts en del förut såsom ringare brott ansedda lagöfverträdelser; af samma skäl hafva de talrika, förut såsom förseelser upptagna, djurplågeriförbrytelserna sedan nämnda år hänförts till ringare brott. I städerna torde därför de egentliga brotten i själfva verket hafva minskats under de sista åren.

Härvid har emellertid ingen skillnad kunnat göras mellan brott mot person och brott mot egendom. Den möjligheten är då ej utesluten, att brotten mot person kunnat ökas, om nämligen brotten mot egendom minskats. Detta torde också vara det verkliga förhållandet. Ty enligt erfarenhet från andra länder är också egendomsbrottens frekvens större i städerna än på landsbygden; då dessa brott visa stillastående eller minskning, om befolkningen tages öfver ett, måste de därför efter all sannolikhet visa en ej obetydlig minskning, då man skiljer mellan förhållandena på landsbygden och i städerna. Men då måste också brotten mot person visa ökning, brottsligheten öfverhufvud har ju varit oförändrad.

Sålunda skulle — åtminstone sedan 1880-talets början — brotten mot person hafva ökats, brotten mot egendom minskats, under det kriminaliteten öfver hufvud varit oförändrad.

Projet de Bureau statistique international

par

I. Flodström,
Actuaire au Collège Royal du Commerce de Suède [1]).

L'exposé a été écrit par l'auteur de l'avis de Monsieur le professeur P.-E. Fahlbeck de Lund. Par suite de l'intérêt international qui s'y rattache, la Rédaction a cru devoir le publier en français.

Toutes les personnes qui s'occupent de statistique à titre plus ou moins officiel paraissent être d'accord sur la valeur scientifique et politique *d'une statistique internationale.* Nous n'avons qu' à citer pour preuves le vif intérêt dont jouit depuis longtemps cette branche de recherches, non seulement dans la sphère de ceux qui s'adonnent particulièrement à la science statistique, mais aussi de la part des gouvernements, et les sacrifices assez considérables que ces derniers se sont imposés pour l'avancement de la science statistique internationale. Qu' on nous permette de donner dans les pages suivantes un résumé aussi succinct que possible de ce qui a été fait jusqu' ici à ce sujet.

C'est en 1853 que le premier »Congrès général de statistique« se réunit à Bruxelles. Ce congrès fut suivi de huit autres, dont

[1]) Det internationella syftet med denna artikel förklarar det främmande språket och utgör tillika försvaret för detsamma, om sådant behöfves. *Red.*

le dernier eut lieu à Budapest en 1876. Les congrès (ou «Le Congrès»; les congrès spécials ne furent considérés que comme les sessions d'une même association continuelle) avaient en partie un caractère officiel, el les gouvernements y envoyaient des délégués. L'idée en fut émise par le célèbre statisticien Quetelet à l'Exposition universelle de Londres en 1851. Le désir d'arriver à la plus grande somme réalisable de conformité entre les statistiques des différents pays et à la possibilité de leur comparaison était le but principal du programme du Congrès.

A la session du Congrès à La Haye en 1869, il fut décidé, sur la proposition de M. Ernest Engel, de faire paraître un ouvrage de statistique générale sous le titre de »Statistique internationale«. Le domaine entier de la statistique fut divisé en certaines parties, ces parties en sections (an nombre total de 46), et les divers pays représentés au Congrès étaient appelés à prendre chacun sa part au travail. On devait publier l'ouvrage en français et y appliquer un système uniforme de mesures et de monnaies. De cet ouvrage conçu sur un plan grandiose, il n'a toutefois paru qu'un petit nombre de parties, traitant de la population des États, de la viticulture, de la navigation, de la justice (civile et commerciale), des caisses d'épargne, de l'agriculture, des grandes villes, des mines et des banques d'émission.

Le Congrès de St.-Pétersbourg, en 1872, institua une »Commission permanente«, ayant pour mission spéciale de préparer le grande oeuvre sur mentionné. Les membres de la Commission étaient des délégués officiels. Elle devait se réunir au moins une fois dans l'intervalle de deux sessions du Congrès, et elle a eu quatre séances.

A la séance de la Commission permanente à Paris, en 1878, on rédigea, pour cette commission, un projet de statuts dont l'adoption aurait considérablement étendu sa compétence. D'après ce projet, la Commission devait avoir pour but de prendre, dans l'intervalle des sessions du Congrès, les résolutions et les mesures de détail propres à l'exécution pratique des voeux du Congrès. Elle aurait également à revoir les décisions et à resoudre les questions qui se rapportaient à l'exécution des travaux internationaux et à en arrêter les programmes. Les résolutions de la Commis

sion seraient prises à la majorité des voix; dans le cas où elles entraîneraient des obligations pour les chefs des services de statistique, le vote aurait lieu par bulletins portant le nom du votant et celui de son pays Les chefs des services de statistique, membres de la Commission permanente, seraient moralement tenus de satisfaire, dans la mesure du possible, aux demandes faites par leurs collègues de la Commission. — La Commission devait en plus publier un Bulletin trimestrial en langue française, ainsi qu'un Annuaire, le dernier en collaboration avec les rédacteurs de la statistique internationale [1]), et elle devait etablir, au siège de la rédaction de son Bulletin, une bibliothèque et des archives.

Si ces projets avaient pu aboutir, la statistique internationale aurait eu d'emblée une organisation fixe, ou du moins le point de départ d'une organisation pareille. Mais le résultat du projet fut tout autre; «les prétentions exclusivistes et aristocratiques de la Commission permanente en causèrent malheureusement la ruine» (Chervin). La réunion suivante aurait dû avoir lieu à Rome en 1879, mais la plupart des États déclinèrent l'invitation d'y envoyer des délégués, et plusieurs se dispensèrent même de donner une réponse. La session n'eut donc lieu, et la Commission permanente aussi bien que le Congrès de statistique internationale cessa dès lors d'exister.

A l'exception de deux institutions internationales de statistique ayant un champ de travail plus restreint, savoir la Commission internationale de statistique pour les chemins de fer, fondée par le Congrès, mais devenue plus tard indépendante, et le Congrès de démographie (d'hygiène et de démographie), institué en 1878 à Paris lors de l'Exposition universelle, la grande idée d'une statistique internationale n'a pas eu de représentation apparente jusqu'à sa résurrection en 1885, lors de la fondation de *l'Institut international de statistique*. C'est une institution scientifique libre, aux sessions de laquelle les gouvernements envoient d'ordinaire des délégués officiels, mais qui manque à tous autres égards du ca-

[1] Par une résolution votée le même jour que les statuts, la Commission chargea M. Deloche, délégué du Gouvernement français, de la rédaction et de la publication du Bulletin.

ractère officiel ou demi-officiel du Congrès. Les relations nécessaires au but de l'Institut avec la statistique officielle des divers pays sont assurées par le choix de ses membres, dont le nombre est limité. L'Institut poursuit principalement le même but que le Congrès; il publie un Bulletin, qui peut être rédigé en l'une des quatre langues, italienne, française, allemande ou anglaise, et qui rend comte des actes et des discussions de l'Institut. Conformément à l'article XIV de ses statuts, adoptés au cours de la première session, à Rome en 1887, il devait publier aussi un Annuaire de statistique internationale, contenant les tableaux synoptiques internationaux dont les données seraient fournies par les statistiques des divers pays. Ce projet n'a toutefois pas encore été réalisé. — L'Institut a eu jusqu'ici des réunions tous les deux ans.

* * *

Le but principal de la statistique internationale est évidemment de rédiger des tables destinées à donner des aperçus synoptiques internationaux sur des matières trouvant leur expression dans la statistique, et revenant chaque année par suite des changements incessants qui se produisent dans ce domaine. Il va de soi que ces tables ne peuvent entrer aussi avant dans les détails que la statistique nationale d'un pays individuel est à même de le faire. Chaque pays offre des institutions et des conditions sociales qui lui sont absolument propres, qui ne répondent à rien chez les autres et qui évidemment ne peuvent entrer dans la statistique internationale. Le champ qui reste après cette restiction est néanmoins suffisamment étendu, et embrasse des intérêts beaucoup trop importants pour que le travail en soit abandonné.

Aucun statisticien n'ignore toutefois que le travail de ce champ offre souvent de très grandes difficultés. Il en est des chiffres statistiques comme des langues, des monnaies, des mesures et des poids: ils permettent des comparaisons, mais seulement après traduction ou réduction d'un système à l'autre. Aussi peu par exemple qu'il est possible de comparer immédiatement un *mil* suédois et une lieue de France, aussi peu est-on à même de

comparer directement les données statistiques suédoises et les données françaises sur les flottes marchandes, le commerce extérieur, la production, les métiers, l'émigration, l'instruction, l'assistance publique, les banques, et ainsi de suite, — faute pourtant assez ordinairement commise par les profanes. La similitude des expressions conduit à croire que ce sont les mêmes choses qui sont visées dans les données statistiques de l'un des pays et dans celles de l'autre. On n'a pas besoin de s'occuper longtemps des véritables études statistiques pour apprendre à se défier à peu près de chaque chiffre, et à reconnaître qu'une étude approfondie est nécessaire pour arriver à la certitude sur sa valeur exacte.

Il résulte de ce qui précède, que les comparaisons statistiques internationales pourraient être facilitées à un degré éminent par l'adoption de mesures identiques pour la désignation de matières similaires; c'est vers ce but que le Congrès international aussi bien que l'Institut international ont dirigé la partie capitale de leurs efforts. Malgré les progrès incontestables que ces efforts ont déjà réalisés dans bien des cas, il y a cependant, à ce point de vue, nombre de choses dont le manque se fait encore sentir, et qui devront attendre longtemps une solution satisfaisante — cela à un point tel, que si l'on devait attendre la solution complète de ces difficultés, les tables statistiques internationales ne verraient très vraisemblablement jamais le jour. Heureusement, les difficultés surdites n'apportent pas un obstacle absolu à la solution désirée.

Il n'a, comme on le sait, pas manqué d'essais de réalisation de la pensée de tables statistiques internationales. Les parties excellentes publiées de la »Statistique internationale« mentionnée ci-dessus, quoique non annuelles à peu d'exeptions près, en fournissent abondamment la preuve. Le »Statistical abstract for the principal and other foreign countries«, en Angleterre, a déjà atteint sa vingt-sixième année; v. Neumann-Spallart a commencé la publication du périodique »Uebersichten der Weltwirtschaft«, continuée par le statisticien éminent v. Juraschek; les Hongrois savants Jekelfalussy et Vargha ont publié un excellent annuaire économique et statistique (en langue hongroise); la Norvège, le Danemark, la Belgique, la Suisse, et d'autres payes ont, dans leurs annuaires

statistiques, qui donnent les grandes lignes de la statistique de chaque pays respectif, commencé, sous la forme de suppléments, à faire quelque rapprochements internationaux, et la Revue statistique suédoise *(Statistisk Tidskrift)* contient régulièrement, depuis quelque année, une série de tableaux d'ensemble pour divers pays. De plus, on trouve aussi dans des almanachs publiés par des particuliers, des renseignements statistiques internationaux relatifs à bien des matières d'un intérêt général.

Tout en reconnaissant la valeur de ces publications, il ne faut cependant pas se dissimuler qu'il n'en est aucune dont on puisse dire qu'elle donne pleine satisfaction au besoin d'une statistique internationale, aussi peu au point de vue de l'étendue et de la richesse des matières qu'à celui de la comparabilité exacte des données. En effet, aucune de ces publications ne prétend non plus le faire.

Déjà, au Congrès de Londres en 1860, M. Maëstri proposait la publication d'un annuaire statistique international par le concours de tous les bureaux statistiques. La Commission permanente émit, comme on l'a dit plus haut, une proposition pareille, et l'Institut international de statistique en a de même une dans son programme. Mais la pensée d'effectuer au moyen d'une collaboration internationale des relevés annuels plus complets que les bureaux statistiques particuliers ou de personnes privées ne sont à même de le faire, n'a pas encore parvenu à sa réalisation.

En considération des études à la fois étendues et approfondies, et, comme suite, des frais considérables que la publication annuelle d'une statistique internationale exigerait pour remplir complètement les exigences que l'on est en droit de fonder sur elle, il semble que le travail ne saurait être exécuté d'une manière satisfaisante que par la création d'un *bureau statistique international* indépendant, rétribué par plusieurs États à la fois. C'est ainsi seulement qu'il sera possible d'obtenir la garantie de la continuité nécessaire dans le travail, de s'assurer la compétence indispensable dans tous les domaines et de vaincre les difficultés provenant de la multiplicité des langues dans lesquelles sont publiées les données statistiques officielles qui doivent former la base de ce

travail. On possède déjà des modèles d'une institution pareille dans le Bureau international des télégraphes et le Bureau international de l'Union postale universelle à Berne, le Bureau international des poids et mesures à Paris, et le Bureau de l'Union internationale pour la publication des tarifs douaniers à Bruxelles.

Par plusieurs raisons, il serait, peut-être, moins opportun de proposer pour siège de ce bureau l'une des capitales des grands États européens. Il y aurait moins matière à hésitation si l'on se figurait le siège du bureau établi p. ex. dans la capitale de la Suède — pays où une statistique officielle régulièrement organisée date de bien plus loin que dans aucun autre État.

La mission principale d'un Bureau pareil serait de faire paraître annuellement, sous le titre d'*Annales statistiques,* une série de tableaux de statistique internationale sur des matières qui peuvent être exprimées statistiquement, comme p. ex. l'état et le mouvement de la population; l'hygiène, l'assistance publique, l'enseignement, la justice, les élections législatives; les impôts, ainsi qu'en général les finances des divers États et de leurs subdivisions administratives et communales; les conditions des ouvriers, la consommation; l'agriculture et l'industrie; les communications, le commerce et le prix des deurées; les banques, les caisses d'épargne et les assurances, etc.

Outre les annales, le Bureau devrait publier, naturellement avec toute la promptitude possible, des *Revues, préliminaires annuelles* d'un intérêt pratique essentiel, comme sur l'émigration (et l'immigration), la récolte des céréales dans les divers pays, celle du café et du coton, la production du sucre, de l'or et de l'argent, de la houille et du pétrole, le commerce extérieur dans ses traits les plus généraux, les vaisseaux construits et perdus, les chemins de fer nouveaux, la création de sociétés anonymes, l'échange international des monnaies et du métal monétaire, la fluctuation des prix, etc. Il paraît inutile de discuter ici plus en détail si le Bureau poussait se charger de recueillir lui-même des données primaires nécessaires pour la rédaction de ces revues, ou si, dans certains cas, il devrait seulement, d'accord avec les institutions officielles et les particuliers habitués à les élaborer procéder à

leur prompte publication dans un ensemble extérieurement uniforme.

Au cours de la session de Berne en 1895 et sur la proposition de M. G. v. Mayr, si hautement mérité de toute la science statistique, l'Institut international se prononça pour l'opportunité de transférer à un bureau international le travail que demande la statistique internationale du mouvement de la population, travail qui jusqu'ici a été fait par les soins de M. Bodio, l'infatigable secrétaire général de l'Institut. Aucun obstacle ne paraît être de nature à empêcher le transfert, au bureau en question, d'une tâche éventuelle de l'espèce.

Les statistiques officielles des pays respectifs constitueraient les principales sources des Annales publiées par le Bureau. Un procédé infiniment plus simple selon les apparences serait de recueillir les renseignements désirés au moyen de formules envoyées par l'institution projetée aux bureaux de statistique des divers pays et de les réunir simplement puis en un ensemble. Les essais effectués jusqu'ici dans le but de créer ainsi une statistique internationale n'ont toutefois pas été satisfaisants et ne paraissent pas devoir être renouvelés. Par contre, le Bureau devrait tout naturellement être en relations incessantes de correspondance avec les bureaux respectifs des différents pays pour se procurer les renseignements qui ne se trouvent pas dans la statistique officielle imprimée ou dans des autres sources.

Dès ses premiers pas, le Bureau rencontrera indubitablement de grandes difficultés, et les premiers résultats visibles de son activité ne seront certainement pas considérables. Mais dans le cours de ses travaux, il arrivera peu à peu à comprendre comment ils devront être organisés, comment ils pourraient être facilités par l'adoption de règles conformes pour la statistique des divers pays, dans les limites où cette mesure n'est pas entravée par la dissemblance des institutions existantes, et enfin comment ce rapprochement mutuel entre les règles statistiques des divers pays pourrait être le plus facilement effectué. Ce sera donc aussi l'une des tâches importantes du Bureau d'élaborer des projets de normes communes pareilles, de les motiver et d'en préparer l'adoption. La publication d'une série continue d'*études* et de *mémoires*

sur la statistique internationale ferait donc également partie des attributions du Bureau.

Le Bureau serait aussi pourvu d'une *bibliothèque statistique* avec archives, contenant avant tout une collection aussi complète que possible d'imprimés statistiques officiels, les bulletins et les formules au moyen desquels les divers pays recueillent les renseignements statistiques, les règlements des bureaux de statistique, etc.

Pour toutes les publications du Bureau, on devrait se servir d'une langue unique et il ne paraît guère que l'on en puisse proposer utilement une autre que le français, qui par la force des circonstances est devenu, semble-t-il, la langue internationale de la statistique. Il est à peu près inutile de dire que le système métrique des poids et mesures serait seul employé. Comme unité monétaire, à laquelle il faudrait réduire toutes les autres (tout en donnant dans certains cas les sommes d'après l'unité monétaire nationale), on devrait, semble-t-il, au moins jusqu'à nouvel ordre, choisir le franc (d'or).

Quant à l'organisation du Bureau, il devait se composer d'un directeur en chef, de deux adjoints, d'un secrétaire et d'un archiviste, ainsi que d'un nombre nécessaire d'aides. Une commission, formée par les chefs des bureaux centrales de statistique des différents pays, devait en constituer la direction supérieure.

Projet de budget annuel.

Traitement du directeur	12,000	frcs
Crédit pour les voyages et frais de représentation . .	6,000	»
Traitement de deux adjoints, à 9,000 frcs	18,000	»
» d'un secrétaire	7,000	»
» d'un archiviste	7,000	»
» de deux aides, à 3,500 frcs	7,000	»
Un copiste et un comptable surnuméraires	4,000	»
Consultation d'experts et de traducteurs experts ainsi que frais généraux	6,000	»
Un garçon de bureau	2,000	»

Supplément d'ancienneté de service pour le directeur, les deux membres, le secrétaire et l'archiviste, moyenne annuelle	4,500	frcs
Pension de retraite pour ces employés, moyenne annuelle.	20,000	»
Supplément d'ancienneté de service et pension de retraite pour le garcon de bureau, moyenne annuelle.	1,000	»
Crédit pour la bibliothèque	6,000	»
Chauffage, éclairage, meubles, fournitures de bureau	3,000	»
Impression des Annales (20 feuilles grand in 8), 5,000 exemplaires à distribuer aux États contribuants	13,000	»
Total Francs	116,500	»

On a admis, dans ce calcul, que le local du Bureau et le logement du garçon de bureau seront accordés gratuitement. On a admis également: que le Bureau obtiendra tous les imprimés statistiques officiels gratuitement; qu'il jouira de la franchise postale; que si l'on imprime un plus grand nombre d'exemplaires des annales qu'on ne l'a calculé pour la distribution gratuite, les frais supplémentaires seront couverts par la vente de ces publications; et enfin que les frais que pourraient entraîner les autres publications éventuelles seront également couverts par les recettes provenant de la vente.

Pour le payement en commun des frais ainsi calculés, on inviterait autant de pays et d'États que possible à accorder des subventions, dont le montant serait basé sur le chiffre de la population de chaque pays. On pourrait peut-être proposer les cotisations annuelles suivantes:

A)	Pour	les	pays	de	moins	de 2 millions	d'habitants	750 frcs
B)	»	»	»	»	2—5	»	»	1,500 »
C)	»	»	»	»	5—10	»	»	3,000 »
D)	»	»	»	»	10—25	»	»	6,000 »
E)	»	»	»	»	25—50	»	»	10,000 »
F)	»	»	»	»	plus de 50	»	»	15,000 »

Voici la liste des pays et des États auxquels il serait opportun d'adresser l'invitation mentionnée:

A) Pays de moins de 2 millions d'habitants:
Bosnie-Herzégovine
Cap (Colonie du)
Dominicaine (République)
Equateur (République de l')
Guatemala
Haïti
Honduras
Luxembourg
Monténégro
Natal
Nicaragua
Paraguay
San Salvador
Uruguay

B) De 2 à 5 millions d'habitants:
Argentine (République)
Bolivie
Bulgarie
Canada
Chili
Colombie
Danemark
Finlande
Grèce
Norvège
Péron
Serbie
Suisse
Vénézuéla

C) De 5 à 10 millions d'habitants:
Australie
Belgique
Égypte
Hollande
Portugal
Roumanie
Suède

D) De 10 à 25 millions d'habitants:
Brésil
Congo (Etat du)
Espagne
Hongrie
Mexique
Turquie

E) De 25 à 50 millions d'habitants:
Autriche
France
Grande- Bretagne et Irlande
Italie
Japon

F) Au-dessus de 50 millions d'habitants:
Allemagne (Empire d')
États-Unis d'Amérique
Indes Anglaises
Russie

Si l'on obtenait de tous ces pays et États les contributions projetées, les recettes annuelles du Bureau s'éleveraient à prés de

200,000 frcs. Supposé au contraire que la contribution ne soit accordée que par 2 des pays et des États surnommés pour le groupe A, par 6 pour le groupe B, 5 pour le groupe C, 2 pour le groupe D, 5 pour le groupe E et 3 pour le groupe F, la somme des contributions attiendrait 142,500 frcs, et, même en ce cas, serait par conséquent plus que suffissante pour couvrir les dépenses annuelles du bureau, évaluées ci-dessus à 116,500 frcs. Les États qui auraient payé une contribution recevraient gratuitement un nombre d'exemplaires des Annales calculé de façon que 1,000 frcs de contribution donneraient droit à 40 exemplaires. La contribution pourrait ainsi être considérée en réalité comme une sorte de souscription pour les publications mentionnées, au prix de 25 frcs par exemplaire et par année [1]).

Tous les 10 ans, des commissaires spéciaux seraient chargés de la revision de l'état du budget du Bureau.

* * *

Il ressort de ce qui précède, que l'idée d'un Bureau de statistique internationale est pour ainsi dire dans l'air. Un projet pareil, bien plus restreint, a, comme on l'a mentionné plus haut, été déposé par M. v. Mayr à la réunion de l'Institut international à Berne en 1895. Le plan de statuts préparé par la Commission permanente de Paris en 1878, qui comprenait la publication d'un Bulletin et d'une Annuaire en connexion avec la création d'Archives et d'une Bibliothèque, visait clairement aussi le même but. D'après l'avis du Bulletin de l'Institut international de statistique, l'un des collaborateurs les plus diligents de la »Statistique internationale« et l'un des fondateurs de l'Institut international, Joseph Körösi, avait déjà, à la réunion de l'Institut à Vienne, en 1891, la pensée de proposer la création d'un bureau précisement semblable à celui que l'on propose ici, mais il se désista par suite de la communication que l'annuaire en question

[1]) Pour le catalogue international de la littérature des sciences naturelles, de création duquel s'occupe »The International Catalogue Conference«, les contributions des divers États revêtiraient la forme d'abonnement à un certain nombre d'exemplaires du catalogue au prix de 17 L par exemplaire.

figurant au programme de l'Institut, était alors en pleine voie de préparation pour publication. On trouve aussi dans la préface de la dernière édition, parue il y a un an, du »Dictionary of Statistics« bien connu, les lignes suivantes de son éditeur, Michael G. Mulhall, l'expérience duquel dans ces matières ne peut être niée:

»All civilised nations now devote so much attention to statistics that the field of research becomes vaster year by year, and the work of condensation easier. But when a task of such magnitude devolves, as in the present case, upon a single individual, it cannot be accomplished with the same efficiency as if it were confided to an international bureau under a competent head. The nations of Europe have already seen the convenience of establishing at Berne an International Department of Telegraphs, and another for the Postal Union. It is not, therefore, chimerical to hope that an International Statistical Bureau may be one of the earliest institutions of the twentieth century«. — — —

Quelle serait, enfin, la situation de ce Bureau international de statistique vis-à-vis de l'Institut international de statistique?

Naturellement, il ne peut être placé en quoi que ce soit sous la dépendance directe de l'Institut, qui est une institution de nature absolument privée, tandis que le Bureau serait confié à une administration publique. Mais cela n'exclut pas que l'Institut ne puisse exercer une grande influence sur le Bureau et sur son travail. Avec l'autorité dont le Bureau sera revêtu, son activité sera d'une importance trop grande pour être laissée complètement sans une surveillance compétente, et il rentrera dès lors tout naturellement dans les attributions et la donnée de l'Institut de suivre avec attention les travaux du Bureau. Pour l'examen de ses publications, il faudra toujours un organe considéré, complètement indépendant, et le Bulletin de l'Institut international de statistique est éminemment propre à cette tache.

Strödda meddelanden.

Stats- eller privatbanesystem. Förhållandet mellan af staten ägda järnvägar och i enskilda händer varande gestaltar sig i Europa och Förenta Staterna på följande sätt [1]):

	Längd i kilometer.			Längd i kilometer.	
	Stats-banor	Enskilda banor		Stats-banor	Enskilda banor
Sverige	3,676	6,549	Schweiz	—	3,646
Norge	1,803	149	Frankrike	2,661	38,908
Danmark	1,750	715	Italien	9,878	5,765
Finland	2,473	80	Spanien	—	12,916
Storbrit. o. Irl.	—	34,493	Portugal	834	1,528
Nederländerna	1,447	1,295	Ryssland	24,082	13,853
Luxemburg	—	434	Rumänien	2,880	—
Belgien	3,312	2,592	Serbien	570	—
Tyska riket	43,522	4,927	Bulgarien	673	310
Österrike	7,562	9,851	Grekland	148	804
Ungern	7,651	8,095	Turkiet	—	1,560
Bosn.-Herzeg.	104	641	Förenta Stat.	—	297,068

Enligt dessa siffror visar det sig sålunda, att staten alldeles icke befattar sig med järnvägar i de båda anglosaxiska stormaktsländerna, England och Förenta staterna. Lika exklusivt tillämpas privatbanesystemet i Spanien, Luxemburg och Turkiet, medan det jämväl är alldeles öfvervägande i Frankrike. Hvad Schweiz beträffar, gäller satsen, att skenet i någon mån bedrager, då nämligen landet visserligen ännu blott har privatbanor, men på samma gång dessas aktier till icke ringa del innehafvas af staten. I Österrike-Ungern segrar äfven de enskilda banornas kilometertal öfver statens, och än mera är detta fallet med vårt eget land, där skillnaden dem emellan är ganska ansenlig.

Som länder med statsbanesystem äro däremot att beteckna framför allt Tyska riket samt Finland och Norge, hvilket sålunda

[1]) Taluppgifterna, hufvudsakl. fr. 1897, hämtade ur »*Statist. öfversiktstabeller f. olika länder*» 5 årg. 1899.

häri skiljer sig från sitt broderland; vidare de flesta små Balkanstaterna, Belgien, Danmark och Italien. Om Ryssland gäller detsamma, och är proportionen därstädes ungefär som 5 mot 3. I Holland väga statsbanor och enskilda sådana tillnärmelsevis lika.

Ställa vi i det hela system mot system, så blir det emellertid uppenbart, att privatprincipen är vida starkare representerad än den statliga, och detta icke blott, när den nordamerikanska republiken medräknas, utan äfven i summa för Europa, där talet för de enskilda är 149,207 km., för staternas blott 115,039. Ser man bort från Mellaneuropa, så härskar privatbanesystemet i hela västern af vår världsdel. Äfven i de utomeuropeiska länderna är förhållandet naturligtvis växlande, men resultatet blir för hela jorden detsamma som för Europa, och det i än mera påfallande grad. Totalsumman går nämligen ut på 195,671 kilometers längd af statliga järnvägar, medan icke mindre än 540,617 km. komma på de enskilda. Till denna ofantliga differens bidraga naturligtvis till mycket väsentlig mån Förenta staternas kolossala privatbanesystem.

Den schweiziska turiststatistikens siffror kunna ge anledning till åtskilligt missförstånd och till öfverdrifna föreställningar om resandeströmmens storlek. Centralkomitén för schweiziska handels- och industriföreningen bemödar sig emellertid att i sin berättelse för året 1899 beriktiga och i rätt belysning framställa uppgifterna. Sålunda reducerar den i väsentlig mån resandetalet under nämnda år genom att påpeka det vilseledande sätt, på hvilket denna siffra, 2 ½ million, beräknats. Den representerar nämligen icke 2 ½ mill. individer, utan summan af de på landets olika hotell noterade gästernas antal — alldeles oberoende däraf, huruvida den särskilde hotellbesökaren inskränkt sin vistelse där till blott en natt, eller han kvarstannat i flera veckor. Den, som sålunda varit på resa i tjugo dagar och under tiden tagit in på nitton olika hotell, uppträder i nämnda summa icke mindre än nitton gånger. Enligt berättelsens mening torde de resande personernas antal under år 1899 icke kunna sättas stort högre än 3—400,000.

På liknande sätt måste de särskilda nationaliteternas andel i turistströmmen reduceras medelst aktgifvande på den olika raskheten i deras resor. Medan sålunda Engelsmännens restid belöper sig till sex à åtta månader och de i allmänhet äro mera bofasta gäster, så uppträda Tyskarne hufvudsakligen under högsäsongen, hvarvid de till stor del utgöras af personer, som resa raskt och ofta växla om kvartér. Den frågan, huruvida den ena eller den andra af dessa båda nationer bidraga mest till omsättningen i den schweiziska hotellindustrien, skulle därför alldeles icke kunna afgöras till Tyskarnes fördel endast af den orsaken, att dessa stolt-sera i främlingsstatistiken med 30 %, medan Engelsmännen blott framvisa 15 %.

Härordningsförslaget.

Några anmärkningar

af

Professor **Pontus Fahlbeck.**

Svenskarne äro ett folk på ferier — så har man i vårt östra grannland Finland karaktäriserat oss i senare tid. Ett folk på ferier är ett folk utan andra uppgifter än dem, hvar individ sätter för sig i sin handel och vandel, eller på sin höjd ett folk med den abstrakta önskan att vara ett kulturfolk. Sanningen af denna karaktäristik af svenskarne kunde ännu för kort tid sedan knappast jäfvas. Ferierna ha emellertid tagit slut och, jag hoppas, äfven feriesinnet hos det svenska folket. Vi ha åter fått klart för ögonen, att vi äga en stor alla krafter spännande uppgift, om hvilken vi måste samla oss — uppgiften att häfda den egna existensen, den första och största af alla ett folks uppgifter. Det nya härordningsförslaget är den omedelbara frukten häraf. Medan 1892 års härordning, bedröflig i åminnelse, var ferietidens leka soldat, betecknar det nu framlagda förslaget ett uppvaknande från lek till manligt allvar. Tidens ström har allt sedan 1809 flutit oss förbi utan att rycka oss med i sin hvirfvel. Med det nya århundradet har den tagit en riktning, som kanske icke längre låter oss ligga stilla i lugnvattnet. Vi vilja icke krig utan fred, men det är att befara, att vår vilja icke längre råder häröfver. Detta är det nya läget, efter hvilket vi måste inrätta oss. Därför är det framlagda härordningsförslaget den viktigaste fråga, som på långa tider före-

legat det svenska folket. Detta är anledningen till, att äfven Statsvetenskaplig Tidskr. vill ägna densamma några ord, ehuru så mycket därom redan är sagdt, att knappt något återstår att tillägga. Några korta anmärkningar rörande hvar och en af de viktigaste här ifrågakommande synpunkterna utom den rent militära, som må förbehållas fackmännen, är allt som behöfs. Må vi börja med

Det yttre politiska läget.

Uppkomsten af några stora världsvälden, som under inbördes täflan söka utvidga sig blott för att icke blifva efter det ena det andra, sådan är i korthet ögonblickets och den närmaste framtidens politiska situation. Efter nationalismens tendenser på den yttre politikens område har följt universalismens, eller såsom den äfven kallas imperialismens. Fältet för denna tendens har intill sista tiden varit mer eller mindre obekanta verldsdelar med lågt stående befolkningar, men handgripliga tecken tyda på, att den nu kan komma att vända sig mot alla små folk och stater äfven i Europa eller med europeisk civilisation. Såsom alltid, när den praktiska politiken är i färd med att beträda nya banor, söker den äfven nu vinna opinionen för sig genom teoretiska betraktelser öfver sin egen rättmätighet. En engelsman har sålunda med adress särskildt till Skandinaviens folk velat bevisa, att de små nationerna nu mer ej ha rätt att lefva, om icke på de storas nåd. Som de enda verksamma argumenten å de små folkens sida mot denna bevisföring äro väl öfvade arméer och fyllda arsenaler, så vill jag ej offra en rad på densamma. Det är nog att veta, att dylika teorier äro i görningen. För oss svenskar och norrmän — ty trots all »selvfölelses sig selv nok» sitta vi i detta fall under en hatt — är läget det, att vi under rivaliteten mellan England och Ryssland kunna råka ut för nödvändigheten att använda de ofvan nämnda argumenten i en politisk bevisföring om vår rätt att lefva. Den ena af dessa världsmakter känna vi tillräckligt bland annat af det ännu pågående boerkriget, om den andra vill jag ännu yttra några ord.

Ryssland var i äldre tid liksom Danmark arffienden för vårt land. Så länge Sverige hade sitt Östersjövälde, som utestängde

det ryska riket från hafvet på det hållet, var detta ej mycket att undra på. Rysslands trängtan mot Östersjön var alltför naturlig, för att ej denna skulle omsättas uti en oafbruten kamp för att nå densamma. Sedan detta mål uppnåtts till öfverflöd slutligen genom eröfringen af Finland, och sedan Sverige med lugn och utan tecken till baktanke funnit sig i förlusten af sitt välde hinsidan Östersjön, så råder ingen naturlig d. v. s. uti de yttre förhållandena betingad anledning till strid och osämja mellan Ryssland och Sverige. Det senare landet har ock länge sedan upphört att betrakta det förra som sin arffiende, och i nutiden beklaga vi endast, att våra kommersiella och andra förbindelser med vår mäktige granne äro alltjämt så små, som de äro. Å rysk sida borde icke heller några andra känslor finnas gent emot Sverige i närvarande tid; och säkerligen finnes det icke heller andra hos de breda lagren af det ryska folket. Allt hvad man därom erfar, tyder fastmer på, att massan af ryssar med aktning och sympati betraktar svenskarne, medan tyskarne äro af mängden lika hjärtligt afskydda. Men det ryska folket inklusive dess bildade klasser utanför de makthafvande är ett, de senare ett annat.

Att Ryssland undergått stora yttre förändringar sedan Krimkrigets tid samt genom väldets utvidgning i Asien blifvit en världsmakt, ligger för allas ögon; men att häremot svara knappt mindre omgestaltningar i det inre, är ej lika kändt, om jag bortser från lifegenskapens upphäfvande och Alexander II:s i sammanhang därmed stående andra reformer. Intill Krimkrigets tid fortgick en ombildning af det högre ryska samhället i vesteuropeisk anda, medan folkets nedre lager förblefvo tämligen oberörda af dylika inflytelser. Härutinnan har efter sagda tid, men isynnerhet efter Alexander II:s ohyggliga död en omkastning ägt rum. Medan det lägre folket dels genom den gamla jordfördelningens upplösning och kapitalismens inbrott uti landthushållningen, dels genom storindustriens utveckling håller på att europeiseras, kan man säga, att inom de högre klasserna en motsatt rörelse samtidigt försiggått. Sålunda ha att börja med de tyska element, som tidigare i så riklig mängd funnos uti administrationen, ersatts af rent ryska. Vidare har den snabba utvecklingen af väldet i Asien fört därhän, att i någon mindre mån personer af kaukasisk och annan asiatisk

härstamning ingått uti officerskåren, samt att i stor utsträckning ryssar förlagts till Asien för att behärska och förvalta de nyvunna områdena. Här hafva desse som militärer och ämbetsmän lefvat sig bort från europeiska åskådningar och i dess ställe insupit asiatiska. Tjänande krigets och förstoringens syften komma de sålunda lätt att betrakta bådadera som självändamål.

Emot denna utveckling inom den militära och civila förvaltningen betyda hvarken det stora ryska folkets önskningar eller självhärskarens vilja synnerligen mycket. Det förra kan man lätt förstå: det senare förklaras äfven det af väldets utvidgning. Ju större riket blir, dess mer växer mängden af ärenden: och redan längesedan är denna inom centralregeringen så stor, att monarken personligen kan taga kännedom blott utaf en bråkdel af allt det, som han borde känna och bestämma. Han måste öfverlämna det mesta till sina embetsmän att af dem efter behag skötas. Ehuru självhärskare och allsmäktigt ingripande här och där som en *deus ex machina*, är han i stort fullkomligt bunden af sina egna organ. Den nuvarande tsarens fredskärlek, som är höjd öfver allt tvifvel, väger därför mycket lätt i den ryska politikens vågskål. Det blir denna tusenhöfdade militära och civila ämbetsmannavärld förbehållet att a ena sidan beherska massan och å andra leda fursten. Men i dess intresse ligger att oafbrutet gå vidare pa utvidgningens väg. Ty dess flera blifva tjänsterna och tillfällena till utkomst och befordran. Detta är faran.

Men, kan man fråga sig, finnes det någon utsikt för den skandinaviska halföns båda folk och framför allt det svenska att afvärja ett anfall af en stormakt, exempelvis Ryssland? Härtill svara hufvud och hjärta lika bestämdt ja. Sveriges gynnsamma geografiska läge gör, att ingen makt, ej ens Ryssland, kan här uppträda med femtedelen af den styrka, som de på papperet äga. Till detta hufvudets svar på ofvan gjorda fråga, som kunde yttermera vidlyftigt utläggas, kommer hjärtats och viljans, hvilket helt kategoriskt lyder: vi kunna försvara oss, emedan vi vilja det. Det ligger en paradox uti detta, tyckes det: men paradoxen är ingen annan än den, som uttalar sig uti de kända orden: tron försätter berg. Den moraliska kraftens energi utför, hvad som mätt efter de fysiska krafternas mått förefaller som en orimlighet. Det är

för öfrigt mer än sannolikt, att omsättes nämnda vilja, såsom jag hoppas, uti en härorganisation som den nu föreslagna, så kommer den aldrig att sättas på prof. Ett väl rustadt Skandinavien får lefva i fred; blott den hittillsvarande sorglösheten kan locka eröfrare.

Den ekonomiska bärkraften.

Som naturligt är, när det gäller en så vidt utseende organisation som det nya härordningsförslaget, så frågar man sig, huruvida landet utan skada för dess utveckling och öfriga vitala intressen förmår bära de ökade bördor, detta förslag medför. Enligt de uppgjorda beräkningarne skulle landtförsvarets budget ökas från nu (1901) upptagna 28,2 millioner kronor till 45,3 och sjöförsvarets från 8,7 mill. kr. till 13,9. Det är en stegring i årliga utgifter för försvaret med inalles 22,3 mill. kr. Därtill komma kostnaderna för kaserner samt framför allt det betydligt ökade antal arbetsdagar, som nationen måste offra på den militära utbildningen. Det är ej underligt, ifall mången ryggar förskräckt tillbaka inför dessa siffror, aldra helst som han i sin föreställning gärna ser dem som på en gång förstorande budgeten, medan de dock skola helt långsamt rycka upp i densamma — enligt det kungl. förslaget under tolf år. Men äfven med aktgifvande på de nya bördornas blott småningom växande tyngd kan man fråga sig: förmår vårt land vid öfvergångstidens utgång bära dem? Att svara på en fråga, som gäller framtiden är aldrig lätt, ehuru visserligen betydligt lättare beträffande en sak som denna än i fråga om annat. Här gifvas fasta utgångspunkter för omdömet och förutsägelserna mer än eljest. Dessa utgångspunkter äro å ena sidan *den föregående utvecklingen* och det tempo den följt, å den andra *de förefintliga resurserna*. Finansministern har uti den finansplan han framlagt, på båda dessa vägar sökt och funnit det siffermässiga svaret på den uppställda frågan, utan tvifvel i det hela fullt riktigt. Jag kan därför inskränka mig till några korta randanmärkningar beträffande hvardera af de nämnda synpunkterna.

Det kortaste uttrycket för ett lands ekonomiska bärkraft gifver en uppskattning af dels nationalförmögenheten, dels national-

inkomsten. Sådana uppskattningar utförda efter samma grunder vid olika tidpunkter lämna därför ock det bästa medlet att mäta utvecklingen och dess hastighet. Rörande Sveriges nationalförmögenhet föreligga tvenne beräkningar utförda af författaren till dessa rader för åren 1885 och 1898. Resultatet var, att medan densamma efter afdrag af skulden till utlandet år 1885 kunde sättas till 6,542 mill. kr., uppgick den 1898 till 8,998 mill. kr. Härvid har den först nämnda siffran för att åstadkomma jämförlighet emellan de båda uppskattningarne höjts med ett något högre belopp än strängt taget bort ske — de norrländska skogarnes värde var ej lika högt 1885 som 1898, såsom vid korrektionen antagits — men ändock visa dessa siffror en stegring af ej mindre än 2,457 mill. kr. på dessa tretton år eller i medeltal årligen 189 mill. kr. [1]). Det är betydande tillgångar, men framför allt en storartad tillväxt i förmögenhet och ekonomisk bärkraft, hvarom dessa siffror vittna. Visserligen kan i sist nämnda afseende anmärkas, att af dessa tretton år de sex à sju voro utomordentligt rika, men till motvikt voro de andra sex lika utprägladt magra. Därför kan denna utveckling i det hela betraktas som normal, och alltså ock efter den den framtida utvecklingen bedömas. Ingen anledning finnes heller att förmoda, att icke en ny följd af tretton år från 1898 räknadt skall visa en lika stark tillväxt. Tvärtom finnas åtskilliga tecken både yttre och inre, som tyda på, att den närmaste tidens utveckling kommer att gå uti minst lika god fart. De yttre tecknen äro de båda nu pågående krigens förestående slut, boerkrigets och det kinesiskas. Därvid kommer den nu inträdda industriella depressionen att efterträdas af ett nytt uppsving, i det att Transvaal då åter sänder Europa guld, medan Kina blir stark köpare af järnvägsmateriel och maskiner. Den eljest farliga konkurrensen från Förenta Staterna skall därunder ej gifva sig allt för starkt till känna. De inre och viktigare tecknen till, att var närmaste ekonomiska framtid icke blir mindre utvecklingsrik än de senast gångna åren, äro i första hand den nya ande af företagsamhet och energi, som i jämförelse med stäm-

[1]) För den härför intresserade hänvisas till P. Fahlbeck, *Sveriges Nationalförmögenhet*, Sthlm 1890 samt den under utgifning varande publikationen *Statistisk Handbok för Sverige*.

ningen under 1880-talet besjälar vårt folk, därnäst att vi uti vattenfall och torfmossar äga tvenne värdeföremål, som hittills endast till mindre del äro tagna i bruk, och som, om de också ej komma att motsvara de något öfverspända förhoppningar, man vid dem fästat, dock beteckna nya tillgångar af betydande värde.

Till dessa betraktelser rörande det svenska folkets tillgångar och deras utveckling kunna vi dess värre i följd af ofullkomligheten af vår ekonomiska statistik ej lägga liknande angående dess samlade inkomster, vare sig brutto eller netto. Däremot kan en blick på statens *utgifter*, för att fästa oss vid dem hellre än vid inkomsterna, under en följd af år lämna en god ledning rörande utsikterna för framtiden. Visserligen är det ej heller här lätt att få fullt jämförliga tal, i det att utgifter som tidigare icke synts uti budgeten — framför allt indelningsverkets kostnad — senare däruti till större och mindre belopp ingå. Detta oaktadt lämnar en jämförelse mellan statsutgifternas totala summor en i hufvudsak riktig föreställning om utvecklingen på detta område. Sålunda utvisade Rikshufvudboken en samlad utgiftssumma af:

1870	57,5	mill. kr.
1880	88,7	» »
1890	109,1	» »
1899	157,4	» »

Samtidigt vuxo kommunernas och landstingens utgifter från 36,2 mill. kr. år 1874 till 49,5 mill. år 1880, 69 mill. år 1890 och 93,4 mill. 1898 (senaste kända året). Trots denna tillväxt i offentliga utgifter, täckta till hufvudsaklig del med skatter, direkta och indirekta, kan ingen säga, att vi nu känna oss hårdare tryckta af dylika bördor än tidigare — tvärtom. Utgående från dessa erfarenheter kunna vi alltså fastslå, att en årlig stegring ensamt af statens utgifter på 4 millioner kr. är fullt normal och i intet afseende öfverstigande de samtidigt växande tillgångarne. För visso skulle flertalet svenskar år 1890 hafva högljudt protesterat, om någon framlagt en finansplan för samtliga statsutgifter under de närmast följande nio åren, hvilken utvisade en stegring af nära 50 mill. kr. Man hade tagit jord och himmel till vittne på, att vi 1899 skulle digna under dylika bördor. Men vi stå trots de ökade bördorna mycket tryggt på våra ben. Och på samma sätt kom-

mer det att bli 1910, ehuru budgeten då med all säkerhet skall visa en utgiftssumma af 200 mill. kr.

Från dessa framtidsspekulationer må vi vända oss till våra nu förefintliga resurser för att vid en mönstring af dem tillse, huruvida de kunna anses starka nog att bära härordningsförslagets nya bördor. Härvid är det nog att kasta en blick på våra *skattekällor* samt tillse, om de gifva förhoppning om ett rikare flöde, när så kräfves. Lyckligtvis behöfver den blicken ej länge söka. Det är nog att erinra om, att ännu 1885 erlade hufvudsakligen skattejorden 5,9 millioner kr. i grundskatt och (enligt 1878 års värdering) 5,5 mill. kr. för indelningsverket, summa 11,4 mill. kr. i direkta skatter, hvilka som bekant inom kort äro fullständigt efterskänkta. Skulle då ej nu icke blott innehafvarne af skattehemman utan samtliga jordbrukare och därtill rikets alla andra skattdragare kunna bära en förhöjning af bevillningen och annan direkt skatt både med 11,4 mill. kr och mera till? Frågan är enfaldig och kräfver intet vidare svar. Icke ens en utläggning af de brister, som vidlåda vår bevillningsförordning och af de stora inkomster af kapital och rörelse, som tack vare dem nu undandraga sig all beskattning, är härvid af nöden. Ty äfven ett barn begriper, att samma skattebelopp, som en mindre del af vårt folk kunnat i alla tider bära, det förmå vi samfälldt med lätthet utgöra.

Men man kan gå ett steg vidare och förutsäga, att en dylik stegring uti bevillningen ej skulle kännas synnerligen tungt, förutsatt att de ofvan nämda bristerna i bevillningsförordningen häfvas och en rationell fördelning af skatten genomföres. Må man blott införa *sjelfdeklaration* och vi salunda få den fulla inblick uti de enskildes inkomstförhållanden, hvilken man så länge förgäfves eftertraktat i vart land, så skall det visa sig, icke blott att bevillningen stiger från nuvarande 7,7 mill. kr. till godt och väl 10 mill. kr., utan ock att äfven en fördubbling af densamma för flertalet skattdragande komme att kännas jämförelsevis ringa. Anledningen till det senare är den lättnad i kommunalskatten, som den stora mängden af nu ej uppgifna fyrkar och bevillningskronor kommer att bereda öfriga skattdragande. Ju flera fyrkar och bebevillningskronor att beskatta enligt nu gällande ordning för kommunalskatterna, dess mindre kommer på hvar och en. För fler-

talet skattdragande skall därför den ökade bevillningen till staten vid en riktig taxering af alla inkomster motvägas utaf minskade kommunalutskylder. Icke nog således med, att vi förmå bära en förhöjning i bevillning på 12 millioner kr., utan vi göra det med lätthet och utan synnerligen ökad tunga för flertalet skattskyldige.

Att här orda om inkomst- och förmögenhetsskatternas rationella anordning är ej på sin plats. Jag kan dock ej underlåta att gent emot alla dessa motioner om progressiv beskattning m. m. anmärka, att låt oss först genom självdeklarationens införande få en tillförlitlig statistik öfver inkomsternas fördelning i vårt land, innan vi fara åstad och bestämma, huru skatten bör läggas. I princip är äfven jag anhängare af progressiva skattesatser, aktiers ökade beskattning o. s. v., men först och främst är jag anhängare af en tillförlitlig statistik öfver inkomster och tillgångar, ty förr än en sadan föreligger, komma alla reformer af bevillningen att bestå endast uti ersättandet af en orättvisa med en annan. — För öfrigt lär jag ej efter den låt vara summariska men för den föreliggande frågan tillräckliga utläggning som skett rörande den förnämsta af våra direkta skattekällor behöfva vidare orda om vare sig andra direkta skatter såsom värnskatt, arfskatt och stämpelskatt eller de indirekta skatteutvägarne. När skatter af sist nämnda slag behöfva tillgripas — ty vi må ihågkomma att redan befintliga indirekta skatter regelbundet lämna betydliga öfverskott öfver det beräknade, och vidare att statens egna inkomster utaf skogar, järnvägar och riksbank också växa — så gifver en malt- eller ölskatt eller förhöjning af några finanstullar rikliga tillfällen därtill. Öfverhufvud äro dessa bekymmer för, att vi ej förmå bära de nya bördorna, tomma hjärnspöken. Vi skulle utan svårighet kunna bära dem i den stund som är, långt mera då om tio till tolf år.

Härordningsförslaget och jordbruket.

Som ofvan nämndes, utgör jämväl det ökade antal armar och dagsverk, som för militärtjänsten skola tagas i anspråk, en anledning till bekymmer och farhågor för det nya härordningsförslaget. Dessa bekymmer utgå icke ifrån handel och industri och deras målsmän. Det är landtmännen, som för sin del bäfva och klaga. Det blir mindre tillgång på arbetskraft för jordbruket.

skörden kommer att af brist på folk få ruttna på marken och mera dylikt, höres från deras sida. Som bekant äro jordens brukare fallna för att se tingen i mörkt. Det kan vara skäl att något granska halten af dessa farhågor och desslikes tillse, hvar de kunna vara på sin plats och hvar icke.

I sistnämnda afseende eller beträffande de kategorier af jordbrukare, som kunna befaras lida men i följd af militärtjänsten enligt det kungl. förslaget, må genast anmärkas, att icke träffas desse, såsom det sagts, bland småbrukarne, de som intet lejdt arbete använda. Det torde nämligen höra till sällsyntheterna, att de verkligt små jordägarne, gårdmännen såsom de med ett danskt uttryck kallas, någonsin ernå sin ställning och sin jordlapp före fyllda 25 år. I regeln lär väl denna klass rekryteras af dem, som efter flerårig drängtjänst samlat en styfver och med den köpa sig en jordtäppa med ett hus. Dessa äro sålunda redan öfver den aktiva militärtjänstens ålder. Gå vi därnäst till de något större jordägarne, småbönder o. likn., hvilka likväl icke hålla lejda arbetare, utom möjligen en piga och en pojke, så träffas af samma skäl icke heller de af militärtjänstens arbetsbörda. De äro nämligen själfve öfver värnpliktsåren; och ha de söner i sådan ålder, så lära de icke längre vara hemma utan ute i tjänst. I äldre tid stannade sönerna väl stundom hos föräldrarne för att hjälpa till vid gårdens skötsel; nu torde sådant höra till undantagen hos denna klass af jordbrukare. Nej, de som kunna befara att få se sina arbetare tagna ifrån sig äro de större jordbrukare, som hålla lejda manliga arbetare samt äga vuxna söner, som stannat hemma. Det senare blir emellertid med hvar dag som går allt sällsyntare; det är för den skull den minskade tillgången på lejda manliga arbetare, som farhågorna egentligen gälla. Och de som hysa dem äro icke de små jordägarne, som inga sadana arbetare hålla, utan de större och verkligen stora.

Sedan vi nu lärt känna, hvem den egentlige käranden är i detta mål, må vi vända oss till klagomålet själft och tillse, hvad skäl det äger för sig. Härvid torde vara nödigt att i första hand något skärskåda jordbrukets behof af arbetskraft sa till tid som omfång. Det är sannolikt, att många bland dess egna idkare icke

gjort sig rätt reda härför liksom för de omvandlingar, som på detta område ägt rum under senare tid.

Sålunda veta väl alla, att jordbrukets arbete efter naturen sedt är i hög grad bundet till vissa årstider; men att detsamma äfven beträffande arbetsförhållandena blifvit ett *säsongarbete* i egentlig mening, torde ej vara lika klart insedt. Som allt säsongarbete vill alltså det nutida jordbruket ha massor af arbetare, när den bråda tiden är inne, hvilken det dessutom med tillhjälp af maskiner söker göra så kort som möjligt, för att sedan, när nämnda tid är öfver, åter släppa dem. Att hålla den nödvändiga arbetarestammen året om, blir allt mindre brukligt. Man vill ta arbetarne, när de behöfvas, och lämna dem sedan. Detta är en viktig sida af det nutida jordbrukets kraf på arbetsmarknaden, som väl må behållas i minne, när det gäller att bedöma dess ställning till den ökade militärtjänsten; en annan ännu mindre beaktad men för den föreliggande frågan af största vikt är det större jordbrukets behof af arbete. Detta behof är nämligen ej växande utan, om ej stadt i aftagande, förblifvande sig likt. Jag skall med några ord söka belysa och förklara detta märkliga förhållande.

En i alla länder och äfven hos oss iakttagen företeelse är landtbefolkningens flyttning till städerna, hvilken understundom tagit den utsträckning, att trots en stark folkökning i det hela landsbygdens folkmängd förblifvit stationär eller till och med gått tillbaka. Orsakerna till denna företeelse äro mångahanda, men den otvifvelaktigt verksammaste är jordbrukets minskade behof af arbetskraft i allmänhet och särskildt af lejd sådan. Detta har åter sin grund uti användningen af maskiner. Införandet af maskiner gör allestädes armar lediga; men inom industrien, som har en nästan obegränsad förmåga af tillväxt, beredes snart nog rum för de nyss öfverflödiga armarne. Icke så inom jordbruket, hvars utvecklingsförmåga är helt begränsad. Här släppas de öfverflödiga arbetarne för att icke mera återtagas. Denna utveckling har försiggått med stor styrka i vårt land som i andra allt från 1860-talets början intill nutiden. Att den nu upphört, i det att handkraftens ersättande med maskiner inom det större jordbruket — ty jag talar närmast om det — nått sitt maximum,

är ej troligt. Men därmed må förhålla sig huru som helst, ett är visst, nämligen att jordbrukets behof af arbetskraft och särskildt lejdt arbete icke växer utan, om det ej längre aftager, förblifver konstant[1]).

Betydelsen af de båda nu anförda fakta för frågan om jordbrukets ställning till den ökade värnplikten ligger i öppen dag. Det nya härordningsförslagets rekrytskola, som ständigt upptager en årsklass under vintermånaderna kommer jordbrukets önskan om säsongarbete till mötes. En mängd unga drängar, som jordbruket eljest nödgats behålla vintern öfver, omhändertagas af staten för att till sommaren åter ställas till dess disposition. I detta afseende hämtar jordbruket en ren fördel af den nya härordningen. Det torde väl ej heller vara krafvet på det unga manskapet under vintermånaderna, som väckt landtmännens farhågor, utan de tre årsklassernas inkallande till repetitionsöfning 26 Aug.—30 Sept. Men härvid kommer det andra af de ofvan anförda fakta jämte ett tredje, hittills ej omnämndt, — den allmänna folkökningen — som en förlossare från bekymren. Medan jordbrukets behof af lejdt arbete förblifver sig likt, växa de åldersklasser snabbt, som tillgodose nämnda behof. Äfven om det sålunda vid en viss tidpunkt är knappt om armar vid skörden, skall det inom få år bli öfverflöd därpå. Härför sörjer den allmänna folkökningen, såsom följande korta beräkning närmare utvisar.

Utgår man från vår statistiks senaste erfarenheter, så finner man, att under åren 1890—1898 den manliga befolkningen uti aldrarne 18—22 samt 25—65 år, hvilka icke beröras af repetitionsöfningarne, växte i tal från 1,113,703 individer år 1890 till 1,176,832 år 1898. Detta gör för samtliga åtta åren 63,129, eller i medeltal årligen vid pass 8,000 man. Enligt det nya härordningsförslaget belöper sig åter under öfvergångstiden den årliga medeltillväxten af värnpliktigt manskap utöfver nu i anspråk tagna till allenast omkring 1,300 man, såsom efterföljande siffror utvisa. Redan nu öfvas vid regementsöfningarne, som inträffa i slutet af

[1]) En rörelse i motsatt riktning framkallades för en tid af hvitbetsodlingen, men dels förmår denna rörelse ej uppväga den allmänna tendensen, dels är det mest kvinnor och barn som den tager i anspråk, ej vuxna män, hvarom här är fråga.

sommaren, en årsklass jämte den indelta och värfvade armén, inalles vid pass 56,000 man. Afräknas dessa, som sig bör, från den totala summan af de tre inkallade årsklassernas (22–25 år) krigsdugliga manskap, omkring 72,000 man, så blir hela ökningen vid öfvergångstidens slut utöfver de nu inkallade, vid pass 16,000 man, hvilket med tolfårig öfvergångstid ger den ofvan funna årliga medeltillväxten 1,300 man. Uti denna beräkning ingår emellertid äfven de värnpliktige för flottan, hvilka icke höra hit, hvadan nämnda siffra rätteligen bör minskas med deras tal och alltså blir något mindre. Detta är ju ett ganska märkligt resultat, som borde dämpa farhågorna för brist på armar, tyckes det. Folkökningen, som antagligen icke blir mindre under följande år, än den varit under dessa åtta, ställer årligen mångdubbelt flera armar till näringarnes disposition än dem, hvilka härordningen undandrager desamma. Ändock har jag härvid icke räknadt de arbetsföra kvinnorna, hvilkas tal vuxit ej mindre än männens. Medan jordbrukets behof af lejd arbetskraft förblifver sig likt, växer sålunda snabbt den folkmassa, manliga och kvinnliga, hvarifrån denna hämtas. Brist på folk för fredens värf lär sålunda ej en ökad värnplikt medföra.

Emot dessa beräkningar och slutsatser må ej den invändningen göras, att jordbruket icke får godt af en dylik tillökning i arbetskraft, i det att densamma går till industrien. Ty enahanda kan inträffa, om det ock funnes mångdubbelt flera armar, än hvad nu är fallet. Men det är då icke härordningens kraf, som vållar ebben uti jordbrukets arbetarestam, utan industriens attraktion och jordbrukets egen oförmåga att hålla den kvar. Denna oförmåga beror åter väsentligen på jordbrukarne själfve och det sätt, hvarpå de ställa för sina arbetare, framför allt i bostadsväg. Må de i nämnda afseende bättre sörja för sina arbetare, så lära de nog stanna kvar.

Rätt besedda, äro sålunda äfven dessa farhågor rörande den hotande arbetsbrist, som för jordbruket skulle följa af härordningsförslagets antagande, tomma skräckbilder. Den årliga tillväxten uti de arbetsdugliga åldersklasserna är mångdubbelt större än ökningen uti värnpliktige vid repetitionsöfningarne enligt nämnda förslag. Men härtill må slutligen den anmärkningen fogas, att det helt visst ligger en stor öfverdrift uti påståendena, att skörden ej

skulle vara till hufvudsaklig del fullbordad den 26 Aug., då manskapet rycker in. Jordfrukterna ligga da väl ännu i jorden, men såväl hö som säd böra vara till allra största delen bärgade. Allt tal om, att skörden vid den tiden skulle få ligga ute och ruttna bort, är arg öfverdrift. Jordfrukternas upptagande samt höstplöjningen äro de landtmannagärningar, som vid den tiden pläga återstå. Det är allt. Huru man ser tingen, blifva sålunda de farhågor, som yppats från jordbrukarnes sida, föga grundade. Den brist på arbetskraft, hvaröfver man under senaste år haft känning, har varit en följd af industriens öfvermåttan starka utveckling samt jordbrukets ofvan nämnda oförmåga att hålla sina arbetare kvar. Men jordbruket måste anpassa sig efter arbetarnes växande anspråk, ty det är dessa och alldeles icke brist på folk, som bragt de större jordbrukarne i förlägenhet. Och så kommer det i framtiden städse att bli. Därutinnan gör värnpliktens utsträckning hvarken från eller till. Detta skäl till nej i den föreliggande frågan är sålunda ganska haltlöst.

Den allmänna värnpliktens verkningar.

För fullständighetens skull må äfven ett par ord yttras om ofvanstående ämne. En värnplikt så pass utsträckt som den nu föreslagna, med åtta månaders kasernering samt allvarlig militär utbildning utaf större delen af landets manliga ungdom, måste äga djupa och vidt gripande verkningar af såväl social som allmänt medborgerlig och äfven ekonomisk natur.

Värnpliktens *sociala* verkningar böra hos ett folk, redan så demokratiseradt som det svenska, blifva ett ytterligare närmande af de olika folkklasserna. Genom att under så lång tid ständigt vistas samman, arbeta och lära tillsammans komma dagakarlens söner och millionärens att *bättre lära känna hvarandra*. Detta är det bästa och på samma gång enklaste sättet att minska det stundom alltför stora afståndet mellan klasserna, ty det är icke ovilja a de högres sida, som vållar detta afstånd, utan obekantskap. Och det är att hoppas, att det agg, man ofta ser framlysa hos de lägre klasserna mot de högre, på samma väg skall mildras. Rekrytskolan och samlifvet under öfningarne komma i det afseendet att verka i liknande anda som de allmänna läro-

verken, hvarest sönerna af fattige och rike, låge och höge sitta på samma bänk och lära sig att vara goda kamrater. Ingenting bidrager så att skingra sociala fördomar som den personliga bekantskapen klasserna emellan. Och för vinnande af en sådan bekantskap lämpar sig det nya härordningsförslaget bättre än allt annat.

Gå vi därnäst till de allmänt medborgerliga verkningarna, så kunna dessa i korthet karaktäriseras som en folkuppfostran — och det i dubbelt afseende såväl intellektuellt som moraliskt. Genom att göra rekrytskolan till en verklig skola i medborgerliga ämnen, såsom Herrar Holmberg och Ivar Månsson föreslagit och jag själf tidigare förordat (*Stånd och klasser*, sid. 185), får flertalet af vårt folk vid mogna år en bildningskurs ofvanpå folkskolan, som bör i hög grad bidraga till dess höjande och det rätta medborgarsinnets utvecklirg. Få folk äga en härligare historia än det svenska och intet en märkvärdigare författningsutveckling än det. Men, jag blyges att säga det, intet folk känner sin egen författning och dess utveckling så litet som det svenska. Saken äger endels sin förklaring i det förhållandet, att vi städse haft en författning och ej, såsom flertalet folk, nyss fått en sådan. Men detta hindrar icke, att nämnda okunnighet är en skam liksom — en fara. Man kommer så lätt att beundra främmande politiska mönster och förbise det egna med det särkynne och den rikedom, som ligger i det. Här är ett stort fält för vårt folks uppfostran, som utan intrång på den militära utbildningen kan uti rekrytskolan bearbetas till fromma och gagn för hela dess utveckling.

Men äfven moraliskt kan och bör rekrytskolan utöfva en stor inverkan. Uti den samlas element af alla slag, goda som dåliga. Ehuru eljest en dylik blandning vanligen mera sänker de bättre än höjer de sämre, så är i detta fall ett motsatt förhållande att vänta. Den allmänna stränga tukten förhindrar utbrottet af dåliga seder, där de finnas, och den korta samvaron gör deras understuckna yttringar verkningslösa. Därigenom blifva de bättre elementen de, som bestämma tonen och andan. Särskildt komma sönerna af de högre klasserna med all säkerhet att under samvaron med dem af ringare stånd lägga band på dåliga böjelser samt genom föredömet verka för goda seder. Så har det gått hos

det finska folket, som frivilligt åtog sig värnpliktens börda — utan att därför skörda mycken tack, synes det. De mera bildade bland de värnpliktige ålägga sig själfve ett höfviskt uppträdande så i ord som gärning. Så verkar denna värnplikt uppfostrande på både högre och lägre. Må vi taga lärdom häraf liksom i allmänhet af den offervillighet, som detta ädla folk på ett lika storartadt som rörande sätt både förr och nu lagt i dagen.

Inför dessa utsikter och erfarenheter falla de invändningar och farhågor rörande kasernlifvets demoraliserande inverkan och militarismens införande i vårt land, som från skilda håll framställts, till föga. På den först nämnda af dessa farhågor vill jag ej spilla ett ord. Att efter våra nuvarande värfvade trupper, som rekryteras till god del bland ligapojkar och andra utskottselement, döma om, huru den allmänna värnpliktens manskap kommer att förhålla sig, är minst sagdt oförståndigt. Om militarismens med rätta fruktade spöke må åter ett par anmärkningar vara på sin plats. Denna med ett utveckladt militärväsen ofta uppträdande företeelse har två sidor, en social och en militär-teknisk. Som social företeelse består den uti krigarståndets och isynnerhet officerskårens upphäfvelse gent emot och öfver det borgerliga samhället. Farhågorna för att så skulle ske hos oss sakna dock hvarje grund. En sådan utveckling svär alltför mycket emot det svenska folkets antibyråkratiska sinne och tänkesätt. Ty utan vanan vid en stark byråkratism såsom i Frankrike, Preussen och Ryssland är den otänkbar. Där respekten för den administrativa hierarkien är så litet förhärskande som i Sverige, kan militarismen aldrig få fäste. Direkt motverkas den för öfrigt af tidens sociala nivelleringstendens samt den nästan hänsynslösa tryckfrihet, som hos oss existerar och som förhindrar möjliga ansatser därtill.

Hvad åter beträffar militarismens andra sida, som består uti den stränga disciplinen samt det mekaniska exercerandet, så kan man endast säga, att de äro nödvändiga och i för sig intet ondt. Angående krigslagar och proceduren inför krigsrätt må behöriga ändringar ske för att utestänga godtycke eller borttaga öfverdrifna straff, men disciplinstadgan är och förblir ett *noli me tangere*, kom mig ej när. En här utan sträng disciplin är ett oting, oduglig i krig och demoraliserande i frid. En här är en stor mekanism, hvars

lyckliga verksamhet i första hand beror på, att hvarje del funktionerar jämnt och utan friktion som en väl konstruerad maskin. Detta kan ej ske utan en ovillkorlig lydnadsplikt hos hvar enskild man, en lydnadsplikt, som man helst vill söka uti hans eget inre, men som i alla händelser måste äga disciplinstadgans yttre stöd. — Exercisdrillen, som utgör ett outtömligt ämne till ömsom drift ömsom verop, är ej mindre nyttig och nödvändig, förutsatt att den användes icke på öfverflödig parad- och honnörs-stå utan till yrkets grundliga inlärande. Att militärens inlärande af handgrepp och rörelser till mekanisk färdighet utaf de s. k. radikale fördömes, är mindre underligt, ty desse äro vanligen i sina åsikter arga doktrinärer; men att samma fördömelse uttalas af arbetarepartiet, är mera underligt. Om någon borde arbetaren känna nyttan och nödvändigheten af dylika ting, ty det är i detta afseende ej annorlunda med gevär och kanoner än med arbetets instrument och maskiner. Förr än någon inlärt sig de rätta handgreppen till ren mekanisk fulländning, kan han ej, så som sig bör, sköta en väfstol eller hvilken annan arbetsinrättning som helst. Men de rätta handgreppen bestå just uti, att fingrar och händer fatta föremålen så och icke på annat sätt, medan den mekaniska fulländningen åter visar sig uti greppens utförande snabbt och maskinmässigt. Det är endast tanklöshet och eftersägning efter programmens slagord att ondgöra sig öfver militärtjänstens mekaniska färdigheter. Sådana färdigheter äro lika nödvändiga här som uti fabrikernas arbetssalar.

Dessa anmärkningar föra öfver till det tredje slaget af värnpliktens verkningar — *de ekonomiska*. Härmed förstår jag icke de bördor, som den nya härordningen medför, ty därom är ofvan taladt, utan den militära dressyrens verkan på vårt folks arbetskraft och arbetslust. Bland värnpliktens uppfostrande inflytelser är denna ej den minsta, men framför allt är det den mest behöfliga. Våra arbetare arbeta ej med den kraft och energi, som det moderna lifvet af dem fordrar. Utan att nu vidare härom orda, må det vara nog sagdt, att vårt lands och sålunda äfven arbetarnes ekonomiska framtid hänger på, att det arbetas med större intensitet än hvad nu sker. Vi kunna eljest aldrig konkurrera med utlandet på världsmarknaden.

Höga löner och stor arbetsprodukt — det är hela den s. k. arbetarefrågans lösning i fyra ord utsagdt. Men ett ypperligare medel att nå större intensitetet i arbetet än en militär uppfostran, som vänjer vid på en gång noggrannhet och snabbhet, gifves näppeligen. Ensamt af denna grund är det nya härordningsförslaget värdt alla därmed förenade konstnader och bördor. De komma igen uti en större afkastning af allt arbete och därmed ock uti en större allmän välmåga.

Öfverblicka vi dessa här i korthet berörda verkningar utaf det nya härordningsförslaget, så måste erkännas, att de vida öfverväga de olägenheter af olika slag, som åtfölja den ökade militärtjänsten för de enskilde. Mest lida däraf studerande, som vid universitetet eller annorledes utbilda sig för sina framtida värf, samt kontorister ,och andra, som redan fått fast anställning. Minsta uppoffringen kostar det den vanlige kroppsarbetaren, som ofta eljest byter plats, och för hvars framtida utkomst det är likgiltigt, om han under ett år är i kronans tjänst eller i den enskildes. Säkerligen finnes likväl ingen bland de förre, som ej med glädje bringar detta offer: fäderneslandet väntar, att arbetarne skola göra detsamma.

Härordningsförslaget och partierna.

Enligt gammal demokratisk vana har det svenska folket redan uttalat sig rörande det nya förslaget, innan det kommit till afgörande inför dess lagliga ombud. Folkmöten hafva hållits rundt om i landet, hvilka underkastat förslaget ett slags fri folkomröstning. Först rusade i ungdomlig ifver arbetarne åstad och svarfvade ihop en deklamatorisk resolution, som föga hedrar dem. Äfven dess slafviska upprepande från söder till norr vittnar ej till fördel för deras omdöme. Efter dem kom landtbefolkningen, mera betänksam och trög, men också oafsedt några undantag med helt annan mogenhet i uttalandet. Främst gingo Smålands fattiga bönder och gåfvo ett svar, som länder dem till stor ära. Och det svaret fick eko mest öfverallt bland landtmännen. Endast en del vilseledda Västgötabönder ha stört harmonien med några skärande missljud. Sist ha de högre klasserna hållit möten och naturligen uttalat sig för den nya härordningen. Lägges härtill, att pressen

dag för dag diskuterat saken, gifvande rum åt alla de skiftande meningarne, så måste man säga, att, om någonsin, den allmänna opinionen fått tillfälle att stadga sig och säga sitt ord. Att efter detta uppskjuta frågans afgörande till nästa riksdag under förebärande, att folket ej uttalat sig, är fullkomligt meningslöst. Endast en onödig oro och agitation skulle däraf uppstå.

Gå vi till de särskilda partierna så utom som inom riksdagen för att yttra ett ord om deras ställning till frågan hvart och ett för sig, så må beträffande *arbetarne* sägas, att de genom sin bekanta Malmöresolution, allestädes upprepad, ställt sig själfva utanför den viktiga frågans afgörande. Denna resolution förordar en härordning, som är fullkomligt otidsenlig och för sitt ändamål — tryggandet af Sveriges själfständighet — otillräcklig, blott för att icke svika abstrakta teorier och radikala doktriner. I den skarpaste motsats till den moderna arbetaredemokratiens ideala grundtanke att bekämpa klass-samhället predikar den därtill i hvarje punkt en ohöljd klassegoism, som vid en fråga af så eminent nationell betydelse är lika omotiverad som oklok. Orätt vore likväl att döma arbetarne och deras framtida hållning i politiska ting efter denna yttring af omogen partiförblindelse. Den endast vittnar om, att ibland de svenske arbetarne ännu icke den inre fördelningsprocess försiggått, som redan är fullbordad i den engelska fackföreningsvärlden, och som håller på att bryta sig igenom i Tysklands socialdemokrati, den process nämligen, som skiljer mellan bättre och sämre, mogna och undermåliga element ibland arbetarne. Med naturnödvändighet, kan man säga, måste under ett system af absolut likställighet i rådslag och beslut de undermåliga elementen ibland arbetarne dominera, och detta dels i följd af de unga åldersklassernas stora styrka och ungdomens större ifver, dels emedan de vuxne undermålige, som ej äro få, med sig förena ungdomen och med den bilda majoritet och bestämma besluten. Först när den naturliga sofringen mellan erfarna och oerfarna, kloka och fåvitska, karaktärsfasta och karaktärslösa ägt rum, kan arbetarnes parti frigöra sig lika väl från de undermåliges massvälde som från därpå stödda ledares envälde. Därför må man ej taga alltför illa vid sig utaf de hätska och oresonliga yttranden, som förekommit såväl vid en del folkmöten som i den

nämnda resolutionen. De bättre elementen ibland arbetarne äro helt visst lika goda och fosterlandsälskande svenskar som vi andre, till hvilkas uttalanden i allmänna frågor vi alltså gärna vilja lyssna. Säkerligen skola de ock en gång få öfverhanden och bestämma beslnten, liksom de skola uppfostrande återverka på de lägre stående elementen och därigenom höja arbetsklassen i dess helhet. Men för närvarande och i den föreliggande frågan kunna vi ej lyssna på dem — vi vore då förlorade.

Af öfriga partier, hvilka ju ock äro de i Riksdagen bestämmande, har det, till hvilket flertalet bland de högre klasserna hör, och som råder i första kammaren — *högern*, om man så vill kalla det — sin ställning klar. Som en man lära det och dess representanter rösta för det kungl. förslaget. Ovissare förhåller det sig med det mellanparti, äfven det socialt tillhörande de högre klasserna, som döpts till det *liberala samlingspartiet*. Det bindande kittet inom detta parti, som för öfrigt rymmer liberala af alla färgskiftningar från klaraste rödt till en ganska dämpad färgton, är rösträttsfrågan samt oppositionen mot första kammaren. I denna fråga lär likväl nämnda kitt ej hålla, såsom man med kännedom om partiets sammansättning lätt kan tänka sig. Sannolikt delar sig detsamma därvid uti tre grupper. En skara torde enligt gamla traditioner gå med majoriteten i kammaren, medan en mindre flock självständige män oafsedt den senares ställning rösta för förslaget, och slutligen de mera avancerade lika bestämdt arbeta emot det för att en annan gång få med det och rösträtten öfva den bekanta kompromisspolitiken. På majoriteten i andra kammaren hvilar sålunda frågans utgång. I sanning en ansvarsfull ställning för det parti, som bildar denna majoritet — *landtmannapartiet*. Lyssnade likväl de gode männen i andra kammaren till de ord, som med tusen stämmor ljudit rundt om i Sveriges bygder, så skulle de icke tveka. De enstaka yttringar af räddhaga för ökade bördor och likn. som förekommit, drunkna uti det samstämmiga ja, hvarmed Sveriges bönder och landtmän bekräftat, att de vilja ha ett tryggande försvar och därför taga regeringens förslag oafkortadt. De hafva därmed visat, att de känna sin ställning som den fasta kärnan i Sveriges folk och de förpliktelser denna ställning innebär.

Måtte dessa röster ute från bygderna ej förtona uti andra kammarens sal utan genljud eller förvanskas. Största faran härför ligger uti ett arf från det gamla bondeståndets tid, som landtmannapartiet bär på, och som icke häller nu förnekar sig. Det arfvet är — *vanan att pruta.* Men huru viktig sparsamhetens dygd eljest månde vara, och huru mycket man må vara landtmannapartiet tacksamt för dess hushållning med statens medel, så vore dess tillämpning i förevarande fall och på det sätt som säges — tjänstetidens inskränkning till högst tio månader — icke på sin plats. Härens krigsduglighet och sålunda organisationens hela ändamål äfventyras därvid. Ty det inser äfven icke fackmannen, att här finnes ingen prutmån. En öfningstid, som är mer än hälften kortare än andra länders med modernt härväsen betecknar i och för sig ett minimum. Icke en dag bör därför regeringen gifva efter på det ar, som begärts. Den har massan af Sveriges folk på sin sida. Jag är säker på, att om den föreslagit sex års öfvergångstid i stället för som nu tolf, hade den haft detsamma. Ty det svenska folket vill nu känna sig tryggt ju förr dess hällre. Må landtmannapartiet, som makten hafver i denna sak besinna detta. Sveriges framtid hvilar i dess händer. Det får ej svika den eller sina egna bästa traditioner. Ty gör det så i denna fråga, så förhindras visserligen icke däraf dess slutliga lösning på önskadt vis — den måste komma — men en dyrbar tid förspilles, och vidare blottställes därmed vårt inre politiska lif för större omhvälfningar, än hvad en lugn utveckling kräfver. Det är nämligen att befara, att i sådant fall Skriftens ord gå i fullbordan på landtmannapartiet, såsom de gått i fullbordan på så många andra partier före det, då det heter: »de fötter stå för dörren, som skola bära dig ut».

Förslag till en universitetsreform i Norge.

Af

Professor **E. Kallenberg.**

Då en universitetsreform i vårt eget land står på dagordningen, ha vi trott det vara af intresse äfven för en större krets att något veta om det reformarbete, som på universitetslagstiftningens område för närvarande är å bane i Norge. Vi ha därför här redogjort för några hufvudpunkter af det senaste norska universitetslagförslaget.

Universitetet i Christiania — Universitas Regia Fridericiana, såsom dess officiella namn lyder enligt ett kungligt bref af den 10 April 1812 — stiftades, som bekant, af Fredrik VI genom ett reskript af den 2 September 1811 [1]). Sin första, mera stadigvarande författning erhöll universitetet genom »fundats for det kongelige norske Fredriks universitet» af den 28 Juli 1824. Enligt denna förordning, som ännu hufvudsakligen ligger till grund för universitetets organisation, utgjordes dess representation och styrelse af det akademiska kollegiet, som bestod af prokanslern såsom ordförande och sex andra ledamöter, nämligen fakulteternas dekaner och två professorer från den filosofiska fakulteten, de s. k. assessorerna, årligen utsedda af fakulteten genom val. Vid förfall för prokanslern hade den äldste af dekanerna att träda i hans ställe. Lärarne voro fördelade i fyra fakulteter, den teologiska, juridiska,

[1]) Se angående universitetets historia och närvarande författning det ifrågavarande förslagets »almindelige motiver», sid. 20 ff.

medicinska och filosofiska. Såsom ordförande i hvarje fakultet fungerade en årligen af fakultetens medlemmar inom fakultetens krets vald dekanus. I händelse af förfall för någon af dekanerna eller assessorerna skulle den äldste professorn i fakulteten intaga hans plats i kollegiet.

Universitetets högste styresman var kanslern, genom hvilken alla ärenden, som kollegiet ej själf var behörigt att afgöra, öfverlämnades till vederbörande regeringsdepartement.

Prokanslersämbetet upphörde i värkligheten ganska snart att finnas till på det sätt, att prokanslern i kanslerns (kronprinsen Oscars) frånvaro från riket nästan ständigt kom att fungera såsom kansler. Den äldste af dekanerna kom sålunda att intaga ordförandeplatsen i kollegiet.

Universitetsfundatsen af 1824 har undergått åtskilliga förändringar genom lagar af 1845, 1860 och 1866. De viktigaste förändringarna äro följande. Den filosofiska fakulteten har delats i tvänne: den historisk-filosofiska och den matematisk-naturvetenskapliga: kanslers- och prokanslersämbetena ha upphäfts, och kollegiet, som numera omedelbart förelägger vederbörande departement de ärenden, hvilka kollegiet ej själf har behörighet att afgöra, består af de fem dekanerna, hvilka väljas för två år i sänder af hvarje fakultet för sig bland dess lärare. Kollegiet utser själf inom sig sin förman.

De reformförslag, som senare framkommit, leda sin upprinnelse från ett uttalande af 1883 års budgetkomité, som förklarade sig hafva under öfverläggningarna om universitetets budget blifvit uppmärksam på den mindre lyckliga organisationen af universitetets administration. Åtskilliga utkast till ny universitetslag utarbetades, det sista af år 1891. Reformarbetet afstannade därefter ända till dess kirkedepartementet genom skrifvelse af den 16 Juni 1900 uppdrog åt en komité, bestående af fyra personer, att framlägga förslag till lag om universitetet. Denna komité har på grundvalen af de föregående utkasten redan sistlidet år såsom resultat af sitt arbete i tryck utgifvit »Udkast til Lov om universitetet med motiver».

Det tryckta arbetet innehåller två olika förslag, det ena af en majoritet (Hoel, Holm och Taranger), det andra af en minoritet

(komiténs ordförande Helland). I den mån sådant kan vara af intresse, redogöres i det följande ej blott för majoritetens utan jämväl för minoritetens förslag; då annat ej angifves, afser framställningen det förra.

Båda förslagen äro indelade i åtta kapitel, och innehålla, majoritetens 55 §§ och minoritetens 48 §§ [1]).

Förslagets stadganden om universitetets representation och styrelse skola närmast uppmärksammas.

En hufvudbrist i den nuvarande organisationen af universitetets styrelse har man funnit däri, att universitetet saknar i spetsen för sig en representant och ledare med självständigt ansvar och självständig myndighet. Kollegiets förman har ingen annan af lagen erkänd ställning än såsom ordförande i kollegiet med skyldighet att egna de ärenden, som skola i kollegiet afgöras, den nödiga förberedande behandlingen och att verkställa kollegiets beslut. Den befogenhet att på egen hand afgöra förefallande ärenden, som kan tillkomma honom, har han på grund af mandat från kollegiet och icke i kraft af sin ämbetsställning. Såsom vald af och inom kollegiet anses förmannen icke kunna hafva tillräcklig auktoritet gentemot universitetet i dess helhet. — Den nuvarande styrelsen kan sålunda karakteriseras såsom en genomförd kollegialstyrelse, och då detta på många håll känts såsom en brist, har reformsträfvandenas tendens gått ut på att ersätta den enbart kollegiala administrationen med en blandad en-mans och flermans styrelse. Det är med andra ord rektorsinstitutionen, som man velat införlifva i den norska universitetsorganisationen.

Förslaget är byggdt på nu antydda uppfattning. Enligt § 1 utgöres styrelsen af rektor och universitetsråd. Om dem båda heter det, § 2 mom. 1, att de representera universitetet och vaka öfver dess rättigheter.

Rektor väljes hvart tredje år af universitetets fast anställda professorer på ett af universitetsrådet sammankalladt allmänt pro-

---

[1]) För jämförelsens skull må nämnas, att gällande svenska universitetsstatuter innehålla 186 §§. Bland dessa bestämmelser ingå en mängd rena form- eller ordningsföreskrifter, hvilka till allra största delen saknas i det norska lagarbetet, och i denna omständighet ligger den hufvudsakliga anledningen till det senares betydligt ringare omfattning.

fessorsmöte. För valets giltighet fordras, att två tredjedelar af antalet valberättigade röstat. Valbar är hvarje professor, som innehaft sitt ämbete i 5 år och är öfver 30 år gammal. Om den valde vägrar att mottaga valet, har han att angifva skälen härför, hvarefter församlingen genom omröstning utan debatt afgör, om valet fasthålles. Varder afsägelsen godkänd, utlyses nytt valmöte. Valet anmäles hos konungen (§ 3).

Universitetsrådet består af rektor och de fem fakulteternas dekaner. Dessa senare utses hvar och en af och inom sin fakultet för en tid af tre år. En afgående dekanus kan omväljas men kan icke fungera kontinuerligt mer än 6 år. Han är berättigad att undanbedja sig omval för lika lång tid, som han har fungerat (§ 17). — Universitetsrådet väljer själf sin vice ordförande, næstformand, som fungerar vid förfall för rektor (§ 6). Ha både rektor och næstformanden förfall, träder den äldste af de öfriga dekanerna i rektors ställe. Universitetsrådet är beslutmässigt, därest minst fyra ledamöter äro tillstädes (§ 7).

Angående förhållandet emellan rektors och universitetsrådets värksamhetsområden innehåller förslaget följande bestämmelser.

§ 2, mom. 2: Universitetsraadet har overtilsynet med universitetets virksomhed og bestyrelsen af dets formue.

§ 5: Rektor forer det daglige tilsyn med universitetets undervisningsvirksomhed, dets eiendomme, bygninger og inventarium.

Han bestyrer universitetets økonomi i henhold til de vedtagne budgetter, og de af høiere myndighed fattede beslutninger, afgjor de lobende mindre sager og giver derom universitetsraadet fornoden meddelelse. Han drager omsorg for, at universitetsraadets og høiere myndigheds beslutninger bliver udforte, og forbereder alle sager, som forelægges universitetsraadet eller vedkommende regjeringsdepartement.

Rektor skal have opmærksomt indseende med de studerendes forhold og saavel ved raad og veiledning som ved fornoden advarsel og paatale søge at fremme flid og sædelighed blandt den akademiske ungdom.

Man kan på grund af dessa bestämmelser i allmänhet säga, att beslutanderätten i viktigare angelägenheter tillkommer universitetsrådet, medan rektors beslutanderätt afser löpande mindre

ärenden samt hans befogenhet i öfrigt är af väsentligen värkställande och kontrollerande natur. Motiverna till ifrågavarande §§ angifva de synpunkter, efter hvilka gränsen emellan de båda myndigheternas förrättningsområden bör dragas. Särskildt lämnas antydningar angående fördelningen dem emellan af den ekonomiska förvaltningen. Att i lagen intaga detaljerade föreskrifter om, hvilka ärenden rektor kan afgöra på egen hand och hvilka tillhöra universitetsrådet, har ansetts hvarken möjligt eller lämpligt. Man har trott det vara riktigare att hänvisa sådana föreskrifter till en särskild instruktion. § 8 i förslaget stadgar i enlighet härmed: »De nærmere bestemmelser om rektors og universitetsraadets forretningsomraade gives ved instruks, fastsat af kongen».

Hvad förslagets allmänna motiver innehålla till stöd för rektorsinstitutionens införande och de grundsatser, efter hvilka den i förslaget reglerats, torde förtjena att i korthet omnämnas, (motiverna sid. 29). Motiverna uttala till en början, att de flesta sakkunnige synas vara ense om, att rektorsinstitutionen icke blott är god och nyttig utan t. o. m. ett nödvändigt organ i universitetsstyrelsen. Särskildt har den synpunkten varit afgörande, att universitetet såsom »statsembedsskole» bör vara föremål för kontroll. Men om en kontroll skall finnas, bör den vara effektiv, och en sådan kontroll utöfvas bäst af en enda person. Komitén har härvid tagit i öfvervägande, huruvida icke rektoratet borde anförtros åt en af regeringen utnämnd ämbetsman, som icke vore universitetslärare. Den af en sådan rektor utöfvade kontrollen skulle helt säkert icke lämna något öfrigt att önska i fråga om effektivitet, och dessutom skulle den fördelen vinnas, att ingen af universitetets lärare och vetenskapsmän komme att dragas från sin egentliga lifsgärning. Men ännu viktigare grunder har komitén funnit tala mot en sådan ordning och till förmån för det alternativ, som förslaget omfattar, att nämligen låta rektor väljas af och bland universitetets professorer. Denna ordning är den enda, som öfverenstämmer med principen om universitetets självstyrelse. Man får icke förbise, att universitetet är ej blott en skola utan »bäraren af nationens vetenskapliga lif». Kontrollen öfver universitetslärarens värksamhet måste förståelsefullt taga hänsyn härtill, och den bästa garantien härför erhåller man genom att

lägga den kontrollerande myndigheten i händerna på någon af universitetets professorer, som stöder sin makt på sina kollegers val. »Ty hvilka motiv, som än kunna komma att göra sig gällande vid ett rektorsval, kan man i allt fall vara förvissad om, att professorerna icke skola lägga detta värf i händerna på en man, som kan förutsättas vilja begagna sin ställning till att göra det vetenskapliga lifvet något afbräck».

Jämföra vi den myndighet och betydelse i universitetsorganisationen, som det norska förslaget tillärnat rektor, med den ställning, som han intager enligt våra svenska universitetsstatuter, så visar sig, att förslaget tillerkänt rektor en mera framträdande roll än statuterna. Den svenske universitetsrektorns hufvudsakliga uppgift är att fungera såsom ordförande i de olika kollegier, åt hvilken beslutanderätten i universitetets angelägenheter anförtrotts. Bland dessa kollegier märkes främst det större konsistoriet, som är universitetets egentlige representant och inom området för dess självstyrelse afgör alla dess viktigare ärenden. Det är dock å andra sidan en ganska stor skillnad emellan den föreslagna rektorsinstitutionen och den bild af en universitetsstyresman, som i vårt land tecknats af en förespråkare för reformer i universitetslagstiftningen. Den framstående kännaren af våra universitetsförhållanden, numera aflidne universitetsbibliotekarien Elof Tegnér publicerade, som bekant, i Nordisk tidskrift för år 1898 en uppsats, betitlad »Några universitetsfrågor», hvilken innehåller kritik af gällande bestämmelser jämte förslag till reformer. Uppsatsen, som på sin tid gaf upphof till en liflig och intresserad diskussion i tidningsprässen, utpekade i främsta rummet reglerna för administrationen såsom varande i behof af en genomgripande omdaning. Författaren fann det kollegiala styrelsesättet otidsenligt. Han ville i spetsen för hvartdera universitetet ställa en aflönad, af Kongl. Maj:t, utan föregående val eller förslag från universitetet, utnämnd ämbetsman, hvilken skulle i sin person förena den myndighet, som hittills handhafts af det större och det mindre konsistoriet, rektor, prokansler och kansler. Detta ämbete borde hälst icke anförtros åt en professor, och om så skedde, borde den nämnde lämna sin profession. Bland den tilltänkte styresmannens mångahanda värf skulle det ej minst viktiga vara att noggrant följa

undervisningens gång. Han borde öfvervara föreläsningar och seminarieöfningar så träget, att han vunne personlig kännedom om hvarje föreläsares egenskaper och metod.

Af hvad ofvan från motiverna till det norska förslaget anmärkts, framgår, att den förnämsta anledningen till, att man icke velat anförtro rektoratet åt en särskild ämbetsman, åt en icke-universitetslärare, är den, att man anser den största hänsynsfullhet vid kontrollen öfver undervisningen vara nödvändig. Den norska komitén har, synes det oss, med rätta framhållit, att ett universitet icke är allenast en statsskola utan tillika bäraren af nationens vetenskapliga lif. Såsom skola kan universitetet ej göra anspråk på lärofrihet, men för dess förmåga att rätt fylla sin sistberörda uppgift är sådan frihet ett lifsvillkor. Universitetsläraren skall från sin kateder föredraga, hvad *han* anser rätt och sant, och han får icke bindas till att följa en viss af statsmakten godkänd lärobok. Ej heller får honom föreskrifvas en viss metod, efter hvilken han skall bibringa sitt auditorium sin undervisning. Det är med hänsyn härtill, som kontrollen öfver universitetsundervisningen bör vara varsam. Den regelrätthet och den disciplin, som härska i en skola, kunna ej utan vidare uppställas såsom ideal för ett universitet. Öfver hufvud kan man vid regleringen af universitetets administration ej helt enkelt hämta analogi från de former, i hvilka ämbetsverkens verksamhet rör sig.

Den norska komitéminoritetens förslag ansluter sig i fråga om organisationen af universitetets styrelse vida närmare till det bestående. Styrelsen skall liksom för närvarande utgöras af det akademiska kollegiet, bestående af de fem fakulteternas dekaner. Om kollegiet säges, att det skall representera universitetet och vaka öfver dess rättigheter, hafva tillsynen öfver universitetets verksamhet samt förvalta dess förmögenhet och penningväsen. Kollegiet skall hvarje år inom sig utse en förman, till hvilken det eger uppdraga afgörandet af löpande ärenden och öfver hufvud af mindre saker, som kräfva skyndsam behandling. Likaså kan kollegiet vid särskilda tillfällen uppdraga åt förmannen eller någon af dekanerna att representera universitetet.

Minoritetens förslag stöder sig på uppfattningen, att någon mera betydande förändring af universitetets nuvarande organisation

icke visat sig vara af behofvet påkallad. Majoritetsförslaget anses af minoriteten vara stridande mot en af hufvudreglerna för en förståndig administration, den nämligen, att det bör finnas *en* högsta myndighet icke två. Maktens fördelning emellan en rektor och ett kollegium förmenas skola leda till kompetenskonflikter och förvirring. Majoritetsförslaget anses icke hafva lyckats uppdraga någon tydlig gräns emellan rektors och universitetsrådets myndighet, särskildt i ekonomiska ärenden. Hvad detta förslag innehåller om, att rektor skall utöfva den dagliga tillsynen öfver universitetets undervisningsvärksamhet, finnes minoriteten vara ett uttryck för en felaktig uppfattning af universitetets betydelse och arten af dess värksamhet. En dylik daglig tillsyn kan passa i en skola men får icke förekomma vid ett universitet, där undervisningen skall vara fri.

I sammanhang med de olika åsikter, som, efter hvad ofvan är antydt, framträdt inom den norska universitetskomitén, står en skillnad i uppfattning beträffande fakulteternas ställning. Minoritetens förslag innehåller (§ 11) följande passus, som saknas i majoritetsförslaget: »Hvert fakultet, repræsenteret ved de til fakultetet horende professorer, er ved universitetet den øverste officielle autoritet inden fakultetets fagcyklus med den myndighed, som tillægges samme ved denne lov».

Ifrågavarande uttalande får sin belysning och sin reella betydelse genom åtskilliga speciella stadganden, i hvilka minoritetens förslag afviker från majoritetens. Uttalandet är ett uttryck för den uppfattningen, att alla universitetsfrågor, hvilkas bedömande förutsätter vetenskaplig fackkunskap, skola afgöras af vederbörande fakultet såsom högsta universitetsinstans och därifrån, för så vidt det slutliga afgörandet tillkommer regeringen, gå till vederbörande ministerium utan att passera genom universitetets kollegiala centralmyndighet. Majoriteten anser däremot, att denna myndighet såsom representant för universitetet, betraktadt såsom en enhet, bör hafva sitt ord med vid afgörandet af äfven sådana viktigare frågor. Kollegiet låter de gemensamma universitetsintressena komma till sin rätt, medan fakulteten ofta låter leda sig af ett ensidigt fakultetsintresse. Skiljaktigheten i uppfattning visar sig exempelvis i reglerna angående tillsättande af sådana funktionärer vid

universitetet, hos hvilka fordras vetenskaplig utbildning, bland dem jämväl professorerna. Medan majoriteten låter dessa befordringsärenden gå från vederbörande fakultet till universitetsrådet, vill minoriteten ej låta det centrala kollegiet därmed hafva någon befattning.

Innan vi lämna redogörelsen för den del af komiténs arbete, som handlar om universitetets styrelse, fästa vi uppmärksamheten på en omständighet, som vid en jämförelse med den gällande svenska universitetslagen är af intresse. Vid våra universitet utgöres sedan gammalt universitetets egentlige representant, administrator och maktinnehafvare af det större konsistoriet — en församling, som sluter inom sig större delen af universitetets fast anställda lärare. Ännu finnas säkerligen vid våra högskolor många, som knappast kunna tänka sig ett annat organ för universitetets självstyrelse än en dylik manstark församling. Man anser, att universitetsärendenas behandling vinner på den allsidiga belysning, för hvilken församlingens mångtalighet förmenas utgöra en garanti, och att universitetets inflytande på sina egna angelägenheter skulle förminskas, om ej dess beslut utginge från en församling, som bestode af ett större antal universitetslärare. — Så vidt man kan finna af det föreliggande norska komitéarbetet, har inom komitén ingen ens ifrågasatt att vid universitetet tillskapa en större församling och åt den öfverlåta beslutanderätten, åtminstone i de viktigaste ärendena. Något behof af en sådan representation har tydligtvis icke förnummits. Däremot har man uppenbarligen öppet öga för de olägenheter, som äro förbundna med en talrik församling. Den behöfver längre tid för att administrera, och den drager flere professorer än nödvändigt är från deras egenliga kall för att syssla med frågor, till hvilkas pröfning måhända åtskilliga af dem icke medhafva något större mått af intresse och förutsättningar.

Nästa föremål för vår granskning blir den af komitén föreslagna ordningen för tillsättande af professorsämbeten. Hela befordringsordningen innehålles i två §§ och utmärker sig genom den största enkelhet. Majoritetens förslag upptager följande §§:

§ 25. Inden et professorembede oprettes eller kundgjøres ledigt, saavel som inden indstilling angaaende besættelsen foredrages

kongen til afgjørelse, skal fakultetets og universitetsraadets betænkning være atgiven.

Til at udarbeide saadan betænkning kan fakultetet af sin midte nedsætte en komité, og det har ret til at inbyde universitetslærere udenfor fakultetet til deltagelse i komitéens arbeide. Men fakultetets medlemmer skal foretaga endelig votering og kan ikke helt overlade sagen til komitéen.

Saafremt ikke kongen anderledes bestemmer, skal kundgjørelse om ledigheden altid finde sted.

§ 26. Hvorvidt der til bedømmelsen af de om et professorembede indkomme ansøgninger skal tilkaldes mænd undenfor universitetet, samt om der skal afholdes proveforelæsninger, afgjøres af kongen, efterat vedkommende fakultets og universitetsraadets udtalelse er afgiven.

Minoritetens förslag skiljer sig, såsom redan är antydt. från majoritetens därutinnan, att det akademiska kollegiet icke fått någon befattning med ifrågavarande ärenden. För öfrigt äro bestämmelserna desamma.

Beträffande skiljaktigheten i denna del emellan de båda förslagen har minoriteten (motiverna till minoritetens § 20 sid. 77) grundat sin mening därpå, att en fakultet icke skulle hafva något intresse att bevaka vid tillsättande af professorsbefattningarna i en annan fakultet. Det anföres exempelvis, att representanterna för den matematisk-naturvetenskapliga, den medicinska eller den juridiska fakulteten icke kunna vara intresserade i besättandet af en profession i semitiska språk.

Majoriteten har å sin sida funnit oundgängligt, att universitetets kollegiala representation yttrar sig om *upprättandet* af nya professorsämbeten, och ansett i hög grad lämpligt, att den deltager i handläggningen af frågor angående *tillsättandet* af sådana befattningar (motiverna sid. 31). I förra afseendet framhålles, dels att då universitetets budgetsförslag utarbetas af universitetsrådet och upprättandet af nya ämbeten är en budgetssak, frågan därom hörer universitetsrådet till, och dels att för de fall, då olika fakulteter framkomma med kraf på nya lärareplatser, de olika förslagen, som sällan alla kunna vinna framgång, måste vägas emot hvarandra, hvilket bör ske i universitetsrådet, som har att

tillgodose universitetets gemensamma intressen. — Beträffande lärarebefattningarnas tillsättande resonnerar majoriteten på följande sätt. Visserligen kan ett sakkunnigt omdöme endast afgifvas af fakulteten själf eller den af fakulteten tillsatta mindre komitén. Men sällan är sakförhållandet sådant, att fakultet och komité äro i allo eniga, eller att en af de sökande gifves obetingadt företräde framför den eller de öfriga. Ofta kunna sökandena vara vetenskapligt lika meriterade. Det kan därför vid tillsättandet jämväl blifva fråga om andra egenskaper hos sökandena än den rent vetenskapliga kompetensen, och i sådana fall väger fakultetens omdöme ej mer än universitetets centralmyndighets. Då skiljaktiga meningar yppat sig inom fakulteten, ligger det ock i regeringens intresse att till ledning för sitt omdöme erfara universitetsrådets mening.

En jämförelse med den gällande svenska befordringslagen ådagalägger, att man i Norge trott sig tillräckligt sörja för befordringarnas rättvisa utan hela den kedja af garantier, som vårt system innefattar. Oafsedt att i serien af myndigheter, som skola yttra sig, icke ingå sådana, som motsvara prokanslern och kanslern vid våra universitet, lägger det norska förslaget — vi fästa oss nu särskildt vid majoritetens, men omdömet gäller i ännu högre grad minoritetens — i händerna på fakulteten en makt, som i vår befordringslag ej har någon motsvarighet.

Vid tillsättandet af en profession beror afgörandet hufvudsakligen på omdömet om sökandenas vetenskapliga kvalifikationer, och endast undantagsvis föreligga omständigheter, som äro egnade att framkalla ett annat resultat, än omdömet om den rent vetenskapliga kompetensen föranleder. Med hänsyn härtill ligger i befordringsproceduren hufvudvikten på de regler, som afse åstadkommandet af ett sakkunnigt omdöme om de sökande. Betraktar man dessa regler i det norska förslaget, finner man, att vederbörande fakultet skall afgifva betänkande. Fakulteten kan — men behöfver icke — inom sig tillsätta en komité för att utarbeta detta betänkande. Meningen härmed är gifvetvis, att i komitén skola sitta män, utrustade med särskild sakkunskap i det eller de ämnen, som det lediga ämbetet omfattar. I komitén kan fakulteten, om den så vill, invälja universitetslärare, som tillhöra annan fakultet.

Befordringsärendets slutliga fakultetsbehandling tillkommer emellertid städse fakulteten i dess helhet.

Dessa regler gifva vid handen, att förslaget icke, såsom våra universitetsstatuter, gjort sakkunniginstitutionen obligatorisk. Det beror på fakulteten, huruvida en komité skall nedsättas, och utseendet af de män, som skola utgöra komitén, är likaledes helt och hållet fakultetens sak, med den inskränkning, som ligger däri, att fakulteten icke får med sitt val gå utom universitetet.

Från fakulteten går enligt förslaget befordringsärendet till universitetsrådet, som likaledes har att afgifva betänkande. Universitetsrådet, som endast består af rektor och de fem dekanerna, kan icke antagas i regeln sluta inom sig någon annan särskild sakkunskap än den, som finnes hos dekanus i den fakultet, hvilken redan yttrat sig, och hos rektor, om han tillhör samma fakultet. Då dessa båda redan fått säga sin mening, torde behandlingen i universitetsrådet ytterst sällan kunna tillföra befordringsärendet någon ny belysning. Hvad en något så när enig fakultet ansett, skall antagligen universitetsrådet ej frångå. Allenast för det fall, att den föregående komité- eller fakultetsbehandlingen företett någon större meningsstrid, synes handläggningen i universitetsrådet kunna blifva mera betydelsefull.

Egendomligt för förslaget är efter svenska begrepp stadgandet, att konungen, sedan fakultetens och universitetsrådets yttranden inkommit, afgör, huruvida män utom universitetet skola anmodas yttra sig om de sökande, och huruvida prolföreläsningar skola hållas. Bestämmelsen i förra delen hänvisar till utvägen att, sedan befordringsärendet undergått hela den behandling, som föregår det slutliga afgörandet hos konungen, hämta ytterligare material till ledning för detta afgörande genom utseendet af sakkunnige utom universitetet. Det svenska akademiska befordringsväsendets historia är icke alldeles utan exempel på, att man i synnerligen tvistiga fall förfarit på liknande sätt. Men åtgärden har ansetts vara af alldeles exceptionell natur, och den är icke i gällande författningar förutsedd. Förslaget synes genom att i befordringsordningen upptaga ifrågavarande bestämmelse vilja hafva nämnda åtgärd betraktad såsom mera ordinär.

Hvad angår stadgandet om proffföreläsningar, så ingår enligt våra universitetsstatuter i tillsättningsperioden regulariter en proftid. Under denna, som infaller näst efter ansökningstidens utgång, står det sökandena fritt att genom utgifna skrifter och s. k. lärdomsprof — disputation och föreläsningar — ytterligare ådagalägga sin skicklighet. Det bedömande af de sökande, som, efter det de sakkunniges yttranden inkommit, åligger fakultet och konsistorium, skall afse jämväl dessa prof. Proftiden spelar, som bekant, för närvarande vid våra universitet en mycket stor roll, och man tillerkänner densamma synnerlig betydelse med hänsyn till den möjlighet, den bereder sökandena, att styrka sin skicklighet. — I skarp motsats härtill står det norska förslaget. Under vanliga förhållanden skola, så vidt förslaget gifver vid handen, proftid och prof ej förekomma. Prof (proveforelæsninger) omnämnas endast för det fall, att konungen, sedan den förberedande behandlingen är undangjord, föreskrifver, att sådana skola afläggas. Ehuru motiverna därom ej något upplysa, är uppenbarligen tanken den, att i tvifvelaktiga fall proffföreläsningarna skola kunna lämna säkra hållpunkter för bedömandet. Men för alla vanliga fall vill man icke genom utsättandet af proftid förorsaka uppskof med tillsättandet.

Äfven om det icke torde böra betviflas, att med tillämpning af den genom sin enkelhet tilltalande befordringsordning, som den norska universitetskomitén föreslagit, en tillfredsställande lösning af de viktiga frågorna om lärarebefattningarnas tillsättande skall kunna vid det norska universitetet ernås, så äro vi å andra sidan öfvertygade om, att man icke i de föreslagna reglerna kan se ett mönster för de reformer, hvaraf den svenska lagstiftningen på detta område är i behof. Nämnda regler skulle säkerligen icke passa för våra egna förhållanden eller tillfredställa de anspråk på betryggande former, som man hos oss hyser. Den svenska administrationen öfver hufvud torde icke kunna kännas fri från en viss omständlighet. Men denna sammanhänger på det allra närmaste med vårt folks kraf på former, som så vidt möjligt lämna säkerhet för, att full rättvisa blir öfvad. Man nöjer sig hellre med administrationens långsamhet, än man eftergifver något af dess säkerhet. Våra gällande universitetsförfattningars befordrings-

regler lämna ett synnerligen karakteristiskt bevis för riktigheten af detta omdöme. Det medgifves väl, att denna befordringsordning kan tåla vid förenkling, men mycket långt drifna försök i den vägen skulle tvifvelsutan ej vinna gillande. — För öfrigt må vid bedömandet af det norska förslaget icke förbises en viktig omständighet, som gör, att hvad som kan lämpa sig för Norges universitet, icke passar för vårt universitetsväsen. Norge har endast *ett* universitet, som är förlagdt till hufvudstaden, där landets andliga lif är koncentreradt. De, som aspirera på universitetslärareämbeten, torde vanligen vara att finna därstädes och stå på ett eller annat sätt — i allmänhet väl såsom docenter eller universitetsstipendiater — i förbindelse med universitetet. Den fakultet, inom hvilken ett ledigt lärareämbete skall tillsättas, kan under sådana förhållanden i allmänhet icke sakna närmare kännedom om professorsaspiranterna och deras kvalifikationer. Med hänsyn härtill, och då vid tillsättandet af professionerna ingen konkurrens emellan olika högskolor är i fråga, kan ett större inflytande på lärareämbetenas tillsättande anförtros åt fakulteten, som ju i allt fall är den myndighet, hvilken är mest och närmast intresserad af, att en lucka i dess krets blir väl fyld. Behofvet af proftid och prof till utrönande af lärareduglighetен synes ock endast undantagsvis kunna yppa sig. — I vårt land äro förhållandena väsentligen andra. Vi ha två fullständiga universitet, förlagda till mindre städer, och en medicinsk statshögskola i hufvudstaden. Dessutom besitta vi två genom enskilda donationer tillskapade högskolor i Stockholm och Göteborg, hvilka tendera till utvidgning och, i den mån sådan kommer till stånd jämte det att examensrätt med därmed följande statskontroll kommer dem till del, blifva allt mer likställda med statsanstalterna. Bland sökandena till ett ledigt lärareämbete vid någon af dessa senare finnas sålunda ofta män, hvilkas föregående verksamhet icke varit knuten till den högskola, där ledigheten inträffat. I befordringsordningen skall man därför alltid vara böjd för att inlägga moment, hvilka dels synas bereda trygghet för att vederbörande fakultet icke vid sin pröfning låter, om ock omedvetet, leda sig af sympatier för någon sökande, som står fakulteten närmare än de öfriga, och dels sätta fakulteten i stånd till att bedöma lärareduglighetен hos de sökande, om hvilka fa-

kulteten saknar personlig kännedom. Från dessa synpunkter kan man motivera lämpligheten af en särskild sakkunnig nämnd och af proftid för lärareduglighetens styrkande.

Ett och annat af hvad komitén föreslagit angående undervisningen skall härefter framhållas. Komiténs sträfvande har här gått ut på att göra undervisningen mera planmässig, än den för närvarande är. Med afseende å själfva hufvudstadgandet har komitén varit delad i tvänne fraktioner, hvardera bestående af två ledamöter, men skiljaktigheten kan knappast sägas vara af principiell natur. Komiténs ordförande och en annan ledamot (hvilkas mening i denna del framstår såsom komiténs) ha föreslagit följande §.

§ 19. Fakulteterne eller, hvor det maatte være hensigtsmæssigere, eksamensdeputationerne har at tage under overveielse, hvorledes de under dem henlagte eksamensfag i passende tid og paa bedste maade kan blive foredragne. I saadant øiemed skal der i hvert semester forhandles om de forelæsninger og øvelser, som lærerne i det kommende semester agter at holde, og paases at ingen disciplin blir forsømt, og at der ikke opstaar kollisioner.

Til veiledning for studenterne skal det angives, hvormange semestre en forelæsningsrække i vedkommende eksamensfag antages at være med det angivne antal forelæsninger om ugen. Dekanus skal søge at udvirke, at de kurser, der afholdes i eksamensfagene, tilendebringes i rimelig tid og som regel ikke varer mere end 4 semestre.

Til yderligere veiledning for studenterne skal der af fakulteterne eller i tilfælde eksamensdeputationerne udarbeides en studieplan til embedseksamener.

Den andra komitéfraktionens förslag till motsvarande § upptager ett första stycke, som är i allo lika med första stycket af ofvan citerade § 19. I stället för andra och tredje styckena af denna § har komitéfraktionen föreslagit, att till ledning för de studerande, som vilja aflägga ämbetsexamen, af hvar fakultet eller examensdeputation skall utarbetas »en studie- og undervisningsplan, som gjor rede for eksamenskravene og angiver, hvorledes fakultetets lærere vil meddele den nødvendige undervisning i eksamensfagene». Denna plan skall godkännas af universitetsrådet och får utan dess samtycke icke ändras.

Båda dessa förslag öfverenstämma däri, att de afse ett sådant ordnande af *examens*undervisningen genom fakulteternas eller examensdeputationernas försorg, att den tillgodoser studenternas behof af, att inom en viss, ej allt för lång tidrymd examenskurserna blifva fullständigt genomgångna. Denna punkt är af ej ringa intresse. Fakulteterna eller examensdeputationerna skola ej låta sin värksamhet för undervisningens ändamålsenliga anordnande vara uttömd därmed, att de vid slutet af hvarje termin hålla de öfverläggningar, som äro nödvändiga för utfärdande af en katalog öfver nästa termins föreläsningar, utan de skola taga under öfvervägande och bestämma, huru undervisningen *stadigvarande* må ordnas, på det att den må motsvara examensfordringarna.

Den sistnämnda af de båda komitéfraktionerna har i sin motivering framhållit, att om dess förslag genomföres, universitetslärarnes undervisningsvärksamhet kommer att varda mera bunden än nu, då hvar och en inom sitt fack kan välja föreläsningsämne efter behag. Denna frihet — heter det — medför för professorerna den fördelen, att de kunna tränga så djupt in i sitt ämne, som de finna önskligt, och icke behöfva taga upp ett nytt ämne, förr än de känna sig tillräckligt förberedda. Men för studenterna medför samma frihet, att de öfver ett speciellt ämne kunna få mera ingående föreläsningar, än de ha af nöden, medan någon viktigare del af vetenskapen en längre tid kommer att i föreläsningsafseende försummas. — Åt undervisningsplanen har man genom förslaget om universitetsrådets approbation velat förläna större fasthet och starkare förbindande kraft gentemot den enskilde universitetsläraren. Det skall vara rektors sak att vaka öfver, att planen värkligen efterlefves och icke blifver ett dödt dokument. I detta öfvervakande skall just den tillsyn öfver undervisningen bestå, som enligt komitémajoritetens förslag skall åligga rektor.

Våra svenska universitetsstatuter kunna ingalunda sägas hafva alldeles förbisett kravet på undervisningens planmässighet. I § 121 har föreskrifvits, att hvarje fakultet och sektion skall före början af hvarje termin sammanträda för lämpligt anordnande af de föreläsningar och öfningar, som under terminen skola ega rum, hvarvid bör tillses, att något viktigare läroämne ej försummas och att nödigt samband i ungdomens studier beredes. Det kapitel,

som handlar om examina, innehåller ock stadgarden om studieplaners upprättande. Dessa bestämmelser torde emellertid icke kunna anses tillfyllestgörande. Den nyssnämnda föreskriften om föreläsningsschemas uppgörande med fäst afseende däråt, att något viktigare ämne ej försummas och att ungdomens studier erhålla nödigt samband, kan ej vara effektiv. Vill man vinna de angifna syftena, är det ej nog med att ordna undervisningen för en termin i sänder. Ett oeftergifligt villkor är, att fakulleterna på en gång taga under ompröfning, huru i hvarje inom fakultetens vetenskapliga område liggande ämne, som är af särskild lärare företrädt, undervisningen skall inrättas med hänsyn till ett fullständigt genomgaende — under det antal terminer, som därför fordras — af åtminstone de viktigare delarna af ämnet. Och de planer för undervisningen, som sålunda komma till stånd, böra lända till efterrättelse, till dess de i vederbörlig ordning ändras.

Därigenom att lärarne på detta sätt tillförbindas att inrätta sin undervisning så, att den kommer att utgöra den säkra och fulla grunden för examensstudierna, blir ej lärofriheten — detta lifsvillkor för universiteten — trädd för nära. Men man må dock väl taga sig till vara för att tro, det nu antydda och anbefalda undervisningsplaner kunna omfatta all den undervisning, som universitetet kan och bör bibringa. Deras giltighetsområde får icke sträckas utöfver den undervisning, som skall lämnas dem, hvilka ämna aflägga ämbetsexamina eller öfver hufvud drifva universitetsstudier endast för att genom en examen förvärfva den nödiga kompetensen till en statstjänst. Universitetet är ej och får ej degraderas till att blifva en blott examensanstalt. Vid sidan om själfva examensundervisningen måste därför plats finnas för en undervisning, som afser ett djupare inträngande i vetenskapen och vid hvilken universitetslärarne äro fullständigt obundna af den hänsyn, som undervisningens relation till en viss examen betingar. För öfrigt kunna särskilda omständigheter vara tillstädes, hvilka göra en strängt planmässig undervisning inom det område, där den ofvan angifvits såsom ett önskemål, hvarken möjlig eller ens önskvärd. Att närmare ingå härpå kan ej här ifrågakomma.

Den norska komitén har uttalat sig jämväl om den mycket viktiga och omdebatterade frågan angående undervisningens form.

Som bekant har tendensen under senare tider gått ut på att ersätta föreläsningarna med kollokvier, examinatorier och seminarieöfningar. Ja på många håll har man velat anse, att föreläsningen vore en antikverad form, dömd att helt och hållet försvinna. Denna senare åsikt har icke funnit någon förespråkare inom komitén. Man har väl till fullo beaktat vikten af nyssnämnda modernare undervisningsformer, och i majoritetens förslag, § 22. ha — jämte föreläsningar — »øvelser» gjorts till en lagbestämd plikt för samtlige universitetslärare. Men på samma gång som öfningarnas stora betydelse erkänts, vill man bibehålla de katedrala föreläsningarna. Majoriteten framhåller i sin motivering, att den icke finner tanken på föreläsningarnas ersättande med examinatorier efter tryckta läroböcker vara förtjent af gillande. Att läroböcker utgifvas till de studerandes bruk, vore önskligt, men de borde suppleras genom professorns muntliga föredrag, för hvilket inga bestämda gränser kunde utstakas. Det citeras i detta sammanhang ett uttalande af en engelsk universitetsman, i hvilket kollegieundervisningen betecknas såsom mekanisk dräpande och irriterande. »För en, som lärer och profiterar något af den, blifva tio slöa och modlösa».

Studier i 1600-talets svenska statsrätt.

Af

Docent **Sam. Clason.**

Johannes Loccenius och hans lära om rikets »fundamentallagar».

1. Inledning.

I sitt inträdestal år 1839 i Vitterhets-, historie- och antiqvitets-akademien har Bergfalk betonat, huru Carl XI:s regeringstid »först emot den store Gustaf Adolfs och äfven mot Carl IX:s gjort sig skyldig till en orättvisa, den de snart följande partitiderna ej heller voro egnade att afhjälpa», i det att under det reorganisationsarbete, som karakteriserade förstnämnde konungs regering, både konung och folk genom de förändringar, som vidtogos, föranleddes att »för det nya alltför mycket förbise det gamla». »I den mån verket framskred», säger han, »utbredde sig först bland ämbetsmännen . . . och vidare bland den öfriga nationen den tro, att forskning efter svenska författningens eller förvaltningsnormernas anor bortom Carl XI i allmänhet var öfverflödig eller åtminstone ej mycken möda värd; endast den lärda historieforskningen trodde sig ännu förpliktad att sysselsätta sig med sådana frågor, men äfven den undvek, då den offentligen för den större allmänheten framträdde, hälst såsom misstänkt det fält, den svenska samhällsutvecklingen under de första tre fjärdedelarne af sjuttonde århundradet erbjöd, och höll sig hällre, där den kunde göra fynd, som för samtiden ägde mindre praktiskt intresse, men just därföre voro så mycket mindre farliga att meddela». Resultatet af de

forskningar, som anställdes om närmare tiders författning och förvaltning, stannade därför, framhåller Bergfalk, inom arkiven eller studerkammaren: och han upprepar än en gång, att »Carl IX:s och Gustaf Adolfs tidehvarf, det, hvarmed Sveriges nyare historia egentligen börjar, var det, som egentligen hade att beklaga sig öfver detta åsidosättande» [1]).

Sedan Bergfalk yttrade detta, har utan tvifvel i flere hänseenden vår kännedom om Sveriges inre historia under t. ex. förra hälften af 1600-talet blifvit väsentligt utvidgad, och särskildt för den tid, under hvilken drottning Kristinas förmyndare förde regeringen, äga vi ju öfver den inre utvecklingen i Odhners bekanta skildring den bästa vägledning. Ser man på tiden i dess helhet, i synnerhet på Carl IX:s och Gustaf Adolfs regeringar, återstår dock för visso mycket att utreda.

Icke minst torde detta gälla tidens författningsnormer och dess *statsrättsliga förhållanden*. För det Karolinska enväldets män var, såsom Bergfalk erinrat, studiet af slika ting ett mycket misstänkt forskningsfält, som till följd af olika lagförklaringar och andra statsakter det till och med kunde vara farligt att beträda. Redan de förklaringar från åren 1680 och 1682, genom hvilka först regeringsformen sköts undan för landslagen och därefter äfven denna gjordes beroende af konungens godtfinnande, manade naturligtvis till försiktighet, då det gällde ett uttalande om tidigare författningsförhållanden; och den bekanta kassationsakten af den 14 Mars 1689 satte sedan kronan på verket. Ty *sedan* man först i rådets protokoll allt från 1633 utplockat allehanda yttranden, som funnits gå ut på att »den Kongl. rätt och myndighet uti detta arfrikes styrelse binda» [2]) — *sedan* därpå rådet, efter många ut-

[1]) *Kongl. Vitterhets- Historie- och Antiquitets-Academiens Handlingar*, XVIII sid. 107 ff.

[2]) Det »prejudicerliga och anstötliga» talet hade förnämligast bestått uti följande punkter, 1) att konungen icke skulle äga makt att taga råd, tillsätta ämbeten eller regera och styra sitt rike utan råds råde, 2) att en blifvande konung borde vara bunden att besvära den »så kallade»(!) regeringsformen — hvarom ett yttrande förelag i rådsprotokollet för den 10 Jan. 1633 äfvensom i protokoll från år 1660 —, 3) att konungens rätt och makt vid lags stiftande och uttydande mycket inskränktes — det hade bland annat vid flere tillfällen yttrats, att konungen icke kunde göra lag utan

tryck af det djupaste beklagande öfver att »sådana orimligheter och förmätna galna meningar» någonsin kommit någon och, hvad som mest kvalde dem, medlemmar af rådet i tankarne, så att desse till och med icke skytt att vid rådsbordet föra sådant tal, förklarat sig därtill draga »innerlig horreur och fasa» samt bedt konungen att låta abolera och tillintetgöra alla slika anstötliga rum och passager i protokollen; — *sedan* vidare äfven ständerna instämt häri och tillika bedt, att en hvar, som framdeles åberopade eller uttalade liknande meningar mot konungens höghet och rätt, skulle förklaras otrogen mot konungen och illvillig mot fäderneslandet; — och *sedan* konungen, efter mottagande af denna begäran, visserligen funnit något betänkande i att i protokollen utplåna och öfverstryka alla dessa discurser, men däremot förklarat dem »alldeles fåkunnige, obetänksamma, oförsvarliga och desto mer förkastliga och kraftlösa» då och till eviga tider, samt tillagt, att den, som då eller framdeles fölle på slika galna meningar, skulle anses hafva begått majestätsbrott, — huru skulle under sådana förhållanden något opartiskt studium af den gångna tidens statsakter kunna förekomma [1])?

ständernas samtycke — 4) att en del af rådet velat tillegna sig makt att oåtsporda hos konungen tala på beslut af ständerna, som konungen gillat — sådant hade särskildt passerat vid 1680 års riksdag — samt 5) att riksråden kallat sig mediatorer mellan konung och stänger, ja ett särskildt stånd i riket. Men äfven hvad eljes i någon måtto ginge »emot den makt, myndighet och konungsliga välde, som den den högste Guden Hans Kongl. Maj:t såsom vår rätta arfkonung och dess konungslige efterkommande till evärdeliga tider förlänt hafver», borde, enligt ständernas hemställan, alldeles ogillas och tillintetgöras.

[1]) För dem, som varit delaktiga uti de förgripliga yttrandena, och för deras *arfvingar* var hotet särskildt skärpt. Konungen yttrade nämligen, att ehuru han haft rätt att lagligen åtala förgripligheterna, så ville han likväl »låta mera nåden lysa än rätten skärpas», och förklarade därför, att, såframt vederbörande och deras arfvingar alltid ställde sig såsom trogna undersåtar emot honom och hans arfvingar, skulle saken aldrig mera blifva berörd, utan vara nedsänkt i en evig förgätenhet men om däremot någon själf eller genom andra något gjorde eller underhandlade däremot, så skulle han blifva hallen såsom majestätsförbrytare, och konungen och hans efterkommande hafva all rätt förbehållen att låta förfara efter lag och laga stadgar. Jfr. härom Hildebrand, *Svenska statsförfattningens historiska utveckling*, sid. 399 ff. Rådets och ständernas förklaring samt konungens approbation därå äro tryckta i Stiernman, *Riksdagars och mö-*

När Carl XI utfärdade denna kassationsakt, anade han naturligtvis icke, att blott 30 år därefter envåldsmakten skulle vara fallen och bestämmelserna därmed satta ur kraft. Så skedde ju emellertid, och det stod sålunda åter en hvar fritt att efter behag hängifva sig åt studium och diskussion af 1600-talets statsrättsliga förhållanden, han eller hans förfäder månde hafva varit än så delaktiga i det anstötliga talet. Det kan emellertid ifrågasättas, om icke äfven frihetstiden hade sina politiska doktriner, som kunde försvåra en opartisk granskning af äldre förhållanden; i hvarje fall hade den, såsom hvarje tid och kanske mer än vissa andra, sin egen statsrättsliga diskussion att föra, en diskussion, som visserligen icke tog litet arbete i anspråk. Liknande hafva äfven förhållandena varit under följande tider: författningsnormerna hafva växlat mer än en gång, och därmed hvarje ny period blifvit i stort sedt hänvisad till sin egen statsrätt, som merendels kunnat behandlas, utan att de praktiska behofven i någon *högre* grad tvingat till mera ingående studier i de gångna tidernas författningsnormer. I alla händelser hafva dessa behof icke fört till något sådant studium af 1600-talets.

Om man i våra dagar i en krets af historici eller politici framställer frågorna, hvar den nuvarande svenska statsrätten är kodifierad; huru dess grundläggande bestämmelser kommit till; huru de ändras o. d., så möter det säkerligen icke någon svårighet att få distinkta och öfverensstämmande svar. Gäller det frihetstidens »grundlagar», torde nog svårigheterna icke heller blifva

tens beslut, III, sid. 2056 ff.; handlingar angående frågans behandling på riksdagen dels i *Handlingar rörande Skandinaviens historia*, XXVIII, sid. 257—330, dels i Loenbom, *Historiska märkvärdigheter*, IV, 147 ff.

Frågan hade först något berörts i den sekreta propositionen och upptogs därför i sekreta utskottet, som begärde och erhöll kommunikation af de prejudicerliga protokollen. Ett af de yttranden, som därvid befunnos anstötliga, hade 1680 fälts af den för Carl XI oumbärlige kanslipresidenten grefve Bengt Oxenstierna. Utskottet underrättades då från konungen, att emedan grefven hade inför konungen förklarat sin mening »aldrig annars varit än till Kongl. Maj:ts tjänst, högsta makt och myndighets styrka», konungen önskade, att de nämnda orden skulle uteslutas ur raden af de förgripliga. Detta skedde också, och man uttalade i utskottet sin glädje öfver att Kongl. Maj:t var så nådig och ville hafva sådan konsideration för kanslipresidenten.

synnerligen stora. Om åter samma frågor framställas beträffande de författningsnormer, som 1600-talets svenska statsmän ansågo för sig förbindande, vågar jag tro, att svaren skola blifva sväfvande, kanske sins emellan olika. Och frågade man ytterligare, hvarmed de olika respondenterna ville styrka, hvar och en att hans uppfattning vore den riktiga eller att den delats af 1600-talets män, är jag icke viss, att bevisföringen skulle blifva fullt öfverbevisande [1]).

För generationer af svenska historici och politici var Naumanns bekanta »*Svenska statsförfattningens historiska utveckling*» länge, om icke den enda, i allt fall den lättast tillgängliga, offentliga framställning, som bjöd något svar på frågor sådana som de ofvanstående rörande 1500- och 1600-talens svenska statsförfattning. Grunddragen i dessa svar synas enkla nog; detaljerna åter icke fullt precisa. För Gustaf Wasas och sönernas tid heter det att »med undantag af de bestämmelser, som vore en följd af Westerås recess och arfföreningen, gjordes ingen förändring i rikets dåvarande *grundlag*. Landslagens konungabalk fortfor att gälla såsom sådan» [2]). Om de försäkringar, Johan, Sigismund och Carl IX afgåfvo, heter det, i anslutning härtill, att de »innehålla, i afseende på *författningen*, inga andra från kungaeden afvikande eller nya hufvudsakliga bestämmelser, än dem, som blifvit en följd af kyrkoreformationen och arfföreningen» [3]). Gustaf Adolfs konungaförsäkran däremot förklaras vara »egnad att ställas såsom en gränssten för ett nytt skede i svenska statsrättens historia» [4]), och beträffande situationen omedelbart före tilldragelserna 1680 och

---

[1]) Beträffande 1500-talet äro vi däremot som bekant bättre situerade: ag hänvisar endast angående hela tidehvarfvets allmänna samhällsteorier till E. Billing, *Luthers lära om staten*, Upsala 1900, och hvad särskildt svenska förhållanden beträffar, till E. Hildebrands olika specialundersökningar af dithörande ämnen [i *Historisk Tidskrift*] samt till Karl Nordlunds *Den svenska reformationstidens allmänna statsrättsliga idéer*, Upsala 1900. 1600-talets allmänna idéer finnas ju, hvad dess första decennier angår, berörda i Schück, *Svensk Literaturhistoria*, men närmare undersökningar äga vi icke.

[2]) Naumann, a. a. Stockholm 1879, sid. 147. Uttrycken äro oförändrade från föregående upplaga.

[3]) a. a. sid. 152.

[4]) a. a. sid. 202.

följande år framhålles, att »den egentliga grundlagen utgjordes förfarande af 4 kap. i landslagens konungabalk samt af den konungaförsäkran, som vid tillträdet till regeringen blifvit afgifven» [1]). Däremot tillbakavisar Naumann tanken på att 1634 års regeringsform skulle varit »en regeringsform i den mening, vi nu taga detta ord — en grundlag, därutinnan statens *författning* (konungens makt och folkets rättigheter) noggrant bestämmes», utan snarare i samma mening, som de tidigare regementsordningarne af 1587 och 1594 d. v. s. »ett reglemente för *statsförvaltningen*». Här göres emellertid ett tillägg, som lämnar rum för ytterligare spörsmål: den var »dock ingalunda utan inverkan på gränserna för statsmakten [2])», men frågorna: i hvad mån och huru långt, blifva icke lösta [3]).

Till Naumanns arbete hafva vi som bekant under de senaste åren i E. Hildebrands framställning öfver »*Svenska statsförfattningens historiska utveckling*» fått en efterföljare, som i allo är sin föregångare vida öfverlägsen och med rätta betecknats såsom ett storartadt framsteg. Äfven i fråga om 1600-talets statsrättsliga normer är hans redogörelse långt utförligare än Naumanns, om också, hvad landslagens betydelse beträffar, icke öfver allt så skarpt fixerad, att ej ytterligare spörsmål kunna framställas. Den tvistiga frågan blir här, likasom förut, den, i hvad mån landslagens konungabalk för statsrätten egde afgörande vitsord eller dess bestämmelser kunde genom andra statsakter blifva rubbade. Att det sista kunde ske och skedde, synes vara Hildebrands egentliga ståndpunkt. I fråga om källorna för statsskicket under tiden 1521—1680 framhåller han sålunda visserligen att »konungabalken

[1]) a. a. sid. 275.

[2]) a. a. sid. 218.

[3]) Då fråga är om den inverkan Naumanns berörda arbete kan hafva haft på uppfattningen af hithörande frågor, böra naturligtvis icke förbises de kompletterande och korrigerande kollegier däröfver, som plägat gifvas åtminstone vid Upsala universitet. Några fullt autentiska referat af dessa kollegiers innehåll finnas emellertid, mig veterligt, icke, och på frågan i hvad mån de samma i nu föreliggande spörsmål modifierat den Naumannska uppfattningen, kan således något autentiskt svar icke gifvas. En jämförelse mellan hvad som plägat yttras från olika katedrar vore emellertid naturligtvis af ganska stort intresse.

allt framgent var för statsskicket bestämmande», men tillägger genast att »den blef emellertid genom andra urkunder ändrad eller fullständigad», och uppräknar bland sådana *arfföreningarna* alltifrån 1544, *kungliga testamenten* alltifrån 1560, *konungaförsäkringarna*, som särskildt voro »ett slags supplement till konungaeden», från 1594, samt omnämner vidare, huru behofvet att sörja för regeringen under konungs frånvaro eller omyndighet framkallade *regeringsordningar* eller *regeringsformer*, huru för riksdagens verksamhet tillkom en *riksdagsordning*, huru förhållandet mellen konung och ständer ordnades genom *privilegier*, och huru äfven vanliga *riksdagsbeslut* tjänade till den offentliga rättens utveckling [1]). Hvad särskildt riksdagsbeslut beträffar, framhåller han på ett ställe, att ett sådant — Norrköpings riksdagsbeslut 1604 angående donationer — »borde gälla framför konungabalken, tills det i laga ordning upphäfdes» [2]). Frågan *huru långt* konungabalkens bestämmelser genom alla dessa supplerande statsrättskällor faktiskt blifvit undanskjutna, synes emellertid icke vara bestämdt besvarad: och vissa uttryck finnas äfven, som erinra om den Naumannska uppfattningen om konungabalken såsom den egentliga »grundlagen». Den kallas sålunda på ett ställe »Sveriges officiella regeringsform långt fram i nyare tid» [3]), och såsom öfverskrift öfver hela perioden 1521 och 1680 har författaren valt uttrycket »Det nya konungadömet på landslagens grund» [4]). Det återstår således äfven här frågor att besvara.

För deras fullständiga besvarande skulle ju fordras ett noggrannt genomforskande af allehanda statsrättsliga källor från såväl 1600-talet som det närmast föregående seklet. Arbetsfältet är rikt. I främsta rummet komma naturligtvis i betraktande alla de ofvan berörda olika slagen af offentliga statsrättsliga akter, hvilka Hildebrand med rätta betecknat såsom fullständigande konungabalkens

---

[1]) Hildebrand, a. a. sid. 201. Han anmärker tillika, att de lagar, som rörde den offentliga rätten, vid midten af 1600-talet började sammanfattas under namnet *riksens fundamentallag*.

[2]) A. a, sid. 360.

[3]) Hildebrand, a. a. sid. 59.

[4]) Enväldesidéernas olika framsteg efter 1680 bedömas också efter huruvida man stod kvar »på den gamla landslagens grund», eller gått ifrån densamma. a. a. sid. 395, 402.

bestämmelser; och därvid får undersökningen naturligtvis icke stanna blott vid akternas slutliga ordalydelse, utan måste äfven i månget fall utan tvifvel i förhandlingarna om deras tillkomst söka nyckeln till deras rätta tolkning. Men äfven dessförutom erbjuda helt visst råds- och riksdagsprotokoll för hithörande frågor mycket af intresse, som väl förtjänar att hopsamlas och närmare belysas. Andra källor äro att finna i stridsskrifter eller andra utredningar, som de stora tvistefrågorna framkallade — en sådan som »*Clas Ralambs Deduktion*», kunde med allt skäl förtjäna offentliggörande [1]). Men tiden ägde äfven annan statsrättslig litteratur, både inhemsk och utländsk, och det finns stundom möjlighet att af bevarade anteckningar från enskilda personer inhämta, i hvad mån denna litteratur blef studerad [2]). Statsrätt var dessutom ett undervisningsämne vid universiteten, och det saknas oss icke alla utvägar att lära känna ett och annat om den undervisning, som i detta ämne vid olika tider lämnades vid dåtidens svenska universitet. Det bidrag till historien om 1600-talets svenska statsrätt, som lämnas i det följande, är hämtadt från sistnämnda område, och berör just frågan om rikets grundlagar eller, såsom det den tiden hette, »fundamentallagar».

En anmärkning rörande dess betydelse må dock förutskickas. Det låter naturligtvis väl tänka sig, att en senare tids författare öfver tidigare dagars statsrättsliga idéer kan från sin moderna position hafva en klarare öfverblick öfver det förgångna, än de, som själfva lefde med däri, äfvensom lättare tillgång till allt behöfligt material, och därför bättre än desse kan skilja ut de mest typiska momenten och af dem dana den riktigaste helbilden. Detta

[1]) Likasom ock för 1500-talet naturligtvis Erik Sparres »*Pro Rege, Lege et Grege*», som vi ännu blott delvis äga i tryck.

[2]) I *Oxenstiernska samlingen* (Riksarkivet) finnes sålunda en vol. *Axel Oxenstiernas egenhändiga utdrag ur böcker, enskilda ekonomiska och juridiska uppsatser*, i hvilken man kan få en föreställning om åtminstone en del af den litteratur den store rikskanslern studerade. Bland tidens statsrättslige eller politiske författare finnas där representerade bl. a. Justus Lipsius, Jean Bodin (Johannes Bodinus), Gregorius Tholosanus, Henning Arniseus, Regner Sixtinus. m. fl. samt af de s. k. »monarchomacherna» Johannes Althusius och Franciscus Hotomannus. Ur Bodins »*De republica*» finnas atskilliga skrifna utdrag.

hindrar dock icke, att man i alla fall måste tillmäta en viss betydelse åt, om jag så får säga, hvarje tids egen tankegång om sig själf. Vi anse oss i våra dagar vara berättigade att hafva vår uppfattning af samtida statsrättsliga förhållanden och tilldragelser, oberoende af hvad framtiden kommer att tillägga oss; och 1600-talets män kunde hafva sina idéer om sin tids motsvarande förhållanden och låta dem öfva inflytande på sina åtgöranden, alldeles oberoende af att Carl XI:s kassationsakt sedermera stämplade en hel mängd af dessa tankar såsom statsrättsliga villoläror. Det är ur denna synpunkt jag menar, att den undervisning i svensk statsrätt, som JOHANNES LOCCENIUS på sin tid lämnade åt de vid Upsala universitet studerande, kan hafva sitt särskilda intresse, äfven om *vi* skulle finna skäl att göra anmärkningar mot innehållet af hans lära.

2. Statsrättens studium i Upsala före Loccenius; hans verksamhet i allmänhet.

Om *statsrättsliga studier vid Upsala universitet* tidigare än vid 1600-talets början äga vi hittills icke någon kännedom. Kanonisk rätt åter studerades redan under medeltiden. Den förste professor, hvars ämbetstitel direkt häntydde på statsrättslig undervisning, var JOHANNES MESSENIUS, som 1609 nämndes till *juris et politices professor*. Ämnet kunde dock äfven af andra beröras, såsom t. ex. då 1604 JOHANNES LENÆUS, sedermera ärkebiskopen, såsom professor i logik höll sin inträdesföreläsning »*De optima republica*» och därvid redogjorde för de tre statsformerna, monarki, aristokrati och demokrati, deras fördelar och olägenheter [1]). Under början af Gustaf Adolfs regering voro flere gånger tankar å bane att särskildt främja studiet af »politik, historia och juridik», hvilka ämnen plägade sammanföras till en professur, och detta studium blef också drifvet, ehuru vi icke känna mycket om resultaten [2]). Så kom 1622 den nya *Skytteanska professuren i vältalighet och politik*» och genom 1626 års konstitutioner därtill en särskild professur i *philosophia civilis* med föreläsningsskyldighet i etik och

[1]) ANNERSTEDT, *Upsala universitets historia*, sid. 38, 119, 135.
[2]) ANNERSTEDT, a. a., sid. 145, 167, 175, 187, 194.

»politik». Anledning att syssla med statsvetenskapligt studium fanns därjämte äfven för professorn i historia, hvilken, enligt konstitutionerna, bland annat hade att behandla det för handen varande statsskicket i jämförelse med flydda tiders förhållanden, äfvensom för universitetets två professorer i den juridiska fakulteten [1]). Sedan den tiden var statsrättens studium bofast vid universitetet.

Sin förste ordinarie innehafvare fick den Skytteanska professuren år 1625, då Johan Skytte till den samma inkallade davarande professorn i vältalighet uti Rostock Johannes Simonius. Dessförinnan hade den emellertid skötts på förordnande af professorn i historia vid Upsala universitet, Jonas Magni, som ocksa i fjorton disputationer uti allmän statsrätt, ventilerade under tiden Maj 1623 till Juni 1625, efterlämnat spår af sin verksamhet såsom statsrättslärare [2]). Från Simonii professorstid känna vi däremot icke några liknande resultat; den blef för öfrigt mycket kortvarig, ty han anlände först hösten 1625 samt dog redan i Maj 1627 och synes

[1]) Annerstedt, a. a., sid. 197, 222 ff., 246. I konstitutionerna heter det om de *juridiska professorerna*, af hvilka den ena skulle föreläsa »Jus Civile Suecorum», jämförd med romersk och kanonisk rätt, och den andre »Institutiones Juris Civilis» med särskild hänsyn till etikens och politikens allmänna grunder, att »uterque autem tam in lectionibus quam disputationibus ea præcipue afferet, quæ ad praxin quam proxime accedunt, et quæ reipublicæ gubernationi inserviunt». *Professorn i Philosophia civilis* skulle behandla »ethica et politica aut Althusij aut etiam Golij», äfvensom lägga sig vinn om »ut in politicis status huius regni mentionem faciat, usum autem in Libris Regum, in Herodoto, Thucydide, Diodoro Siculo, Polybio, Livio etc. monstrabit»; och om *professorns i historia* undervisning hette det bland annat: »Usum historiarum in ecclesiæ, politiæ et oeconomiæ administratione ostendet, cumque presenti reipublicæ statu veterum rerum publicarum exempla conferet», Annerstedt, a. a. Bihang, sid. 276 ff.

[2]) I den första af dem, »*De constitutione Politicæ* », hvilken ventilerades d. 10 Maj 1623, var den sedermera bekante Lars Grubbe respondens; vid en senare »*De imperiorum seu gubernationum formis, differentiis ac speciebus*», vent. d. 12 Jan. 1625(?), rikskanslerens äldste son, Gustaf Axelsson Oxenstierna. På den förstnämnda disputationen af år 1623 kallar sig Jonas Magni ännu professor i filosofi och historia, men benämner sig på de öfriga från Nov. 1624 till Juni 1625 ordinarie professor (utan angifvande af ämnet) »förvaltande den Skytteanska professuren». Förordnandet har således icke, såsom Annerstedt antager, upphört, då Magni d. 16 Aug. 1624 utnämndes till teologie professor. Annerstedt, a. a., sid. 209.

dessutom hufvudsakligen egnat sig åt retoriken [1]). Däremot har den följande innehafvaren af den Skytteanska professuren, JOHANNES LOCCENIUS, utan tvifvel på det statsvetenskapliga studiets fält verkat så mycket mer. Man kan ifrågasätta, om han icke, åtminstone hvad den svenska statsrättens område beträffar, var lika banbrytande, som han var det på vissa andra.

Om LOCCENII person och verksamhet har, som bekant, ANNERSTEDT i »*Nordisk Familjebok*» offentliggjort en synnerligen upplysande och sympatisk artikel, ur hvilken jag här lånar några korta drag. Född den 13 Mars 1598 i Itzehoe i Holstein — fadern hette Lochen — promoverades han, efter studier i Hamburg, Helmstädt, Rostock och Leyden, 1625 på sistnämnda ställe till juris doktor. Han stod redan då i skriftlig förbindelse med JOHAN SKYTTE, och blef i Oktober s. å. utnämnd till e. o. professor i historia vid Upsala universitet, i Mars 1627 ordinarie professor i samma ämne, och i Aug. 1628 därjämte extra ordinarie professor Skytteanus [2]), en plats, som han bibehöll till 1642, äfven sedan han i Nov., 1634 blifvit utnämnd till professor juris. I Juli 1648 utbytte han denna plats mot bibliotekariesysslan samt utnämndes samma år till e. o. och 1651 till ordinarie historiograf. 1666 kallades han till professor honorarius i juridiska fakulteten och föreläste såsom sådan i tre år; s. å. i Dec. utsågs han äfven till assessor i det nyinrättade antiqvitetskollegiet, som bekant då förlagdt till Upsala, och blef 1672 dess præses, samt afled vid nära 80 års

[1]) ANNERSTEDT, a. a., sid. 209. — Det är icke heller bekant, om någon statsrättslig undervisning lämnades af de tvänne utländske jurister, JOHANNES HINCIUS och JUSTINIANUS HEINER, hvilka, den förre 1622, den senare 1623—25, hade anställning såsom professorer i juridiska fakulteten. [ANNERSTEDT a. a. sid. 194, 208.] — I Nordinska samlingen i Upsala universitets bibliotek föreligger emellertid ett manuskript med latinska föreläsningar öfver svensk rätt (N. Qv. 1231), hållna vid denna tid af någon till Sverige nyss öfverkommen utländing. De röra landslagens titel och den stadfästelse den erhöll af Carl IX, och sakna icke intresse för historien om juridikens studium i Sverige. Huruvida de härstamma från någon af de nyssnämnde eller möjligen från LOCCENIUS, måste jag dock för närvarande lämna därhän. — Däremot finnas tryckta ett par disputationer af delvis statsrättsligt innehåll, hvilka ventilerats 1625—1626 under den förste svenske professorn i juridik BENEDICTUS OLAI CRUSIUS.

[2]) ANNERSTEDT, a. a. sid. 209.

ålder den 22 Juli 1677 [1]). L:s lif», säger ANNERSTEDT, bildar ett af de vackraste bladen i universitetets och den svenska vetenskapens häfder, i hvilka han, en polyhistor i ordets egentliga mening, inristat sitt namn genom arbeten på historiens, fornforskningens, latinets, vältalighetens och rättsvetenskapens vidsträckta områden. Genom sitt skarpsinne, sin kritiska blick och sin ovanliga lärdom var han i stånd att på hvarje fält lämna efter sig ett fullgodt arbete, hvars värde länge öfverlefvat hans egen tid. Och en outtröttlig arbetskraft, understödd af en till det sista orubbad hälsa, medgaf honom att oupphörligt rikta vetenskapen med nya arbeten». ANNERSTEDT erinrar därpå om hans talrika disputationer och om hans editioner af latinska auktorer samt berör, såsom särskildt anmärkningsvärda bland hans många arbeten, hans banbrytande *Rerum Suecicarum historia,* första gången utgifven 1654, därpå i nya upplagor 1662 och 1676 [2]); hans *Antiquitatum Sveo-Gothicarum libri tres,* utgifna 1647, 1654, 1670 och 1676; hans *Synopsis juris ad Leges Sueticas accommodata* med upplagor af 1648, 1653 och 1673, »den första handbok i svensk rätt, som erbjöds vår studerande ungdom» och föregången af en mängd afhandlingar i samma ämne; hans *Lexicon juris Sueo-gothici* med upplagor af 1647, 1651, 1665 och 1674, samt *hans latinska öfversättningar af lands- och stadslagarne* äfvensom vissa af landskaps-

[1]) OLOF RUDBECK anmälde hans död för universitetets kansler, Magnus Gabriel de la Gardie, i följande ordalag: »Vi hafva här på denna orten mist den ärlige och uppriktige gubben d:r LOCCENIUM, en sådan, som Upsala aldrig eller knappt lärer få igen». [ANNERSTEDT, *Bref af Olof Rudbeck d. ä. rörande Upsala universitet,* sid. 156.] — I dessa bref finnas äfven åtskilliga andra upplysningar af intresse rörande LOCCENIUS, om hvilken RUDBECK alltid yttrar sig med största vördnad. Så om hans planer för sin verksamhet såsom juridisk professor år 1666, då han, bland annat, ärnade inrätta ett slags juridiskt seminarium med simulerade rättegångar, där han själf skulle vara præses, 2 studenter kärande och svarande samt de öfriga domare (a. a. sid. 40); om hans verksamhet såsom bibliotekarie och åtskilliga svårigheter därunder, som oroade honom de sista åren af hans lif (a. a. sid. 121—125, 137).

[2]) Upplagan af 1662 skickade L. under utgifvandet till MATHIAS BIÖRENKLOU med anhållan att denne eller EDVARD EHRENSTEEN ville genomse hvad han skrifvit om Kristina och Carl Gustaf samt skicka nödiga rättelser och tillägg. O. KNÖS, *Analecta epistolarum in primis historiam et res litterarias Sueciæ illustrantium*, sid. 123.

lagarne. Därjämte omnämner ANNERSTEDT, att i manuskript efter honom äfven föreligger en *Descriptio regni Suecia*, som utarbetats för att åtfölja DAHLBERGS bekanta »*Suecia antiqua et hodierna*», men aldrig blef utgifven [1]).

3. Loccenii efterlämnade arbeten i svensk statsrätt.

LOCCENII författareverksamhet har emellertid icke stannat vid nu nämnda eller berörda arbeten. Såsom ANNERSTEDT påpekat i nyssnämnda uppsats, har L. i den sista, år 1673 utgifna upplagan af sin *Synopsis juris* äfven tillagt en kort systematisk öfversikt af *Sveriges då gällande statsrätt*. Det var emellertid år 1673 icke första gången, som LOCCENIUS sysslade med detta ämne, utan vi äga ännu uti handskrift i behåll andra liknande öfversikter öfver den svenska statsrätten, hvilka synbarligen äro af tidigare datum och därjämte delvis utförligare. Det är egentligen påträffandet af dessa manuskript, som gifvit den första impulsen till föreliggande uppsats [2]).

[1]) Så godt som allt hvad LOCCENIUS skrifvit är på latin. — Den fullständigaste förteckningen öfver hans större och smärre arbeten finns i J. MOLLERI *Cimbria Literata*, I, s. 356 ff., därnäst i den »*Lefvernes-Beskrifning om D. Joh. Loccenius*», som hans ättling, lektor OLOF A. KNÖS i Skara författat, och som efter dennes död trycktes såsom tillägg till C. G. GJÖRWELLS *Brefväxling, Band. IV*, Stockholm 1807.

[2]) Utom dessa manuskript finnas äfven i behåll åtskilliga andra af intresse för LOCCENII person. Sålunda finns i Kungl. Biblioteket, Stockholm, en år 1733 af translator HARMENS verkställd, 5 stora folieband upptagande öfversättning till svenska af hans historia, hvars offentliggörande på inhemskt tungomål sålunda vid den tiden synes varit påtänkt. Vidare finnes i två exemplar en kortare uppsats angående Sveriges krig med Polen, »*Discursus de causis Belli Sueco-Polonici, initiis, origine et progressu et exitu*», det ena åtföljdt af en liknande *Discursus* rörande kriget i Tyskland, dess orsaker och dess början, gående till och med 1632 (manuskripten äro signerade B: I, 2, resp. 13 och 14; intetdera är dock egenhändigt af LOCCENIUS).

Större intresse har en tredje handskrift, äfven i Kongl. Biblioteket [signerad R. 6; folio, 216 sid.], hvilken i afskrift innehåller LOCCENII »*Orationes et epistolæ, ejusdem poemata*», sådana han själf tänkt gifva ut dem, förmodligen år 1675, då ett inledningspoem af J. COLUMBUS är dateradt. I sitt företal berättar L., huru under hans professorstid rikskansleren önskat att han särskildt skulle drifva »eloquentiæ et linguæ latinæ cultum», hvilket ock skett genom särskilda kollegier, och hvarvid han bland

De gjorda fynden äro hittills tre, två i Kongl. Biblioteket, Stockholm, ett i Upsala universitets bibliotek, alla tre manuskripten synbarligen tillkomna vid olika tidpunkter. Äldst är en i Kongl. biblioteket förvarad handskrift, ditkommen med den s. k. Engeströmska samlingen, med titeln »*Johannis Loccenij Dissertationes de Jure Publico ad modernum Regni Suediæ statum accomodatæ*» och omfattande 77 tättskrifna blad i kvartformat [1]). Den är tydligen författad efter 1636 — den citerar Paulini *Historiæ Arctoæ Libri Tres*, hvilken utkom detta år — men under förmyndareregeringen, ty drottning Kristina omnämnes såsom omyndig. Den är emellertid försedd med rättelser och tillägg, hvilka kunna vara af senare datum [2]). Själfva manuskriptets handstil är, så vidt jag

andra förnämliga kollegianter äfven [1638] haft pfalzgrefve Carl Gustaf till lärjunge. Skytte hade genom påbud ock gjort utbildning i vältalighet och »in stylo» obligatorisk, hvilket medfört mycket gagn för de svenske studenternas färdighet därutinnan. Det föreliggande arbetet vore nu ämnadt att innehålla en del af de tal, hvilka L. på grund af sitt nyssnämnda uppdrag hållit, m. m. Af talen äro fem gratulationstal, bland annat efter konung Gustaf Adolf, Gabriel Gustafsson Oxenstierna och Axel Oxenstierna — det första och det sista äro utgifna i särtryck —; ett har till öfverskrift »*De vita academica recte instituenda*». Brefven röra dels bröllop dels begrafning; poemen åter, som upptaga öfver 150 tätt skrifna sidor beröra allt möjligt: religiösa ämnen, historiska tilldragelser, orter och personer, drag ur det hvardagliga lifvet o. s. v. Man får nästan det intryck, att L. med några latinska strofer besjungit hvarje märkligare tilldragelse, som passerat i riket eller i hans eget lif, hvarje märkligare person, med hvilken han kommit i beröring o. d.

Ett fjärde Loccenii manuskript däremot, som tidigare funnits i behåll, har jag icke lyckats återfinna, nämligen hans handskrifna »*Chronicon rerum Academiæ Upsaliensis memorabilium a tempore Skyttianæ Professionis fundatæ*», hvilken hans nyssnämnde biograf Olof A. Knös omnämner uti sin ofvan berörda »*Lefvernes-Beskrifning*» öfver Loccenius. Sedan Knös 1805 afgått, såldes hans bibliotek, däribland åtskilliga manuskript till Upsala universitets historia, på auktion i Skara d. 11 Sept. 1805. Dåvarande bibliotekarien vid universitetsbiblioteket, professor P. F. Aurivillius, inropade därvid, enligt egen uppgift [bref till Gjörwell d. 20 Jan. 1806, Kongl. Biblioteket, Stockholm] *alla* Knös samlingar till universitetets historia för att med dess bibliotek införlifvas; icke dess mindre hafva mina försök att återfinna ofvannämnda universitetskrönika, hvilken utan tvifvel skulle vara af mycket intresse, blifvit utan resultat.

[1]) Den är f. n. signerad B. X, 1, 8.

[2]) Följande lärer väl vara tillkommet under drottning Kristinas egen regering: Sedan L. berört Sveriges egenskap af arfrike och de olika be-

förstatt, icke Loccenii egen, men däremot synas tilläggen och rättelserna flerstädes vara gjorda med hans egen hand [1]). Förordet visar, att manuskriptet varit afsedt att utgifvas i tryck. Jag betecknar i det följande detta manuskript såsom *A*.

Närmast i tiden är det i Upsala universitets bibliotek förvarade manuskriptet att datera. Den volym, hvari det ingår [2]), innehåller emellertid först en serie »*Quæstiones juris*», hvilka under höstterminen 1642 blifvit vid universitetet »ad ventilandum (privatim) propositæ», och i allmänhet röra privatsrättsliga ämnen under jämförelse mellan svensk och romersk rätt samt omfatta mera än hälften af boken [3]). Först efter dessa följer i 8 »*Dissertationes*» en framställning af Sveriges statsrätt, som i stort sedt motsvarar Loccenii andra öfversikter däraf. Hans namn nämnes visserligen icke och hans handstil förekommer icke heller, men innehållet medgifver intet tvifvel om att framställningen härstammar från honom. Till tiden härrör den tydligen från drottning Kristinas egen regering, dock icke före år 1647 [4]). Till omfånget är

kräftelser arffföreningen vid skilda tillfällen erhållit, äfvensom huru drottning Kristina i följd af densamma 1627 blifvit erkänd såsom tronarfvinge samt 1633 och 1634 hyllad såsom drottning, och därjämte erinrat om huru under hennes omyndiga år rikets styrelse fördes af förmyndare, fortsätter han med att framhålla, att, när hon nådde myndig ålder, »si tum ejus majestati placuerit mutare coelibem statum et transire in matrimonium», hon finge göra detta enligt eget val, dock, enligt bestämmelser, som senast införts i riksdagsbeslutet 1634, så, att hon toge sig make »ex Ordinum et Senatus libero consilio et consensu». Härvid har L. sedermera efter »placuerit» egenhändigt i kanten tillagt: »*vel in celibatu permanere, vel*», ett uttryck, som nog tidigast är tillskrifvet under senare delen af 1640-talet. Möjligen har handskriften i dess helhet tillkommit före 1639, jfr. nedan sid. 19 not [1]).

[1]) Samma hand, d. v. s. enligt min tanke hans egen, har också på ett ställe ersatt ett felande blad med ett nyskrifvet.

[2]) Qvart, signerad B. 160.

[3]) Respondenterna vid de särskilda öfningarna äro angifna, stundom äfven dagen för dessas behandling. Det har ett visst intresse att se, att bland respondenterna äfven befunnit sig Erik Axelsson Oxenstierna, och att bland de spörsmål, som behandlades af honom — sedermera rikskansler på 1655 års reduktionsriksdag — äfven fanns frågan om rättmätigheten af Gustaf Wasas indragande af kyrkans öfverflödiga gods.

[4]) Författaren hänvisar till hvad han själf ådagalagt i »*Antiquit.*», hvarmed L:s »*Antiquitatum Sveo-Gothicarum libri tres*» måste åsyftas, hvilkas fö:sta upplaga utkom 1647.

den mera kortfattad än i de öfriga »upplagorna» — den omfattar blott 32 fol. — och nedskrifvandet har skett ganska vårdslöst [1]). Den citeras i det följande såsom *B.*

Den tredje upplagan» i ordningen finns, liksom den första, i Kongl. Biblioteket, dit den 1857 skänktes från Tidö bibliotek, där den bar N:o 180. Handskriften är en qvartvolym, utan permar, 86 fol., och med innertitel »*Joh. Loccenii Synopsis Juris Publici ad præsentem Regni Sveciæ statum adcommodata*». Den har tydligen tillkommit under Carl XI:s förmyndarregering, efter hvad det vill synas mellan 1662 och 1665 [2]). Äfven här saknas Loccenii egen handstil, och ganska många öfverstrykningar förekomma. Handskriften, hvilken i det följande citeras såsom *C.*, förtjänar emellertid särskildt intresse på grund af sitt förord. Efter att hafva framhållit, huru han på grund af det åliggande han såsom juris professor, till hvilket han för mer än 20 år sedan kallats, alltid lagt sig vinn om att undervisa ungdomen, så att den skulle blifva duglig till konungens och fäderneslandets tjänst i statens värf, meddelar nämligen Loccenius, att han efter författandet af sin »*Synopsis juris privati*» äfven sammanskrifvit en kort introduktion till Sveriges »jus publicum», hvilken han sedan underställt rikskanslern Axel Oxenstierna och af honom fått gillad, men dock dittills behållit hemma för att efter tidens och statens lägenhet kunna fullkomna den [3]). Emellertid hade han blifvit kallad till ett annat värf, historieskrifningens, och däraf blifvit i första hand upp-

[1]) Den, som skrifvit, har flerstädes börjat skrifva oriktiga ord, men sedan ändrat sig och då vanligen satt det felaktiga inom klammer. De två sista dissertationerna äro skrifna med annan stil än de öfriga. Möjligen har allt skrifvits efter diktamen. På vissa ställen är texten tydligen korrumperad.

[2]) I fråga om den kyrkliga indelningen omnämnas 7 superintendenter, bland dem en i Göteborg: 1665 upphöjdes emellertid denne till biskop. Det senaste riksdagsbeslut, som beröres, är från år 1660, men däremot citeras ett bref af den 15 Juli 1662, hvarom mera nedan.

[3]) »Illam», d. v. s. introduktionen till jus publicum, »suo tempore Illustriss. Regni et Academiæ Cancellario Comiti Axelio Oxenstierna, beato memoriæ, inspiciendam exhibui ab ipso adprobatam, hactenus tamen domi tenui, ut pro temporum ac status publici conditione ulterius suam expectaret limam».

tagen [1]). Nu hade han dock fått någon ledighet och därvid åter upptagit sitt gamla arbete samt ville då för offentligheten framlägga denna »Synopsin, ad statum publicum inclutæ Suetiæ accomodatam ex hujus regni legibus, moribus ac recessibus publicis, qua commode fieri potuit methodo collectam». Vore något skrifvel, som ej öfverensstämde med det närvarande tillståndet, bad han att det måtte anses såsom oskrifvet; skulle några förändringar inträffa, skulle han, om lif och hälsa beskärdes honom, anteckna dem. Det var således L:i mening att nu utgifva boken, ehuru äfven denna gång någon tryckning icke kom till stånd. Uppgiften om en tidigare upplagas granskning och godkännande af Axel Oxenstierna är emellertid af särskildt intresse [2]).

Till dessa tre otryckta sluter sig ändtligen den fjärde upplagan, såsom ofvan nämnts, tryckt 1673 i samma band som och framför den tredje upplagan af hans *Synopsis juris privati*. Dess titel är »*Johannis Loccenii J C* [= Juris Consulti] *Synopsis juris publici Svecani*». Den är dedicerad till Carl XI och försedd med

---

[1]) Härefter har ursprungligen stått, ehuru det sedan blifvit öfverkorsadt, att den nye kanslern Magnus Gabriel De la Gardie nyligen »in frequenti Professorum senatu» uppmanat Loccenius att, om han därtill finge någon tid från sin ordinarie syssla, undervisa ungdomen i Sveriges offentliga rätt.

[2]) I Bihanget till *Upsala Universitets Historia* har Annerstedt publicerat ett bref af d. 3 Sept. 1637 från Loccenius till Axel Oxenstierna, i hvilket L. tackar kanslern för hans välvilja att genomläsa något arbete af L., hvilket ännu icke tyckes hafva offentliggjorts (a. a. Bihang, sid. 332). Om detta åsyftar hans statsrättsliga framställning, är dock ovisst. Loccenii öfriga bref till Axel Oxenstierna, för så vidt de äro förvarade i Riksarkivet, berôra ingenstädes denna sak; ej heller andra bref af honom, som jag sett dels i Riksarkivet (saml. Academica) dels i Skytteanska stiftelsens arkiv i Upsala.

Äfven i utlandet hade man sig bekant, att Loccenius bearbetat den svenska statsrätten. Sålunda skrifver dåvarande rektorn i Tübingen, Ericus Mauritius, uti sin »*Dissertationum de principiis juris publici specimen*», hvilken utkom i Tübingen 1665, efter ett kort omnämnande om den svenska statsrätten följande: »Audio autem ab iis, qui hæc tractantem audiverunt, peculiari et accurato opere M.S.S. jus publicum Sveciæ magnam partem complexum virum eruditissimum Johannem Loccenium honorario modo professorem ac bibliothecæ præfectum in Academia Ubsaliensi; quod tamen an lucem publicam visurum sit aliquando, valde, haud levibus de causis, ambigitur» [a. a. sid. 15 ff.].

af hans förmyndare den 30 Aug. 1672 utfärdadt privilegium. I densamma omnämnas aktstycken af så sent datum, som Dec. 1672; omfånget är 80 sidor liten oktav. I det följande citerar jag den såsom *D* [1]).

Samtliga upplagorna äro indelade i särskilda kapitel eller »dissertationes», hvarförutom *A*, *C* och *D* hafva kortare företal. Huru kapiteldelningen växlar i de olika upplagorna, framgår af följande tabell, hvilken äfven kan gifva någon föreställning om deras innehåll:

A.	*B.*	*C.*	*D.*
1. De constitutione et jure Regni Suediæ ejusque legibus fundamentalibus.	1. De constitutione juris publici.	1. De constitutione juris publici.	1. De constitutione juris publici.
		2. De Regni Suetiæ statu.	
	2. De legibus fundamentalibus ac jure Regni Sueonum.	3. De legibus Regni Suetiæ fundamentalibus.	2. De legibus Regni Sueciæ fundamentalibus ac publicis.
2. De juribus majestatis.	3. De jure regio vel regalibus.	4. De suprema potestate et jure regio Regis Suetiæ.	3. De regio jure et regalibus Regis Sueciæ.
3. De insignibus imperii vel regalibus.			
4. De crimine læsæ majestatis.			
5. De proceribus et statibus Regni Suedici eorumque juribus, libertate, ac moribus gentis.	4. De procerum et senatorum Regni authoritate et dignitate, deque aliis primariis Regni officiis.	5. De Regni Suetiæ statibus vel ordinibus eorumque jure, privilegiis, libertate et obligatione.	4. De procerum et senatorum Regni Suetici authoritate et dignitate, deque aliis primariis regni officiis.
	5. De statuum Regni jure, privilegiis ac libertate.		5. De statuum vel ordinum Regni Sueciæ jure, privilegiis ac libertate.
	6. De feudis.		
6. De comitiis Regni.	7. De comitiis.	6. De decretis Regni ordinum in comitiis.	6. De comitiis Regni Sueciæ.
7. De jure belli.	8. De publicis judiciis.	7. De judiciis Regni Suetiæ et jurisdictione tempore pacis.	7. De judiciis publicis Regni Sueciæ.
8. De jure fæderum.		8. De jure et judiciis militaribus Regni Suetiæ.	
9. De jure pacis et induciarum.			

[1]) Spår af Loccenii verksamhet såsom lärare i svensk statsrätt finnas äfven i foliohandskriften *B 166* i Upsala Universitets bibliotek. Denna

Såsom af ofvanstående synes, är *A*-manuskriptet till sin uppställning mer olika de öfriga, än dessa sinsemellan. Att dess kapitel »*De crimine læsæ majestatis*» icke återfinnes i något af de öfriga kan bero därpå, att Loccenius vid tiden för dessas affattning redan annorstädes fått tillfälle att offentliggöra en särskild uppsats öfver samma ämne: en sådan ingår nämligen i hans »*Exercitationes juris*», af hvilka första upplagan utkom redan 1639 [1]), den andra i förening med andra upplagan af »*Synopsis juris* [privati]» 1653. Ett liknande skäl kan förklara, hvarför uppsatsen »*De feudis*» uti *B* icke upprepats i senare upplagor: en dissertatio »*De feudis*» ingår nämligen i både andra och tredje upplagan af nyssnämnda *Synopsis juris*, utgifna resp. 1653 och 1673, men däremot icke i dess första upplaga af år 1648.

Delvis i *A*-manuskriptet och regelbundet i de öfriga »upplagorna» äro de olika dissertationerna i enlighet med den tidens sed indelade i korta numrerade stycken, hvilket naturligtvis underlättar hänvisningar. *B* och *C* hafva — något, som saknas i de öfriga — vid kapitelsluten ofta särskilda »*Quæstiones*» rörande i kapitlet behandlade ämnen, hvilka »quæstiones» nu upptagas till besvarande. Så t. ex. afslutas diss. VIII i *B* och diss. VI i *C* med

---

handskrift har sidorna med få undantag uppdelade i två spalter, af hvilka innerspalten, som först torde tagits i anspråk af den skrifvande, från bokens början upptages af »Annotationes in jus Svecanum, ex prælectione privata consultissimi D. Loccenii obiter observata, anno 1659 ab 8:tava Martii», således anteckningar (i afskrift?) af någon hans lärjunge. Det, som upptecknats, har utgjort en kommentar, först till landslagen, hvars olika balkar genomgås, sedan äfven till stadslagen m. m. Den behandling, som egnats åt landslagens konungabalk och därmed åt statsrätten, är emellertid *mycket* kortfattad; behandlingen af öfriga balkar däremot utförligare. Äfven de statsrättsliga anteckningarna sakna dock icke allt intresse, om de än både på grund af sin stora knapphet och såsom endast i andra hand härstammande från Loccenius alldeles icke kunna jämställas med hans egen framställning i *A*—*D*. Konungabalken behandlas för öfrigt äfven i ytterspaltens anteckningar, men något skäl att sätta dessa, hvilka äro af annan hand och fortlöpa oberoende af innerspaltens, i samband med Loccenii undervisning, föreligger, så vidt jag kunnat finna, icke, helst de, att döma af citerade årtal, äro tillkomna först efter 1675.

Äfven i handskriften *B 183*, samma bibliotek, finnas rättsvetenskapliga anteckningar, som delvis säga sig vara gjorda efter Loccenii undervisning; i statsrätt dock ganska litet.

[1]) Möjligen kan häraf slutas, att *A* tillkommit före 1639.

en »quæstio» angående sättet för röstberäkningen i domstolar och på riksmöten, vid hvars besvarande förf. bl. a. kommer in på den gamla frågan, om man borde väga eller räkna rösterna, och på den nya om ståndens ställning till hvarandra [1]). I *C* finnas därjämte upptagna till besvarande sådana frågor som om rätten att utkräfva tionde och rätten att bevilja särskilda friheter åt handelskompanier (vid diss. V), om konungens rätt att förordna extra ordinarie domstolar (vid diss. VII) m. m. Såsom bihang till sista dissertationen i *A* [om freds- och fördragsrätt] följer i afskrift stillestånds fördraget mellan Sverige och Polen af d. 2 Sept. 1635. Citat från och hänvisningar till in- och utländske författare förekomma i alla upplagorna, stundom under försök att på de svenska förhållandena tillämpa tidens allmänna statsrättsliga idéer. På grund af sin knapphet och sin korrumperade text torde *B*-manuskriptet vara det, som erbjuder minst intresse; af de otryckta synes mig *A*, som är utförligast, äfven vara det intressantaste.

[1]) I *A* har samma sak något berörts uti själfva texten, Diss. VI.

Några siffror rörande beskattningen i Sverige.

Af

Docent **Ludvig Widell.**

I.

För kännedom om skatternas belopp i Sverige är man i allmänhet hänvisad till tvenne officiella publikationer: Kapitalkonto till rikshufvudboken, hvad beträffar skatterna till staten, och Bidrag till Sveriges officiella statistik, Litt. U., för kommunalskatternas del. I dessa saknas likväl åtskilliga viktiga poster, framför allt de s. k. allmänna besvären samt därjämte sådana utskylder, som stå i sammanhang med eller ersatt dylika besvär: vägskatt, bidrag till skjutsentreprenader samt tingslagens utskylder för tingshusbyggnad o. d. Rörande de allmänna besvären är man för äldre tider uteslutande hänvisad till uppskattningar, som förekomma här och hvar i kommittébetänkanden, mer eller mindre osäkra och för öfrigt afseende endast enstaka år. Numera borde dock intet hinder möta för offentliggörande af årliga uppgifter rörande dessa skatter och besvär, lika väl som öfver statens och kommunernas finanser i öfrigt. Det erfordrades blott, att Kon. Bef.-hafv. ålades att årligen till Statistiska Centralbyrån insända sammandrag af vägstyrelsernas räkenskaper samt uppgifter öfver uttaxerade bidrag till skjutsentreprenader och utskylder för tingshusbyggnad o. d., för att den väsentligaste luckan i vår officiella finansstatistik skulle vara utfylld. Eget nog har man ännu ej gripit sig an härmed,

och så är man ännu för de nämnda besvärens och utskyldernas del inskränkt till mer eller mindre lösa uppskattningar och beräkningar. Hållpunkterna för sådanas utförande äro dock nu vida säkrare än förr.

De beräkningar öfver beskattningen i Sverige, som här framläggas, äro sålunda i vissa delar tämligen osäkra, särskildt för äldre tider. Alldeles fullständiga äro de ej heller. Sålunda hafva måst utelämnas ämbetsmännens sportler, hvilka emellertid före de stora löneregleringarna på 1870-talet uppgingo till ganska ansenliga summor; säkra uppgifter rörande dem föreligga nämligen endast undantagsvis. Vidare hafva de indirekta skatterna inom kommunerna — hundskatt, auktionsprovision m. m. — måst utelämnas på grund af bristande specifikation i den kommunala finansstatistiken; de ingå där bland »öfriga inkomster.»

En statistik öfver beskattningen måste naturligtvis framför allt afse en jämförelse med det förflutna. Frågan blir då, hur långt man bör gå tillbaka i tiden. Af åtskilliga skäl har jag beträffande skatterna till staten stannat vid året 1850 [1].. Den kommunala finansstatistiken går ej längre tillbaka än till 1874, och har jag därför i fråga om kommunalskatterna utgått från året 1875; jag har nämligen ansett mig böra inskränka mig till att anföra siffror för endast hvart femte år.

Mera på grund af gängse bruk än af öfvertygelse om just denna indelnings förträfflighet har jag fördelat skatterna i direkta och indirekta. Till grund för denna fördelning har lagts Hoffmann's bestämning af de direkta skatterna såsom sådana, som hvila å en egendom eller upptagas af en person på grund af en viss egenskap, samt de indirekta såsom de, hvilka läggas på en handling, som antages visa skatteförmåga.

Rörande beloppet af *skatterna till staten* hänvisas till bifogade tabeller, som upptaga samtliga i rikshufvudboken förekommande skatter, fyr- och båkafgiften undantagen, hvilken snarare är att räkna såsom inkomst af en statens kommunikationsinrättning än en skatt i egentlig mening. Utom dessa skatter hafva i tabellerna

[1] Jämför förf:s *Sveriges finanser*, 1: s. 5.

upptagits brännvinsförsäljningsmedlen, bolagens vinstmedel härunder inbegripna; uppgifterna rörande dessa äro hämtade från Bidrag till Sveriges officiella statistik, Litt. V. Räkenskaperna rörande denna skatt afse försäljningsår, ej kalenderår; med 1870 o. s. v. förstås sålunda i tabellen försäljningsåret 1869—70 o. s. v. För samtliga skatter hafva upptagits de verkligen influtna, ej de debiterade beloppen, alltså med frånräknande af afkortningar samt i fråga om brännvinstillverkningsafgiften jämväl restituerad skatt för denatureradt brännvin.

Direkta skatter till staten, i kronor.

År	Grundskatter	Vakansafgifter	Bergverkstionde	Mantalspenningar	Allmän bevillning
1850	5,504,348	443,586	423,551	537,920	3,322,025
1855	5,925,348	582,605	509,594	544,977	2,104,320
1860	6,633,299	518,324	306,014	554,664	2,556,537
1865	6,571,466	520,380	140,235	580,646	3,001,653
1870	6,777,126	512,267	142,701	555,246	3,038,032
1875	6,143,019	628,895	48,421	658,088	4,109,528
1880	6,005,494	747,346	9,841	647,731	5,954,031
1885	5,961,363	649,346	16,576	718,164	4,171,975
1890	4,391,667	842,508	—	664,102	4,815,768
1895	2,557,623	873,330	—	694,768	11,574,062
1898	1,634,259	832,654	—	731,026	7,812,149
1899	1,631,910	863,097	—	744,821	8,274,787

Indirekta skatter till staten, i kronor.

År	Tullmedel	Accismedel	Brännvins tillverkningsafgift	Brännvinsförsäljningsafgift	Stämpelpappersafgift
1850	6,989,911	4,871	842,746	—	609,869
1855	11,956,948	1,133	5,133,860	—	1,470,945
1860	12,048,490	563	5,988,406	?	1,677,251
1865	13,975,556	—	10,069,477	?	1,404,708
1870	15,782,072	—	10,990,165	1,603,933	1,347,215
1875	24,391,997	35,852	15,024,611	3,662,504	2,551,242
1880	27,622,164	70,650	15,209,340	5,123,595	3,105,224
1885	33,123,190	384,263	15,395,069	5,662,094	3,619,333
1890	42,675,131	997,976	15,852,172	6,978,433	3,526,332
1895	39,466,186	7,139,148	15,848,426	8,040,275	4,885,419
1898	52,211,885	6,317,671	19,011,840	10,789,931	6,846,865
1899	60,366,953	7,483,948	19,784,597	11,673,671	8,218,230

Summa skatter till staten, i kronor.

År	Direkta	Indirekta	Summa
1850	10,231,430	8,447,397	18,678,827
1855	9,666,844	18,562,886	28,229,730
1860	10,568,838	19,714,710	30,283,548
1865	10,814,380	25,449,741	36,264,121
1870	11,025,372	29,723,385	40,748,757
1875	11,587,951	45,666,206	57,254,157
1880	13,364,443	51,130,973	64,495,416
1885	11,517,424	58,183,949	69,701,373
1890	10,714,045	70,030,044	80,744,089
1895	15,699,783	75,379,454	91,079,237
1898	11,010,088	95,178,192	106,188,280
1899	11,514,615	107,527,399	119,042,014

Till de i tabellen upptagna direkta skatterna har man så att lägga värdet af rustnings- och roteringsbesvären, där de utgöras *in natura* och ej äro ersatta af statsmedel.

Värdet af rustnings- och roteringsbesvären torde kunna uppskattas till, i millioner kronor[1]):

1850	5,0	1865	4,9	1880	4,8	1895	2,0
1855	5,0	1870	4,9	1885	4,6	1898	0,9
1860	4,9	1875	4,9	1890	3,0	1899	0,8

Samtliga skatter och besvär till staten utgjorde sålunda i millioner kronor:

	1850	1855	1860	1865	1870	1875
Direkta	15,2	14,6	15,5	15,7	15,9	16,5
Indirekta	8,5	18,6	19,7	25,5	29,7	45,6
Summa	23,7	33,2	35,2	41,2	45,6	62,1

	1880	1885	1890	1895	1898	1899
Direkta	18,2	16,1	13,7	17,7	11,9	12,3
Indirekta	51,1	58,2	70,0	75,4	95,2	107,5
Summa	69,3	74,3	83,7	93,1	107,1	119,8

[1]) För åren 1850—95 enligt förf:s a. a., ss. 98 ff., 112 f., för 1898, 99 beräknadt efter samma grunder.

För 1900 föreligga ännu ej afslutade räkenskaper; med ledning af de uppgifter, som hittills äro kända, torde emellertid skatterna för nämnda år kunna beräknas till: direkta 12,3, indirekta 106,9, tillsamman 119,2 mill. kr.

Under det halfva sekel, som förflutit sedan 1850 hafva sålunda skatterna till staten stigit med nära 403 % eller mer än femdubblats. Den absoluta ökningen utgör 95,5 mill. kr. eller i medeltal för år 1,9 mill. kr. Tillväxten fördelar sig emellertid tämligen ojämnt på de särskilda femårsperioderna, såsom synes af nedanstående uppgifter.

Samtliga skatters och besvärs till staten tillväxt:

Åren	Mill. kr.	%	Åren	Mill. kr.	%
1851—55	9,5	40,1	1876—80	7,2	11,6
1856—60	2,0	6,0	1881—85	5,0	7,2
1861—65	6,0	17,0	1886—90	9,1	12,7
1866—70	4,1	10,7	1891—95	9,1	11,2
1871—75	16,5	36,2	1896—1900	26,1	28,0
1851—75	*38,1*	*162,0*	*1876—1900*	*57,1*	*91,9*

Samtliga femårsperioder utvisa sålunda ökning, mer eller mindre stark. Hastigast har tillväxten, såväl absolut som relativt, varit under de ekonomiskt gynnsamma kvinkvennierna 1851—55, 1871—75 och 1896—1900. Vida långsammare har stegringen varit under de ekonomiskt svagare perioderna, men, som sagdt, alla visa likväl ökning.

Hafva sålunda skatterna i det hela ansenligt stigit, så har däremot en af deras hufvudgrupper, de direkta skatterna, ej obetydligt minskats. Detta förhållande beror uteslutande på den efter beslut vid riksdagen 1885 och urtima riksdagen 1892 verkställda afskrifningen af grundskatterna samt rustnings- och roteringsbesvären; den allmänna bevillningen har däremot stigit ganska starkt [1]), men ej tillräckligt för att balansera den samtidiga afskrifningen af de nämnda skatterna och besvären. Sedan 1850 hafva

[1]) De höga belopp, hvartill den allmänna bevillningen uppgick under åren 1850, 1880 och 1895, bero på under dessa år uttaxerad tilläggsbevillning (1850 benämnd krigsgäld).

de direkta skatterna sjunkit med 2,9 mill. kr. eller 19,1 %. Under det att de 1850 utgjorde 64,1 % af samtliga skatter, hade de 1900 minskats till att utgöra blott 11,2 %. Vid bedömandet af dessa siffror får man dock ej lämna ur sikte den samtidigt fortgående starka tillväxten af kommunalskatterna, hvilka nästan undantagslöst måste uttagas på direkt väg. Man kan säga, att det härigenom blifvit nära på en nödvändighet för staten att för fyllandet af sina behof tillgripa den indirekta beskattningen; gränsen för den direkta beskattningen är ju alltid jämförelsevis lätt uppnådd; kanske är den redan i en och annan kommun till och med öfverskriden.

Så mycket starkare hafva de indirekta skatterna ökats, sedan 1850 med 98,4 mill. kr. eller 1157,6 %. Af de särskilda skatter, som ingå bland de indirekta, är tullen af störst intresse på grund af den viktiga plats den numera intager i statens hushållning. Ännu 1850 utgjorde tullmedlen blott 29,0 % af statens samtliga skatteinkomster, 1875 hade de stigit till 39,3 % och 1900 till 48,4 %, nära hälften af samtliga skatter. Under dessa omständigheter blifva växlingarna från år till år i tullmedlens belopp af största betydelse för hela statsregleringen. Till belysning af dessa växlingar meddelas här nedan beloppet af influtna tullafgifter under samtliga år sedan 1850.

År	Kronor	År	Kronor	År	Kronor
1850	6,989,911	1864	13,837,860	1878	23,263,550
1851	7,721,540	1865	13,975,556	1879	25,003,252
1852	7,771,958	1866	13,190,937	1880	27,622,164
1853	7,785,979	1867	12,785,579	1881	29,849,639
1854	9,935,232	1868	14,632,095	1882	31,108,483
1855	11,956,948	1869	13,992,024	1883	33,509,452
1856	13,782,522	1870	15,782,072	1884	33,837,744
1857	11,182,879	1871	19,119,239	1885	33,123,190
1858	8,559,932	1872	19,305,448	1886	32,233,528
1859	11,279,001	1873	23,940,226	1887	30,704,393
1860	12,048,490	1874	29,442,252	1888	37,722,664
1861	13,507,946	1875	24,391,997	1889	42,475,952
1862	12,518,498	1876	26,175,870	1890	42,675,131
1863	13,519,756	1877	26,228,486	1891	38,012,542

År	Kronor	År	Kronor	År	Kronor
1892	37,297,733	1895	39,466,186	1898	52,211,885
1893	37,111,961	1896	42,339,086	1899	60,366,953
1894	38,631,960	1897	43,755,018	1900	57,730,061

Att växlingarna i tullens belopp till stor del bero på de ekonomiska konjunkturerna, är ju självklart och framgår för öfrigt tydligt af tabellens siffror. Goda tider medföra alltid en stark stigning i tullinkomsterna, så åren 1854—56, 1871—74 och 1897—99 (den ansenliga tillväxten 1888 beror tydligen på tullskyddssystemets genomförande). Långt svagare visa sig verkningarna af de ekonomiskt ogynnsamma perioderna. I regel inträder väl någon minskning under själfva krisåren — dock ej 1867—68 — men denna minskning är sällan synnerligen betydande och är vanligen återvunnen efter ett par tre års förlopp, hvarefter inkomsterna åter börja sin normala tillväxt. Till en del beror väl detta på, att man under de dåliga åren sökt balansera nedgången under vissa titlar med höjning af en del finanstullar, sådana som under de goda åren nedsatts eller borttagits; men detta är dock ej den enda eller ens den förnämsta förklaringsgrunden till företeelsen; denna är helt visst att söka i, att den höjning af folkets *standard of life,* som de goda åren medföra, aldrig helt förloras under de dåliga, utan endast för en kort tid något nedsättes. — Ofta hör man uttalas farhågor för, att de under sista åren så rikligt flödande tullinkomsterna icke skulle vara att påräkna för framtiden under ogynnsammare konjunkturer; erfarenheten visar emellertid, att dylika farhågor äro i stort sedt ogrundade.

För de i kommunalstatistiken redovisade *utskylderna till kommunerna* redovisas i följande tabell [1]).

---

[1]) För 1875 hafva i tabellen landskommunernas skatter upptagits till högre belopp än i den officiella statistiken, beroende på att utskylder »utdebiterade efter annan eller ej uppgifven grund» i denna sistnämnda endast ofullständigt redovisats. (Jfr Bidrag till Sveriges officiella statistik U: 1875: s. XI). Nämnda post har med ledning af förhållandena under de följande åren beräknats till i rundt tal 4,5 mill. kr.

Skatter till kommunerna, i kronor.

År	Till landstingen	Till stadskommunerna	Till landskommunerna	Summa
1875	1,045,597	7,045,559	14,078,709	22,169,865
1880	1,129,049	8,501,351	15,945,703	25,576,103
1885	1,460,769	10,801,448	17,454,873	29,717,090
1890	1,387,604	12,615,867	17,668,704	31,672,175
1895	1,880,134	15,686,828	20,112,375	37,679,337
1898	2,083,371	16,853,375	21,720,901	40,657,647

Sedan 1875 hafva samtliga kommunalskatter vuxit med 18,487,782 kr. eller 83,4 %; skatterna och besvären till staten hafva under samma tid (1876—98) ökats med 72,4 %. Under de särskilda kvinkvennierna utgjorde tillväxten: 1876—80 3,406,238 kr., 15,3 %; 1881—85 4,140,987 kr., 16,6 %; 1886—90 1,955,085 kr., 6,6 %; 1891—95 6,007,162 kr., 19,0 % (1896—98 2,978,310 kr., 7,9 %). Under förutsättning att skatterna under åren 1899 och 1900 stigit i samma proportion som under åren 1896—98, skulle kommunalskatterna sistnämnda år hafva uppgått till i rundt tal 42,7 mill. kr. — en summa, som med säkerhet åtminstone ej är för högt tilltagen.

Relativt starkast hafva stadskommunernas utskylder ökats, under åren 1876—98 med 139,2 %, närmast komma landstingens med 99,2 %, sist landskommunernas med 54,6 %. Af samtliga kommunernas skatter utgjorde landstingens 1875 4,7 %, 1898 5,1 %, stadskommunernas 1875 31,8 %, 1898 41,5 %, landskommunernas 1875 63,5 %, 1898 53,4 %.

I ofvan uppförda summor äro emellertid, som förut nämnts, ej inräknade vissa skatter och allmänna besvär, skjutsnings-, väghållnings- och tingshusbyggnadsskyldighet [1]), samt för dessa ändamål uttaxerade skatter, eller rättare de borde ej vara inräknade, då de i regel ej komma primärkommunerna vid. Emellertid hafva mångenstädes utskylder för tingshusbyggnad och äfven, ehuru jämförelsevis sällan, för vägväsendet upptagits i primärkommunernas

[1]) Härunder inbegripen äfven skyldighet att bygga och underhålla häradshäkte samt aflöna häradstjänare.

räkenskaper och ingå sålunda i summorna här ofvan. Under sådana omständigheter har jag ansett mig böra lämna tingshusbyggnadsbesväret å sido, dess hela värde uppskattades för öfrigt af skatteregleringskommittén till endast 138,809 kr.

Rörande värdet af skjutsningsbesväret, där det utgöres direkt af de skjutsningsskyldiga kommunerna, saknas alla uppgifter. I regel är emellertid skjutsningen upplåten på entreprenad mot visst bidrag, som tidigare utgick från den skjutsningsskyldiga kommunen, sedan 1879 däremot från staten och landstingsområdena. Nämnda entreprenadbidrag, statsanslagen naturligtvis oräknade, torde kunna beräknas till, i kronor[1]):

1875	684,000	1885	227,000	1895	194,000
1880	145,000	1890	190,000	1898	180,000

Kostnaden för vägunderhållet beräknades af den s. k. vägkommittéen för 1876 till sammanlagdt 7,188,315 kr., hvaraf för sommarväg 5,533,108 kr. och för vinterväg 1,655,207 kr. Redan då denna uppskattning först offentliggjordes betraktades den af mången såsom allt för hög, och numera är man också i tillfälle att bestämdt afgöra, att så verkligen är fallet. Enligt den nya väglagen skall nämligen värdet af sommarväghållningsbesväret noggrannt uppskattas, hvarefter $^1/_{10}$ af det uppskattade värdet ersättes af statsmedel. 1898 utgjorde denna ersättning 457,669 kr. och sålunda hela uppskattade värdet af sommarväghållningen 4,576,690 kr., nära 1 mill. kr. mindre än enligt uppskattningen af år 1876. Men ingen torde väl kunna påstå, att väghållningsbesväret då var mera tryckande än nu, med den ansenliga utsträckning vägnätet erhållit under de sista 20 åren. Huruvida äfven vinterväghållningen af vägkommittéen uppskattats till för högt belopp, är ju mera ovisst, om också sannolikt. Antagligen uppgår värdet af väghållningsbesväret i sin helhet till föga mer än 6 mill. kr., en siffra, som jag i brist på säkrare uppför för alla åren från 1875, med undantag af 1895 och 98, under hvilka år, som förut

[1]) För 1875 enligt Hellstenius, *Skatteregleringskomiténs statistiska tabeller*, s. 79 (årtalet 1877 på nämnda ställe skall vara 1875). För 1880 och följande år har landstingsområdenas bidrag antagits lika med statsbidraget enligt *Kapitalkonto till rikshufvudboken.*

nämnts, en del af besväret ersatts af statsmedel — 1895 252,150 kr., 1898 457,669 kr. I den nämnda summan, 6 mill. kr., ingå ej kostnaderna för nyanläggning af vägar; till en del äro emellertid de för detta ändamål uttaxerade skatterna uppförda bland kommunernas allmänna utskylder och sålunda redan redovisade. Detsamma är för öfrigt förhållandet äfven med någon del af kostnaderna för det egentliga underhållet. Under sådana omständigheter torde vara riktigast att här lämna kostnaderna för nya vägar å sido.

Tillsamman skulle sålunda bidragen till skjutsentreprenader och väghållningsbesväret hafva utgjort, i mill. kr.

1875	6,7	1885	6,2	1895	5,9
1880	6,1	1890	6,2	1898	5,7

Totala beloppet af skatter och besvär till stat och kommuner framgår af tabellen här nedan.

Skatter och besvär till stat och kommuner.

År	Direkta				Indirekta		Summa					
	Till staten	Till komm	Summa		Till staten		Till staten		Till kommuner		Summa	
	Mill. kr.	Mill. kr.	Mill. kr.	%	Mill. kr.	%	Mill. kr.	%	Mill. kr.	%	Mill. kr.	%
1875	16,5	28,8	45,3	49,8	45,6	50,2	62,1	68,3	28,8	31,7	90,9	100
1880	18,2	31,7	49,9	49,4	51,1	50,6	69,3	68,6	31,7	31,4	101,0	100
1885	16,1	35,9	52,0	47,2	58,2	52,8	74,3	67,4	35,9	32,6	110,2	100
1890	13,7	37,9	51,6	42,4	70,0	57,6	83,7	68,4	37,9	31,2	121,6	100
1895	17,7	43,6	61,3	44,8	75,4	55,2	93,1	68,1	43,6	31,9	136,7	100
1900	12,3	48,4	60,7	36,2	106,9	63,8	119,2	71,1	48,4	28,9	167,6	100

Såsom framgår af det föregående, äro siffrorna för 1900 delvis endast provisoriska. 1898, det sista år, för hvilket definitiva siffror föreligga, utgjorde de direkta skatterna och besvären 58,3 mill. kr., hvaraf till staten 11,9, till kommunerna 46,4, de indirekta skatterna 95,2, samtliga skatter 153,5, hvaraf till staten 107,1, till kommunerna 46,4 mill. kr.

Under det fjärdedels sekel, som förflutit sedan 1875, har det svenska folkets skattebörda ökats med 76,7 mill. kr. eller 84,4 %. I medeltal för år utgör tillväxten 3,1 mill. kr. Under de särskilda femårsperioderna hafva skatterna stigit med:

Åren	Mill. kr.	%	Åren	Mill. kr.	%
1876—80	10,1	11,1	1891—95	15,1	12,4
1881—85	9,2	9,1	1896—1900	30,9	22,6
1886—90	11,4	10,3			

Till denna ökning bidraga intill 1895 stats- och kommunalskatterna i nästan alldeles samma grad, såsom synes af de i tabellen upptagna procentberäkningarna. Sedan nämnda år hafva däremot skatterna till staten ökats i långt starkare progression. Detta har jämväl medfört, att förhållandet mellan direkta och indirekta skatter, som förut varit tämligen konstant, undergått en ej obetydlig förskjutning sedan 1895. I det hela har förhållandet mellan direkta och indirekta skatter förändrats i den grad, att under det de direkta skatterna 1875 uppgingo till i det närmaste samma belopp som de indirekta, utgjorde de år 1900 föga mer än hälften så mycket som de sistnämnda.

I medeltal för invånare [1]) utgjorde skatterna, i kronor:

1875	20,84	1885	24,06	1895	27,89
1880	22,09	1890	25,44	1900	32,77

Skattekvoten per inv. var sålunda år 1900 hälften till så stor som 1875. Att häraf sluta till, att skatterna nu skulle vara mera tryckande än de voro för tjugofem år sedan, vore dock alldeles obefogadt. Den möjligheten är naturligtvis ej utesluten, att skatteförmågan kunnat stiga i samma eller till och med ännu hastigare progression än skatterna. I verkligheten torde också det sistnämnda vara fallet. Visserligen finnas dessvärre inga uppskattningar af den svenska nationalinkomsten vid olika tidpunkter; uppgifterna rörande den allmänna bevillningen äro ej användbara härtill. Sammanräknar man nämligen den uppskattade inkomsten

[1]) Räknadt efter medelfolkmängden under resp. år, för 1900 beräknad till 5,115,000.

af kapital och arbete med afkastningen af fastigheterna, beräknad t. ex. till 5 % af deras taxeringsvärde, blir den så erhållna summan naturligtvis ej något uttryck för nationalinkomsten. Å ena sidan saknas här fastigheter under 100 kr. och inkomster under 500 kr., å andra sidan har afkastningen af fastigheterna upptagits utan hänsyn till räntor å intecknad skuld. Jämföras emellertid på så sätt beräknade värden för olika år, torde man likväl däraf erhålla ganska god ledning vid bedömandet af nationalinkomstens och därmed skatteförmågans tillväxt. En beräkning af skatternas förhållande till dessa värden måste därför blifva af stort intresse.

Tillsamman utgjorde inkomsten af kapital och arbete samt afkastningen af fast egendom, beräknad till 5 % af taxeringsvärdet, i mill. kr.:

1875	391,6 [1])	1885	520,3	1895	657,6
1880	437,7	1890	591,4	1900	941,0

I procent af dessa värden utgjorde skatterna:

1875	23,2	1885	21,2	1895	20,8
1880	23,1	1890	20,6	1900	17,8

Trots den enorma tillväxten af skatterna under det sista fjärdedels seklet, skulle de sålunda nu likväl vara betydligt mindre tryckande än tidigare.

[1]) Som jag för året 1875 ej ägt tillgång till Generalsammandraget öfver bevillningen, har summan för nämnda år måst tillnärmelsevis beräknas med ledning af de i *La Suède*, II: s. 8 upptagna medelvärden förfemårsperioderna 1871—75 och 1876—80, såsom medeltalet af dem båda.

Strödda meddelanden.

Den gula frågan. De kinesiska förvirringarna ha naturligtvis gifvit upphof till en liflig publicistisk verksamhet, och frågan har blifvit belyst från alla möjliga och omöjliga synpunkter; än äro de olika skribenternas blickar mot framtidens möjligheter djupt pessimistiska, än mera förhoppningsfulla. I den förra andan skrifver ryssen Johann v. Bloch en artikel i *Zeitschr. f. Socialwissensch.* Hvad drifver Europa, frågar han, att nedlägga ofantliga summor och icke sky någon hänsynslöshet i sin kinesiska politik? Jo, tanken på alldeles illusoriska fördelar. Den vinst, som vår världsdels stater draga af exporten till Kina, är nämligen så obetydlig, att de enorma ansträngningarna och kostnaderna för att i Kina införa det europeiska maktfördelningssystemet icke äro mödan värda. Och icke skall man tro, att kinesernas ringa importbehof i afsevärd mån skall komma att växa, så snart blott landets inre genom upprättandet af järnvägslinjer öppnas för européerna. Därtill skulle fordras en reform af landets hela sociala ordning, höjning af kvinnans ställning, familjelifvets omvandling, skatteuppbördens förändring, lönernas och arbetsvärdets ökning. Men kineserna äro det konservativaste folk i världen, hvadan något sådant icke lär komma igång i brådrasket. Nej, vi göra för stora offer och erhålla för klena resultat.

Långt ifrån att det dyrbara kriget eller öfverhufvud hela det därmed sammanhängande systemet bringar Europa några fördelar, innebär det tvärtom de allvarsammaste faror. Alternativen äro enligt förf. tvänne. Vår civilisations banérförare därute i Östern göra allt hvad i deras förmåga står för att till det yttersta uppdrifva det hat, hvarmed kineserna omfatta européerna. Tankar hafva ju t. o. m. varit å bane att helt och hållet dela Kina. Framstående kineser frukta på allvar dessa röster, som höjt sig i vår världsdels pressa. Med hänsynslöshet har man bemött de kinesiska myndigheterna och öfver hufvud behandlat de 400 millioner människornas land som en *quantité*

négligeable. Af allt detta skulle kunna resultera ett de gules krig på lif och död emot de hvite. Samma rop, som man hört i Europa och Amerika, skulle också kunna komma att skalla i Kina: Asien åt asiaterna! Och hvilka svårigheter, man förmodligen skulle komma att möta vid undertryckandet af en nation på 400 millioner invånare, därom kan ju Transvaalkriget gifva en föreställning.

Eller också: om ett dylikt utrotningskrig undvikes och kineserna begynna arbeta upp sina industriella möjligheter samt konkurrera mot oss med idoga arbetare, som kosta tio gånger mindre, och med sina enorma kol- och mineralförråd, så skall en massa af våra industrigrenar gå undergången till mötes.

För öfrigt framlägger hr v. Bloch den berättigade reflektionen, att Europa i hela denna affär icke gör synnerlig heder åt sin kultur.

Ett af de sällsammaste alster, som spirat fram ur Kinafrågans mark, är, att döma af referaten i den utländska tidskriftslitteraturen, en i Brüssel vid slutet af förra året utkommen bok med den betecknande titeln »*Jonas*», hvars författare är Iwan Gilkin. Talangfullt skrifven, förefaller den ägnad att väcka uppmärksamhet mera genom den kuriösa och profetiska form, hvari förf. gjutit sina tankar än genom hans satsers originalitet. En ättling af den gammaltestamentlige Jonas, som i sitt magasin förvarar såväl hvalfisken i uppstoppad skepnad som den förtorkade buske, under hvilken Jonas senior skall hafva öfvertänkt sina öden, tror sig höra Herrens röst, som manar honom att i varnande ord föreställa det moderna Ninives invånare, hurusom döden hotar hela Occidenten. Politiskt har förf. beslutit sig för en af de båda af Napoleon I uppställda eventualiteterna: hela västern är hemfallen åt russificeringen, medan kapitalisten blir herre öfver handel och samhälle. Men den största faran, som hotar Europa, är för hr Gilkin den gula (och i mindre mån den svarta) racens uppfostran till industriell kraft. Ett enda räddningsmedel ha vi att använda. Det är radikalt nog, men förf. drar sig ingalunda för att uppfordra västerns regeringar att tillgripa detsamma. Det gäller ett obönhörligt tillintetgörelsekrig mot dessa millionfolk i Östern, som hota Europas länder med industriell död. Dock inser han, att detta nya »Gud vill det» skall förklinga ohördt och icke leda till det korståg, som ensamt kan bringa räddning.

Fullt så uselt, som hr Iwan Gilkin utmålar tillståndet, synes det icke vara för en annan författare, M. v. Brandt, som i Januarihäftet af *Zeitschr. f. Soc.-wissensch.* skrifvit en uppsats i frågan. Han förnekar naturligtvis icke, att det i Östasiens rika tillgång på arbetskrafter och de billiga lifs- och bostadsförnödenheterna samt däremot svarande billiga priserna ligger en viss fara för Europa och den europeiska arbetarklassen. Vidare är det ju oemotsägligt, att vissa industrigrenar komma att lida och måhända svårt skadas under trycket af den gula racens konkurrens. Men man gör orätt i att öfverskatta denna fara. Europas farligaste konkurrent, säger

hr v. B., är för närvarande Förenta Staterna, och ingen skall vilja påstå, att den därifrån hotande faran har sina rötter i billigare lefnadsvillkor och löner; den beror snarare på arbetarnes tekniska skicklighet, de förträffliga maskinerna samt de talanger och kapital, som stå till industriens förfogande. Maskinerna kan Europa eller Amerika leverera åt Östern, och pengarna likaså; men äfven om japaner och kineser i händighet äro i förhållande till europeerna och amerikanerna jämngoda och kanske mera än det, så fattas dem dock kroppslig kraft och uthållighet, samt framför allt ordningssinne, hvarförutan en vinstbringande fabriksdrift icke är tänkbar. Enligt berättelser af sådana engelska sakförståndige, som icke skrifva för att bringa sitt lands industriidkare en sedan svikande tröst, erfordras tre till fyra japaner för att göra en engelsmans arbete, och alldeles liknande erfarenheter synas hafva gjorts i Kina med kinesernas arbete i fabrikerna. Åtminstone hafva de väntade vinsterna uteblifvit och delvis t. o. m. förvandlat sig till icke oansenliga förluster för aktieägarne. Helt visst skola också de svårigheter af social art, som hota Europas och Amerikas intensiva fabriksdrift, icke häller besparas Kina och Japan; redan hafva lönerna och priset på lifsförnödenheterna ökats icke obetydligt mot fordom och skola göra det ännu mera i framtiden, hvarigenom denna chance gentemot oss och amerikanerna kommer att utjämnas. Såväl de japanska spinnerierna som tändsticksindustrien hafva på sista tiden gått ekonomiskt tillbaka.

Hvad beträffar afflytande af kapital till Ostasien, så anmärker hr v. Brandt, dels att sådant, åtminstone tills vidare, på grund af det mindre förtroendeingifvande tillståndet, sker inom inskränkta gränser, dels att en sådan företeelse alldeles icke är förbunden med bedröfliga följder. Tvärtom är det ett obestridligt faktum, att i en högre utveckling stadda folk också äro bättre afnämare, och att de i en eller annan form till kapitalets ursprungsland tillbakaflytande räntorna komma den därvarande industrien till godo, i det de höja räntetagarnas lefnadsanspråk. En sund industri skall icke behöfva frukta den ostasiatiska konkurrensen; tvärtom bör skapandet och upprätthållandet af en sådan vara såväl den inre som den yttre politikens sak. Förf. tager sålunda afstånd både från hr Blochs pessimism och från de idéer, för hvilka »Jonas» propagerar.

En fara hotar emellertid från Ostasien — förf. talar nu som tysk — men den ligger, menar han, i en viss kolonial chauvinism, som kommer hans fädernesfands styresmän att i sin världspolitik räkna utan de nödvändiga faktorerna. En förnuftig handelspolitik — så vill han begränsa Tysklands världspolitik — bör framför allt icke glömma konsumentens i hemlandet bärkraft och lasta mera på hans skuldror än han kan draga. I all synnerhet hör dit att lägga mindre vikt vid förvärfvandet af kolonier och nöja sig med öppnandet af nya afsättningsområden. Att man ignorerat, ja missaktat den hemmavarande konsumenten, finner v. Brandt

vara det öppna såret i Tysklands hela industriella utveckling och världspolitik. Kräf mera af hans redan genom höga skatter uttröttade betalningsförmåga, och han drifves i de extrema partiernas armar.

I novemberhäftet för förra året af samma tidskrift har samme författare betonat en annan hänsyn, som måste tagas i den kinesiska politiken, för att den skall kunna leda till ett förnuftigt mål. Det borde, säger han, redan från ekonomisk synpunkt, vara en alldeles självklar sak, att man måste skona och befordra jämväl det lands intressen, som man sträfvar att göra till ett afsättningsområde. Men just i detta afseende har man från utlandets sida begått grofva felsteg gentemot Kina. De öfverilade försöken att ekonomiskt exploitera landet bära otvifvelaktigt en del af skulden till de nuvarande förvirringarnas utbrott. Man har allt för ofta glömt, att man i Kina icke har att göra med horder af ociviliserade vildar, utan med den kompakta massan af ett högt, om också annorledes än vi civiliseradt folk.

Genom kineserna själfva och tyvärr också genom de främmande truppernas framfart ha nu vida landsträckor blifvit lagda öde på ett bedröfligt sätt. Följden blir en afmattning för långa tider af landets produktionsförmåga och köpkraft. Komma så nu därtill skadeersättningarna åt regeringar och enskilde. Till däras betalande måste väl i första hand främmande kapital tagas i anspråk, men de utgifter, som erfordras för räntor och amorteringar å de i utlandet upptagna lånen skola dock uppbringas af det kinesiska folket, och skatterna som följd däraf skrufvas i höjden. För att den senare åtgärden skall kunna blifva effektiv, är det emellertid af nöden, att hela den kinesiska förvaltningen omordnas, ämbetsmännens obetydliga antal förökas och deras låga löner höjas. Räntor och afbetalningar å det för järnvägsbyggnader och bergverkens bearbetning erforderliga främmande kapitalet lägga än mera sten på börda. Men att beröfva Kina de medel, som det behöfver för att fortfarande blifva köpkraftigt, det är att döda gåsen, som lade och bör lägga gyllene ägg. Den tyska prässen förlorar intet tillfälle att uppröras öfver Indiens exploitering för närvarande genom England, men dess förslag och önskningar gentemot Kina innehålla oändligt mycket mera ondt än det, som England, ifall allt vore sant, som man säger, skulle ha förbrutit mot Indien. Vore det icke snart på tiden, utropar förf., att man behandlade den kinesiska frågan med något mindre pathos och med mera lugn öfverläggning!

De europeiska nationaliteternas tillväxt på trehundra år. I en afhandling om vår världsdels befolkning vid renässanstiden gör författaren, professor Julius Beloch[1]) i Rom, en intressant öfverblick af de olika nationaliteternas styrka vid öfvergången från sex-

[1]) *Zeitschr. f. Soc.-wiss.* Nov. 1900.

tonde århundradet till det sjuttonde. Han går därvid ut från den förutsättningen, att språkgränserna i det stora hela icke hafva ändrats sedan denna epok. De små förskjutningar, som i enskildheter hafva ägt rum, kunna så mycket mindre hafva någon förändrande inflytelse på totalbilden, som enligt sakens natur blott runda siffror och approximativa värden kunna angifvas. Resultaten af hans beräkningar ställa sig sålunda:

I. *Romaner:*

Fransmän: i Frankrike 15 millioner (ungefär 1 mill. af landets befolkning torde ännu ha talat keltiska och baskiska), hvartill komma i Tyskland och Nederländerna c:a 2 mill., tillsammans alltså 17 millioner.
Spaniorer och Portugiser 9—10 mill.
Italienare: i Italien 13 mill., i närgränsande länder högst $^1/_2$ mill.
Romaner inalles alltså ungefär *40 mill.*, därvid icke medräknats rumänerna, som dock otvifvelaktigt vid den tiden ännu voro relativt fåtaliga.

II. *Germaner:*

Tyskar: i Tyskland omkr. 17 mill., i Nederländerna 2 mill., i Preussen inemot 1 mill., tillsammans 20 mill.
Skandinaver omkr. 2 mill.
Engelsmän högst 5 mill. — Wales och delar af Cornwallis, största delen af Irland och Högskottland talade ännu keltiska (o. 1 $^1/_2$ mill.).
Germaner alltså inalles ungefär *27 mill.*

III. *Slaver:*

Polacker: i Polen, Schlesien och Preussen, tillsammans 2 $^1/_2$—3 mill., czecker högst 1 $^1/_2$ mill., jämte några hundratusental slovaker i Ungarn.
Öfver ryssars och sydslavers antal saknas alla uppgifter från den tid, hvarom är fråga.

Vi se, att romanerna då för tiden med afseende på antalet hade en betydlig öfvervikt öfver germanerna; förhållandet var ungefär som 3: 2. Det är hufvudsakligen i denna numeriska öfvervikt, som vi ha att söka grunden därtill, att den europeiska kulturen under medeltiden och renässansen väsentligen varit romansk. Emellertid har som bekant förhållandet vändt sig; bredvid 124 millioner germaner stå nu blott 106 millioner romaner, eller, om vi icke medräkna rumänerna, t. o. m. blott 96 millioner. De germanska folken i Europa hafva alltså under de sista tre århundradena ökat sitt antal med 360 %, de romanska folken däremot, bortsedt från rumänerna, endast med 140 %, och med inbegrepp af den nämnda folkgrenen högst med 160 %. För Europas särskilda hufvudfolk visar sig följande ökning i invånareantal:

	1600	1900	Tillväxt
Engelsmän	5 mill.	39 mill.	680 %
Polackar	3 »	16 »	430 »
Skandinaver	2 »	10 »	400 »
Czecker	2 »	8 »	300 »
Tyskar (och nederländare)	20 »	76 »	280 »
Italienare	13 »	33 »	150 »
Spaniorer och portugiser	10 »	24 »	140 »
Fransmän	17 »	39 »	130 »

Naturligtvis göra icke dessa tal anspråk på att vara annat än approximativa. Sålunda är det möjligt, att det vid år 1600 funnos 25 millioner tyskar och 20 millioner fransmän; i så fall skulle de båda folkens tillväxtprocent belöpa sig till allenast 200 respektive 100. Men dessa och liknande rättelser, som man än vidare möjligen skulle kunna göra i den ofvanstående tabellen, lämna den totalbild, som densamma företer, i hufvudsak oberörd. Absolut taget äro tyskarne ännu idag, liksom för 300 år sedan, det starkaste folket i vår världsdels västra hälft; ja, de äro det i ännu högre grad än da, ty medan i sextonde århundradet fransmännen visade sig icke långt ifrån likställda med tyskarne i anseende till antalet, äro de nu blott ungefär hälften så talrika som dessa. Å andra sidan hafva engelsmännen, som för trenne sekler sedan endast voro $^1/_3$—$^1/_4$ så talrika som fransmännen, nu uppnått samma antal som dessa. I denna de numeriska förhållandenas förskjutning ligger den djupaste grunden därtill, att Frankrike har förlorat sin politiska och andliga öfvervikt i Europa.

Rysslands kostnader för sin ostasiatiska besittning hafva allt hitintills varit enorma. Det fyllnadstillskott, som Amurlandet och Kustgebitet hafva tvungit riket att utgifva under de femtio år, dessa områden tillhört detsamma, beräknas till 304 mill. rubel. Af samtliga årliga utgifter komma 88 % på Kustgebitet. Genomsnittsdeficit för hvarje år belöpte sig under perioden 1871—75 till 562,052 rbl och visade i den följande tiden en mycket betydande stigning. I perioden 1876—84 nådde detta deficit redan upp till 2,464,620 rbl och i följande årtionde till 8,390,830 rbl. De sista fem åren har slutligen detta årliga genomsnittsdeficit visat 21,199,030 rbl och var sålunda 40 gånger så stort som under de första aren af den ifrågavarande tiden. Att förvaltningskostnaderna nådde en sadan höjd, därtill har man att söka orsaken i de omfattande, dyrbara anstalter, som regeringen vidtog för att försäkra sig om besittningen af de nya områdena. Som ett generalguvernörsämbete tillskapades först 1884, är det självklart, att förvaltningsomkostnaderna tilltogo ofantligt från detta år. Likaledes var det först efter 1885, som Wladiwostoks hamn förstärktes, utvidgades, fördjupades

o. s. v. — anledning därtill gafs genom uppträdandet i Wladiwostoks bukt af en engelsk eskader på åtta skepp. Antalet i Ussuri-området och i Kustgebitet bosatta ryska undersåtar uppgår enligt senaste räkning till 112,944. Anser man, att hvarje familj består af 6 personer, så erhåller man 18,824 ryska familjer. Det årliga deficit var i genomsnitt under åren 1896—98 21,975,757 rbl. Dividerar man nu denna summa med familjernas antal, så blir resultatet, att hvarje kolonistfamilj kostar regeringen 1,168 rbl om året, en summa, som öfverstiger en högre ämbetsmans årliga pension.

Om sålunda de ostasiatiska kolonierna pålägga riket dryga kostnader, så har statskassan haft en rätt betydande ersättning därför i de inkomster, som tillflutit densamma ur flera guvernement i det inre af europeiska Ryssland, i hvilka inkomsterna ansenligt öfverstigit utgifterna. Emellertid kunna dessa öfverskott för årtiondet 1890—1900 väl icke vara så mycket att räkna med, då de missväxter, af hvilka alla dessa guvernement i denna period varit ansatta, starkt hafva förändrat bilden; regeringen har väl i flera år icke ernått något öfverskott alls, då de hungerlidandes förplägning kostade så mycket, att den också uppslök en del af tidigare års öfverskott.

Referendum i Förenta Staterna. Sedan länge söker man i den stora nordamerikanska republiken efter ett medel att råda bot mot det onda, som i så olycksbringande grad fräter på det legislativa lifvet: den politiska korruptionen. Det är en ledsam företeelse, som på andra områden har sina motstycken äfven i europeiska länder — man tänke särskildt på Turkiet och jämväl på vår östra granne, hvilken gifver föga upplyftande skådespel af samma slag och af ännu mindre moral än Amerika. I Förenta Staterna har på senare tid ett nytt uppslag gjorts, i det man bragt å bane frågan att till stäfjande af dessa missförhållanden rikta den representativa författningen med ett rent demokratiskt element, *referendum*. Som bekant är denna inrättning, hvars innebörd skulle kunna betecknas med orden folkomröstning eller direkt folklagstiftning, i olika modifikationer gällande i den schweiziska republiken, såväl i förbundet som i de särskilda kantonerna.

Referendum, mena de amerikanska anhängarne däraf, är ett medel att kontrollera lagstiftarnes verk; det går till det ondas rot, därigenom att det beröfvar den legislativa makten dess nuvarande monopol att göra lagar. Institutets betydelse är mindre att vara ett legislativt medel än en tygel på lagstiftningen. En af tankens varmaste anhängare, prof. J. B. Commons, tillråder att stipulera denna »vädjan till folket» icke som en permanent politisk institution, utan snarare som ett väsentligen provisoriskt medel mot det närvarande onda. I ett bref från Förenta Staterna, hvars förf.

är G. Nestler Tricoche [1]), behandlas möjligheten af dess realiserande. Förf. finner, att det *obligatoriska* referendum, befolkningens nödvändiga deltagande i lagstiftningen, omöjligen skulle kunna tillämpas i den nordamerikanska republikens stater. T. o. m. i Schweiz erkänner man, att det är användbart endast i helt små samhällen; vidare kan hela arrangementet lätteligen bli ett besvärande, därtill ofta öfverflödigt tvång på befolkningen, på samma gång som representanterna skulle känna sig befriade från allt ansvar, då detta i verkligheten komme att falla på folkets axlar. *Fakultativt* referendum blir alltså förf:s program, och han bemöter invändningarna däremot, hvilka dock alla utom den första äro riktade mot proceduren i allmänhet.

Att fakultativt referendum framkallar en betydlig agitation, en sannskyldig propaganda till följd af nödvändigheten att skaffa för initiativet tillräckliga underskrifter, kan icke bestridas. Men förf. anser denna invändning falla, om man enligt prof. Commons' sätt betraktar den ifrågavarande saken icke som en reform, utan som ett tillfälligt medel mot ett bestämdt ondt, hvilket måste utrotas, äfven om medlet som vanligt har någon dålig sida. Däremot höres icke i schweiziska kantonerna någon klagan öfver att det federala, fakultativa referendum besvärar folket. Och gentemot den invändningen, att valmännen icke äro kompetenta att bedöma statsangelägenheter, hänvisas på upplysningens och pressens spridning, som förbjuder föreställningen om de nordamerikanska massornas oförmåga att, åtminstone i de stora dragen, bedöma lagar af ett allmänt intresse. Snarare skulle en viss sanning ligga i det påståendet, att referendum blefve en hämsko på framåtskridandet. Ehuru det i Schweiz vid flera tillfällen visat utmärkta resultat, framhåller dock prof. Commons som ett af skälen till att institutionen bör bli af öfvergående karaktär i Förenta Staterna, att referendum blir för konservativt i längden — möjligen till följd af vanan att misstro folkrepresentanterna. F. ö. borde det åtföljas och kompletteras af folkinitiativ.

I länder, där representantskapet blott afser en kortare tidrymd — säga vidare sakens motståndare — är referendum ett onödigt maskineri: är man icke nöjd med sina representanter, väljer man nya. Häremot genmäles, att det är lättare för folket att förkasta en lag än att byta om representanter. Och f. ö. där icke ett antagande af representanternas falhet föreligger, behöfver man väl icke taga mandaten ifrån dem blott därför, att de äro i oöfverensstämmelse med sina kommittenter i en eller annan fråga. Så gör man ej häller i Schweiz. Det enda faktum, att genom referendum de missbruk, man vill åt, skulle göras nästan omöjliga, måste hafva till följd, att den nuvarande klassen af brödpolitici, hvilkas sporre är jakten efter materiella fördelar, droge sig tillbaka från ett mandat, som nu blefve mindre gifvande än andra

[1]) *Journal des économistes* Sept. 1900.

medel, kommers och spekulation. Icke häller har i det schweiziska edsförbundet referenduminstitutionen hos valmännen ledt till något minskadt intresse för en god representation, såsom man möjligen skulle kunna tro, när de själfva hade medel i hand att bota de ordinarie lagstiftarnes misstag.

Skulle emellertid icke just genom referendum ett vapen att nå sina syften lämnas åt Amerikas politiska yrkesagitatorer, som äro skickliga intrigörer och hafva en uppöfvad, fint vädrande förmåga att lämpa sin taktik efter behofvet och de förhandenvarande omständigheterna? Det verkande medlet häremot finner förf. i fordran på ett jämförelsevis högt antal underskrifter, för att begäran om folkomröstning skall vara effektiv, i förbindelse med en tillräcklig respittid. Själfva omfånget af de beslut, som skulle blifva underkastade fakultativt referendum, anser han till sist böra få så vidsträckta gränser som möjligt.

Referendum borde således, enligt många amerikaners mening, proberas i Förenta Staterna, åtminstone som ett medel. Ty den nuvarande situationen är odräglig. En republik eller en demokrati, säger en af institutionens anhängare, hvilar endast på det ömsesidiga förtroendet mellan folket och dem, åt hvilka de uppdragit makten. Om bedrägeriet, korruptionen kommer till och rubbar detta förtroende, så blir demokratien den mest föraktliga af alla styrelseformer.

De engelska kolgrufvornas uttömning är ämnet för en uppsats af Levasseur i *Séances de l'ac. d. sc. mor. et polit.* Frågan är ju af en ingripande betydelse för Englands hela lif i framtiden, för dess ekonomiska och politiska utsikter. Man fattar dess vidd, då man betänker den ofantliga roll, stenkolen spelar i storindustrien samt i kommunikationsväsendet med ångbåtar och järnvägar.

Under det flydda århundradet har produktionen af engelskt kol varit stadd i oafbrutet växande; och sedan 1870 har den fördubblats. Den uppskattades nämnda år till omkr. 110 millioner ton och hade år 1898 stigit till 202 millioner. Till följd af en intensiv efterfrågan, uppnådde produktionen 1899 den höga siffran: 220 mill. ton. Men stenkol är icke såsom växterna ett ämne, som mänsklig näringsflit kan reproducera. Flera fackmän ha därför uttalat sina farhågor för framtiden, grundade på undersökningar af den brittiska jordens nuvarande rikedom på den viktiga varan. Man värderar sålunda mängden af den i örikets innandöme hvilande stenkolen till 82 milliarder ton i rundt tal, men af dessa befinna sig endast ungefär 15 milliarder på ett djup, som icke går längre ned än 610 meter. På större djup med en allt mera stigande temperatur blir exploiteringen i hög grad vansklig och alldeles icke ekonomisk. Man beräknar nu, att hela kon-

sumtionen från närvarande stund till år 1950 kommer att innefatta 14 ½ milliarder ton, och att följaktligen den kända användbara mängden af stenkol skall räcka till dess. »Hela stenkolsförrådet», säger en af författarne i denna fråga, »skall vara uttömdt på tre århundraden, och det kol, som fås till godt pris, skall vara borta om ett halft sekel».

Levasseur själf uttalar som sin åsikt, att det finnes alltför många obekanta faktorer i ett dylikt problem, för att en statistiker däraf skulle kunna draga en kronologisk slutsats och ställa horoskopet för Storbrittaniens framtid. Premisserna äro alltför växlande och osäkra för att kunna tjäna som basis för en tillförlitlig approximation i detta afseende. Man vet alldeles icke, att befolkningstillväxten skall i det tjugonde århundradet bli analog med hvad den varit under det nittonde. Ej heller förmår man beräkna proportionerna af det kommande seklets industriella utveckling. Man kan icke säga, med hvilken energi och med hvilka utvägar, den engelska affärsförmågan skall veta att uthärda konkurrensen med de nya land, som uppträdt på valplatsen. Man beräknar visserligen med en viss grad af noggrannhet de 15 milliarder ton, som äro till exploitörernas förfogande, men man vet icke, hvilket inflytande exporten från Förenta Staterna och andra land kommer att få på den engelska stenkolsutförseln. Och till sist finnes ingen visshet om, hvilken hjälp i kraft och besparing nya uppfinningar kunna lämna, eller hvilken utsträckning upptäckten af nya kollager möjligen kan taga.

Storbrittanien bör icke desto mindre vara angeläget om att hushålla med sina stenkolsförråd, som det kanske förbrukar väl frikostigt och mera med hänsyn till det närvarande än till det kommande. Det skall emellertid icke kunna hindra andra nationer att i skarp konkurrens med afseende på stenkolsexporten höja sig till dess jämlike, ja kanske ännu högre.

Administrativ praxis.

1. *Angående kommunalstämmans befogenhet i fråga om vägmål.*

Sedan Kbfde i Kristianstads län genom utslag den 15 nov. 1894, hvilket slutligen blifvit efter däremot förd talan af K. M:t genom nåd. resolution den 13 juni 1896 fastställdt, förordnat, ej mindre att såsom bygdevägar skulle i Albo härads väghållningsdistrikts allmänna vägdelning ingå dels vägen från Södra Mellby öfver Bästekille till Greflunda och dels vägen från landsvägen till Kiviks fiskeläge, än äfven att samtliga vägar skulle, innan de efter vägdelningens afslutande till underhåll öfvertagas af de väghållningsskyldige, försättas i laggillt skick, de redan förut till underhåll fördelade vägar på bekostnad af dem, som haft sig underhållet ålagdt, samt öfriga vägar på bekostnad af vägkassan, därest icke kommuner eller enskilde åtagit sig iståndsättandet,

samt *dels* Södra Mellby väghållningsskyldige socknemän å kommunalstämma den 19 aug. 1899 beslutit, att ofvan omförmälda tvenne vägar skulle till den 20 påföljande okt. vara vederbörligen iståndsatta äfvensom lämnat utsedde komiterade i uppdrag att mot ett arfvode af 20 kr. ombesörja detta samt att till kommunalstämman inkomma med uppgift å kostnaderna och i sammanhang därmed föreslå sätt för anskaffande af medel därtill, *dels ock*, efter det nämnde komiterade anmält, att vid hållen entreprenadauktion arbetets utförande upplåtits till ett pris af 5,480 kr., vid kommunalstämma den 29 okt. 1899 beslutits, att berörda belopp 5,480 kr. jämte komiténs arfvode 20 kr. skulle på en gång utdebiteras samt allmän vägfyrk läggas till grund för debiteringen,

men handlande Malmqvist i Kivik jämte arrendatorn af Svabeholms kungsgård M. Tufvesson öfver sistnämnda kommunalstämmobeslut hos Kbfde sig besvärat, med yrkande att beslutet måtte upphäfvas och kostnaden förklaras skola efter mantal gäldas af de före nya väglagens trädande i kraft varande väghållningsskyldige, som medverkat därtill, att ifrågavarande tvenne vägar förklarats skola såsom bygdevägar i vägdelning ingå,

utlät sig Kbfde genom utslag den 27 sistlidne jan., att enär laglig grund saknades för kommunalstämmans i Södra Mellby socken ifråga-

varande beslut den 29 okt. 1899, att kostnaden för iståndsättandet af de vägar, hvilka enligt kommunalstämmans laga kraftvunna beslut den 19 aug. samma år skulle genom föranstaltande af en då jämväl utsedd komité på kommunens bekostnad försättas i laggilt skick äfvensom ersättningen för komiténs besvär på kommunens medlemmar utdebiteras efter vägfyrk, hvilka utgifter borde af kommunens medlemmar gäldas efter de grunder, som för kommunalutskylders utgörande i allmänhet vore stadgade, funne Kbfde skäligt såsom olagligt upphäfva öfverklagade kommunalstämmobeslutet, såvidt anginge därigenom bestämda debiteringen och uppbörden af samma utgifter samt visa ärendet i denna del åter till kommunalstämma, som hade att detsamma därutinnan till ny laglikmätig behandling företaga och däri fatta nytt beslut utan hinder af förra beslutet.

Häröfver anfördes af Malmqvist, med hvilken häradshöfding Axel Hagander instämde, besvär hos K. M:t, som efter det vederbörande blifvit hörde, enligt utslag den 21 dec. 1900, enär ifrågavarande å kommunalstämma den 29 okt. 1899 fattade beslut afsåge ett ämne, hvarmed det författningsenligt icke tillkommit kommunalstämman att taga befattning, samt beslutet förty, måste anses öfverskrida deras befogenhet, som beslutet fattat, fann skäligt att, med ändring af Kbfdes öfverklagade utslag, undanrödja samma beslut.

G. T.

2. *Afsöndring får ej äga rum i ett sammanhang från hemmansdelar skiljda från hvarandra genom laga skifte.*

Sedan tillförordnade bandirektören E. Janzén, med bifogande af karta samt köpebref af den 15 juli 1898, hvarigenom P. L. Henrikson, såsom ägare af $^5/_6$ mantal n:r 2 Stafsinge i Stafsinge socken, till statens järnvägar försålt ett af förste landtmätaren Ahnfelt kartlagdt, till nämnda fastighet hörande område af 1400 qv. meter, hos Kbfde i Hallands län anhållit om fastställelse af ifrågavarande afsöndring samt bemälde förste landtmätare i afgifvet yttrande anfört, att ett mantal n:r 2 Stafsinge blifvit vid laga skifte i Stafsinge by utbrutet i tre delar, en om $^2/_3$ mantal och två om $^1/_6$ mantal hvardera, i anledning hvaraf köpebrefvet syntes böra ändras så, att däraf framginge, från hvilken af dessa hemmansdelar afsöndringen ägt rum, utlät sig Kbfde genom resol. den 21 april 1899, att, enär, enligt hvad förste landtmätaren i sitt yttrande anfört, det ej kunnat utredas, från hvilken del af ifrågavarande $^5/_6$ mantal utaf hemmanet n:r 2 ett mantal Stafsinge, hvilket vid laga skifte utbrutits i tre delar, en om $^2/_3$ mantal och två om $^1/_6$ mantal hvardera, den ifrågasatta afsöndringen ägt rum, och då dessutom densamma hvarken i köpeafhandlingen af den 15 juli 1898 eller i den företedda kartan blifvit med hänsyn till läget beskrifven, på sätt stadgades i 21 § af lagen om hemmansklyfning, ägostyckning och jordafsöndring den 27 juni 1896, Kbfde funne sig lagligen förhindrad att den sökta fastställelsen meddela.

Enligt utslag den 13 nov. 1899 fann Kammarkollegium de af järnvägsstyrelsen hos kollegium häremot anförda besvär icke kunna föranleda ändring i öfverklagade resolutionen, och har K. M:t likaledes, enligt re-

solution den 19 okt. 1900, enär, enligt hvad af handlingarne i målet framginge, de 5/6 mantal n:r 2 Stafsinge, hvarifrån ifrågavarande område skulle afsöndras, omfattade ägor tillhörande särskilda vid laga skifte å hemmanet ett mantal n:r 2 Stafsinge utlagda ägolotter, men afsöndring i ett sammanhang från sålunda genom laga skifte från hvarandra skiljda hemmansdelar lagligen ej finge äga rum, pröfvat skäligt fastställa det slut, kollegii öfverklagade resolution innehölle.

G. T.

3. *Ingen kan mot sitt bestridande åläggas att vara fjärdingsman. Besvärsmål angående fjärdingsmansbestyret fullföljas direkt hos K. M:t.*

Sedan Lits socknemän å kommunalstämma den 17 dec. 1899 i anledning af lagen om fjärdingsmansbestyrets utgörande den 29 sept. 1899 beslutit, att socknen skulle indelas i 3 fjärdingsmansdistrikt, samt för en tid af 3 år till fjärdingsmän i berörda distrikt valt tre särskilda personer mot en före valet bestämd årlig lön af angifven storlek, samt de sålunda valde hos Kbfde i Jämtlands län besvärat sig med yrkande, att kommunalstämmans beslut måtte på angifva skäl upphäfvas, så vidt det afsåge deras väljande till fjärdingsmän, utlät sig Kbfde genom utslag den 9 juni 1900, att, enär 1899 års lag icke föranledde därtill, att någon mot sitt bestridande skulle kunna åläggas att vara fjärdingsman, pröfvade Kbfde med upphäfvande af klandrade kommunalstämmobeslutet, så vidt de hos Kbfde klagande därigenom blifvit valde till fjärdingsmän, skäligt visa målet därutinnan åter till kommunalstämman för anställande af nya val.

Efter meddelad besvärshänvisning anförde Lits socknemän häröfver besvär hos K. M:t. I anledning däraf hemställde kammarkollegium i infordradt utlåtande, att, då jämlikt § 3 mom. 2: b i den för kollegium gällande instruktion, hvilken innehöll, att till kollegii befattning i afseende å de jord eller lägenhet åliggande extra ordinarie skyldigheter och besvär bl. a. hörde att pröfva och afgöra besvärsmål om kronofjärdingsmansbesvärets utgörande, klagan öfver Kbfdes utslag i detta mål syntes hafva bort föras hos kollegium, handlingarne skulle öfverlämnas till kollegium med föreskrift att utan hinder däraf, att besvären blifvit till K. M:t ingifna, företaga desamma till behandling och med målet lagligen förfara. En ledamot i kollegium var dock härifrån skiljaktig samt ansåg, att besvärs hänvisning rätteligen meddelats till K. M:t, och uttalade likaledes vid ärendets föredragning inför K. M:t statsrådet och chefen för civildepartementet, att, sedan genom 1899 års lag fjärdingsmansbestyrets utöfning upphört att vara ett å jorden hvilande besvär, grunden för omförmälda instruktionsstadgande syntes hafva bortfallit, och att sålunda något undantag i detta fall från den vanliga instansordningen för kommunala besvärsmål ej förefunnes.

I öfverensstämmelse härmed upptog K. M:t besvären till pröfning, och fann därvid, enligt beslut den 8 mars 1901, ej skäl att göra ändring i Kbfdes öfverklagade utslag.

Föredragande statsrådet hade tillika uttalat, att han funnit anledning icke saknas att taga under öfvervägande, huruvida icke omförmälda instruktionsstadgande, som faktiskt kommit ur tillämpning, borde, till undvikande af missförstånd, formligen upphäfvas, för hvilket ändamål handlingarne också öfverlämnats till finansdepartementet, som sedan infordrat kammarkollegii yttrande, hvilket dock ej ännu afgifvits.

G. T.

Om Förenta Staternas penningomsättning med Europa och inom landet självt, med särskild hänsyn till bankernas sedelutgifning.

Af

Professor **N. C. Frederiksen.**

I en af de få föreläsningar, som C. N. David, hög ämbetsman och politiker, som han var, höll i min ungdom, framhöll han, att det vore ett stort misstag att säga, att kapitalet bildats genom sparsamhet. Största delen af kapitalet hade ej alstrats genom sparsamhet utan genom klokhet i affärer. — Onödigt att påpeka, att allt kapital så till vida förskrifver sig från sparsamhet, som det endast existerar, i det att ägaren icke använder det till ögonblickets njutning och sålunda öfvar återhållsamhet; men riktigt är, att endast en del af kapitalet kommer till stånd genom sparsamhet i smått, och att ofta det mesta kommer från driftighet i affärer. När amerikanarne få tillfälle att bilda stora kapital, så sker det ej genom den sparsamhet, som t. ex. är så allmän i Frankrike. Alla amerikaner förbruka i regel hvad de förtjäna genom vanlig verksamhet; de förakta emigranterna, när dessa icke tillåta sina familjer att förbruka det nödvändiga. Det är genom ovanlig verksamhet och lycka i affärer, som den stora massan af kapital bildas i Amerika.

I lång tid stod Amerika i betydande skuld till Europa; det har därför varit en ovanlig syn att sedan 1893 se amerikanska värdepapper i stora mängder vandra tillbaka öfver Atlanten och nu senast att se Amerika till och med uppträda såsom långifvare åt Europa. I början — 1893—96 — var orsaken till denna rörelse snarast den, att Europa icke längre önskade behålla de amerikanska papperen. Man misstrodde ställningen och framför allt penningeförhållandena i Amerika. Nu senare förskrifver sig detta ovanliga faktum från Amerikas stora förtjänst icke endast på åkerbruket och dess produkter utan numera också på industriella affärer och i synnerhet järnproduktionens enorma utveckling; samtidigt med att Europas kapitalister under den nya spekulationsperioden mera än förr befattat sig med nationella affärer.

Baringkrisen i slutet af år 1890 förorsakade, att England sökte sälja värdepapper, men det var dock först 1893, som krisen — i de flesta länder ett regelbundet fenomen omkring hvart tionde år — utbröt med full styrka i Förenta Staterna. Redan 1889 hade flera stora järnvägsbolag befunnit sig i sådan ställning, att allmänheten på goda grunder hade förlorat mycket af det förtroende, den dittills haft för detta slags företag, hvilka, som bekant, i Förenta Staterna representera den stora massan af värdepapper, som säljas på börsen. Ännu under åren omedelbart förut hade Amerika exporterat mera guld än det importerat, under det finansår, som slutade den 30 juni 1891, 68 mill. dollar, 1892 $^1/_2$ mill., 1893, då krisen ännu icke riktigt kommit till utbrott, 87 $^1/_2$ mill. Ännu under det år, som slutade den 30 juni 1893, var införseln af varor den högsta man någonsin sett, 866 mill. Året efter gick den ned med 211 mill. till 655. Äfven utförseln var under de nämnda åren betydande, 831 och 869 mill., däraf $^2/_3$ åkerbruksprodukter, oaktadt bomullsskörden 1893 var 2 mill. balar mindre än året förut och hveteskörden 1894 100 mill. bushels mindre. Efterfrågan från Europa var så stark, att skörden kunde säljas till fördelaktiga priser, hvilket uppvägde de mindre kvantiteterna. Redan då måste betydande belopp af värdepapper hafva öfverförts från Europa till Amerika.

Det saknar ej intresse att närmare betrakta förhållandet mellan utförseln och införseln, särskildt under de senaste 10 åren.

Under större delen af århundradet har regeln varit, att införselsvärdet öfverstigit utförseln. Först 1875 förändras detta förhållande. Från 1791 till 1875 hände endast 16 gånger, att exporten öfversteg importen. För hela perioden räknar man, att det infördes för 2,215 mill. mera än som utfördes, en beräkning som dock ganska säkert ej har stort värde. Under åren 1878—81 exporterades ej obetydligt mera än som importerades; 1878 t. ex. 258 mill., 1879 265, 1880 168, 1881 258. Å andra sidan infördes under de spekulativa åren 1888—89 mera än som utfördes. Sedan 1889 har utförseln ständigt, eller åtminstone med undantag af ett år, öfverstigit införseln, under de två första åren med mindre belopp, men redan under det finansår, som slutade den 30 juni 1892 med 203 mill.; utförseln hade då uppnått 1,030 mill. emot 827 mill. införsel. Det var ett år med utmärkt skörd, som försåldes till höga pris, 226 mill. b. hvete till öfver 1 dollar per bushel, för en summa af 237 mill. dollar. Under året 1893, då spekulationen hade varit liflig i Amerika — krisen, som följde på denna spekulation utbröt först i de sista månaderna af finansåret, maj och juni — utfördes endast 848 mill. mot 866 mill. införsel, 18 mill. mindre utförsel; men nästa år, som slutade den 30 juni 1894, hade man inskränkt sina köp från utlandet till 655 mill. mot en utförsel af 892 mill., 237 mill. mera. 1895 och 1896 var utförselns öfverskott 76 och 103 mill. Men under de nu följande åren uppnådde utförseln och dess öfverskott belopp, som man ej förut känt. Ännu på hösten 1896 före presidentvalet hade tillståndet på penningmarknaden varit dåligt. Den stora utförseln och dess öfverskott hafva flera orsaker; men den viktigaste är utan tvifvel den underbart hastiga utvecklingen i Förenta Staterna. 1897 utfördes 1,051 mill. mot 765 införsel, öfverskott 286; 1898 1,231 mot 616 införsel, öfverskott 625; 1899 1,227 mot 697, öfverskott 530; 1900 1,394 emot 850, öfverskott 545; och räknar man i stället för finansåret 1900, som slutade 30 juni, kalenderåret, får man till och med 1,453 emot 799, öfverskott 654. Amerikas utförsel är nu som summa större än Englands, som under samma kalenderår var 1,418 — om också mycket mindre per hufvud, då folktalet nu är nära dubbelt så stort — också mycket större än Tysklands, som var 1,051 millioner dollar. I tredje ledet kommer nu Canada, i

fjärde Nederländerna, i femte Frankrike, hvilket lands utrikeshandel har varit nästan stillastående efter införandet af de höga skyddstullarna. Amerikas utförsel är nu nästan dubbelt så stor som den var för tio år sedan, Danmarks är tre gånger så stor, Sveriges och Norges två gånger.

En kort tid efter de dåliga åren under förra delen af det sista decenniet såg det ut, som om Amerika igen skulle införa för högre belopp; men snart visade det sig att ställningen var mycket annorlunda än hvad den var under föregående spekulativa perioder. Man förstår det, då man ser, hvilka rikedomar de sista åren hafva inbragt de amerikanska producenterna. 1897 räknade man, att farmarna erhöllo för hvad de hade att sälja 1,000 millioner dollar mera än 1895. Året var lika bra som det goda året 1892 och bättre än något annat sedan 1875. Af skörden exporterades till goda priser ett totalbelopp, som man räknade vara lika högt som skörden 1893, 94 och 95. År 1898 utfördes säd af olika slag för 325 millioner, 127 mera än 1897, 2 gånger mera än 1896, därutaf hvete 250 mill. bushels till ett värde af 98 cent per bushel eller som totalsumma 213 millioner dollar. Det är ett resultat, som förskrifver sig icke endast från den goda jorden utan också från amerikanernas stora användning af maskiner. Man beräknar, att en man i det amerikanska åkerbrukets tjänst producerar 350 bushels mot 119 i Storbritannien, 98 i Frankrike, 75 i Tyskland, 64 i Österrike och 39 i Italien. Härtill kommer den vanliga utförseln af fläsk, kött och kreatur samt bomull, som också under sista tiden kunnat säljas till gynnsamma priser. Under de allra senaste åren har emellertid äfven industrien bidragit till det stigande värdet af denna höga utförsel. Carroll D. Wright beräknar, att industrien under året 1900 producerat värden för 12,500 mill. dollar. Det är onödigt att här påminna om den märkvärdiga utvecklingen af Amerikas produktion af järn och kol, som på en gång har gjort det till den största järnproducent i världen. I utförseln figurera nu äfven järn, stål och kol med ett betydande värde, men med ännu högre värde maskiner och till och med artiklar som papper.

Det stora utförselöfverskottet medförde icke motsvarande införsel af guld. Under de tio finansåren 1890—99, då det samlade ut-

förselsöfverskottet var 2,616 millioner, har likväl utförts 74 mill. mera guld än som införts. Under samma tid har öfverskjutande exporten af silfver utgjort 234 mill. Silfver bör nu rätteligen betraktas som en vara och värdet af dess utförsel i hvarje fall adderas till värdet af andra varor. Tillägger man värdet af utfördt silfver och guld, får man en totalsumma af 2,923 mill., alltså nära 3 milliarder exportöfverskott under detta årtionde. Under åren 1891—93 går guld ut från landet. Under krisen 1893 importerades däremot. 1894—95 går det åter ut. Under senare hälften af 1896, då återigen en kritisk ställning rådde på penningmarknaden, infördes från Augusti till December 74 millioner, däraf 40 millioner från England, som då hade guld att afstå, medan det efter Baringkrisen 1890 hade införselbehof. Under intet af finansåren 1888 till 1896 infördes mera guld än som utfördes. Först 1896—97 öfversteg införseln utförseln med 45 millioner. Året 1897—98 räknar man 105 millioner guld mera infördt, och tager man kalenderåret 1898, 142 millioner; 1899 åter blott 6, och 1900 blott 3 ½. Det är således utomordentligt litet eller nästan intet af handelsbalansen, som kan förklaras genom öfverförseln af guld. På samma sätt medförde den stora utförseln 1878—79 ingalunda införsel af guld, medan det däremot 1879—81 infördes 77 och 97 millioner dollar. Onekligt har cirkulationen i landet förökats af guld liksom af andra cirkulationsmedel. Under sista året beräknades, att omsättningsmedlen i aktiv cirkulation, utom behållningen i *Treasury*, hunnit upp till öfver 2,000 millioner, 27 dollar per hufvud, emot endast 816 millioner i Januari 1879, det vill säga nu 2 ½ gång mera. Af guld var redan i början af 1899 627 millioner i cirkulation och 249 i Unionens skattkammare, — en beräknad totalsumma af 876 millioner eller 6 gånger guldförrådet vid den tid, då man gjorde sedlarne inlösliga, slutet af 1878. Guldet i landet beräknades 1881 utgöra en summa af 500 mill. dollar, 1888 700, 1898 eller i hvarje fall 1899 900 mill. och i slutet af 1900 öfver 1,000 mill., däraf den betydliga summan af 456 mill. i skattkammaren, i omlopp 450 mill. och hos de förenade bankerna i New York City 158 mill. Det mesta af det man nu har mera i omlopp än under förra delen af decenniet har kommit från medel, som göm-

des undan före krisens slut på hösten 1896; de kommo fram, då man icke mera fruktade en revolution i landets myntväsende genom införande af silfver som myntfot i stället för guld. På detta sätt antager man, att det mesta framkommit af de 239 millioner hvarmed cirkulationen den 1 januari 1899 öfversteg cirkulationen den 1 januari 1896. Hela förlusten från 1891 till 1895 var, när man inräknar förbrukningen i den inhemska industrien, högst 142 mill., ungefär lika mycket, som England förlorade på samma tid.

Härvid kan dock anmärkas, att den officiella beräkningen af guldmängden, som vi här ha anfört, och som offentliggöres hvarje månad, säkert icke är alldeles riktig. Den kunnigaste auktoriteten i Förenta Staterna, den nuvarande styresmannen för *the Sub-Treasury* i New-York City, dr. Muhleman, antager, att det är ett fel af 114—116 millioner dollar, som räknats för mycket på den summa, hvilken antages vara i publikens händer. Detta har dock intet inflytande på det här omnämnda förhållandet, den märkligt stora förökningen af guld utan större införsel under de sista åren.

Bättre förklaring på utförselöfverskottets täckande har man i det ändrade förhållandet beträffande amerikanska värdepapper i Europa. Efter Baring-krisen och till en mindre del redan förut vandrade amerikanska värdepapper från Europa till Amerika, särskildt emedan man i Europa önskade sälja redan omedelbart före nämda kris, då flera stora jernvägssällskap i Staterna kommit på obestånd; vidare under och efter krisen, då stort penningebehof rådde i London, och man fortfarande saknade tillit till Amerikas penningeväsende. Senare, då man hade blifvit rik i Staterna, gaf man ofta Europa kredit på kortare tid. I stället för att genast skicka växlarna på Europa till London, som annars varit vanligt, behöll man dem i New York för att draga nytta af intresset, som var högre i Europa än i Amerika, och stora belopp, som amerikanerne hade tillgodo i London, blefvo använda, i synnerhet på europeiska Kontinenten och framför allt i Berlin, då den stora industriella utvecklingen och den högre räntefoten i Tyskland gjorde detta fördelaktigt. Snart vandrade nu också stora belopp af värdepapper öfver till New York, då spekulationen där dref priset upp. På sommaren 1899 beräknade man, för att nämna

ett exempel, att under de sista 18 månaderna icke mindre än 375 millioner dollar värdepapper på detta sätt hade kommit öfver. Detta är ett af de märkligaste exemplen på, hvilken betydande roll värdepapperen spela för den internationella omsättningen i våra dagar. Beloppen äro så utomordentligt stora nu, då en så enorm del af världens rikedom tagit denna form. Endast på börsen i Paris äro nu noterade ungefär 125 milliarder af aktier och obligationer från olika länder. Den minsta ändring i värdet kan göra det fördelaktigt att nyttja dem, det vill säga, de bland dem som äro kända i de olika länderna, till att utjämna skulderna länderna emellan.

För ögonblicket (år 1900) täckes utförselöfverskottet enligt Austin, chefen för *Treasury*-departementets statistiska byrå, på följande sätt. Frakt, som betalas åt främmande skepp för införsel, omkring 50 millioner dollar; ränta och dividend af främmande kapital, anbragt i Amerika, emellan 75 och 100 millioner; amerikanarnes placeringar utrikes 100 millioner samt provisoriskt tillgodohafvande i andra länder 75 à 100 millioner. Slutligen utgåfvo amerikanare, som vistades i utlandet, omkring 75 millioner under detta uppehåll. Härigenom täckes i allt bortåt 400 millioner. Resten, 2—300 millioner, skulle då förklaras genom återköp af amerikanska värdepapper, såväl som afbetalning af annan skuld i utlandet. Härtill hafva bidragit i första hand farmarne i Västern, som kunde nyttja sina stora inkomster för försäljning af säd, fläsk och kött till att afbetala sin egen skuld för inteckningar till Östern och till andra platser, där dessa inteckningar ägdes. Redan 1892 betaltes på detta sätt stora summor, och 1897—98 beräknades farmarne igen hafva afbetalt öfver 100 mill. dollar. Men därnäst är det den stora profiten i de amerikanska jätteföretagen, som gifvit medel härtill. Amerika har ännu skulder af olika slag att betala i Europa, såsom räntor, frakt, handelskostnader, också summor använda på kreditiv medförda af resande. Men de hindra ej, att amerikanska värdepapper köpas tillbaka; och Amerika har därtill börjat gifva lån under diverse former till europeiska stater, Ryssland, Sverige, själfva England, Tyskland, också till städer, som kunna låna så lätt i Europa, som t. ex. staden Frankfurt. Detta varslar om framtiden. Ännu är New York icke världens största penninge-

marknad, men det kommer säkert snart att intaga en af de första platserna.

När fråga är om Amerikas framtida betalningsbalans i förhållande till Europa, är det ej utan intresse att betrakta äfven en längesedan förgången förtid. I midten af 19:de århundradet var det i synnerhet fråga om användning af europeiska kapital i Amerika, då utvecklingen här försiggick med så rifvande snabbhet och gjorde all kapitalanvändning fördelaktig. Vid slutet af det 18:de och i början af det 19:de århundradet var ställningen i flera afseenden olika. Då hade t. ex. Amerika i motsats till, hvad förhållandet har varit i våra dagar, en mycket fördelaktig fraktfart. Under tiden från 1789 till 1820 räknade man t. ex., att denna bidrog med icke mindre än 800 mill. dollar till den internationella balansen. Till och med skeppsbyggeriet var då fördelaktigare i Amerika än i England; också utfördes fartyg. Under en lång period bidrog Amerikas neutrala ställning under de Napoleonska krigen till att göra handeln fördelaktig på samma sätt som här i Norden. Flera slag af produkter voro också mycket efterfrågade, så redan då amerikanskt hvete. Främmande funno det fördelaktigt att placera penningar i amerikansk jord; man antog, att de köpte icke mindre än 6 ½ mill. acres. Också i amerikanska banker placerades penningar. Åren 1815—19 spekulerade amerikanarne själfva mycket, icke minst i land. Ännu under de följande åren infördes mycket europeiska varor; då de goda tiderna voro förbi, till och med på kredit, men då med det resultat, att man under krisen på 20-talet räknade en förlust för de utländska importörerna på ej mindre än 100 mill. dollar. Under den nu följande tiden hade Amerika icke mycket att sälja. Plantageägarne i de södra staterna försålde sin bomull och sina andra produkter och köpte igen europeiska varor, för hvilka transporten var lättare än för råvarorna från de norra staterna. Till och med byggnadstimmer hade man kunnat med fördel föra till det skogrika Amerika. 1820 bodde redan en fjärdedel af de 10 millionerna invånare på andra sidan Alleghanybergen, likasom en annan fjärdedel bodde i de södra staterna; men ännu var transport knappast möjlig till det inre af Pennsylvania och ännu mindre till Ohio, där kolonister också hade börjat bosätta sig. Det var af brist på

transportmedel, som t. ex. i Ohio 20 bushels hvete icke gällde mera än ett par stöflar. Det var till en del emedan handeln var så litet utvecklad, som vid olika tidpunkter redan nu protektionistiska tullagar antogos. Nationell jalusi var visserligen utvecklad på den tid, då man krigade med England 1812; men det var dock snarare af missnöje med dålig afsättning, som Nya England 1824 uppgaf de frihandelsgrundsatser, som ännu ett par år förut hade varit härskande där. Hela den utländska omsättningen gick 1820 ned till ca. 20 mill. dollar. Ännu 1830 var den mindre än år 1800.

Jag har nämnt dessa gamla förhållanden, emedan de äro exempel på, huru internationell efterfrågan kan ändras. Nu är den tid slut, då de enorma amerikanska prärierna hade behof af järnvägsanläggningar. Det finnes nu knappast någon plats, som har mer än 12 engelska mil till järnväg. Det är icke utan orsak som amerikanarne, med sin skicklighet och produktionsförmåga, nu fråga sig, hur de kunna använda kapital i andra länder. Jag anser det icke för troligt, att de i större omfång skulle vilja köpa värdepapper af första klass, sådana som t. ex. äro så omtyckta af den franska allmänheten, men däremot komma de troligtvis att utsträcka sin stora företagsamhet öfver nya områden, och det är till en del af hänsyn till denna möjlighet, som flertalet af amerikanarne hafva varit så benägna att förvärfva de nya besittningarna Porto Rico och Filippinerna och likaså Cuba. De önska att fortsätta med det, de förut gjort, då de utvidgade odlingsterritoriet i själfva Förenta Staterna. Det är af samma orsak, som de nu så mycket intressera sig för Kina, Japan, Sibirien och andra länder, där det finns plats för företagsamhet i stort. För tillfället är nästan allt land, som lätt kan odlas, om icke redan användt till åkerbruk — det mesta land i Västern är ännu ouppodladt till och med på de fruktbara prärierna — så dock upptaget som egendom af kolonister; det är först, när man kommer till den torra zonen, där åkerbruket icke är möjligt, eller också på mindre fördelaktig skogsgrund, som man ännu finner fri jord. Snarare än i Förenta Staterna är det i Vestra Canada ännu möjligt för kolonisten att erhålla jord användbar till vanligt åkerbruk för intet eller för en ringa summa. Emellertid finnes ännu i själfva Förenta Staterna rum för många nya företag, som kunna visa sig

ovanligt fördelaktiga; hvad angår åkerbruket skola vi endast nämna möjligheten af irrigation i det fjärran Västern i det härligaste klimat, där endast brist på vatten hindrar en mycket fördelaktig odling men där man har beräknat, att åtminstone 5 % af den stora arealen kan nyttjas, när vattnet stämmes upp i floderna, som komma ned från Rocky Mountains. Ännu har man knappast rätt studerat dessa möjligheter, än mindre sökt bringa dem till utförande. Det är åtminstone icke omöjligt, att Staterna själfva å nyo kunna erbjuda sådan användning för kapitalet, att detta som förr snarare skall komma att gå från Europa till Amerika än, som under de sista par åren, från Amerika till Europa.

Är det än osäkert, huruvida Amerika skall komma att sända stora kapitaler till Europa, så är det dock säkert, att den amerikanska penningemarknaden, i synnerhet den i New York, för framtiden kommer att spela en roll bland världens största marknader. Det säges vara en ny orsak till osäkerhet och risk, att rörelsen på börsen i New York genast inverkar på penningemarknaden i Europa, men detta är ett misstag; i verkligheten är det en fördel, medför mindre risk och bidrager till utjämning, att de kanaler, hvari världens kapital eller penningemassa flyter, hafva blifvit utvidgade. De sista åren hafva gifvit flera exempel på började kriser, där hjälpen kommit från New York till London och Berlin såväl som från London till New York.

* * *

Det är icke minst på grund af denna nyutvecklade förbindelse mellan New York och Europa, som Amerikas inre omsättning nu blifvit af så stort intresse för oss alla. Hufvudcentrum i den amerikanska penningevärlden är *United States Treasury* i Washington. Den har blifvit det, emedan det är Unionen, som emitterat massan af penningtecken, och som i sammanhang därmed håller landets största guldreserv. Detta förhållande infördes under det stora kriget mellan Nord- och Sydstaterna i sammanhang med ordnandet af de enskilda sedelemitterande bankerna, som nu sedan kriget skola deponera Unionens statsobligationer som säkerhet för sin sedelutgifning, ett system, som man redan

sedan 1829 hade begagnat i staten New York. Hela den ordning, man då vidtog, var ett misstag och först och främst det, att man gjorde sedlarna oinlösliga. Som alltid var denna olyckliga åtgärd icke nödvändig; det var snarare af svaghet, som SALMON T. CHASE, Unionens finansminister, handlade på detta sätt. Det var, om än mindre skadligt, heller icke rätt väl motiveradt, att de enskilda bankerna nödgades köpa Unionens obligationer som basis för sin sedelcirkulation. Men när man en gång har träffat en dylik anordning, så är det här som vid de stora nationella bankerna i Europa, knappast mera en fråga om, hvad som skulle vara mest ändamålsenligt; en hvar förändring är så svår, att det endast af denna orsak kan vara fördelaktigast att behålla åtminstone det mesta af den nuvarande ordningen; är den i och för sig ingalunda den bästa, så är den efter omständigheterna den bästa, emedan den nu en gång består. — När vi följa rörelserna i United States Treasury under det sista årtiondet, liksom också redan förut, visar det sig emellertid, i hvilket omfång dessa bero af lagstiftningen om penningeväsendet, i synnerhet de två bekanta lagarna om uppköp af silfver och om utgifning af olika slag af penningerepresentativer på basis af det uppköpta silfret i förening med andra moment, som äga inflytande på den allmänna tilliten, liksom också statskassans allmänna behof och styrka. Vi kunna ej här i detalj följa dessa lagar eller statskassans historia öfverhufvud. Egendomligt är, att före den olyckliga lagen af den 14 juli 1890 begärdes under elfva år nästan intet guld från Treasury till utförsel, under hela denna period endast ett belopp af 28 mill. Men redan vid slutet af finansåret 1892, den 30 juni 1893, var där i Treasury 100 millioner dollar guld mindre än tre år förut, medan som följd af den nya lagen af 1890 156 millioner af de så kallade *Treasury Notes* hade blifvit utställda för att köpa silfver kommande tillbaka för att ersätta guld. Dock ännu till 30 juni 1893 begärdes för Treasury's räkning i New Yorks Clearinghouse, utaf 224 mill. endast 10 procent klarerade i guld. Men från detta ögonblick, då krisen härjade Amerika, gick guldet ut med största hastighet: under följande 5 ½ år intill 1 januari 1898 begärdes att få utbetalt 325 millioner dollar. Redan 1 juli 1895 hade Treasury endast 68 mill. guld kvar, medan de förenade bankerna

i New York hade ungefär 200 mill. guld i kassan, och medan det antogs vara i omlopp så väl som i händerna på andra banker åtminstone 363 mill. Det är under denna period, som finansförvaltningen för att hålla guld till utväxling och för att icke revolutionera landets penningeväsende och samtliga värdeförhållanden, därigenom att silfver skulle blifva den enda måttstocken för penningar och värden, måste icke mindre än 4 gånger upptaga stora lån. Svårigheten ökades och till en del skapades därigenom, att Clevelands administration, till en del på grund af de dåliga tiderna, icke hade samma inkomster som den föregående republikanska administrationen. Under denna period betaltes heller icke guld in i tullen; först 1898 började sådana inbetalningar, och från 1899 ske de i större utsträckning. Under de tre åren 1897, 1898 och 1899 inbetaltes på det hela taget för regeringen 185, 208 och 900 millioner i guld. Nu är Treasury mycket rik, och det har varit en af de egendomliga, om än naturliga, rörelserna i världens behållning af guld, att under de senare åren den ryska riksbanken och den ryska staten förlorat vissa belopp, och att ungefär samma summor hafva ökat behållningen i Washington, med det resultat, att det nu är Förenta Staterna, som besitter den största behållningen af guld, ofta till och med mera än själfva den Franska Banken — 1 Nov. 1900 t. ex. 455 ½ millioner dollar mot 450 i Frankrikes Bank, under det New Yorks förenade banker samtidigt hade 158 millioner guld.

Treasury är den stora guldreserven. Men det är onödigt att säga, att *bankerna* det oaktadt äro de, som ombesörja omsättningen. Det finnes mer än 8,000 banker med öfver 600 mill. dollar kapital, ringa nog för ett så stort antal. 1860 fanns det endast 1,400 banker med 254 mill. dollar deposita och med 5 clearinghouses. Redan vid den förra census 1890 räknades öfver 8,000 banker, 57 clearinghouses med samma antal milliarder omsättning i dessa clearinghouses; bankerna hade öfver 2,500 mill. dollar samlade deposita. Under de sista åren har utvecklingen varit ännu större, om än bankernas antal knappast är mycket ökadt. Clearings utgjorde 1899 öfver 93 milliarder. Och det må väsentligen tillskrifvas bankerna, att 90 % af landets samlade omsättning sker genom kredit, i synnerhet genom checker och afräkning af dessa

i clearinghouses. I England är det 97 % af afräkningarne i clearinghouses, som ske utan utbetalning; i Amerika 93 %; i alla andra länder mycket mindre. Af de 10 % af omsättningen, som ske genom pengar, är det icke 1 % som fordrar guld, icke 2 % som göres med guld och silfver tillsammans. Själfva detaljhandeln begagnar anvisningar af olika sorter för öfver halfva omsättningen, grosshandeln för 95 %.

Hur utvecklade de amerikanska bankerna än äro i vissa afseenden, så måste dock medgifvas, att de hafva stora fel. Det största är, att de äro mycket små, och orsaken till detta är i synnerhet, att de sedelutgifvande bankerna icke få hafva filialer, och att i det hela många af staternas charter för banker endast gälla i själfva staten. Detta är en hufvudorsak till deras svaghet. Det är i synnerhet de små bankerna, som lätt komma i svårigheter; deras styrelse är mindre duglig; deras risk är större, emedan deras verksamhet är begränsad till särskilda platser; det är också i synnerhet de små bankerna och bankerna på landet, som faktiskt hafva kommit på obestånd under svåra förhållanden. Det är naturligtvis i synnerhet i de nya staterna i Västern, som många banker hafva endast mycket litet kapital. Sålunda fanns för några år sedan i de två Dakotorna, Nebraska, Kansas och Missouri 1,247 s. k. statsbanker och privatbanker, d. v. s. banker utan sedelutgifningsrätt, och af dessa $^2/_3$ med endast 25,000 dollar eller mindre kapital och $^1/_3$ med endast 10,000 eller därunder.

Det andra stora felet är den brist på elasticitet i sedelutgifningen, som följer af, att denna är bunden till deponerande hos regeringen af Unionens obligationer. Dels är den fördel, bankerna kunna hafva af att deponera dessa 2 % obligationer och utgifva sedlar i stället, mycket liten; man räknar endast $^1/_2$ %; dels kan sedelutgifningen icke, som den borde, ökas, när mera omsättningsmedel äro behöfliga. I Förenta Staterna inträder regelbundet vid vissa tider på året behof af ökade omsättningsmedel. Under våren intill mars skickas pengar från New York till det inre af landet; därefter och i synnerhet från maj till augusti vandra de tillbaka; men på hösten inträder igen starkt penningebehof, «to move the crops», som det heter, när skörden skall bringas till marknaden, de gå då ut i landet från augusti till december för att

igen under januari och februari vända tillbaka till New York. Under åtta månader finnes på det hela taget öfverflöd af pengar. Särskildt behof inträder naturligtvis vid kriser. Under paniken 1893 utställdes för 20 mill. flera sedlar; 40 mill. guld infördes under loppet af ett par veckor; de förenade bankerna i de största städerna utställde mot gemensam garanti 63 mill. s. k. *Clearing-house certificates*, och andra institutioner följde exemplet. I september hade man redan igen öfverflöd på pengar, och bankernas öfverskott steg under de få månaderna till februari från 17 till 111 mill. Det borde just vara en af egenskaperna vid sedelutgifning, att den kunde inrätta sig efter de växlande behofven, åtminstone innanför vissa gränser och mot en nödvändig förhöjning i diskontot, i hvilket afseende de amerikanska bankerna nu äro till en viss grad hindrade genom lagstiftningen mot ocker.

De amerikanska sedelutgifvande bankernas fel framträda i synnerhet, när man jämför dem med bankerna i Canada. Här har man det utmärkta gamla skotska banksystemet, som hittills också till en del varit basis för sedelutgifningen i Sverige. Då bankerna i Canada kunna bilda filialer, finns det här ett mindre antal af större banker, i allt 36, med ett kapital från 1 till 12 mill. dollar och med från 12 till 50 filialer; i allt nära 600. Som en följd af denna ordning äro kapitalen mycket bättre fördelade än i Förenta Staterna. Det är icke som där stor skillnad mellan intresse och diskonto i de olika delarna af landet. Bankernas styrelse är också bättre; i de mindre filialerna blifva affärerna öfvervakade och kontrollerade af den duktiga styrelsen vid bankens centrum. Den nödvändiga säkerheten vinnes genom en gemensam säkerhetsfond uppgående till 5 % af sedlarnas massa, hvilket är mera än tillräckligt. År 1900 beräknade man, att de samlade förlusterna högst borde blifva 1 % om året. Bankerna kunna utställa sedlar för hela beloppet af deras kapital. Aktionärerna äro ansvariga med det dubbla beloppet af aktierna. I flera afseenden kontrolleras bankerna af de canadiska bankernas förening, som nu är konstituerad som ett lagligt sällskap. Den kontrollerar clearinghouses, sedelutgifningen och bankernas administration, om något skulle inträffa. De canadiska bankerna hafva icke blott på det hela taget visat sig mycket säkra, de hafva också

genom de stora bankernas filialer tjänat de nya trakterna i Västern mycket bättre än de oafhängiga små amerikanska bankerna hafva kunnat göra det; de hafva ställt mycket större kapital till disposition till mycket lägre intresse.

En särskild punkt som ytterligare bör omtalas vid inrättningen af de sedelutgifvande amerikanska bankerna är deras lagbestämda reserv. Enligt lagen äro de förpliktade att hålla en sådan, i de större städerna till 25 %, i de mindre städerna 15 %. New York, Chicago och St. Louis äro s. k. centralreservplatser, där denna reserv skall hållas uteslutande i s. k. *legal tenders*, pengar eller Förenta Staternas sedlar. I de andra större städerna, där bankerna också äro förpliktade att hålla 25 % som reserv, också benämnda «reservplatser», och där bankerna äfven betecknas såsom «reservagenter», kunna de dock hafva hälften af denna reserv stående i de nämnda tre städernas banker. I andra städer, där det endast behöfves hålla 15 % som reserv, kunna bankerna af denna reserv hålla ända till tre fjärdedelar innestående i banker i de tre storstäderna. Denna bestämmelse om reserverna hålles dock endast på det sättet, att det icke är bankerna tillåtet att bevilja nya lån, när reserven sjunker under nämnda summor, de kunna endast å nyo omsätta de gamla lånen. Redan detta iakttages dock icke noga, och på det hela taget bestå krafven på reserv af dessa belopp väsentligen endast däri, att Unionens kontrollör kan begära att få banken stängd, om reserven, när den har gått ner under dessa punkter, icke igen utfylles under loppet af 30 dagar, efter det notis har blifvit gifven. Sakens natur har fört till, att bestämmelserna endast iakttagas på detta sätt; något annat hade varit allt för litet ändamålsenligt. Ytterligare bör omnämnas, att tillåtelsen till att insätta en del af reserven i de större städernas banker förer till, att dessa banker under den tid på året, då det regelbundet är öfverflöd på pengar, under 8 månader ungefär, hafva rikligt med fonder, som de då utlåna, i synnerhet till börsspekulanter. Denna bestämmelse bidrager således snarast till att öka spekulationen under goda tider.

Ytterligare kunde omnämnas en diskussion, som nyligen har väckt någon uppsikt, i det själfva Unionens kontrollör klandrat den allt för vidsträckta kredit bankerna alltför ofta gifvit sina egna

direktörer och ledamöter af bankrådet. Dessa sista kunna omöjligt uteslutas från kredit; men i hvarje fall borde bankens utöfvande ämbetsmän icke kunna bevilja sig själfva kredit.

På annat ställe än här i tidskriften har jag omnämnt det intressanta medel, som regelbundet begagnas i Förenta Staterna under alla kriser sedan det stora kriget, emissionen af extraordinära kreditmedel. Sådana äro dels s. k. *Clearinghouse certificates*, utställda af bankernas clearinghouse-associationer i de större städerna, dels också andra kreditpapper, ibland speciellt inrättade på allmän cirkulation, ibland också utställda endast af stora firmor som anvisningar på husen själfva eller på varor att leverera från butiker o. s. v. — intressanta exempel på, hur ett ekonomiskt utveckladt samhälle kunnat hjälpa sig själf, när ett elastiskt omloppsmedel behöfdes, och när lagen icke hade dragit omsorg därför. Men dessa hjälpmedel i nödens stund hafva å andra sidan varit ett nytt bevis för, hur mycket som talar för att göra de vanliga omloppsmedlen mera elastiska.

I synnerhet är det erfarenheterna under kriserna 1893 och de följande åren intill hösten 1896, som bragte insiktsfulla män och nästan hela affärssamhället till att fordra en reform af Unionens penningeväsen. Den första fordran måste vara, att guldfoten ställdes fullkomligt fast. Det är omöjligt att här i korthet framställa de särskilda orsaker, som skapat de oklara åsikterna hos det amerikanska folket om penningarnes natur, och som hafva varit grunden till all den osäkerhet, som funnits, och som i synnerhet skrämt Europas kapitalister, men som också verkligen flera gånger utsatt hela landets penningeväsen för fara. Det är den äldre penningehistorien, som låtit folket tro, att pengar, förtjänst och rikedom kunna skapas endast genom att föröka mängden af penningetecken, äfven om dessa blifva värda mindre. Under vissa äldre perioder har det stora antalet af sedelutgifvande banker också varit till stor nytta för folket, äfven om deras sedlar under andra tider förlorade i värde. Särskildt hade man emellertid erfarenheten från det stora kriget, då det öfverdrifna utsläppandet af oinlösliga regeringssedlar, *greenbacks*, hade varit till fördel åtminstone för många enskilda personer, äfven om den hade varit till ännu större förlust för andra. Alla som voro debitorer liksom också alla, som hade

fördel af att köpa varor eller arbete, hvars pris ännu icke hade följt ändringen i sedlarnes värde, hade i många fall haft en utomordentligt stor vinst af denna situation. I juli 1864 hade värdet af en dollar i greenbacks varit så lågt som 38 cents i guld. Å andra sidan hade stegringen i penningarnas värde, till dess man 1878 åter gjorde sedlarne inlösliga, varit till mycket besvär, tungt och orättvist mot dem, som voro skyldiga pengar, och ett stort hinder i många affärer, hvilkas omkostnader stegrats, utan att inkomsterna följde med. Ändringar i det ekonomiska lifvet, som af andra orsaker följde med öfvergången från krig till fred, gjorde, att inverkan af revolutionen i penningevärdet tycktes ännu större, än hvad som i verkligheten var fallet. Härtill kommer den egendomligheten hos en stor del af det amerikanska folket, att det med dess allmänna, men endast halfva bildning är mycket benäget att lyssna till dåliga råd, samma egenhet som bringar det till att höra på kvacksalfvare och begagna patentmedicin. Afgörandena af folkets stora massa hafva sina fördelar, men också sina brister. Just samma idéer som bragte folket att antaga, att de oinlösliga sedlarne, greenbacks, skapade rikedom för landet, förde också senare till, att det önskade det billiga silfret som pengar och måttstock för pengar i stället för guld.

Snart insågo emellertid alla klarseende män och i synnerhet alla, som hade ekonomiska insikter, att en reform var behöflig. Olika förslag framställdes så väl af enskilda män som af större församlingar. Sådana framställdes af den duktige kongressmannen från Ohio Harter, som allt för tidigt ändade sina dagar genom självmord, och äfven af en annan framstående politiker Cox, en man af en ursprungligen svensk släkt med namnet Koch från kolonien i Delaware, besläktad med den svenska familjen von Koch, vidare af Walker, presidenten för Unionens komité för bankväsende, senare också af Carsisle, Clevelands duglige finansminister m. fl. En mycket bekant plan var det så kallade Baltimore projectet, som 1894 framställdes af de förenade bankerna i Baltimore och adopterades af de amerikanska bankirernas allmänna församling. Det gick ut på att gifva sedlarne nödvändig elasticitet genom att i stället för fordran på deponering af Unionens obligationer åstadkomma säkerheten genom en «säkerhetsfond», uppgående till

5 % af sedlarnes massa, bildad genom bidrag af 2 % af denna massa från bankerna genast och ½ % årligen tills den stigit till 5 %, samt en annan «ersättningsfond», bildad genom särskilda bidrag af ytterligare ½ %, när bankerna hade behof af att utgifva sedlar för mera än hälften af deras eget aktiekapital. På dessa villkor skulle de kunna utgifva 25 % mera, en s. k. *emergency*-sedelutgifning. Ännu mera betydande var emellertid det förslag som uppgjordes af en allmän konvention hållen af Unionens mest betydande affärsmän och nationalekonomer i Indianapolis 1897. Besluten vid själfva konventionen blefvo grunden för mera detaljerade förslag utarbetade af den s. k. *Monetary Commission*, som valdes på konventionen, och som afgaf sina väl motiverade förslag följande år, 1898. Det första var att fastställa guldmyntfoten, helst genom indragande af Unionens sedlar, greenbacks. Redan detta skulle bidraga till, att sedelemissionen kunde ske mera efter affärernas behof, då den nämligen komme att ske genom bankerna. Men också på annat sätt ville man gifva dessas emission större elasticitet, i synnerhet genom förslag af samma karaktär som Baltimore planens. Med fullkomlig säkerhet kunde man beräkna storleken af en gemensam fond, som utan att vara en för stor börda för bankerna skulle vara en fullkomlig garanti för sedlarne, och som också skulle göra det möjligt för bankerna att utan risk kunna emottaga andra bankers sedlar, så att där skulle skapas såväl enhet som säkerhet.

Den lag, som till slut blef genomförd af Gage, förre presidenten för First National Bank i Chicago, som hade inträdt som finansminister i Mac Kinleys kabinett, lagen af den 14 mars 1900, var emellertid långt ifrån hvad som var önskadt; den införde i synnerhet ingalunda hela den önskade elasticiteten. Den var en kompromiss, som tog hänsyn till fördomarne hos folket, hvilka kongressen icke vågade stöta, äfven om dess majoritet icke personligen delade dessa åsikter. Man förklarade icke guld och hvad som var baseradt på guld för att vara det enda lagliga betalningsmedlet, men man uppnådde dock ungefär samma resultat, och man införde också en nyttig utvidgning af bankernas rätt till sedelutgifning.

I stället för att afskaffa silfret som lagligt betalningsmedel gjorde man det genom den nya lagen af mars 1900 oskadligt. Man fastställde, hvad som var nödigt för att hålla dollarn af silfver — som på samma sätt som de flesta andra länders silfvermynt cirkulerar långt öfver sitt verkliga värde, hvilket är i Förenta Staterna endast 47 % af det nominella värdet — lika med det värde i guld den skall representera. Detta uppnåddes genom att bestämma, att en tillräcklig reserv alltid skall finnas i statskassan; förr var detta osäkert och berodde, som man såg under Cleveland, af kongressens osäkra lynne. Numera skall i skattkammaren alltid finnas en reserv, som har den särskilda uppgiften att inlösa Unionens sedlar, greenbacks. Denna reserv kan stiga till 150 mill. dollar, och kommer den under 100 mill. i guld, skall den ökas genom en emission af 50 mill. på kort tid löpande 3 % obligationer. Detta medel till reservens stärkande liknar något det som Englands Bank begagnar sig af, då den belånar consols i marknaden för att minska den alltför rikliga tillgången på kapital och därigenom hämmar spekulationen och kvarhåller guldet i landet. Unionens sedlar eller greenbacks utgöra tillika med guld en så stor del af landets omsättningsmedel, att bestämmelsen om deras inlösande är fullkomligt tillräcklig för att alltid hålla hela penningemassan, de olika formerna af penningerepresentativer, i värde lika med guld. Då man bestämde sig för att göra greenbacks inlösliga, i maj 1878, funnos 347 mill. dollar i omlopp. Man har icke vågat minska silfvermängden, men man har gjort den oskadlig. Efter de tvänne oförståndiga lagarne om inköp af silfver, den af 1878 och den af 1890, bragta till stånd genom en allians emot folkets väl af silfverintresset och protektionisterna, hade skattkammaren 476 millioner dollar silfver. Denna massa kan ytterligare ökas med 89 millioner genom ombyte utaf resten af de s. k. *Treasury notes,* efter lagen af 1890 bestämda till att inköpa silfver. Men hela denna silfvermassa skall nu antingen myntas till dollar (i allt 100 millioner), eller representeras genom certifikater på 10 dollar och därunder. Däremot lyda guldmynten endast på 10 dollar eller däröfver. Och nationalbankernas sedlar, som redan förut ej fingo utgifvas till lägre valörer än 5 dollar, få nu endast till en tredjedel

utsläppas i sedlar på lägre belopp än 10 dollar. Guldcertifikaten åter få endast lyda på 20 dollar eller däröfver, hvarjämte en tredjedel skall vara på minst 50 dollar. På så sätt skall rörelsen alltid kunna upptaga silfverdollar och silfvercertifikat. Hela beloppet af dessa är endast 578 millioner, under det totala massan af cirkulationsmedel sommaren före den nya lagens utfärdande utgjorde 2,200 mill. och nu uppgår till ännu högre summa. Resten är guld, till något öfver en tredjedel guldcertifikat, Unionens sedlar och nationalbankernas sedlar.

Man gick icke in på den af alla sakkunniga rekommenderande planen att införa det canadiska, gamla skotska eller förra svenska enskilda bankernas system. Men man utvidgade bankernas rätt till sedelutgifning. De få numera utsläppa sedlar till ett belopp, motsvarande hela deras kapital, emot förut endast 90 % däraf. De kunna, i stället för att utställa för 90 % af de deponerade statsobligationerna, utställa för hela beloppet af dessas verkliga värde, och för att åstadkomma en större massa af obligationer till detta ändamål har man konverterat 839 millioner obligationer af olika slag till vanliga 2 % obligationer med tillägg af en premie af 83 millioner, då dessa obligationer hade värde öfver pari. På detta sätt hoppades man att genast kunna öka nationalbankernas sedlar från 246 mill., som de voro, då lagen blef voterad, till närmare 350 mill., en ökning, som också till största delen redan inträdt. Den afgift, bankerna måste betala för deras sedelutgifning, är, när den baseras på de nya obligationerna, minskad från 1 till ½ %. Också har man för att skaffa Västern och andra mindre utvecklade trakter flera banker — som där bära sig, endast när de kunna utställa sedlar — tillåtit att bilda banker med endast 50,000 dollar kapital i städer på 6,000 invånare och med endast 25,000 dollar i städer på 3,000 invånare. Man har icke varit tillräckligt liberal för att tillåta bildningen af filialer af de större bankerna; man har vidhållit att taga hänsyn till privatintressena, som äro emot detta. Efter all erfarenhet att döma komma dessa små banker icke att hjälpa Västern eller andra trakter, som hafva kapitalbehof på samma sätt som de större bankernas filialer; och deras kapital har heller

icke blifvit nämnvärdt ökadt. Det är ett framsteg, hvad som skett, men litet i jämförelse med den föreslagna större reformen.

Reformen af Förenta Staternas penningväsende och i synnerhet säkerställandet af guldmyntfoten är af största värde för hela världens penninge- och kapitalmarknad, huru ofullkomlig i öfrigt denna reform är. Utvidgningen af sedelmassan med ungefär 100 millioner dollar har haft sin betydelse för ögonblicket och har förmodligen bidragit till, att, trots det enorma öfverskottet af utförsel öfver införsel, så litet guld under det sista finansåret införts i landet mera än hvad som utförts därifrån, men den kommer icke att hafva stort inflytande på framtiden. Om ett land som Sverige införer ett mer eller mindre ändamålsenligt system, har icke mycket inflytande utanför själfva landet. Om ett land som Förenta Staterna, där nu världens största omsättningar förekomma, gör det, är detta af största betydelse för hela världen.

Studier i 1600-talets svenska statsrätt.

Af

Docent **Sam. Clason.**

Johannes Loccenius och hans lära om rikets »fundamentallagar».

4. »Fundamentallags»-begreppet i samtidens litteratur.

Innehållet i de skilda kapitlen och de olika versionerna af denna den första systematiska framställning af Sveriges statsrätt, som mig veterligen vår litteratur eger, kunde på flere punkter erbjuda åtskilligt af intresse och förtjäna ett närmare referat [1]). Såsom redan af min uppsats' öfverskrift framgår, har jag emellertid här tänkt inskränka mig till hufvudsakligen en punkt, nämligen den, som berör Loccenii *uppfattning om rikets »grundlagar»* eller

[1]) Vissa delar af ämnet funnos nog förut annorstädes behandlade, men, så vidt jag vet, icke någonstädes det hela. Den ende författare, som skulle kunna täfla med Loccenius om företrädet, vore väl professorn i Åbo Michael Wexionius, 1650 adlad Gyldenstolpe, men äfven det tidigaste af hans arbeten — hans af under åren 1644—1646 i Åbo ventilerade disputationer sammansatta, 1647 utgifna *»Politica præcepta ad statum imperii Gothico Svetici accomodata»* — är af senare datum än Loccenii Amanuskript. Loccenii arbete är för öfrigt mycket mer systematiskt än både *Politica præcepta* och dess 1657 utgifna andra upplaga, den bekanta boken *Michaelis GyllenStalpens Politica*. Båda, likasom äfven Wexionii 1650 utgifna *»Epitome descriptionis Sueciæ, Gothiæ, Fenningiæ et subfectarum provinciarum»*, äro emellertid visst icke utan intresse.

dess »*leges fundamentales*», såsom han kallar dem, och åt hvilka han i flertalet af upplagorna egnat särskilda kapitel.

Innan jag går in på spörsmålet, *hvilka* enligt Loccenius dessa »*leges fundamentales*» voro, först dock några ord om frågan, *hvad* han förstod med detta begrepp.

Det behöfver därvid knappt erinras, att den *formella* skillnad, som för närvarande hos oss förekommer mellan grundlagar och andra lagar så till vida, som för ändring af de förra uttryckligen äro stadgade särskilda, försvårande former, hvilka icke behöfva iakttagas vid behandling af vanliga lagfrågor, icke existerade på Loccenii tid. Skillnaden fick sålunda uteslutande sökas uti innehållet.

Själf definierar Loccenius uti *A* sitt fundamentallagsbegrepp på följande sätt: »*Sunt Leges Regni [quæ alias Regiæ dicuntur] vel Fundamentales, super quas Regni ac Reip. status fundatus est, quæque certa pacta ac conditiones continent, quibus Princeps ab Ordinibus accipit imperium, Ordines se Principi ad obsequium et subjectionem obligant*» [1]. Motsvarande definitioner i de andra upplagorna äro af ungefär liknande innehåll, om än med något ändrad ordalydelse [2]. I *D* har emellertid uttrycket »*Leges fundamentales*» fått

---

[1]) *A*, Diss. I, 7.

[2]) I *B* lyder definitionen sålunda:

»Sunt leges regni fundamentales, super quas regni ac reip. status fundatus est, quæque certa pacta et conditiones administrandi regni ex jure et more patriæ continent, sub quibus conditionibus Principi a Statibus regni imperium regium adfertur, status ac subditi se ad fidem, obsequium et subjectionem obligant, atque sic capiti membra mutua conventione uniuntur». [*B*. Diss. II. 2].

Sedan i *C* omnämnts, att särskilda »leges fundamentales» funnos, är dess definition däröfver fördelad på två moment, 2 och 4, af följande lydelse:

»2. Dicuntur eæ Leges Regni fundamentales, quod super eas Regni status ut ædificium super fundamentum exstructus ac stabilitus sit».

»4. Sunt autem L. L. regni fundamentales certa instituta, jura, pacta et conditiones ad statum imperii præcipue facientes, quibus Rex accipit et administrat imperium, ordinesque se Regi ad subjectionem et obsequium obligant». [*C*. Diss. III, 2, 4.].

D har den utförligaste redogörelsen. Där heter det:

»Leges regni Fundamentales Publicæque sunt, super quas regni ac publicæ rei status fundatus est. Illæ certa pacta & conditiones in Legibus istis præscriptas continent, sub quibus regni administratio in Principem

tillägget »*publicæque*», ett tillägg, om hvars betydelse närmare nedan.

Fundamentallagar äro alltså enligt Loccenius de lagar, på hvilka statsskicket hvilar, och som innehålla de bestämmelser och villkor angående styrelsens utöfning, under hvilka regenten vid trontillträdet mottager regeringsmakten och ständerna förplikta sig till tro och lydnad.

Begreppet om sådana särskilda fundamentallagar var icke någon nyhet i den dåtida statsvetenskapen. I svenska arbeten, som beröra dylika frågor, förekom det t. ex. hos Laurentius Paulinus Gothus, hvilken i andra delen af sin vidlyftiga speciella etik karaktäriserat en »tyrann» i motsats till en rättsinnig monark med bland annat, att »tyrannen» förkränkte »leges regni fundamentales eller de statuter, som hela riksens rättighet och välstånd grundar sig uppå, hvilka monarken uti sin inauguration med liflig ed för Gud och riksens ständer förpliktar sig fullkomligen vilja hålla och fyllestgöra» [1]). Det var likaledes berördt och behandladt i åtskilliga disputationer, som af svenskar blifvit utgifna: så t. ex. i Sten Bielkes disputation i Tübingen 1620 »*De legibus*», där författaren särskildt betonat dessa lagars okränkbarhet af regenten [2]); i den under Jonas Magni 1625 i Upsala ventilerade

tanquam legitimum Successorem ac Regem, decenti modo, jure ac more majorum confertur. Ordines autem regni ac subditi vice versa se Principi ad fidem, obedientiam & subjectionem obligant; veluti Leges regni, institutum majorum propriaque conscientia illis præcipiunt; atque sic Capiti membra mutua conventione uniuntur». [*D*, Diss. II, 1].

I näst föregående dissertatio hafva ock »Leges regni fundamentales ac publicæ» berörts och därvid betecknats såsom de där »præcipue Caput regni ac Regem, certoque respectu membra ac subditos concernunt».

[1]) L. Paulinus Gothus, »*Praxeos Specialis Ethicæ Christianæ Partis Secundæ, Tomus Secundus*», Strängnäs 1629, sid. 31.

[2]) Se den särskilda dissertatio *De legibus Civilibus* etc., som sasom ett bihang följer efter själfva disputationen. Bielke synes sålunda här intaga en moderatare ståndpunkt, än den han, enligt Schück [*Svensk Litteraturhistoria*, sid. 480], skulle förfäktat i en året förut utgifven disputation *De jure regio*, i hvilken han, under anslutning till Bodins suveränitetsteori, sådana den vidare utveckl ts af åtskillige andre, skulle ställt sig på »den yttersta högern inom statslåran» — ett uttryck, hvilket emellertid synts mig vara väl strängt. I *De legibus* följer han också i vissa fall Christophorus Besold, som i sin statslära icke intog samma högerståndpunkt som Bodin m. fl.

disputationen »*De summo magistratu seu de majestate*», hvilken innehåller en klar och redig framställning af denna och dithörande frågor, och med hvars definition på »leges fundamentales» Loccenii ganska mycket öfverensstämmer; m. fl. [1]).

Om sålunda »leges fundamentales» utgjorde de för statsskicket *konstituerande* bestämmelserna, omfattade de emellertid, enligt den statsteori Loccenius jämte åtskilliga andra dåtida statslärde, så vidt jag kunnat finna, hyllade, icke allt, som rörde stats författningen, icke hela »jus publicum». Loccenius berör detta själf i sina manuskript öfver den svenska statsrätten, som alla börja med en framställning om hvad som förstods med den offentliga rätten [jus publicum] — särskildt den svenska offentliga rätten — hvilken han i motsats till privaträtten karaktäriserade såsom den rätt, som gick ut på hela rikets tillstånd och välfärd [2]).

---

[1]) Om Jonas Magni disputationer, se ofvan sid. 118. »Leges fundamentales» finnas ock berörda i en annan af dessa, nämligen »*De legitimo imperio monarchico*», också ventilerad 1625.

Andra disputationer, som beröra frågan, äro: »*De principe ejusque summa potestate*», ventilerad af Petrus Vigelius under professorn i juridik Benedictus Crusius 1626; *De majestate et præcipuis ejus juribus*, ventilerad under professorn i etik och politik Israel Bringius 1631, båda dessa ganska upplysande för den tidens teorier och, såvidt jag kunnat finna, icke så mycket stödjande sig på Bodin, som Schück synes antaga [a. a. sid. 480], som fastmer på de läror om ett »majestas duplex», hvilka förfäktades af Besold m. fl. Saken finnes också omnämnd i Johannes Lenæus' bekanta disputationer *De jure regio*, utgifna 1633—1641 [sid. 113 ff.] äfvensom i en under Loccenius själf 1635 ventilerad disputation *De justitia et jure*.

Axel Oxenstierna kände termen »*leges fundamentales*» och har använt den. Så 1627 i en påbörjad berättelse öfver förhandlingarna med Polen, i hvilken han talar om att Sigismund förstod, huru hans katolska propaganda skulle hafva ringa utsikt till framgång, så länge riket var lugnt och ordnadt efter »*leges regni fundamentales* moresque maiorum». *Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefväxling*, I, 3, sid. 619 noten.

[2]) »Unde et describitur jus publicum, quod ad statum ac utilitatem Reip. spectat» [*A*, Proœmium].

L. anger ock källorna för Sveriges »jus publicum». I *A* heter det, att dessa voro Gustaf I:s testamente, regeringsformen, konungens rätt sådan den var affattad i svenskarnes lagar (»jus regium, in legibus Sveonum consignatum»), ständernas beslut, fäderneslandets historia samt prisvärda sedvänjor (»consuetudines laudabiles»).

C är utförligare; där uppräknas såsom den svenska statsrättens källor: landslagens konungabalk, regeringsformen, arföreningen, Gustaf I:s

Omedelbart före definitionen om fundamentallagarne säger han därpå i *A*, att i hvarje välordnadt rike finnas bestämda »Regni jura, juxta quæ totum Reip. corpus rite dirigitur ac administratur», hvilka »Regni jura dispesci soleant in Leges fundamentales ac Jura Majestatis» [1]). I flere samtida arbeten finns en dylik indelning af »jus publicum» närmare berörd. Tidens statsrättslärare hade icke alla kunnat förlika sig med det starka, i absolutistisk riktning gående betonande af den monarken tillkommande suveränieten — »majestas», »summa potestas» —, hvilket utmärkte den berömde fransmannen Jean Bodins på detta område epokgörande arbete *De republica* [2]); och när man i sådant fall icke ställde sig på den rakt motsatta ståndpunkten genom att tillerkänna folket

testamente, ständernas beslut, offentliga akter och öfverenskommelser (»acta et pacta publica»), fäderneslandets historia, handelsordningen [af år 1617] (»ordinatio regia de commerciis»), de särskilda ståndens privilegier, städernas privilegier (»ordinationes civitatum»), rättegångsordningen [af år 1614] (»processus judiciorum»), krigs- och sjöartiklarne samt »alia huiusmodi». [C, Diss. I, 13].

D har intet dylikt uppräknande; där heter det blott med en hänvisning till 1668 års riksdagsbeslut helt kort, att Sveriges »jus publicum» särskildt innehölles i landslagens konungabalk och i rikets (d. v. s. ständernas) beslut och stadgar (»præcipue continetur in Titulo Juris Svecani *de Rege* & in *Recessibus* ac *Constitutionibus regni*»). I nämnda riksdagsbeslut har ock i förbigående om »jus publicum» inskjutits uttalandet, att den bestode »uthi Konungsbalken och andre Ständernes Sluth» (Stiernman, *Riksdagars och Mötens beslut*, II, sid. 1631).

[1]) Ett liknande uttryck om fördelningen af »jura regni» i »leges fundamentales» och »jura majestatis» förekommer äfven i *B*, Diss. II, 1. I den inledande Diss. I därsammastädes framhåller L. ungefär samma sak äfven på ett annat sätt, i det han, efter förklaringen att »jus publicum» rörde »statum regni», framhåller att denna »status» konstituerades af själfva statskroppen (»corpus reipublicæ vel regni»), dess hufvud (»caput») och dess lemmar (»membra») äfvensom af hvarderas »ordo, jura et conditio in publico statu», och därmed sammanställer sin följande uppdelning af dissertationerna i hvad som rörde 1) »leges fundamentales», 2) »jus regium», 3) »procerum authoritas», 4) »ordinum et subditorum privilegia» o. s. v. [*B*, Diss. I, 10. Jfr. härmed hans ofvan sid. 126 refererade kapitelindelning]. — Äfven i *D* förekommer en med sistnämnda liknande indelning af ämnet och af kapitlen [Diss. I, 7]; däremot återfinnes ej påståendet att »jura regni» indelades i »leges fundamentales» och »jura majestatis».

[2]) Om Bodins betydelse, se i den svenska litteraturen Schück, *Litteraturhistoria*, sid. 178 ff.; i den utländska särskildt E. Hancke, Bodin, Breslau 1894.

denna suveränitet, sökte man gå en slags medelväg genom att uppställa läran om det s. k. dubbla majestätet. »Majestas» var »duplex», dels »realis», dels »personalis»; den förra tillhörde staten såsom sådan — »Majestas imperii eller regni» — daterade sig från dess upphof och fortlefde hos den samma, så länge den bestod, oberoende af regentskiften och interregna, samt var bestämd genom »leges fundamentales» eller, såsom de ock stundom kallas, »jura regni»; den senare tillkom regenten — »Majestas imperantis» — under hans regeringstid, och afsåg hans styrelse, i hvilken han utöfvade sina »jura majestatis» [1]). Denna lära om det »dubbla majestätet», som särskildt blifvit utvecklad af lyske statsrättslärare — Bodins absolutistiska teorier afveko för mycket från de faktiska förhållandena i det dåvarande tyska riket — hade jämväl i Sverige blifvit framhållen i åtskilliga disputationer, och äfven under Loccenius hade 1632 en afhandling ventilerats, där densamma fanns betonad [2]). »Leges fundamentales» voro således de för själfva

---

[1]) »[Majestas] est vel realis vel personalis. Realis seu imperii Majestas Reipub. est coæva; eamque comprehendunt leges fundamentales; sub quibus scil. Respubl. est constituta, et cui etiam Imperantis Majestas obstricta censetur. Majestas personalis in personam confertur administrationemque respicit» etc. Christophori Besoldi *Politicæ Doctrinæ ... Synopsis*, Argent. MDCXXIV sid. 6. Närmare utvecklad är saken i en senare upplaga, *Synopsis politicæ doctrinæ*, Amsterdam 1643.

[2]) Jfr. särskildt de ofvan omnämnda disputationerna under Jonas Magni *De summo magistratu seu de majestate*, under Crusius *De principe ejusque summa potestate* och under Bringius *De majestate et præcipuis ejus juribus*, äfvensom, hvad Loccenius angår, disputationen »*Discursus politicus de magistratus politici majestate summo ejusque juribus*, vent. d. 26 Jan. 1632.

Beträffande den utländska litteraturen i ämnet se, förutom Besolds arbeten, särskildt Hancke, a. a., sid. 4, 11, 20, 25 ff. 33 m. m., samt Otto Gierke, *Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien*, Breslau 1880, sid. 153 ff., 164 ff., 284 ff. Loccenius citerar i sina manuskript, utom Besold, äfven andra af lärans anhängare såsom Regner Sixtinus, Benedictus Carpzow och Johannes Limnæus. Bodin citeras naturligtvis också — såsom i alla tidens statsrättsliga arbeten — men stundom under polemik, såsom t. ex., då L. bestrider riktigheten af ett hans yttrande, att adeln i Sverige skulle tillryckt sig »jura majestatis» [*A.* Diss. II, 23], eller då han mot Bodin framhåller, att konungens majestätsrättigheter icke lede något intrång af att folkets samtycke inhämtades vid lagändringar [*A.* I, 40].

statsformen konstitutiva bestämmelserna: huru långt åter de begränsade regenten i hans utöfning af sina »jura majestatis», blef naturligtvis beroende på deras innehåll.

5. Loccenii lära om Sveriges »fundamentallagar»; grundlagsbegreppets upptagande i statsrättsliga aktstycken.

Kommer så frågan, *hvilka* enligt Loccenius Sveriges »fundamentallagar» voro. Svar därpå återfinnes i de olika upplagorna af hans systematiska framställning af Sveriges statsrätt. Han har därvid i hvarje upplaga först en generell uppräkning af »leges fundamentales», samt redogör sedermera i särskilda punkter något närmare för hvar och en särskild. I följande referat lägger jag *A*-manuskriptet till grund för min framställlning [1]), men anmärker särskildt de viktigare afvikelser, som förekomma i de öfriga. Beträffande Loccenii tämligen regelbundna latinska terminologi är härvid att märka, att »*capitulatio*» betecknar *ed*, under det däremot *försäkran* heter »*assecuratio*» eller »*satisdatio*», stundom ock »*obligatio scripta*». »*Forma regiminis*» betecknar *regeringsform*, hvilken emellertid äfven benämnes »*constitutio imperii*» eller »*ordinatio imperii*»; med »*recessus regni*» menar Loccenius *ständernas beslut*.

»Leges hujus Regni fundamentales», säger Loccenius i *A*-manuskriptet, »comprehenduntur inprimis in *Unione religionis*, in *Unione hæreditaria*, in *Capitulatione* continente capita juramenti Regii, in *Forma regiminis* vel constitutione imperii, et in *Recessibus Regni*, statum immediate concernentibus» [2]). *B* har i hufvudsak samma uppräkning, dock med det tillägg, att emellan »unione hæreditaria» och »in capitulatione» inskjutits orden »*in Cautione, ut vocant Assecuratione Regia et Ordinum*»; till de öfriga hafva alltså kommit konungens och ständernas försäkringar.

Samma förteckning återfinnes därpå äfven i *C*., ehuru med leden något fylligare utförda. Efter det sista är emellertid tillagdt dels att somliga till de öfriga lade äfven »processum judiciarium

[1]) *A* är i denna fråga i allmänt fylligare än de öfriga upplagorna.
[2]) Kursiveringarna förekomma i manuskriptet [A, Diss. I, 8].

et judicia», dels att allt vore till bokstafven eller innebörden grundadt i kap. 2, 3, 4, 5 och 8 af landslagens konungabalk [1]).

Jag har redan ofvan anmärkt, att det i *D* talas om »Leges fundamentales *publicæque*». Beteckningen lyder »Istæ *Leges Fundamentales* & Jura regni comprehenduntur in *Unione vel unitate*

---

[1]) Stället lyder i dess helhet: »Hujus modi» (d. v. s. enligt det föregående »fundamentales») »L. L. Regni Sueciæ sunt: Unitas in religione et ceremoniis Ecclesiasticis; item Unio Hereditaria, ut vocatur, vel de successionis in Regnum jure tuendo; Assecuratio, ut unus Rex et una corona sit per totum Regnum c. 2 K. B. L. L.; Capitulatio jurisjurandi Regii et Ordinum Regni; Forma regiminis atque recessus regni; quidam his addunt processum judiciarium et judicia, vid. Gyllenstolpe Polit. 393, 394. Quæ omnia vel secundum literam vel mentem in cap. 2, 3, 4, 5, 8 K. B. L. L. præcipue fundata sunt, ut infra videbimus».

Hänvisningen till Gyllenstolpes *Politica* synes bero på ett missförstånd af Loccenius, ty G. har, så vidt jag förstår, aldrig inräknat rättegångsordinantian bland »leges fundamentales». Det åsyftade stället i hans *Politica* [1657 års uppl.] lyder nämligen: »*Publicum jus* dicitur quod totius regni statum immediate et primario concernit, *sive* de *regno ineundo*, nimirum de successione Regum, fundamentalis lex appellata: Qualis olim tit. de jure Reg. Konung B. L. L. c. 3, postea unio hereditaria, Decret. Norcop. 1604, Holmense 1627. Nunc autem ordinum regni Decretum Holm. 1650, cui Deus omnipotens in seram usq. posteritatem felices successus addat! *Sive* de *regno administrando: Qualis est* aurea *Regiminis Forma*, supremis Gustavi M. Sermonibus Regni Cancellario æternæ memoriæ, D. Axelio Oxenstiernæ etc. commendata, posteaq. ordinum consensu approbata. Item tit. jur. prov. de Rege; titulus de judiciis; processus judiciarius; judiciorum ordinantia, aliaque Decreta comitialia». Innebörden af detta synes mig vara, att G. till »lex fundamentalis» räknar endast bestämmelserna »de regno ineundo» vid tronskiftet, men icke bestämmelserna »de regno administrando» i regeringsformen och ordinantian. Jfr. äfven motsvarande ställe i disputationen »*De legibus et judiciis*» uti G:s *Politica præcepta* [1647], i hvilken disputation G. emellertid synes räkna icke blott arffföreningen, utan äfven regeringsformen såsom »lex fundamentalis», men icke riksdagsbesluten, rättegångsordinantian m. m.

Äfven i sin *Epitome descriptionis Sueciæ* [1650] berör G. fundamentallagarne och har till och med om dem ett särskildt, kort kapitel. Framställningen är emellertid ingalunda så klar och redig som hos Loccenius. Tankegången är emellertid den, att fundamentallagarne ursprungligen innehöllos i den ed konungen aflade vid trontillträdet, att numera emellertid konungarne besvuro äfven den evangeliska religionen, samt att dessutom åtskilligt beträffande fundamentallagar innehölles i regeringsformen och i riksdagsbeslut (»Plura, Leges Fundamentales de regno administrando et jus publicum concernentia, in A[urea?] Regiminis Forma & comitialibus inveniuntur». *Epitome*, fol. N 6—N 8).

veræ religionis, in *Unione Hæreditaria;* in *Satisdatione Regis & Ordinum regni;* in *Capitulatione vel Juramento Regis & Ordinum regni*, præter quasdam Leges publicas, ut sunt *Forma regiminis & Recessus regni*». Till de skäl, som föranledt denna förändring i den för öfrigt konstanta raden af fundamentallagar, återkommer jag vid behandlingen af dess särskilda led [1]).

---

[1]) Det förtjänar kanske att tilläggas, att nu berörda redogörelser för de svenska fundamentallagarne icke äro de enda ställen i den dåtida litteraturen, där en eller annan lagbestämmelse angifves vara fundamentallag, om också någon så fullständig redogörelse för dem ej annorstädes torde förekomma. Loccenius själf hade redan 1639 offentligen berört frågan i den ofvan anförda samlingen juridiska uppsatser, som han då utgaf under titeln »*Exercitationes juris*», och hvilken han dedicerat till drottning Kristinas förmyndare. I den första uppsatsen »*De justitia et jure*» behandlar han nämligen inledningsvis begreppet »jus publicum» och dess indelning hos romarne samt fortsätter därpå: »Hodie constitui solet in jure Regio, in *legibus fundamentalibus Regni vel Reipubl.* [quales in hoc Regno sunt *unio religionis, unio hæreditaria, capitulatio legum Regiarum, Forma Regiminis*], in recessibus vel decretis comitiorum, in pactionum publicarum, belli ac pacis jure» [kursiv. af mig].

Såsom detta yttrande är formuleradt, behöfver det ju icke tolkas såsom angifvande *alla* svenska fundamentallagar; frändskapen mellan detsamma och de ofvan anförda uppräkningarna i manuskripten är emellertid tydlig. Jag har också [ofvan sid. 127] antagit, att *A*-manuskriptet och »Exercitationes» äro ungefär samtidiga. —

En något annan version förekommer i de anteckningar efter Loccenii privata föreläsningar i svensk rätt, som finnas uti Upsala Universitets bibliotek *B. 166* [se ofvan sid. 126 not 1]. Där heter det nämligen: »Rex est obligatus Legibus fundamentalibus, quæ sex numerantur:

1) Unio religionis per totum regnum.
2) Unio hæreditaria.
3) Testamentum Gustavi primi.
4) Capitulatio juramenti regii, quod juramenta sint distincta in capita.
5) Forma Regiminis, quæ 1634 assumpta.
6) Recessus Regni [Riksbeslut], sed non omnes, verum distingue tempora et respice quæ ad præsentem Reipubl. statum salutemque spectant».

Det nya är sålunda, att här Gustaf I:s testamente upptages bland fundamentallagarne. —

En annan författare, som ock yttrat sig om en svensk »lex fundamentalis», är Bringius, som i sin ofvan [sid. 181] anförda disputation af år 1631 »*De majestate*» etc. på tal om »majestatem realem» yttrar följande: »Eam comprehendunt atque tuentur leges fundamentales, quibus tanquam fundamentis ipse status seu Respub. innititur, inter quas præcipua est de constitutione imperantis, quæ ordinarie fit vel per successionem vel electionem: Talis lex in jure nostro extat cap. 3 Kong. B. L. L. Quæ tamen in

»*Unio religionis*» eller, såsom det närmare utveckladt hette, *Unitas ortodoxæ religionis* [1]) var rikets första grundlag: *prima legum fundamentalium* säges det uttryckligen i *B* och *D;* och samma tanke återfinnes i de båda andra manuskripten. Liksom den var grunden till evig frälsning, förenade den också det borgerliga samhället med fridens och lugnets starkaste band [2]). Hvilken fördel denna enhet vore för ett rike, kunde man bäst finna vid jämförelser med förhållandena i andra länder: Loccenius erinrar om striderna i Frankrike, Nederländerna och Tyskland. I Sverige hade genom reformationen under Gustaf I religionen blifvit renad från uppblandning af vidskepelse och mänskliga traditioner — från den påfliga surdegen, heter det i *B* — och sedan dess hade den rena lärans bevarande alltid varit föremål för konungs och ständers yttersta omsorg [3]). Gustaf I hade i sitt testamente anbefallt den åt sina efterkommande: konungarne fingo aflägga ed att värna den, beslut till dess skydd hade vid mångfaldiga tillfällen blifvit fattade på ständermöten: Loccenius påminner i *A* om riksdagarne 1547 och 1560, om Upsala möte 1593, om beslutet i Norrköping 1604, om Gustaf Adolfs konungaförsäkran 1611, om Örebro stadga 1617 och i följd däraf skedda afrättningar, om riksdagsbeslutet 1634, § 12, m. m. äfvensom icke minst om 1634 års regeringsform, hvars första paragraf ju förklarat »enighet i religionen och den rätta gudstjänsten» vara »den kraftigaste grundvalen till ett lofligt, samdräktigt och varaktigt regemente» [4]) och därför ålagt konungarne och allt folket att först och främst blifva vid Guds klara och rena ord, såsom det var författadt i de profetiska och apostoliska skrifterna och förklaradt i nu närmare

---

novis constitutionibus immutata est, communi omnium Ordinum consensu et approbatione in publicis Arosiæ anno 1544 habitis. Quæ constitutio repetita est et solenniter confirmata a toto Regno Holmiæ, Anno 1599, et Lincopiæ, anno sequente 1600».

[1]) »Unitas in religione et ceremoniis Ecclesiasticis», [*C*, Diss. III, 5].

[2]) »Cum sit salutis nostræ fundamentum, tum etiam coetum civium arctissimo pacis ac tranquillitatis vinculo sociat». *A*, I, 9; Jfr. *B*, II, 4; *D*, II, 3.

[3]) I *A* förekommer äfven för den hedniska kulten i Sverige och för kristendomens införande en kort redogörelse, hvilken saknas i de öfriga upplagorna. L. anför bl. a. att somliga ansågo Neptunus vara densamme som »Näcken».

[4]) Detta citat från Regeringsformen förekommer först i *B*.

angifna bekännelseskrifter samt däröfver i Upsala möte och annorstädes blifvit stadgadt. I de senare upplagorna lägger han härtill, efter som tiden går, de nya beslut och försäkringar som allt jämt tillkommit: så i *B* Kristinas försäkring till ständerna af år 1644, i *C* Carl Gustafs försäkringar 1650 och 1654, hans religionsstadga af d. 25 Juni 1655 m. m., i *D* åtskilliga senare akter [1]). Huru han i båda dessa senare upplagor äfven kunde åberopa offentliga statshandlingar såsom bevis på riktigheten af sin lära, att den evangeliska religionen var en fundamentallag i Sverige, skall nedan påvisas. Detta starka betonande af den religiösa enheten såsom en verklig grundval för rikets politiska tillvaro har synts mig märkligt nog och ganska betecknande för den uppfattning, från hvilken tvifvelsutan många af 1600-talets män handlade.

Rikets andra grundlag var »*unio hæreditaria*», dess »*arfföreningen*». Hvad Loccenius därom har att säga, är idel kända fakta och behöfver knappast något referat. Framställningen är utförligast i *A* och *C*; i *B* och *D* däremot ganska sammandragen. De statsakter, som åberopas, äro arfföreningarna af 1544 och 1604. Gustaf I:s testamente, besluten på riksdagarne 1627, 1633, 1634, 1649, 1650 och 1654 m. m. Om beslutet 1590 rörande arfsrättens utsträckning på vissa villkor till kvinnolinien har Loccenius fått kännedom först, sedan *A* nedskrifvits, ty en hänvisning till detsamma hör till de af honom själf i manuskriptet egenhändigt gjorda tilläggen [2]). I *C* påpekar han, att arfsprincipen icke var okänd under medeltiden, och citerar såsom bevis därför recessen

[1]) Att trosenheten besvors af konungarne vid trontillträdet och äfven vore edligt förpliktande för medborgarne, framhåller han särskildt såsom ett skäl, hvarför den var en fundamentallag. »Dicitur et est Lex Imperii, quod in eam Reges inaugurandi et imperio præficiendi jurant . . . et quod præter Regem omnes Regni cives ad sui observationem etiam ex jurejurando et conscientia obligat». [C, Diss. II, 7].

[2]) *A* har för öfrigt en återblick på förhållandena under medeltiden, i hvilken L. bl. a. berättar om inskriptionen på ett par af Mora stenar. Såsom naturligt var under Kristinas omyndighetstid, egnas ock särskild uppmärksamhet åt frågan om drottningens eventuelle make och hans ställning (jfr. ofvan sid. 122 not [2]). Hon själf prisas såsom »jam in prima ætate supra sexum insignes virtutum scintillas evibrans, quæ multos in admirationem et exspectationem magnam erigunt». *A*, I, 29.

i Varberg 1343. I samma manuskript fäster han ock särskild uppmärksamhet vid att Gustaf I:s testamente blifvit ändradt genom förbudet på 1650 års riksdag mot framtida utdelande af hertigdömen [1]).

Näst efter arfföreningen följer, bland fundamentallagarne, i *A*, såsom redan ofvan anförts, *capitulatio* d. v. s. *eden*, i de öfriga upplagorna däremot först *assecuratio* eller *satisdatio* d. v. s. *försäkringen* och först därefter *capitulatio* [2]). Skillnaden är dock mera formell, än verklig, ty äfven i *A* omnämnes konungens försäkran såsom för honom förpliktande [3]). I *D* sägs uttryckligen: »Tertia Lex regni Fundamentalis est *Satisdatio scripta*, Försäkring Svetice». Anmärkningsvärdt är emellertid, att någon särskild redogörelse icke förekommer öfver innehållet i försäkringarna; det förefaller nästan, som antoge Loccenius, att deras innehåll var detsamma som edens, och att skillnaden hufvudsakligen låge i formen för deras afläggande, i det att de förra afgåfvos före kröningen skriftligen och beseglade, den senare däremot muntligen under själfva kröningen [4]). I *C* omnämnes, att sådana försäkringar funnos af konung Gustaf Adolf och drottning Kristina, men äfven här utan att det lämnas någon redogörelse för deras innehåll, hvilket dock, särskildt hvad Gustaf Adolfs försäkran angår, ju varit väl motiveradt.

Både hvad ed och försäkran angår, är för öfrigt att märka, att i *A* blott *konungens* ed och försäkran beröras, under det däremot i de öfriga upplagorna dessa handlingar omtalas såsom ömsesidiga, aflagda både af konungen och af *ständerna*.

Att *eden, capitulatio*, var en fundamentallag, framhålles, såsom nämnts, i alla fyra upplagorna. Det förekommer till och med i

[1]) *C*, III, 10, 11.

[2]) Så vid första uppräknandet, jfr. ofvan sid. 182. I den närmare utvecklingen nämnes emellertid i *C* liksom i *A* eden före försäkringen. *C*, III, 13 ff.

[3]) Den omtalas efter redogörelsen för eden: det heter, att konungen aflägger eden »una cum assecuratione juramento et legibus Regni fundamentalibus conformi scriptoque comprehensa», och att han genom dessa, d. v. s. eden och försäkringen, förpliktar sig gent emot undersåtarne »ad legitimam Regni administrationem ac defensionem». *A*, I, 42.

[4]) *B*, II, 18, 19; *D*, II, 8—10.

C ett uttryck om att den i alldeles särskild mening kunde sägas vara en rikets fundamentallag, emedan den innehöll det väsentliga af de förpliktelser konungen åtog sig beträffande sin regering [1]).

Åt konungaedens *innehåll* har Loccenius i *A* egnat en utförlig redogörelse, som redan nu är af intresse, men som skulle varit det än mer, om den grundtext han användt verkligen varit den vid denna tid gällande. Så är emellertid icke förhållandet. Loccenius citerar nämligen eden icke efter den ordalydelse, som den erhöll vid Gustaf Adolfs kröning år 1617 och hvilken i vissa punkter afvek från den i landslagens konungabalk gifna [2]), utan efter landslagen, och han har därvid dessutom stött på vissa svå-

[1]) »Capitulatio illa præcipue etiam Lex Fundamentalis Regni dicitur» — här följa hänvisningar till två tyska författare, Reinkingk och Carpzow — »quod continet summam administrationis regni, pactorum cum subditis et legis Regiæ, ad quam se Rex scripto et sacramento obligat. Ita est in scripta satisdatione Gustavi M. art. 4. et in Christinæ Reginæ satisdat. art. 4. »Vi vele regera och styra riket i allo måtto efter konungs ed». [*C*., Diss. III, 15]. Jfr. ock *A*, Diss. I, 31, där om konungaedens 7 artiklar säges, att de »comprehendant legem regni fundamentalem».

Af de citerade tyska författarne förklarar Reinkingk på det åsyftade stället (*De regimine seculari et ecclesiastico*, 2, II, 6, 5), att i det tyska riket kejsarens »capitulatio» hörde till fundamentallagarne, Carpzow *In Legem Regiam Germanorum Commentarius* 1, IV, 1, 9) att den var bland dessa »saluberrima» och »proprie fundamentalis».

[2]) Jfr. Hildebrand [a. a. sid. 245], där de väsentligaste af dessa skiljaktigheter äro angifna.

H. har dock förbisett en punkt, som synes mig icke sakna en viss vikt, den olikhet nämligen, som förekommer i edens femte artikel. I Gustaf Adolfs ed löd denna: »Till det fempte så vill jag göma hus och land med årligom ingeldom thera och landamärom och värie efter mackt mino, så att intet af thessom förnembdom minskas för den konung efter kommer», men den bekanta fortsättningen, som härefter följer i landslagen: »*thy ath han ägher vald thet meth räth ather taka, eller vorde sköt konungsdöme grefvadöme eller minna*», är i Gustaf Adolfs konungaförsäkran *utelämnad*. Denna uteslutning är dock icke någon nyhet från år 1617, utan hade redan förekommit i den ed, Carl IX aflade 1607 (*1607 års Riksdagsacta*, Riksarkivet], liksom äfven i det *förslag* till ed härtig Carl 1594 framlämnade för Sigismund, ehuru då utan resultat [*Svenska Riksdagsakter* III, sid. 336]. Om Carl IX:s uppfattning af detta ställe i konungaeden, jfr. min afhandling »*Till Reduktionens förhistoria*», sid. 62 ff., där jag anfört de grunder, som synas mig ådagalägga, att Carl IX ansåg uttrycket åsyfta sådan afsöndring från riket, som minskade dess yttre *område* och på sådant sätt rubbade dess integritet.

righeter i afseende på läsarterna. Han har nämligen haft framför sig och citerat den latinska öfversättning af lagen, som redan under medeltiden verkställts af ärkedjeknen i Upsala Ragvald Ingemundsson, och som med åtskilliga rättelser år 1614 i tryck utgafs af Johannes Messenius. Denna öfversättning var emellertid gjord efter Magnus Erikssons landslag, under det att, som bekant, genom Carl IX:s stadfästelse år 1608 Kristoffers landslag, hvilken året därpå utgafs i tryck, blifvit den officiella texten. Loccenius har också märkt, att ordalydelsen i Ragvald Ingemundssons text icke alltid öfverensstämde med landslagens upplaga af år 1609, och har då inom klammer anmärkt, huru stället löd i den senare, men har vid tolkningen icke gifvit något bestämdt företräde åt vare sig den ena eller andra redaktionen, och hans kommentar kommer därför i vissa punkter att stödja sig på ganska växlande läsarter [1]). I de punkter åter, där icke sådana olikheter mellan de båda landslagstexterna förelegat eller inverkat, och där icke häller någon skiljaktighet föreligger mellan landslagens konungaed och den af Gustaf Adolf gifna, är hans kommentar naturligtvis af större värde. Att gå närmare in på dess detaljer, skulle dock här föra för långt [2]).

---

[1]) Texten i upplagan af år 1609, d. v. s. Kristoffers landslag, kallar han dels »contextus Sueticus, velut nunc editus est», dels »contextus originalis»; han torde nämligen såsom sina samtida i allmänhet icke haft kännedom om, hvarpå skiljaktigheterna berodde, utan ansett den latinska öfversättningen vara en öfversättning af just Kristoffers landslag. [Jfr. C. J. Schlyter, *Magnus Erikssons Landslag*, sid. LVI ff.; *Konung Kristoffers Landslag*, sid. XCIX ff.]. — Beträffande Loccenii terminologi i fråga om landslagen må anmärkas, att han kallar själfva lagen »Leges provinciales» och dess balkar »tituli». Konungabalken heter »titulus de jure regio».

[2]) Såsom han efter landslagen citerar edens femte artikel, kvarstår i densamma stadgandet om efterföljande konungs rätt att återtaga, hvad föregångaren bortgifvit. Han framhåller också, att konungen »ex bonis coronæ nihil absque consensu Ordinum et evidenti necessitate potest alienare»: godsen vore nämligen icke hans, utan kronans egendom. Och fastän »successor antecessoris factum vel contractum licitum ex dignitate et re Regni initum servare debeat . . . attamen alienationis contractus vergens in detrimentum ac diminutionem bonorum Regni non obligat successorem aut populum». Därpå citeras, utom åtskilliga utländska författare, äfven *Konungastyrelsen* (»Informatio Suedica Regum»), hvilken han på annat ställe kallar »egregius liber». *A*, Diss. I, 36, 35.

Då drottning Kristina 1644 tillträdde regeringen och aflade sin konungaförsäkran, var däri infördt ett löfte, att hon skulle regera och styra riket i all måtto efter konungens ed, sådan den var beskrifven i det fjärde kapitlet af konungabalken och plägade göras och besvärjas vid kungliga kröningar, »särdeles såsom vår salige käre herr fader den anno 1617 hafver affatta låtit» [1]). Loccenius har uppmärksammat detta, ty när han i *B* berör konungaedens innehåll, hänvisar han först, dock utan referat, till fjärde kapitlet uti landslagens konungabalk, men fortsätter därpå: »Hodie autem observatur formula juramenti, Gustavi Magni jussu anno 1617 ex eodem capite concepta», samt hänvisar just till nyssberörda ställe i drottning Kristinas försäkran. Någon närmare redogörelse för edens innehåll lämnas emellertid icke vare sig i denna upplaga eller i *C*., där det om dess artiklar hufvudsakligen blott heter: »paucis pro præsenti statu tempore Gustavi Magni a[nno] 1617 mutatis, substantialibus tamen salvis» [2]). I *D* gifves ett kort referat af de olika artiklarne, hvarjämte det påpekas att eden aflades efter ett formulär, som 1617 »cum omnis populi consensu in Comitiis concepta est» [3]).

Beträffande *ständernas ed* till konungen hänvisas i *B* och *D* till femte kapitlet af konungabalken.

Närmast bland fundamentallagarne följer i *A*, *B* och *C* »*Forma regiminis*» eller, som den ock kallas, »*Constitutio imperii*» [4]) d. v. s. Regeringsformen. I *A*, som ju är skrifven kort efter tillkomsten af 1634 års regeringsform, heter det om densamma: »Quæ magno judicio concepta est ex ipsis status moderni fundamentis: superioribus et inferioribus potestatis et officii sui leges, modum ac limites præscribit accurate, huicque Regno accomodatissime con-

[1]) Man synes på riddarhuset hafva jämfört landslagens konungaed och den af Gustaf Adolf aflagda. *Sveriges Rikes Ridderskaps och Adels Riksdagsprotokoll*, 3, sid. 342 ff.

[2]) *B*, II. 21; *C*, III. 13.

[3]) *D*, II: 11, 12. I referatet af edens femte artikel är icke dess mindre efterträdarens reduktionsrätt upptagen; det heter nämligen: »De conservandis, non minuendis regni reditibus pro successore; aut, si sic fiat, salvo ipsi jure eos legitime reducendi».

[4]) I *B* »Ordinatio imperii».

cinnata est, quæ etiam pro Lege Regni publica habetur (ut in imperio Romano-Germanico aurea bulla) [1]), quemadmodum ex ejusdem præfatione et conclusione satis liquet», hvarpå regeringsformens slutord om att den skulle aktas såsom »lag och stadga» — i L:s latin återgifvet med »pro lege publica et constitutione» — citeras [2]). Då *B* skrefs, hade man passerat år 1644, då som bekant vid drottningens trontillträde visserligen regeringsformens stadfästelse uppskjutits till kröningen, men drottningen i allt fall lofvat att under tiden rätta sig efter den, sådan den var författad, och alltså behålla den »i sin vigor och till execution» [3]). Loccenius upptager, såsom vi ofvan sett, vid sin uppräkning af fundamentallagarne regeringsformen fortfarande såsom en af dem. »Quinta lex regni est Ordinatio imperii aut Forma Regiminis», säger han, då han afslutat sin behandling af eden, samt hänvisar beträffande dess karaktär af »lex publica» icke blott till riksdagsbeslutet 1634, § 3, och regeringsformen själf, § 65, utan äfven till uttalandena i 1644 års riksdagsbeslut, § 1, och i drottningens försäkran om att vid drottningens kröning regeringsformen skulle »*till en evärdlig lag blifva införd och stadfäst*».

Såsom jag ofvan påpekat, står äfven i *C*, som är skrifven efter 1660, »Forma regiminis» fortfarande kvar bland fundamentallagarne. Då L. kommer in på dess specialbehandling, framhåller han, att den år 1660 på grund af tidernas föränderlighet blifvit i några stycken afpassad efter rikets lägenhet, välfärd och säkerhet, förbättrad och förökad, hvarom ett särskildt instrument upprättats med samma kraft som regeringsformen, hvilken af ständerna blifvit »adprobata et pro lege regni [»laga stadga»] acceptata» [4]). Att uttrycket »lag *och* stadga» insattes i additamentet, emedan man ej kunde enas om det först föreslagna »fundamen-

---

[1]) Wexionius [Gyldenstolpe] prisar i sina »*Politica præcepta*» regeringsformen såsom »gyllene»: »non minori jure ab aureis contentis, quam Germanorum ab appensa bulla, aurea dici meruit». [Disp. *De legibus et judiciis*, XIV].

[2]) *A*, I, 45.

[3]) Kristinas konungaförsäkran, sista punkten.

[4]) *C*, III, 17. Han hänvisar till riksdagsbesluten 1633, 1634 och 1660 § 3, samt till additamentets indelning och § 19.

tallag» [1]), synes Loccenius sålunda icke haft sig bekant eller ock icke ansett innebära någon förändring i fråga om dess varaktighet.

När han 1673 ändtligen från trycket utgaf sin öfversikt öfver Sveriges statsrätt, *D*, hade han emellertid kommit på andra tankar rörande regeringsformen, ty nu upptogs den icke längre bland fundamentallagarne. Nu heter det i stället, sedan »unio religiosa», arfförening, försäkran och ed blifvit genomgångna: »Præter hactenus enumeratas Leges Regni Fundamentales sunt etiam quædam *Leges Publicæ*, qualis est *Forma Regiminis* vel *Ordinatio Imperii*, Regerings Form Svetice». Och sedan han i korthet redogjort för dess tillkomst 1634 och revision 1660, tillägger han, att den tillkommit för att regeringen skulle föras enligt densamma, därest konungen vore aflägset och under längre tid frånvarande eller sjuk, likasom ock under hans minderårighet, samt hänvisar till stöd härför till §§ 19, 54, 58 och 59 m. fl. i regeringsformen [2]). Detta är alltså anledningen, hvarför Loccenius i *D* ändrat det här ifrågavarande kapitlets titel och nu öfver det samma skrifvit: »De legibus Regni Sveciæ fundamentalibus *ac publicis* [3]). Hvilken skillnaden skulle vara emellan en »lex fundamentalis» och en »lex publica», anger han emellertid icke [4]).

För *innehållet* i regeringsformen ger han ingenstädes någon närmare redogörelse. Blott i *A* nämner han i största korthet, att den kunde uppdelas i 14 afdelningar, hvilka han söker karakterisera genom korta öfverskrifter.

Sist bland fundamentallagarne nämnas, såsom redan ofvan antydts, i *A*, *B* och *C* *Recessus regni*, det är ständernas beslut,

[1]) Jfr. V. Tham, *Bidrag till svenska riksdagarnes och regeringsformernas historia*, I, sid. 73, 80 ff., 103 ff.

[2]) »Eo autem fine constituta est, ut secundum eam regimen, in Regis remotiori ac longiori absentia, vel morbo, ut & in Regis minorennitate dirigeretur ac administraretur, *ut est in artic. 19, 54, 58, 59 etc. Form. reg.*, et omnes R. Ordines, ut Lex publica, obligaret, *d. Recess* de A. 1634 art. 4» [*D*, II, 18]. Han synes emellertid icke draga i tvifvelsmål, att regeringsformen kvarstode i gällande kraft äfven efter 1672, ty, så vidt jag förstår, måste han afse densamma med uttrycket »tamen manente eodem ac præsenti statu in suo vigore». *D*, II: 20].

[3]) Jfr. ofvan sid. 177.

[4]) Jfr. ock nedan sid. 191.

detta dock blott, för så vidt de omedelbart rörde statsskicket [1]). Någon vidare utläggning förekommer icke; blott en hänvisning att han till desamma skulle återkomma i dissertationen »De comitiis». Detta sker också, ehuru mest med hänsyn till sakens formella sida: sättet för tillkomsten af ett riksdagsbeslut [2]). I fråga om kraften af ett sådant framhåller han därstädes, att det kunde ändras genom en följande riksdags beslut. I *D* upptagas dessa »Recessus Regni vel Decreta Comitiorum» bland de från fundamentallagarne skilda »Leges publicæ» [3]).

Beträffande Loccenii framställning af fundamentallagarne torde slutligen ock böra nämnas, att han i alla upplagorna äfven berör frågan, om sådana lagar kunna ändras eller icke. Uti *C* sker detta i en särskild »*Quæstio*», för öfrigt i själfva den fortlöpande framställningen. Svaret blir, att de hade en karaktär af oföränderlighet [4]), och att deras ändrande icke kunde ske utan fara för staten; emellertid kunde ju intet uttänkas så väl och noga, att det icke med tiden kunde kräfva ändring, och om något sådant inträffade i en stat, kunde äfven grundlagarne i samma mån få ändras, dock med ständernas samtycke [5]). I *D* framhåller emellertid Loccenius därjämte, att, äfven om tillägg eller förtydliganden vore nödiga, intet borde ändras i de ifrågavarande lagarnes väsen [6]); och han utvecklar, huru enligt hans åsikt icke häller

[1]) Denique Recessus Regni, (quatenus) reip. statum immediate concernunt et continent decreta ac conventiones Ordinum a R. M:te Reipub. nomine convocatorum, inter Leges publicas Regni quoque referuntur». *A*, I, 47.

[2]) Därjämte redogöres för riksdagens sammansättning och verksamhet för öfrigt.

[3]) Äfven i *A*, *B*, och *C* heter det, i specialredogörelsen, att de nu ifrågavarande riksdagsbesluten hörde till »leges publicæ». Så vidt jag kunnat finna, är emellertid i dessa manuskript ingenstädes någon motsättning angifven emellan detta uttryck och »leges fundamentales», och vid uppräknandet af fundamentallagarne i kapitlens början hafva, såsom ofvan nämnts, bland dem äfven inräknats »Recessus regni», för så vidt de rörde statsskicket. Jfr. ofvan sid. 182 ff.

[4]) »Earum inviolabilis et æterna est authoritas». *B*, II, 25; *D*, II: 20.

[5]) »Cum consensu et notitia populi» [*A*, I, 40]; »communi Ordinum consensu» [*B* och *D*]; »cum Regis voluntate Ordinumque consensu» [*C*].

[6]) »Nihil de substantia Legum regni Fundamentalium et publicarum mutandum est, etiamsi ob justas et necessarias causas illis aliquid addi vel explicatius poni possit». *D*, II: 20.

detta skett vid de ändringar i fundamentallagarne, hvilka han såväl här som tidigare anför såsom exempel på dylika förändringar i Sverige, nämligen dels valrikets utbytande mot arfrike — ty äfven under medeltiden hade konungens söner haft företräde vid valet — dels 1650 års förbud mot härtigdömen — ty detta öfverensstämde med den i landslagen uttryckta principen om rikets enhet. Detsamma hade ock iakttagits och uttryckligen häfdats vid tillkomsten af 1660 års additament; trots den i *D* gjorda skillnaden emellan »leges fundamentales» och »leges publicas» likställer Loccenius dem nämligen med hänsyn till principiell oföränderlighet [1]).

* * *

Hufvuddragen af Johannes Loccenii lära om Sveriges »fundamentallagar» torde härmed vara angifna. Såsom synes är denna lära år 1673 icke i alla punkter densamma, som den var vid 1630-talets slut; den viktigaste skiljaktigheten är, att regeringsformen vid det senare tillfället icke mera inräknas bland fundamentallagarne. Att Loccenius på detta sätt med tiden ändrade uppfattning behöfver dock, enligt min tanke, icke tydas så, som skulle hans första åsikt varit mindre väl grundad; det är nog snarare ett karaktäristiskt drag för nu ifrågavarande period, att dess uppfattning af de statsrättsliga spörsmålen växlar, så att 1630-talets män faktiskt kunde hålla en lag för fundamental, hvars rätt till detta namn på 1670-talet var långt mera omstridd.

Jämför man nu Loccenii framställning rörande 1600-talets svenska grundlagar med hvad som däröfver uttalats af senare tiders författare, framträda, såsom synes, vissa skiljaktigheter, hvilka lätt framkalla spörsmålet, hvarest dåtidens faktiska uppfattning trognast blifvit återgifven. Så vidt jag förstår, kan den frågan icke på ett uttömmande sätt besvaras, utan ganska noggranna undersökningar i de källor, som kunna lämna upplysningar om den tidens statsrättsliga idéer, och hvilka jag redan ofvan

[1]) »Quum autem Leges publicæ ac Fundamentales regno Sveciæ pro immoto sint fundamento, earum inviolabilis et æterna authoritas est». *D*, II, 20.

antydt. Jag är dock böjd att tro, att undersökningens resultat, åtminstone hvad 1600-talets första hälft angår, skall komma att i någon mån rubba den dominerande ställning, man stundom velat tillskrifva landslagens konungabalk; att denna visserligen skall få behålla en slags ärevördig hedersplats ungefär påminnande om den, som Magna Charta innehaft i det engelska författningslifvet, men att den faktiskt skall visa sig hafva varit gällande, icke öfver och bakom alla andra statsrättsliga akter, utan endast för så vidt uti sådana akter icke andra och nya bestämmelser voro gifna, de må nu hafva gått på sidan om eller i strid mot landslagens bokstafliga lydelse, hvilken som bekant vid dess tryckning 1609 fick, med ett par reservationer, kvarstå oförändrad [1]). Såsom nyss antydts, torde emellertid svaren också komma att något växla allt efter den tidpunkt, som göres till föremål för spörsmålet, och i följd däraf äfven undersökningarna böra riktas mot flere punkter.

Såsom *ett* bidrag till de samma är föreliggande uppsats afsedd att tjäna. De slutliga svaren må blifva de ena eller de andra, och Loccenii uppfattning befinnas mer eller mindre beaktansvärd — den har dock synts mig vara af intresse ej minst på

---

[1]) Svaret skulle sålunda komma ganska nära den uppfattning, som Hildebrand [jfr. ofvan sid. 6 ff.] uttalat, dock med uteslutande af det i vissa uttryck förekommande starka betonandet af konungabalkens ställning såsom bestämmande.

Beträffande för öfrigt de reservationer rörande landslagens innehåll, som Carl IX vid dess tryckning lät insätta i sin stadfästelse, må i förbigående en anmärkning göras. Det plägar framhållas, att dessa reservationer gälde, den ena kyrkobalken, hvars användning i rättskipningen förbjöds, den andra ett utbytande af orden om att till konungariket Sverige konungen vore väljande och ej ärfvande mot de motsatta: ärfvande och ej väljande. Den första anmärkningen är riktig, den senare kan behöfva fullständigas. Uttrycken i Carl IX:s stadfästelse äro nämligen: »Desslikes ock, att de orden uti konungsbalken i det tredje kapitel, som så lyde: Nu är till konungriket Sverige konunger väljande och ej ärfvande etc. efter gjorde artföreningar och riksens afsked således förändras: Till Sveriges rike är konunger ärfvande och ej väljande etc. *Så fjärran de försäkra Sveriges rikes stänger på alle deras privilegier, andelige och verldslige, efter som dem bör göra, och svarligit kan vara både för Gudi och mannom* kurs. af mig». Detta senare uttryck, som sammanbinder arfsprincipen med privilegiernas bekräftelse, synes mig vara af ett visst intresse för tidens statsrättsliga uppfattning. För öfrigt fanns i stadfästelsen äfven hänvisningar till dels Guds lag dels Rikets upprättade recesser och beslut.

grund af mannens personliga ställning såsom rätts- och statsvetenskaplig lärare för generationer af sin tids blifvande ämbetsmän och politici, samt med anledning af den förbindelse, hvilken han underhöll med sådana statsmän som Axel Oxenstierna, och det gillande, som från dennes sida skall hafva kommit hans statsrättsliga undervisning till del.

Hans uppfattning får icke häller betraktas såsom blott teorier utan praktisk betydelse, utan har uppenbarligen burit frukt. Huruvida det var frukter från hans undervisning, som på 1660 års senare riksdag framkallade rådets förslag att åt *regeringsformen* gifva benämningen »fundamentallag», lär väl icke lata sig bevisas, om det än förefaller sannolikt: förslaget kunde emellertid, som bekant, icke genomföras. Däremot har tydligen hans lära om *trosenheten* såsom en rikets fundamentallag trängt igenom. Ty hvarifrån skulle eljes regeringen hämtat tanken därpå, då den — såsom Loccenius själf framhåller i *C* — i sitt bref af d. 15 Juli 1662 till ärkebiskopen, biskoparne, superintendenterna, konsistorierna och det meniga kleresiet i riket angående biskopens i Strängnäs Johannes Mathiæ synkretistiska böcker bland annat förklarade, att dennes förslag icke i allt öfverensstämde »med den lära och de kyrkoseder, som uti vårt kära fäderneslands församlingar äre genom en *Fundamental Stadga* antagne och härtilldags brukade vordne»?

Så vidt jag vet, är detta första gången i vårt land, som i en officiellt utfärdad handling uttrycket fundamental lag eller stadga användts såsom beteckning på en viss för medborgarne lagligen förbindande ordning. Termen hade därmed vunnit burskap i den offentliga stilen [1]), och samma eller liknande uttryck blefvo också

[1]) Om ett par exempel på termens användning kort därefter åren 1664 och 1672, se Ernst Rönnblad, *Formerna för grundlagsfrågors behandling i svenska riksdagen 1809—1866*, Upsala 1898, sid. 1. Den begagnades i offentliga handlingar vid 1664 års riksdag ganska flitigt [Stiernman, a. a., II: 1419—1422, 1426, 1430, 1432—1434, 1437] och hade redan 1662 äfven användts i Malmö recess [Stiernman, a. a., II: 1412]. Det är emellertid i dessa fall merendels fråga om en användning af termen i ganska generell bemärkelse — beslut eller handlingar sägas vara stridande mot eller enlige med riksens fundamentallag — utan angifvande af att någon viss lag eller något visst beslut vore fundamentala; ridderskapet och adeln förklarade dock 1664, att däras privilegier, såsom grundande sig på riksens fundamentallag och stadgar samt konungarnes ed och försäkringar borde »så vida aktas för ett förnämt stycke af riksens fundamentallag».

fortfarande använda just på samma område för att beteckna trosenheten. Sålunda skedde detta — såsom Loccenius själf påpekar i *D* — snart både i religionsplakatet af d. 19 Mars 1667, i hvars femte paragraf beträffande den fria religionsöfning, som tillstaddes de främmande sändebuden i riket, dessa ålades att hålla och efterlefva de villkor, som i Carl X Gustafs religionsstadga blifvit dem kungjorda »och af vårt rikes *fundamental constitutioner, lag och stadgar* påminte äre», och, hvad mera var, i en för statsrätten så viktig handling som Carl XI:s konungaförsäkran af d. 18 Dec. 1672, hvars första paragraf talar om den »kristelige evangeliske religionen, grundad i de profetiske och apostoliske skrifter, förklarad i den augsburgiske bekännelsen, och sedan år 1593 uti Upsala möte af alle riksens ständer upprepad, samtyckt och vedertagen, till hvilken efter konung Gustafs den förstes slutne arföreening med riket alle dess successorer Sveriges konungar såsom till en *fundamental lag* bebundne äre». Samma mening kvarstod sedan nästan oförändrad i konungaförsäkringarna till och med den, som Gustaf III aflade d. 4 Mars 1772.

Loccenius fick sålunda rätt i att »*unio religiosa*» var en rikets fundamentallag. Det lider nog icke häller något tvifvel, att det är hans lära som på nu berörda väg infört grundlagsbegreppet i Sveriges offentliga rätt.

Strödda meddelanden.

En internationell förening för arbetareskyddslagstiftning. I de flesta af Europas stater har man sökt att genom därtill ägnade lagar bringa till stånd ett verksamt arbetareskydd. Emellertid vålla de internationella skiljaktigheterna i detta stycke betänkliga olägenheter. I stater med långtgående arbetareskydd blir industriens ställning i konkurrenskampen ofantligt mera ogynnsam än i andra länder. Så har då tanken legat nära att söka nå fram till en internationell utjämning af arbetsvillkoren. Försök att genom statsfördrag komma åstad mellanfolkliga öfverenskommelser med afseende på arbetareskyddet ha visat sig resultatlösa. De privata sträfvandena hafva därför gripit sig saken an. För dem har den enda möjliga lösningen af frågan om det internationella arbetareskyddet synts mynna därpå ut, att söka förbättra lagstiftningen i de enskilda länderna för att så småningom bringa de bestående lagarna till lika hög fullkomning och därigenom till största möjliga öfverensstämmelse. Ur denna tankegång ha framgått de bemödanden, som konsoliderat sig i *Internationale Vereinigung für gesetzlichen Arbeiterschutz.* Såsom vi nedan skola påvisa, är bildandet af nationella filialer en af de viktigaste häfstängerna för realiserandet af denna förenings program. Jämväl till utgifvaren af denna tidskrift har af rörelsens ledare ställts en anmaning att träda i spetsen för bildandet af en svensk sektion, och vilja vi därför lämna en kort redogörelse för detta internationella sällskaps uppkomsthistoria, dess syften och utveckling.

Förhistorien går i yttersta hand tillbaka ända till den internationella konferensen i Berlin 1890. Men först i Brüssel 1897 beslöt sig ett antal socialpolitici från olika länder att allvarligen taga itu med förslaget att upprätta en internationell förening för arbetareskyddslagstiftning. Kort förut hade en mellanfolklig arbetarekongress i Zürich fattat samma beslut. Ur båda dessa rötter sköt så

upp kongressen i Paris i slutet af Juli 1900, som förverkligade planen. Man beslöt att bilda en internationell förening med säte i Schweiz. Till staden Basel har omsider dess centrum förlagts, och ledaren för dess verkställande byrå är professor d:r STEPHAN BAUER därstädes. Som nödig tid måste lämnas för uppkomsten af nationella filialer, hvilka genom delegerade skola bilda den stora sammanslutningens styrande utskott, kommer det slutgiltiga konstituerandet af föreningen och dess ledning att äga rum först i september detta år.

Internationale Vereinigung f. gesetzlichen Arbeiterschutz vill vara ett föreningsband för alla de personer i olika länder, hvilka betrakta skyddslagstiftning för arbetarne som en nödvändighet. För att tjäna sitt syfte har föreningen upprättat ett i dess stadgar föreskrifvet internationellt *Arbeitsamt* i Basel. Denna byrå, som den första maj i år började sin verksamhet, är centralpunkten för sällskapets arbete. Till dess uppgifter hör att lämna *upplysningar* i alla frågor rörande arbetareskyddet, och detta såväl åt enskilda personer som åt regeringarna. En del af de senare har redan satt sig i rapport med byrån. Vidare skall institutionen för att erhålla en tillförlitlig bild af arbetareskyddslagstiftningens närvarande status redigera och utgifva en *socialpolitisk lagsamling*, innehållande alla rättsliga bestämmelser, som ha hithörande arbetareförhållanden till föremål. Till texternas fullständigande bifogas de respektiva lagarnas förhistoria, karakteristik af deras verkningar, prejudikat o. s. v. Härigenom vill byrån gifva lagstiftarne en ledning för fortsatt socialt utvecklingsarbete. Med företeelserna på detta område vill föreningen dessutom hålla sina medlemmar och andra intresserade à jour genom en periodiskt utkommande *socialpolitisk bulletin* och genom en större *årspublikation*. Såsom den internationella arbetarbyråns tredje uppgift angifves att till den praktiska socialpolitikens tjänst samla det nödvändiga beskrifvande och statistiska materialet. I detta syfte vill den på grundvalen af yrkesinspektörernas berättelser utarbeta omfattande *skildringar* af hithörande arbetareförhållanden i olika länder, äfvensom bearbeta de särskilda staternas arbetsstatistiska publikationer efter enhetliga synpunkter och enhetlig metod till en *internationell arbetsstatistik*.

Kongresser skola årligen sammankallas för öfverläggning och beslut öfver alla inom föreningens verksamhetsområde fallande frågor. Föreningens ledning tillhör en stor komité af representanter från de länder, som räkna minst femtio medlemmar eller där en filial bildats. De löpande ärendena handhafvas af en mindre ur komiténs krets vald byrå. Den senare har bl. a. att inom alla länder sätta sig i förbindelse med specialister och lämpliga personer, hvilka äro villiga att lämna upplysningar öfver arbetarelagarna och deras tillämpning. Dessa blifva föreningens *korrespondenter* och utföra ett viktigt arbete i dess tjänst.

Som ofvan nämndes, är bildandet af *nationella filialer* eller *sektioner* ett lifsvillkor för idéens förverkligande. Enligt föreningens stad-

gar kan en dylik bildas, såsnart därom enat sig minst femtio medlemmar, och till föreningens kassa erlägges ett minimibidrag af 1,000 francs *(720 kronor)*. Den väljer representanter till den internationella komitén, minst sex, högst tio. Antalet af dessa liksom den mängd af föreningens publikationer, på hvilken sektionen kan göra anspråk, rättar sig efter dess årsbidrag. Sektionsstatuterna måste gillas af den ledande komitén. Dock är ingalunda meningen, att filialerna skola bindas i sin verksamhet genom någon inblandning eller dirigering från den internationella centralstyrelsens sida. Tvärtom böra de inrätta sig efter de respektiva landens särskilda förhållanden och låta sitt arbete bestämmas af de kraf, som där råda. Det blir sålunda en dubbel uppgift, som ter sig för en nationell sektion: å ena sidan att i alla afseenden understödja den internationella föreningens sträfvanden, å andra sidan och i synnerhet att direkt arbeta på skyddslagstiftningens framsteg i det egna landet. Det är naturligtvis också möjligt, att en förening i och för en hufvuddel af sina syften kan vara en filial af den internationella sammanslutningen, ehuru dess eget program upptager flera sociala mål att sträfva för än endast arbetareskyddet. Den i år stiftade *tyska* filialen, *Gesellschaft für soziale Reform*, grundad den 6 januari under presidium af friherre v. Berlepsch, f. d. statsminister, afser sålunda såsom nationell sektion af den internationella föreningen för arbetareskydd den fortgående utvecklingen af den tyska lagstiftningen härutinnan. Men dessutom vill den genom upplysningsarbete i ord och skrift befordra den sociala reformen i Tyskland på lönarbetarefrågans område i dess helhet. Såsom ett andra hufvudmoment i denna fråga räknar den sålunda främjandet af arbetarnes sträfvanden att genom sina organisationer förbättra sitt läge.

Gesellschaft f. soziale Reform bygger således på betydligt bredare grundval än den stora föreningen. Sitt mål söker denna tyska, praktiskt-politiska agitationsförening uppnå genom bildande af ortsgrupper, föranstaltande af föredrag och kurser med undervisande innehåll, utdelning af flygblad, broschyrer o. d., afsändande af petitioner till regeringarna, lagstiftande korporationer och förvaltningsmyndigheter etc., samt genom afhållande af kongresser. Dess ledande stora utskott har redan haft åtskilliga tyska social-politiska frågor under behandling samt beträffande dessa dels fattat resolutioner, dels beslutat en petition till regering och riksdag angående kvinnornas rätt att deltaga i politiska föreningar och särskildt i sällskapet själft.

Äfven i andra land hafva filialer till den internationella föreningen för arbetareskydd blifvit bildade. Så i Schweiz, Frankrike, Belgien, Nederländerna och Österrike. Liksom den tyska vilja de hvar och en i sitt land vara ett föreningsband för de socialt intresserade, på samma sätt som den internationella sammanslutningen vill så vara för de reformsträfvande i alla länder. Samtliga sträfva de sålunda att öfva inflytande på den allmänna opinionen till social

förståelse och därigenom medelbart, såväl som på andra sätt omedelbart, påverka lagstiftningens, förvaltningens och rättskipningens faktorer.

Med afseende på tillslutningen af medlemmar har den tyska filialföreningen, *Gesellsch. f. soz. Reform* *), vunnit lifligt deltagande från alla håll, utom från de *extremaste* riktningarna såväl åt höger som åt vänster. De åt höger, därför att de öfverhufvudtaget ej vilja veta af någon social reform, de åt vänster, de socialdemokratiske arbetarne, därför att de tyvärr principiellt vägra att samarbeta med de borgerliga partierna. Alla icke-socialdemokratiska arbetareförbund i Tyskland hafva däremot låtit upptaga sig såsom medlemmar i *Ges. f. soz. Reform*. I Frankrike, Belgien och Nederländerna hafva socialisterna i motsats till sina tyska meningsfränder räckt handen till samarbete. I Belgiens styrande utskott sitta sålunda 33 klerikale, 18 liberale och 15 socialister. Det har också varit en af rörelsens grundtankar att sammanföra personer af *alla* partier och samhällsställningar till gemensamt socialt arbete.

Bland de medel, genom hvilka de nationella sektionerna af den internationella föreningen för arbetareskydd söka realisera sina syften, ställes i främsta rummet grundandet af *lokala filialföreningar*, hvilket ju är en konsekvent utveckling af hela idéen. I Tyskland ha också redan icke så få dylika, särskildt i de större städerna, blifvit igångsatta. Deras uppgift är naturligtvis att utgöra verksamma, förberedande och understödjande, organ för den nationella moderföreningen, till hvars ledande utskott de skola sända sina representanter. Men för dessa lokala grupper uppväxer äfven en annan viktig mission att fylla. Kommunalförvaltningarna få nu för tiden i allt vidsträcktare omfång att syssla med socialpolitiska problem och ikläda sig därmed i dubbel måtto alla de plikter, som åligga den privata arbetsgifvaren gentemot hans arbetare. För hela den lokala förvaltningens fyllande med socialpolitisk anda och för dennas inflytande vid de enskilda åtgärderna skulle helt visst, menar man, en sådan sammanslutning af samtliga på en ort befintliga i detta afseende intresserade och verksamma personer blifva af synnerligen välgörande betydelse. Genom att i sig förena de mest skilda politiska och religiösa riktningar, män af alla klasser och yrken, till gemensamt socialt arbete skulle hvarje ortsgrupp därjämte blifva ett verktyg för den sociala freden i sin stad. Naturligtvis måste de lokala filialerna vara fullt självständiga i sina göranden och låtanden. Korresponderande sekreterare förmedla rapporten mellan den nationella föreningen och dess medlemmar samt lokalfilialerna.

Den internationella föreningen för arbetareskydd i sin konsekventa utveckling vill sålunda samla de splittrade krafterna på

*) Om denna såväl som om *Internationale Ver. f. Arb.-Schutz* föreligga regelbundet underrättelser i nästan hvarje nummer af den i Berlin utkommande veckotidskriften *Soziale Praxis*, utgifven af prof. E. Francke, generalsekreterare för *Ges. f. Soz. Ref.*

socialreformens område och i stället för de isolerade sträfvandena sätta ett enhetligt, planmässigt, målmedvetet och därför löftesrikt arbete. Utom de filialer, som redan bildats i Schweiz, Tyskland, Frankrike, Nederländerna, Belgien och Österrike, förberedas andra i Italien och Ungarn. Såsom redan nämdt är, har utgifvaren af Statsvetenskaplig Tidskrift blifvit anmodad att grunda jämväl en svensk sektion, omfattande statsmän, lärde, yrkesinspektörer, politici o. s. v. af *alla* socialreformvänliga riktningar.

En nationell filialförening kan konstituera sig på olika sätt. Antingen kan den begränsa sig till att i likhet med t. ex. *Association nationale française pour la protection légale des travailleurs* sätta arbetareskyddslagstiftningen som sitt enda mål. Eller också kan den ställa sin uppgift på bredare basis och således i öfverensstämmelse med den tyska filialföreningen upptaga på sitt program socialreform öfverhufvudtaget, hvartill det legala arbetareskyddet visserligen skulle höra som en väsentlig integrerande del, men hvari också skulle inbegripas befordran af arbetarnes själfhjälpsträfvanden, folkupplysningsarbetet o. s. v. Att i vårt stora frändeland stöd åt arbetareorganisationerna upptagits som ett särskildt pointeradt moment, har väl sin orsak väsentligen däri, att dessa föreningar i Tyskland sakna lagligt erkännande och öfverhufvud på ett ofta småaktigt sätt chikaneras af myndigheterna, samt att i Tyskland flera associationer af annan färg än den socialdemokratiska förekomma äfvensom en stark kooperativ rörelse. — Likaså kan en dylik förening bildas med eller utan lokala förgreningar, ehuru det fulla förverkligandet af dess idé synes fordra sådana om ej genast, så dock efter hand. Af sina medlemmar måste föreningen naturligtvis uppbära årsafgifter, bland annat för att betala det af *Internationale Vereinigung* fordrade bidraget af 1,000 frcs årligen. Å andra sidan har den att i gengäld påräkna ett visst antal utaf Baseler-byråns alla publikationer, liksom dess medlemmar äga rätt att å samma byrå afgiftsfritt undfå alla äskade upplysningar och anvisningar på skyddslagstiftningens gebit.

Att tanken på bildandet af en filialförening i vårt land af den internationella föreningen för arbetareskydd i och för sig är beaktansvärd, torde icke kunna förnekas. Socialt intresse lefver utan allt tvifvel hos oss som i andra land. Men det bör icke förtöljas, att jämväl svårigheter af icke oväsentlig betydelse äro att taga i betraktande, ifall man ville söka få den omtalade sammanslutningen i gång. Oafsedt sociala egendomligheter i Sverige — särskildt obefintligheten af ett flertal verkligt stora industricentra såsom lokala härdar — äro nämligen en del nödiga förutsättningar icke till finnandes i vårt land. Tyskland har sina många universitetsprofessorer, som drifva socialpolitiskt studium och lärareverksamhet med samma föremål. Vi sakna nästan fullständigt lärostolar i samhällsvetenskap, hvilka kunnat blifva medelpunkter för spridande af socialt intresse men framför allt socialt vetande. Af samma grund äga vi ej heller i Sverige någon förening liknande den tyska

Verein für Sozialpolitik, hvilken under en snart trettioårig verksamhet utfört ett stort banbrytande teoretiskt-vetenskapligt arbete och därigenom förberedt marken för en socialpolitisk organisation med praktiska syften såsom den här ifrågasatta. Då sålunda det andliga underlaget hos oss icke är så fullbildadt, som man skulle önska, vore det kanske fara värdt att en förening, som dock i första hand hade att verka direkt för sociala reformer i eget land, komme att bestå öfvervägande af passiva medlemmar, ehuru den just hade stort behof af många aktiva. Hvad det gäller, är att konstituera en hela landet omfattande förening af alldeles ny art här i Sverige, utan några föregångare. Fråga är, om de nödiga elementen till en sådan finnas för handen.

Ingen sak bör ju emellertid lämnas obeaktad, och framför allt icke en god. Vi hafva därför redogjort för denna tanke om en stor mellanfolklig socialpolitisk sammanslutning för att åtminstone väcka frågan till lifs och föranleda uttalanden inom pressen, som kunna tjäna till vägledning för omdömet om tankens utförbarhet för närvarande i vårt land.

Rysslands omdaning. Af den amerikanska *Journal of commerce* sammanställas i en uppsats en del intressanta statistiska data om vår väldiga östra granne, hvilka lägga i dagen en utveckling till allt större likhet med västra Europas befolkningsförhållanden. Under århundraden var det ryska väldet endast en ofantlig samling af byar. Stadslifvet kunde icke utvecklas i ett land, där konsumenterna voro så kringspridda, så aflägsna från produktionscentra, att man måste tillverka lifsförnödenheterna på ort och ställe, nästan i hvarje by. Under de femtio senaste åren hafva dessa förhållanden med rask fart förändrats, och för hvarje dag, som går, minskas skillnaden i folktäthet mellan västra Europa och Ryssland. Det är sannt, att den sista beräkningen visar för europeiska Ryssland endast 21 invånare på kvadratkilometer, under det att Frankrike har 72, Tyskland 101, Storbrittannien och Irland 131, Belgien 226 inv. på kv.-km. Men i det ryska medeltalet äro inbegripna ofantliga landsträckor i norr och söder, hvilka äro och skola förblifva ödemarker. I de beboeliga områdena finner man ett vida högre genomsnittstal: 73 i Moskovien, 74 i Polen och ungefär 78 i Dnjeprbäckenet. År 1851 räknade man på en totalbefolkning af 69 mill. invånare endast 3,482,000 i städer lefvande ryssar. År 1897 bodde af en totalbefolkning på 129 mill. icke mindre än 16,785,212 i städer. Med andra ord: på 46 år hade stadsbefolkningens relativa styrka vuxit från 7,8 till 13 %. På trettio år — från 1867 till 1897 — steg St. Petersburgs invånareantal från 539,471 till 1,267,023, Moskwas från 351,609 till 1,035,664, Warschaus från 180,657 till 638,208 och Odessas från 118,970 till 405,041. Mindre städer hafva utvecklat sig med en i

sanning amerikansk hastighet. Så har folkmängdssiffran under samma tid höjt sig: för Lodz från 32,437 till 315,209. för Riga från 77,468 till 282,943 och för Kiev från 68,429 till 247,432. Än mera öfverraskande är tillväxten af Jekaterinoslav, som har stigit från 19,908 invånare 1868 till 121,216 år 1897, och af Baku, som under samma period höjt sig från ett folkmängdssiffra af 13,992 till en sådan af 112,253.

Med fabrikernas utveckling i Ryssland har, såsom de nyss citerade siffrorna antyda, en medelklass bildat sig, som hvarken hör till bönderna eller adeln, och som Ryssland ända hittills saknat. På samma gång har bonden omdanat sig i städerna till handtverkare och har såsom sådan högre anspråk på lifvet och ett mindre förslöadt sinne. Rysslands folkmängd är för närvarande åtminstone 135 millioner, då den väl ökats sedan 1897 i proportionen 2 millioner om året. År 1910 — beräknar en entusiastisk kommentator af dessa siffror — skall ryska folket ha uppnått ett antal af 150 mill. invånare; mellan 1930 och 1940 200 millioner; vid tjugonde århundradets slut skall det efter all sannolikhet räkna 300 millioner. En slutlig verkan af denna utveckling är Rysslands ekonomiska, sociala och politiska omdaning.

Om de krafter, som skola åstadkomma denna redan på god väg varande transformering, med stränghet hållas tillbaka, är det ganska sannolikt, att hela byggnaden löper stor fara att störta samman. Ryssland kan icke på samma gång följa det västerländska framåtskridandet och bevara en despotisk autokratis tillvägagångssätt. Undervisningen, ehuru utportionerad med njuggbet, skall utveckla en vana att tänka och handla, med hvilken den österländska styrelsetypen icke kan existera sida vid sida. För den officiella ryska uppfattningen af fäderneslandets framtida bestämmelse kan emellertid Rysslands enhet, som nu är personifierad i tsaren, icke finna något annat uttryck, sådant som ett parlament eller en kongress. Ty med dylika institutioner skulle följa ett politiskt slafveri, icke blott för de folkslag, som stå på en lägre grad af civilisation, utan äfven för massan af de ryska bönderna. All den frihet, som är möjlig inom gränserna för det högsta ryska idealets förverkligande i tsardömet, vill man gifva utrymme åt. Majoriteten af landets bildade klass har en annan uppfattning än den officiella världen. Ända tills denna allvarliga söndring löses på ett tillfredsställande sätt, skall den mest hotade af troner vara hans kejserliga majestät tsarens. *Red.*

Grunddragen af Sveriges författning [1]).

Af

Pontus Fahlbeck.

M. H.

För flertalet ibland Eder, för att ej säga för Eder samtlige, är Sveriges författning helt visst en *terra incognita*. Och underligt vore det, om så ej vore fallet. Ty visserligen finnes uti *Marquardsens Handbuch des öffentlichen Rechts* en för Eder tillgänglig framställning af densamma, men ehuru korrekt i enskildheter förmår dock denna framställning icke på långt när att gifva en riktig föreställning om Sveriges författning, till sina grunddrag den äldsta i Europa för att ej säga i världen. Orätt vore att härför klandra den aktade författaren till nämnda framställning, men det ligger i sakens natur, att en författning, som vågar göra anspråk på ålderspresidiet bland världens alla författningar, omöjligen kan rätt förstås och rätt framställas utan en vidlyftig historisk apparat såsom nyckel till hvar enda paragraf uti densamma. Sveriges författning måste liksom den engelska ovillkorligen ses i historiens ljus för att riktigt uppfattas, ett förhållande som man hittills ej, såsom sig bort, beaktat, kanske mest därför, att Sveriges

---

[1]) Denna uppsats utgöres af ett föredrag, som hölls sistlidne Jan. i Berlin uti *Internationale Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft*, här med mindre ändringar och några tillägg återgifvet på svenska.

författning icke i likhet med den engelska är fördelad på flera historiska aktstycken från vidt skilda tider eller till stor del består af oskrifven rätt, utan är kodifierad liksom de moderna författningarna uti några få urkunder, de fyra s. k. grundlagarne, bland hvilka *Regeringsformen af 1809* är den förnämsta.

Det var således icke för att uttala en förebråelse eller ännu mindre för att säga en oartighet, som jag inledde detta föredrag med att nämna, att dess ämne är för Eder obekant, utan för att förklara, hvarför jag valt att vid detta tillfälle tala om mitt fädernelands författning. Jag har ansett det vara af stor betydelse i främsta rummet för oss, att I, M. H., och Tysklands lärda värld, till hvilken vi stå i så stora förbindelser, må få en rätt inblick uti den egendomliga svenska författningen. Men jag vågar tro, att jämväl den tyska statsrättsvetenskapen har behof utaf att vidga sin erfarenhet med kännedomen om just denna författning.

Ty det är alldeles riktigt, såsom Jellinek senast framhållit, att såväl den allmänna statsläran som isynnerhet den juridiska konstruktionen af statsrätten, hvarpå de tyske rättslärde med förkärlek arbeta sedan några årtionden tillbaka, intet förmår utan erfarenheten. Teorierna och konstruktionerna äro eller böra intet annat vara än det i verkligheten existerande omsatt i tänkandets kategorier. För att få en allmän statslära, ej blott för det eller det landet, den eller den tiden, är det alltså nödigt, att hela det erfarenhetsmaterial, som folkens historia frambragt, kommer till användning. Det är denna fordran, som bör gifva, synes mig, det af mig valda ämnet ett särskildt intresse för den tyska statsrättsvetenskapen. Sveriges författning ligger nämligen helt och hållet utanför de erfarenheter, som Tysklands rättslärde omedelbart haft för ögonen i senaste tid, och som därför helt naturligt behärskat synfältet. Nämnda erfarenheter äro i första hand: att det patrimoniala furste- och konungadömet var den allmänna statsformen ännu för kort tid sedan, samt att samtliga tyska författningar äro oktrojerade, hvartill kan läggas, att det moderna Tyskland liksom Österrike-Ungarn blifvit sammansatta stater. Det är dessa historiska fakta, hvilka den närvarande generationen mer och mindre själf upplefvat, som bilda medelpunkten uti alla statsrättsliga

undersökningar, som under senaste fyrtio år sett dagen i Tyskland. Det är ock de, som föranledt de talrika diskussioner om «statsmakternas karakter af organ», om «statsmaktens delbarhet eller odelbarhet», om «suveränitetsbegreppet» och «dess förhållande till statsbegreppet» m. m., hvilka delat de tyske rättslärde i skilda läger. Helt visst har man härunder icke ett ögonblick glömt det parlamentariska kungadömet i England eller republikerna, med ett ord folksuveränitetens författningar, hvilka i så mycket utgöra den konträra motsatsen till de tyska. Men framför allt vid en juridisk konstruktion af statsläran är det blott allt för naturligt, att man fäster hufvudsakligen för att ej säga uteslutande vikt vid den rätt, som man har för ögonen, och uti hvars systematisering det praktiska lifvet är nästan lika intresseradt som vetenskapen. Å andra sidan erbjuder det jämförelsevis ringa svårigheter att komma till rätta med de nämnda författningarna just på grund af den konträra motsatsen mellan furstesuveränitet och folksuveränitet. Alla de karakterer och maktfullkomligheter, som i ena fallet tillkomma fursten, tillhöra i andra folket. Rättssubjekten äro olika, men statsmakten och dess attributer desamma. Hvad man funnit beträffande det ena slaget af författning kan med förändrad etikett vanligen användas på det andra.

Annorlunda ställer sig saken, när det ej är fråga om vare sig ren furstesuveränitet eller ren folksuveränitet, utan statsmakten principiellt är delad mellan två, furste och folk. Själfva de statsrättsliga grundbegreppen få i detta fall en annan fattning, men framför allt måste en juridisk konstruktion af desamma — om en sådan öfverhufvud taget är möjlig — blifva helt olika. Det är detta statsrättsliga faktum, som möter oss i den svenska författningen såsom dess egentliga grund, och som gör, att jag vågat säga, att den tyska statsrättsvetenskapen bör kunna draga nytta af att stifta närmare bekantskap med denna författning. Visserligen är ett sådant sakläge som en mellan folk och furste delad statsmakt icke alldeles främmande för vetenskapen. Man känner det från tidigare statsrättsteorier, Lockes och Montesquiens, och framför allt från Englands författningshistoria, men allt detta tillhör ett längesedan förflutet och betraktas nu mer blott som ett öfvervunnet led uti en fortgående utveckling

I följd däraf ägnas denna författningsform föga eller ingen uppmärksamhet, utan den affärdas fastmer kort och godt som en oklar och självmotsägande öfvergångsform och som ett labilt mellanstadium mellan det ena och det andra af förut nämnda enkla alternativ, furstesuveränitet och folksuveränitet — ändock att detta stadium uti England varat under århundraden. Men att maktens delning kan utgöra det medvetna och afsiktliga grundlaget uti en nutida författning liksom att detta grundlag är urgammalt, äldre än det som någon nu bestående författning äger, det är helt visst för vetenskapen något nytt och oväntadt. Den möter här en ny typ vid sidan om de båda andra; och — jag upprepar det — detta icke som en snart försvinnande öfvergångsform, såsom den varit och är uti vissa moderna författningar utom den engelska, utan tills vidare åtminstone som författningens fasta grund i dag som för tusen år sedan. Ty de grundvalar, som våra förfäder i heden tid lade till den svenska staten, de ligga trots de oerhörda så yttre som inre skakningar, som densamma genomgått, väsentligen orubbade den dag, som i dag är.

Jag skall nu söka, så mycket den knappa tiden medgifver, låta Eder, M. H., själfve se och bedöma denna så beskaffade svenska författning — på en gång urgammal och dock fullt modern.

* * *

Det svenska riket är ursprungligen sammanfogadt af flera. De manga delstaternas sammansvetsning till ett enhetligt rike är den första stora statsrättsliga tilldragelse, som möter oss i vår historia. Huru grunden till denna sammansatta stat lades, veta vi endast genom dunkla sagominnen. Ingjald Illråda, så förtaldes det, var konung i Uppsala och undanröjde genom svek och våld alla andra småkonungar samt underlade sig deras riken. Detta bör hafva ägt rum under tiden 600—700. Huru förhållandet ordnades mellan det eröfrande riket och de eröfrade, känna vi ej, men kunna af flera skäl antaga, att hela förändringen bestått däruti, att Uppsalakonungen erkändes som konung i hvart och ett land med samma ställning och samma rättigheter, som de olika landens särskilda konungar hvar för sig ägt. Därför blef förändringen i

det inre föga eller intet märkbar, medan utåt det förenade riket nu framstår som ett stort *Svia välde*. Först när den gamla konungaätten utslocknat vid samma tid, som det normanniska väldet grundas i England, eller år 1060, erinras vi om, att riket rättteligen är en sammansatt stat. Ty nu uppstår en mer än hundraårig fäjd mellan dess olika delar, främst Västgötar och Uppsvear, underblåst visserligen till en början af den vid samma tid inbrytande kristendomen, men i hufvudsak rörande sig om det statsrättsliga spörsmålet, hvem som skulle i händelse af tronledighet utse den gemensamme konungen. Sedan de särskilda landen under lång tid valt konungar hvar för sig, segrar slutligen enhetstanken öfver partikularismen, och man enas på det sätt, som den berömda lagtexten uti den Äldre Västgötalagen, daterande från förra hälften af 1200-talet, förkunnar: »Svear äga konung att taga och likaså att vräka», medan å andra sidan »Eriksgatan», vare sig den redan i äldre tid förefunnits, såsom kanske troligast är, eller först nu införts, närmare regleras till tid och sätt. Denna rättssats, som otvifvelaktigt bör betraktas som ett fredsfördrag till biläggande af de hundraåriga striderna, öfverlämnar åt en af de ursprungliga delstaterna att råda öfver den viktigaste för alla gemensamma angelägenheten, att gifva riket konung, när så kräfdes. Underbart nog har detta primitiva sätt att organisera ett statsförbunds gemensamma angelägenheter upprepats i nutiden, då Sverige såsom stiftare af den svensk-norska Unionen öfvertog och sedan dess ensamt sköter de gemensamma utrikes ärendena. Snart nog utbyttes emellertid nyss anförda ordning mot en annan fullkomligare, hvarigenom samtliga landen fingo med lika rätt deltaga uti konungavalet. Och uti den Allmänna Landslagen af 1347, hvilken afsåg att utränga och ersätta de särskilda landens lagar, erinras visserligen i Konungabalkens första stycke om, att Sveriges rike är från heden tid sammankommet af Svea och Göta land, men samtidigt fastslås i andra stycket att: »I Sverige skall ej finnas mer än en krona och en konung». Härmed är den sammansatta staten rättsligen vorden enhetsstat, om ock århundraden igenom minnen af den forna flerheten lefde kvar uti offentlig och enskild rätt. Nu återstår af denna rikets första statsform ej annan kvarlefva än konungatitelns: «Svea och Göta konung»

samt bestämmelsen i RF:s § 57, att beskattningsrätten »utöfvas af riksens ständer allena vid allmän riksdag», ej såsom tidigare äfven vid provinsial-möten och i landskapen.

Jag har inledningsvis velat erinra om denna Sveriges första och för all framtid grundläggande statsutveckling för att därmed visa den mark, ur hvilken den svenska författningen uppvuxit, och något antyda den anda, som ledt uppväxten. Jag skall nu gå att i korta drag teckna denna författning själf, närmast i dess första af oss kända form samt därefter visa, huru däraf historiskt utvecklat sig den nu bestående.

Sveriges tidigaste författningsurkunder äro dess *konungabalkar*, af hvilka Upplandslagens från år 1296 är den äldsta till vår tid bevarade. Sammanställes den med det förut omnämnda stadgandet i den äldre Västgötalagen, så kan man utan svårighet i sina hufvuddrag rekonstruera författningen, sådan den var, innan kyrkan och den medeltida ståndsbildningen inträngde uti och delvis omgestaltade densamma. Grundelementen uti denna äldsta författning äro: *konungen* och *folket*, det senare bestående af alla vapenföre odalmän, förenade landskapsvis på sina ting. Genom *eder*, dem konungen svär folket och folket konungen, stadfästes ett rättsförhållande mellan dem. Detta, tänkt som oföränderligt, utgör statsrättens materiella innehåll. Konungen äger, såsom det heter uti Upplandslagen: »landom att råda och rike styra, lag att styrka och frid hålla». Detta har i äldre tid inneburit, att konungen kan uppbåda folket till krig samt anför, om han så vill, hären; vidare att han jämte folket sörjer för den inre friden; slutligen att han äger uppbära de lagfästa skatterna samt åtnjuter inkomsterna af kronogodset, Uppsala öd, äfvensom vissa böter. I den allmänna lagen har han ingen del, endast för sina ämbets- och tjänstemän stiftar han lag samt förvaltar skatterna och kronogodset efter eget skön, dock utan rätt att afhända eller förminska det senare. Folket å sin sida eller rättare folken i hvar sitt land stifta och ändra den allmänna lagen utan konungens deltagande under ledning af sin förtroendeman, lagmannen, samt förvalta genom honom och de för mindre områden likaså valda häradshöfdingarne och domarne rättskipningen, dock en hvar obetaget, synes det, att gå till konungen för att af honom få dom. I öfrigt

var folket skyldigt att utgöra de lagbestämda skatterna, samt följa konungens uppbåd till krig. För den allmänna friden sörjde båda, konung och folk gemensamt, ehuru tidigt nog den först nämnde fick som sin särskilda uppgift att vaka däröfver.

Det karakteristiska för denna författning är, att konung och folk framstå som två kontraherande parter samt att hvardera har sin noga utstakade krets af rättigheter och skyldigheter. *Två rättssubjekt som sig emellan dela statsmakten efter en öfver båda staende lag* — det är grunddraget uti denna författning. Och lagen själf, som ordnar de ömsesidiga rättigheterna och skyldigheterna eller med ett ord maktfördelningen, kan endast efter fri öfverenskommelse mellan båda parterna ändras. Man finner detta af den Allmänna Landslagens senare bestämmelser rörande formerna för tillfälliga skatters och nya lagars tillkomst — «med alle mäns samtycke» allenast.

Till formen har författningen därför utseende af ett fördrag, hvilande allenast på ederna och inbördes förtroende. Någon institution, som vakade öfver, att ederna höllos och den lagbestämda öfverenskommelsen ej kränktes, fanns ej. Men fullständigt utan garantier var man ej. Lagen stadgade rätt till uppror, ifall konungen våldförde sig på författningen eller eljest bröt rätten. Svearne äga att välja konung och likaså afsätta — heter det ännu uti den äldre Västgötalagen. I senare lagar förekommer ej denna helt visst urgamla rättssats, men den omnämnes vid olika tillfällen [1]) och har ända till vår tid utgjort en del af den oskrifna svenska statsrätten. Det svenska folket har också flerfaldiga gånger utöfvat den mot konungar, som våldförde sig på bestaende rätt eller bragte riket i fara. Så 1439, då Erik af Pommern afsattes, sedan bondehöfdingen Engelbrekt Engelbrektsson några år förut i laga former uppsagt honom; så 1560, då den sinnessjuke Erik XIV af bröderna Johan och Karl samt Rikets ständer förklaras kronan förlustig; så 1604, då den katolske Sigismund och hans ätt uteslutes från tronen; så slutligen 1809, då den olycklige Gustaf IV Adolf med allas bifall afsättes. Det var den följande utvecklingen

[1]) Så af Ärkebiskop Olof uti sin skrifvelse till Baselerkonciliet med de bekanta orden: — — *rex ipse debeat huiusmodi suum juramentum observare aut regno carere.*

förbehållet, såsom vi strax skola se, att vid sidan om afsättningens *ultima ratio* gifva fasta institutioner till värn för författningen och som vakt öfver, att de svurna ederna höllos.

Sådan var den äldsta svenska författningen med det tillägget allenast, att konungadömet var ärftligt, hvarigenom tronskiftena försiggingo automatiskt utan annat deltagande från folkets sida än erkännandet och hyllningen, sannolikt under former snarlika dem som senare förekommo. Från år 1060, då den gamla konungaätten utslocknade, vidtager en tvåhundraårig ombildningsprocess, som ändar med Allm. Landslagen af 1347 och den offentliga rätt, som den innehåller. Det allmänna resultatet af denna ombildning är det medeltida, aristokratiska konungadömet, som trädt i stället för det gamla demokratiska. De drifvande krafterna i denna utveckling voro utom striderna om konungavalet samt därmed sammanhängande historiska tilldragelser *kyrkan* samt *ståndsbildningen*, uppkomsten af en andlig och världslig aristokrati. De för författningen viktiga nyheter, som häraf följde, voro i första hand en utvidgning af den centrala konungamakten på bekostnad af landskapens demokrati. De nya uppgifterna, framför allt beträffande den inre friden samt härväsendet, föranleda en kunglig lagstiftning, hvilken efter hand utsträckes till alla ting, som ej förut «i lag satte och gömde äro» och ej angå den allmänna rätten. I sammanhang härmed utvecklas den kungliga domsrätten till en institution vid sidan och ofvan om det gamla rättsväsendet. Långt mera betydelsefulla för författningen voro dock tvänne andra nyheter, som under denna tid tillkomma, nämligen *vatrikets* införande och uppkomsten af *rådet*. Båda dessa institutioner äro uppvuxna af samma rot, den nya ståndsbildningen; och liksom den hota de att fullständigt omforma författningens gamla byggnad. De politiska författningarna äro städse en reflex af samhällets sociala organisation i stånd och klasser. Hvarje djupare gående förändring uti den senare föranleder alltid den offentliga rättens och statsväsendets ombildning till harmoni med den förra.

I Sverige uppväxte samtidigt en andlig och en världslig aristokrati, den förra ett verk af den kristna kyrkans organisation, den senare en frukt af samhällets egen utveckling, påskyndad visserligen af krigsväsendets liktidigt inträffande nydaning. Till

en början äro dessa nya element konungamaktens stöd i kampen mot landens partikularism och folkdemokratien, men snart vända de sig mot den förra själf. Understödda af de historiska händelserna införa de sålunda valriket. Detta är här liksom öfver allt, där det förekommit, utom uti det romerska kejsardömet och dess andlige efterföljare påfvedömet, en produkt af en aristokratisk utveckling[1]). Det är en missuppfattning af den germanska statens utveckling att föreställa sig, såsom flere forskare och senast Brunner gjort, att det gamla konungadömet varit valrike eller en egendomlig blandning af val- och arfrike. Denna statsform påträffas endast uti ett samhälle med starkt utvecklad aristokrati. Så äfven här. Men ehuru i och för sig en ofantlig omgestaltning från det gamla demokratiska arfkonungadömet förändrar dock icke valprincipens införande i författningen dennas grundlag. Fastmer framträder nu ännu starkare dess karakter af fördrag, i det att hvarje konung för sin del utom och jämte den i lagen fastställda eden afgifver en s. k. handfästning. Helt annorlunda förhåller det sig med den andra aristokratiska nyheten — r å d e t. Rådet omtalas ej i landskapslagarne. Först uti Allm. Landslagen af 1347 stadfästes det såsom ett självständigt led uti författningen. Dess ställning angifves genom den uppgift, som därstädes tillägges detsamma: «att med all makt styrka, att konungen må hålla den ed, han svurit riket, och folket den ed, som det svurit konungen». För mången har det synts, som om efter denna tid i Sveriges rike funnits icke två utan tre statsmakter: jämte konungen och folket äfven rådet. Rådet var satt till en väktare öfver konung och folk, en rol som föga passade till författningen i öfrigt. Här hade nu utvecklingen skapat den fasta institution, som den gamla författningen saknade, och som skulle tillse, att de eder, hvarpå statsrätten hvilade, höllos i helgd. Men allt för lätt måste denna väktarerol öfver konung och folk föda önskan att blifva bådas herre. I själfva verket har ock denna nya institution och dess bakom liggande sociala grundlag, aristokratien, utgjort den drifvande kraften uti den följande författningsutvecklingen under

[1]) De norske stormännens försök under Erling skakke 1164 att förvandla det gamla arfkonungadömet i detta land till valrike utgör en belysande illustration till denna utveckling.

långa tider. i det att dess öfvergrepp hotat de båda andra statsmakterna och så framkallat dessas motstånd. Under två olika skeden har aristokratien med rådet i spetsen velat underlägga sig konungadömet och sätta sig i folkets stad och ställe, med den följd, om det lyckats, att författningen undergått en fullständig ombildning. Men det lyckades icke. De båda andra statsmakterna stå upp, undanskjuta rådet och än dela makten som förr, än besitta den ömsevis hvar för sig.

Första gången, då rådet och adeln sökte göra sig till författningens medelpunkt och statsviljans herre, var senare delen af Medeltiden (1319–1520). Men böndernas resning först under Engelbrekt, sedan under Sturarne, då kampen äfven gällde den af adeln gynnade föreningen med Danmark, ändar med det nationella konungadömets återupprättande af Gustaf Wasa. Nu återställes författningen på den gamla grunden. Reformationen bryter kyrkans makt, liksom de historiska händelserna och särskildt Stockholms blodbad 1520 brutit stormännens och rådets. Detta, nyss så mäktigt, blir helt beroende af konungen. Och i stället för Landslagens triarki, konung, råd och folk, återkommer den gamla dyarkien af konung och folk. Konungamakten bildar den ena statsmakten, medan folket utgör den andra, efter hand företrädt utaf den af fyra stånd sammansatta *Riksdagen*. Därjämte blir konungadömet nu ärftligt inom Gustaf Wasas hus. — Denna författningens återställelse fullbordas af Gustaf Wasas store sonson Gustaf II Adolf. Denne konung var lika stor på författningslifvets och förvaltningens områden som på den yttre politikens. Under hans tid gifves ny form åt alla de olika inrättningar, som samhälls- och statslifvet kräfde. Förvaltningen organiserades på det sätt, som den än i dag nästan oförändradt är. Rättsväsendet likaså, hvarvid den urgamla seden att i sista instans få gå till kungs fick en ny tiden motsvarande organisation. Riksdagen ändtligen erhöll nu fullt lagstadgade former och erkändes på samma gång som svenska folkets rätte representant. Den af adel, präster, borgare och bönder sammansatta Riksdagen är liksom rådet en ny institution, långsamt framväxande från 1300-talets midt dels ur Herredagarne, de endast af rådet och de store hållna mötena, dels ur Landslagens stadganden om konungaval genom ombud från de olika landen.

Den ersätter de forna landstingen och deras afläggare, de s. k. provinsialmötena, samt blir sålunda folkmaktens organisation uti den nu fulländade enhetsstaten.

Men under all denna om- och nydaning bibehalles dock den ursprungliga grunden för författningen; konung och folk äro de båda statsmakterna, hvars samverkan i alla viktigare mål kräfves för statsviljans bildande, medan rådet nu är konungens och rikets främsta organ och självständige tjänare, men icke deras herre. Ingen har bättre än Gustaf Adolf själf uttryckt denna den svenska statens väsen uti de bekanta orden: «Konung och ständer, högre och lägre, företräda tillhopa i Guds stad det konungsliga höga majestät.» Den väsentligaste skillnaden mot fordom är, att statsenheten nu fatt sitt uttryck äfven å folkets sida uti den af fyra stånd sammansatta riksdagen, om denne också ännu ej vuxit in uti den rol, som författningens anda fordrade och som den senare fått; vidare att den abstrakta delningen af statsmakten nu omsatts till en samverkan mellan konung och folk till statsviljans bildande, hvarvid visserligen konungen faktiskt fick öfvervikten, framför allt inom vissa delar af lagstiftningen, den s. k. ekonomiska.

Wasakonungarnes tid men framför allt Gustaf II Adolfs är för författningen på en gång en återställelse och en utveckling på den urgamla grunden till motsvarighet mot den nya tidens kraf. Men nämnda tid är tillika lugnet mellan stormarne, ty knappt en mansålder efter den store konungens död bryter det åter löst och den mödosamt återvunna jämvikten mellan de båda statsmakterna aflöses af våldsamma kastningar än åt den ena sidan, än at den andra. De sociala förhållandena voro äfven nu den drifvande kraften, understödda visserligen af olika yttre och inre omständigheter. Under de långa krigen samt tvänne förmyndarestyrelser, 1632—1644 för Kristina och 1660—1672 för Karl XI, äfvensom genom den först nämndas oförstånd kom adeln och dess politiska spets rådet att växa högre, än för de öfriga ständen och jämväl för konungamakten rådligt var. Vid 1680 års riksdag räcka sålunda dessa hvarann handen för att bryta rådets makt och genomföra reduktionen af allt det gods, som adeln under föregående regeringar från kronan förvärfvat. Genom denna reduktion, den största som i nyare tid ägt rum näst den Franska

Revolutionens stora konfiskation, försvann för alltid den s. k. tredje statsmakten från den svenska författningen. Konungen och folket, det senare genom sin fullmäktige, riksdagen, äro efter detta de ensamme innehafvarne af statsmakten. Men nu visar det sig, att den senare ännu ej är sin ställning vuxen, och att författningen i afseende på ständernas andel i makten äger luckor, som först en dyrköpt erfarenhet skulle fylla. Den ena af dessa luckor är, att riksdagen ej skall på bestämda tider sammankomma. Väl hade redan år 1660 för Förmyndarestyrelsen efter Karl X stadgats, att ständerna skulle hvart tredje år samlas. Men när Karl XI själf öfvertog styrelsen 1672, ansågs detta stadgande icke längre gälla; och det förhållandet, att kallelse till riksdag betraktades som ett besvär, gjorde, att man ej ogärna såg nämnda stadgande bortfalla. Den andra luckan var det tomrum, som bildats efter Rådet, som 1680 och 1682, om ej upphäfdes, dock totalt beröfvades sin makt och sitt inflytande. Konung och folk stodo åter som i heden tid oförmedladt emot hvarandra, den förre emellertid nu utrustad med den nyare tidens alla maktmedel uti förvaltning och ekonomisk lagstiftning. Maktförhållandet mellan konung och folk var redan härigenom helt olika. Men värre skulle det bli. Karl XI afvek väl ej från sina föregångares sed att ofta sammankalla ständerna och med dem rådföra sig om rikets angelägenheter, men detta främst för att åt sig utverka en större enrådighet, än någon föregående svensk konung ägt, och hvilken folket gaf af tacksamhet för Reduktionens stordåd. Meningen därmed var likväl ingalunda, att konungen skulle öfverskrida de af lag och sed stadgade gränserna för hans makt, men deras innehållande berodde nu på hans egen känsla af plikt och ansvar. Karl XI svek ingendera; men sonen Karl XII, uppfostrad uti enväldets vid denna tid i Europa allmänt gängse tankegång, förlorade ur sikte de urgamla svenska traditionerna och styrde som *enväldig* konung. Han regerade i allo utan ständernas medverkan, förde under hela sin regering krig samt utskref folk och skatter efter eget skön. Detta var att fullständigt bryta med landets forna författning. Den ena statsmakten hade för sig allena tillvällat sig, hvad som enligt svensk statsrätt borde vara deladt på två, konung och folk. Jämvikten uti det balans-system, som kännetecknar denna författning, var

ohjälpligen störd och det skulle dröja hundra år, innan den blef fullt återställd.

Karl XII blef icke afsatt, såsom den svenska oskrifna rätt, hvarom jag ofvan talat, rätteligen hade kräft. Den stora tjänst, som enväldet gjort samhället genom reduktionen och ståndsskillnadernas utjämnande, men framför allt konungens mäktiga personlighet och den tjusningskraft, han utöfvade på sitt folk, förhindrade detta. Men knappt hade han 1718 stupat utanför Fredrikshall, innan den tillbakaträngda och däröfver uppbragta folkmakten reser sig och med den största enstämmighet bryter ned det regeringssystem, den s. k. suveräniteten, som utan ständernas medgifvande påförts landet. Men liksom tvänne lika vikter, som blifvit starkt bragta ur jämviktsläget, icke genast återtaga detta utan slå öfver till den motsatta sidan och så röra sig fram och åter, så äfven här. Man stannade icke vid att afskaffa enväldet och återställa den forna jämvikten mellan konung och folk utan gick fastmer till den motsatta ytterligheten. Från det ensidiga konungaväldet gick man öfver till ett lika ensidigt *Ständervälde*. Regeringsformerna af 1719 och 1720 samt Riksdagsordningen af 1723 förlade hela makten till ständerna; konungen blef endast en lekdocka uti riksdagsmajoritetens hand och en statsdekoration. Detta är Sveriges parlamentariska konungadöme, ett af konungavärdigheten maskeradt ständervälde. Riksdagen, uti hvilken till en början adeln men slutligen de ofrälse stånden ha öfvervikten, blir själf regerande dels direkt genom utskott, hvaribland det «Sekreta» var det förnämsta, dels genom rådet, uti hvilket ärendena afgöras medelst votering, hvarvid konungen endast har två röster och i vissa fall tre. Men rådet självt ansvarar nu inför ständerna och är fullständigt deras lydige tjänare.

Under femtio år, 1719—1772, råder detta styrelsesätt, lika främmande för den svenska författningens anda som enväldet, men riktande densamma med nya inrättningar. Riksdagen får nu sin fulla organisation och tekniska utbildning. Dess sammansättning och arbetsordning, men framför allt dess utskottsinrättning organiseras på ett sätt, som i hufvudsak alltjämt består, och som väl må nämnas tvåkammarsystemets fulländning på detta område. Länge kunde emellertid ej denna s. k. Frihetstid bestå. Den

svor alltför mycket mot det svenska folkets traditioner och hela åskådningssätt. Dessutom bragte den riket i stora yttre faror. Så snart därför ånyo en svenskfödd konung med Gustaf III uppsteg på tronen 1771, så genomfördes en oblodig revolution, som gjorde slut på ständerväldet och sökte återställa den forna jämvikten i staten mellan konung och folk. Olyckligtvis begick Gustaf III det misstaget att vilja återställa författningen till hvad den var före enväldets införande 1680, då förtroendet mer än fasta institutioner upprätthöll maktfördelningen mellan konung och folk. Nu saknades förtroendet, därför räckte 1772 års stundom sväfvande författningsbestämmelser ej till för att återställa den under så lång tid rubbade jämvikten mellan de båda statsmakterna. Därtill innehöll den intet stadgande, att riksdag skulle på bestämd tid sammankomma, medan den å andra sidan betog konungen rätten att ensam råda öfver krig och fred. Gustaf III råkar därför snart i konflikt med ständerna, isynnerhet adeln, hvilket leder till en ny författningsändring 1789. Genom upphäfvande af de sista återstående adelsprivilegierna af betydelse vann Gustaf III de tre ofrälse stånden för den s. k. »Förenings- och Säkerhetsakten», hvarigenom konungen åter blir nästan enväldig. Med sitt lif fick han betala denna seger 1792, men afskyn bland folket öfver konungamordet vållade, att intet steg nu togs för att upphäfva enväldet och återställa författningen till dess rätta jämviktsläge. Det fordrades Gustaf IV Adolfs misstag och de olyckor, han förde öfver riket, för att så skulle ske. Men nu 1809 skedde det i den gamla Västgötalagens anda, i det att folket vräkte konungen och därefter saväl gaf riket ny författning som valde ny konung.

Sällan har ett folk under vanskligare yttre förhållanden skridit till en så viktig handling som det svenska år 1809. Efter att hafva tillsammans med Ryssland deltagit uti striden mot Frankrike och Danmark, öfverfölls landet 1808 trolöst af sin forne bundsförvant, som nu försonat sig med Frankrike och allierat sig med Danmark. Från Finland, som samma år öfversvämmats af de ryska härarne, hade dessa i början af 1809 öfvergått till norra Sverige, medan Danskarne västerifrån fran Norge beredde sig att infalla i landet. Vid denna tid af högsta nöd mognade snabbt tanken på Gustaf IV Adolfs afsättning, ty det var hans oduglighet

i förening med regeringssystemet, som bragt alla olyckor öfver landet. Med allas samtycke verkställdes så konungens fängslande den 13 Mars å Stockholms slott, hvarefter regeringen anförtroddes åt hans farbror Hertig Carl, tills ständerna hunno sammankomma. Den 1 Maj samlades dessa och efter åtskilliga underhandlingar med Hertigen-Regenten uppdrogo de den 12 i samma månad åt sitt Konstitutionsutskott att utarbeta en ny författning. Efter knappa 14 dagars arbete var denna färdig samt antogs den 5 Juni af ständerna, hvarefter Hertig Carl den 6 Juni valdes till konung och besvor den nya Regeringsformen.

Om någonsin anledning funnits, att efter färdiga mönster och gängse politiska idéer hopskarfva en författning, så tyckes det böra hafva varit här. Dagarnes knapphet såväl som tidens politiska tvångstankar, den Franska Revolutionens idéer, borde hafva så länkat arbetet, synes det. Uti det af Hans Järta, sekreteraren uti Konstitutionsutskottet, utarbetade memorialet, som atföljde Utskottets förslag, talas äfven såväl om Montesquieu's lära om statsfunktionernas delning som om Englands beprófvade konstitution. Men dessa vändningar hafva knappt annat betydt, än att visa, att förslagets författare voro väl förtrogna med dessa främmande läror och mönster. Af samme man yttras vid ett annat tillfälle (1832): »Sveriges Regeringsform af den 6 Juni 1809 var ej tillskuren efter någon af de samhällscostumer, som då voro moderna i det öfriga Europa, utan efter den äldriga svenska drägten, med bondtröjan närmast lifvet.» Och flera likartade yttranden förekomma såväl uti det förenämnda memorialet som uti de anföranden, som i ståndden höllos öfver förslaget. I själfva verket är detta tal om författningens nationella grund så bokstafligen sannt, att man icke med säkerhet kan påvisa en enda institution, som skulle utgöra ett lån från utlandet, medan däremot inhemska erfarenheter och historiska tilldragelser kunna skönjas bakom så godt som hvarenda en af dess 114 paragrafer.

Af de forskare, som behandlat 1809 års RF. och dess tillkomst hafva likheter påvisats i några fall mellan svenska institutioner och utländska. Men sådana likheter bevisa icke ett främmande ursprung. Enahanda behof maste ofta föra till likartade inrättningar; och i detta fall kan icke på någon punkt lånet påvisas,

medan å andra sidan premisserna till de ifrågavarande inrättningarne (exempelvis statsrådens ansvarighet inför ständer och konung samt kontrasignationen) återfinnas uti äldre svenska inrättningar, och endast kombinationen af dem eller så att säga slutsatsen är ny.

De ledande grundtankarne vid författningens utarbetande voro att undvika och för framtiden förhindra de motsatta ytterligheter, mellan hvilka författningen kastats under närmast föregående mansåldrar. De politiska förhållandena, såväl yttre som inre, voro 1809 i mångt och mycket lika dem, som rådde 1718. Men huru himmelsvidt olika blef ej resultatet af statshvälfningen nu mot då. Medan man i förra fallet störtade sig från en ytterlighet till en annan, är det just ytterligheterna, som man nu vill undvika. Man hade funnit, att friheten, d. v. s. en ensidig folkmakt, är ej mindre vådlig än ett kungligt envälde. Att «noggrannt beräkna» och «sorgfälligt väga» mot hvarandra de båda «konstitutionella makterna», konung och ständer, framhålles därför om och omigen som rättesnöret för författningsarbetet. Härvid tager man ur den rika förrådskammare af äldre författningsurkunder, som stod till buds, än ett stadgande rörande konungens höghet och makt, än ett om ständernas, men afpassar dem till inbördes samklang, eller skrifver nya efter de erfarenheter, som man senast upplefvat. Med återställande af jämvikten mellan konung och folk återställes ock författningen på sin urgamla grund. Med all rätt kan därför Konstitutionsutskottet säga: »Utskottet föreslår ej stora och lysande förändringar i vår författnings åldriga grundformer». Det endast återför densamma till dess urtyp, som den senast under Gustaf II Adolf ägde och sedan förlorade, men i en rikare och fullkomligare gestalt samt utan de brister, som tidigare vidlådde densamma. Det är därigenom som den nya författningen blir så att säga facit af det svenska folkets hela författningshistoria. 1809 års Regeringsform är den mogna frukten af ett årtusendes utveckling.

* * *

Det har varit en lång omväg, jag måst föra Eder, M. H., för att vinna den rätta utsikten öfver den svenska författningen. Men det måste så vara med de gamla, hvad man kan kalla historiska författningarne i motsats till de nyare mer och mindre

doktrinära. Nyckeln till de senare har man i sin hand uti de politiska idéer, som för närvarande äro eller för kort tid sedan voro i kurs, samt den folkrörelse, som i nyare och nyaste tid framkallat dem. För att förstå de historiska författningarne åter, hvilka äro produkter af århundradens inre politiska utveckling, är det nödvändigt att i sina grunddrag känna äfven denna utveckling. Med tiden blifva alla författningar i nyss nämnda mening historiska; tills vidare gifves det knappt flera sådana än den engelska och den svenska, i det att Ungarns nutida författning i så hög grad bär spår af 1848 års idéer och händelser, medan de schweiziska och nederländska författningarnes tidigare utveckling är att betrakta mest som en af yttre tvång orsakad omvandling från allierade stater och statsförbund till förbunds- och enhetsstater.

Den svenska författningens främsta urkund är den ofta nämnda *Regeringsformen af den 6 Juni 1809*. Utom denna finnas tre andra s. k. grundlagar, *Successionsordningen af 1810, Riksdagsordningen ursprungligen af 1810, nu af 1866* samt *Tryckfrihetsförordningen af 1812*. Men dessa senare grundlagar innehålla endast en närmare utläggning hvar på sitt område af de i RF. fastslagna allmänna rättssatserna. För en kortfattad öfversikt af författningen är för den skull en framställning af densamma efter RF. allenast till fyllest. Härvid skall jag först redogöra för innehållet uti denna författning, sådan den 1809 blef till, för att därefter i korthet framställa de förändringar däri, som sedan dess inträdt.

I yttre måtto består RF. af en inledning och en efterskrift samt 114 paragrafer, af hvilka de 48 första handla om konungamakten, dess allmänna organisation och befogenheter samt statsrådet, medan de återstående 49—114 på samma sätt beskrifva ständernas. Inledningen och efterskriften, men isynnerhet den förra, äro i första hand värda uppmärksamhet. Intet kan bättre än detta företal i få ord upplysa om den svenska författningens anda. Jag tillåter mig därför att med några förkortningar ordagrannt återgifva detsamma.

«Vi Carl med Guds nåde Sveriges, Göthes och Vendes Konung etc. etc. göre veterligt: att sedan vi med oinskränkt förtroende till rikets ständer ovilkorligen öfverlemnat fastställandet af en ny rege-

ringsform, — — —, uppfylle vi — — — en dyrbar pligt, da vi härmedelst allmänt kungöre den grundlag, som af rikets nu församlade ständer, — — — enhälligt fastställd och antagen blifvit, samt till oss i dag, i förening med deras frivilliga och enstämmiga anbud af Sveriges krona och regering, uppå rikssalen öfverlemnad. Då vi, — — — gått denna dess önskan till mötes, hafve vi fästat ett så mycket säkrare hopp om framgång i våre oafbrutne bemödanden att bereda fäderneslandets framtida väl, som våre och våre undersåtares ömsesidiga rättigheter och skyldigheter uti den nya regeringsformen blifvit så tydligen utstakade, att de, med bibehållande af konungamaktens helgd och verkningsförmåga, förena svenska folkets lagbundna frihet. Vi vele således denna af riksens ständer samtyckta regeringsform härmed antaga, gilla och bekräfta, alldeles såsom den ord för ord härefter följer:

Vi efterskrifne Svea Rikes Ständer, grefvar, friherrar, biskopar, ridderskap och adel, klerkeri, borgerskap och menige allmoge, som nu, å egne och våre hemmavarande medbröders vägnar, till allmänt riksmöte församlade äro, göre veterligt: att, som genom den nyligen timade regementsförändringen, åt hvilken vi vår enhälliga stadfästelse gifvit, vi svenska folkets fullmägtige inträdt i rättigheten, att sjelfve, genom upprättande af en förändrad statsförfattning, för framtiden förbättra fäderneslandets belägenhet; alltså hafve vi, med upphäfvande af de intill denna dag mer och mindre gällande grundlagar, nemligen Regeringsformen af den 21 Augusti 1772, Förenings- och säkerhetsakten af den 21 Februari och 3 April 1789, Riksdagsordningen af den 24 Januari 1617, så väl som af alla andra sådana äldre och nyare lagar, akter, ordningar, stadganden och beslut, hvilka under namn af grundlagar inbegripna varit, öfverenskommit och belefvat, att för Svea rike och thy underliggande länder stadga följande Regeringsform, hvilken ifrån denna dag skall såsom rikets främsta grundlag gällande vara — — —.» Uti efterskriften bekräftas och stadfästes författningen först af de fyra ståndens talmän, därefter af konungen, som för egen del antager den som orygglig grundlag och vidare påbjuder den till alla och en hvar till allmän efterlefnad.

Dessa stycken men isynnerhet inledningen utgöra en dialog. Man hör två personer däri tala och sluta en öfverenskommelse

och ett fördrag för sig och efterkommande, hvaruti fastställas ömsesidiga rättigheter och skyldigheter ungefär såsom i heden tid, då konung och folk svuro hvarandra eder. Först och sist talar och lofvar konungen, stundom i ordalag hämtade från den vanliga kurialstilen, som tyckas beteckna honom såsom suveränen af Guds nåde och egen rätt. Men såväl innehållet uti hvad han säger som ständernas därpå följande förklaring, att de nu inträdt i rättigheten att själfve gifva landet ny författning och därför upphäfva alla hittills gällande grundlagar, säger tydligt nog, hvem som här är den rätte suveränen. Ständerna hafva ensamme beslutit öfver författningen och däri stadfäst gränserna mellan sin makt och konungens makt samt först därefter erbjudit Hertig Carl kronan. Det är det omvända förhållandet mot det, som förekommer vid de oktrojerade författningarnas antagande, då konungen af sin makt öfverlämnar vissa delar åt folket och riksdagen. Man kunde för den skull, om man så ville, kalla 1809 års regeringsform en af folket oktrojerad författning. Dock passar icke denna föreställning om den ende suveränen, som frivilligt inskränker sin makt till förmån för en andra statsmakt, samman med de svenska åskådningarna. Folket är *faktiskt* den rätte suveränen, emedan folket är evigt, under det att konungaätterna dö ut och växla; men *rättsligen* betraktas båda, folk och konung, som likvärdiga suveräna makter uti staten. Detta är historiskt sedt en fiktion, men författningsenligt en realitet. Ty suveränitetens delning mellan de två statsmakterna, konung och folk, är författningens genomgående tanke. Den har fått ett synnerligen klart och prägnant uttryck uti dessa inledningS- och afslutningsord, men den återkommer, såsom vi nu skola se, uti hvarje del af den svenska författningens byggnad.

Konungen — för att först karakterisera hans plats i staten — som skall vara af den rena evangeliska läran och för närvarande af huset Bernadotte enligt agnatisk förstfödslorätt, är för sina gärningar oansvarig. Han allena äger att styra riket och ensam besluta i alla regeringsärenden. Denna sin vilja och makt utöfvar han emellertid endast omgifven af sina rådgifvare (9) och efter deras eller vanligare de fyra statssekreterarnes föredragning. Efter ärendenas art gifves det olika slag af konselj med flera och färre

däri deltagande statsråd, men städse inför konungen [1]) — en ministerkonselj förekommer icke [2]). Uti hvarje konselj skall föras protokoll. Konungen beslutar som nämndt ensam, men för beslutens giltighet fordras, utom beträffande kommandomål, att de skola vara utaf någon radgifvande eller föredragande kontrasignerade. Intet konungens beslut är sålunda en regeringshandling utan medverkan af inför ständerna ansvarig person. Denna formella begränsning af konungens vilja gäller alla hans regeringshandlingar utom förlänandet af ordnar, som sker i s. k. ordenskapitel, och som icke är en regeringshandling i vanlig mening. Materiellt sedt åter är konungens vilja i vissa fall alldeles obunden, i andra nästan lika fullständigt bunden. Vi skola finna detta vid den skildring af hans andel uti hvar och en af statsmaktens funktioner, den styrande, lagstiftande och skattebeviljande samt dömande, till hvilken vi nu öfvergå.

Den *styrande* makten ligger till största delen i konungens hand. Främst visar sig detta, som naturligt är, i afseende på förvaltningen och regeringsbeslutens verkställighet, befälet öfver här och flotta samt allt slags initiativ på statslifvets olika områden. Vidare råder konungen oinskränkt öfver den utrikes politiken, äfven krig och fred, samt ämbetsmäns tillsättning, med iakttagande endast af i lag stadgade former och villkor särskildt i afseende på sist nämnda maktutöfning. Märkas må likväl, att ämbetsmännen i Sverige intaga sedan gammalt en mycket självständig ställning. Med undantag af cheferna för verk och regementen samt diplomatiska tjänstemän, de s. k. förtroendemännen, kunna embetsmän afsättas endast efter laga rannsakning och dom. Äfven annorledes åtnjuta de stort oberoende, nämligen i fraga om allt deras görande och låtande utom tjänsten, såsom vi senare skola få se. Men detta oafsedt är konungen på förenämnda områden snart sagdt en-

[1]) Dessa olika slag af konseljer äro: 1) den allmänna konseljen, större och mindre (föredraganden + 3 statsråd för allmänna ärenden; 2) den ministeriella för diplomatiska mål, 3) kommandokonseljen för kommandomål samt 4) justitiekonseljen för justitieärenden (frågor om nåd etc.).

[2]) Endast om konungen är borta på längre resa eller är sjuk, föres regeringen af statsrådet, men detta är tillförordnad regering, ej ministerkonselj

väldig. Med ängslig noggrannhet har man i § 90 förebyggt, att ständerna skulle på något sätt blanda sig uti styrelsens åtgärder och ämbetenas besättande; och enligt § 106 äro diplomatiska ärenden och kommandomål undandragna äfven deras granskningsrätt utom i det, som rörer allmänt kända och af konstitutionsutskottet uppgifna händelser. De bedröfliga erfarenheter, som under ständerväldets tid gjordes rörande riksdagens och dess utskotts sätt att ingripa uti förvaltningen, tillsätta ämbetena och handhafva den utrikes politiken, föranledde dessa ärendens förläggande helt under konungen och hans ansvarige rådgifvare.

Däremot är konungens styrande makt beroende af riksdagens beslut i afseende på de flesta åtgärder, med hvilka är förenad en *utgift*. Han är bunden af den uppställda riksstaten i afseende på både utgifter och inkomster, får icke öfverskrida den och icke omflytta dess poster. Endast om besparingar uppstå, i det att utgifterna blifvit mindre än beräknadt varit, får konungen medel till sitt förfogande, öfver hvilka han kan inom vissa gränser fritt råda och sålunda ock med dem vidtaga anstalter efter eget skön. Redan vid uppgörande af statsregleringen 1809/10 bestämdes sålunda, att konungen äger att fritt disponera öfver besparingarna inom de åtta då uppgjorda hufvudtitlarna, men visserligen blott till ändamål inom samma hufvudtitel, å hvars stat besparingen uppkommit. Slutligen stå till konungens förfogande de s. k. kreditiven (RF. § 63) att tillgripa i utomordentliga fall (krig eller annat), men med iakttagande af särskilda formaliteter.

Med dessa begränsningar, formella och materiella, äger konungen ensam den styrande makten i riket, med ett enda undantag, till hvilket vi senare komma. Till sist må tilläggas, att konungen ensam promulgerar alla statsmakternas beslut, icke blott sina egna och de i samråd med riksdagen fattade utan jämväl de af den senare enbart gjorda besluten.

Nära besläktad med konungens styrande makt är hans *lagstiftande*. Visserligen äger han i afseende på stiftande och förändring af grundlag, allmän civil och kriminal lag samt kyrkolag hvarken större eller mindre makt än ständerna. Här råder full likställighet mellan konung och riksdag både i afseende på initiativ

och veto och till och med sanktion, i det att en af konungen föreslagen och af riksdagen antagen lag icke behöfver vidare sanktion, ehuru konungen, såsom nyss nämndes, promulgerar densamma. Icke heller har konungen i Sverige någon som helst provisorisk lagstiftning. Tillsammans med Högsta domstolen kan han på förfrågan om lagens rätta mening, då riksdagen ej är samlad, gifva en lagtolkning, hvilken dock ständerna vid följande riksdag utan vidare kunna upphäfva. Däremot äger den svenske konungen en vidt räckande s. k. ekonomisk lagstiftning, som han självständigt utöfvar. Denna lagstiftning inskränker sig icke till regler för förvaltningen eller meddelande af koncession åt enskildes företag o. likn., utan omfattar jämväl en stor mängd allmänna samfundsangelägenheter. Ursprunget till denna konungens lagstiftning är att söka, såsom vi ofvan sett, uti den fridslagstiftning, som konungarne under medeltiden utöfvade [1]). Senare tillämpades den på alla nya, uti Landslagen ej upptagna, ämnen, hvilka tiden och en stigande kultur förde med sig. Äfven tull och accis hafva länge tillhört denna konungens lagstiftning. Bestämda gränser för densamma äro svåra att uppdraga, i det att allt «som rikets allmänna hushållning rör», och som icke enligt uttrycklig föreskrift är föremål för konungs och riksdags gemensamma lagstiftning, kan blifva ämne för densamma. Tack vare denna lagstiftningsrätt äger konungen sålunda ett högst betydande område för självständig maktutöfning äfven i afseende på denna statsfunktion.

Öfver statens *finanser* är konungens myndighet i motsats till hans nyss berörda maktsfär mycket begränsad. Visserligen lyder Statskontoret med därtill hörande finansförvaltning under honom; och såväl rikets ordinarie inkomster som de af ständerna beviljade extra ordinarie äro under konungens disposition (RF. § 64). Men han äger icke att göra lån eller ens taga befattning med rikets skuld; och öfver dess penningväsen delar han makten med riksdagen, oafsedt rätten att prägla mynt med i lag fastställd halt och valör. Konungens andel i budgetens fastställande är äfven jämförelsevis liten. Han upprättar förslaget därtill, men

[1]) Tidigast omnämnes denna lagstiftning såsom en konungens ensak om ock i samråd med rådet uti den af Magnus Ladulås år 1285 utfärdade Skenningestadgan.

äger endast veto mot nedsättning af de fasta eller s. k. ordinarie utgifterna och inkomsterna; liksom han kan vägra att mottaga ett anslag, som af ständerna i budgeten uppförts emot hans vilja. Äfven förvaltningen af statens egendom, ehuru lydande under konungen allenast, sker efter de grunder, som ständerna föreskrifva. Naturligtvis kan konungen icke pålägga någon som helst skatt, utskrifning eller tunga af hvad slag det vara må, icke heller utan ständernas vilja förhöja accis och tull utom beträffande tullen å spannmål. Däremot äger han enligt godkänd praxis rätt att nedsätta tullen å såväl spannmål som alla andra artiklar — det ena som det andra medgifvanden, som i anslutning till äldre rätt föranledts af den långa mellantid mellan ordinarie riksdag, som 1809 stadgades.

Äfven uti den *dömande* makten har konungen enligt urgammal svensk rätt del, ehuru blott så, att han kan deltaga uti Högsta domstolens förhandlingar och då äger två röster, samt att dom lydande på dödsstraff städse skall underställas honom. Naturligtvis gör han så godt som aldrig bruk af förstnämnda rätt, hvilken kvarstår blott såsom ett ärevördigt minne från den tid, då konungen verkligen gaf dom. För öfrigt äger han benådningsrätt i afseende på förbrytelser, men skall i statsråd efter Högsta domstolens hörande därom fatta beslut [1]).

Bland öfriga den svenske konungens befogenheter må märkas: att han är den svenska statskyrkans primas; att han kan sammankalla ständerna till urtima riksdag, hvarmed före 1866 följde nya val, men visserligen då icke upplösa församlad riksdag, förr än fyra månader förflutit från dess öppnande [2]). Han utnämner vidare talmän i ståndén utom i prästeståndet, där Ärkebiskopen var självskrifven, och nu uti Kamrarne. Denna konungens rätt är af stor konstitutionell betydelse, dels så att därigenom förhindras ett obehörigt partiregemente inom riksdagens afdelningar, dels och

[1]) Högsta domstolen, sista instansen uti alla såväl civila som kriminella mål, består enligt 1809 års bestämmelser af 12, f. n. af 18 utaf konungen utnämde s. k. justitieråd. H. D. har lika litet som någon annan domstol att afgöra öfver lagars författningsenlighet såsom Förenta Staternas högsta domstol. Däremot fungerar den såsom granskande råd beträffande de flesta lagförslag i likhet med det franska Conseil d'État o. likn. inrättningar.

[2]) Egentligen från statsverkspropositionens öfverlämnande.

framför allt enär talmannen äger makt att vägra proposition på förslag, som enligt hans mening gå emot grundlagarne. Visserligen har konstitutionsutskottet i detta fall, om så påfordras, att döma mellan talman och stånd eller såsom nu kammare. Men detta hindrar icke, att talmännen genom nyss nämnda befogenhet blifva de opartiske väktarne af grundlagarne och författningen emot möjliga försök att öfverskrida gränserna för riksdagens eller dess afdelningars rätta maktområden. Härigenom afböjas konflikter såväl mellan de båda statsmakterna, konung och riksdag, som mellan riksdagens afdelningar inbördes. Denna anordning är sålunda en af de många säkerhetsinrättningar, som den svenska författningen äger för att förhindra kompetenskonflikter, så vanliga uti det politiska lifvet, och hvilken är för densamma i hög grad karakteristisk.

Slutligen kan konungen upphöja i adligt, friherrligt och grefligt stånd, hvilket dock icke medför privilegium af något slag och går i arf endast till äldste sonen i rätt nedstigande led — en rättighet som dock nu mer kan betraktas som uppgifven.

Från Konungen, den första statsmakten, vända vi oss nu till *Ständerna*, som utgöra den andra.

Vid statshvälfningen 1809 fordrade den allmänna meningen, att den gamla fyrståndsindelningen, som icke längre rätt motsvarade folkets sociala organisation, skulle ombildas och ersättas af en annan representation. Landets vådliga läge och tidens knapphet nödgade till att uppskjuta denna reform till lämpligare tid. Riksdagsordningen af 1810 blef sålunda en återställelse af 1723 års R. O. med de betydande förändringar likväl, som följde af ståndsprivilegiernas förut skedda afskrifning samt af den nya regeringsformen. För ärendenas enhetliga beredning funnos fem samfällda utskott, ett konstitutionsutskott för grundlagsfrågor, ett statsutskott för statsregleringen, ett bevillningsutskott för bevillningsfrågor, ett lagutskott för lagärenden samt ett besvärs- och ekonomiutskott för öfriga ärenden. Utom uti dessa utskott förhandlades ständen emellan genom tillfälliga «deputationer». För ett riksdagsbeslut fordrades i grundlagsfrågor alla fyra ståndens bifall, eljest mestadels blott tre stånds. Ärenden rörande statsregleringen,

bevillningarne och banken afgjordes. därest ständen ej därom kunde enas, uti förstärkt statsutskott med enkel majoritet. Äfven andra frågor kunde på detta sätt afgöras, en sak som dock vållade ständiga slitningar. Trots fyrdelningen var sålunda sörjdt för, att ständerna kunde uppträda och verka som enhetlig makt.

Utmärkande för Sveriges författning är, att icke blott konungen utan äfven riksdagen äger vissa områden, där den utöfvar ensam såväl den styrande makten som en själfständig lagstiftningsrätt. Detta är fallet beträffande Riksbanken, som ända sedan 1668 varit ständernas bank, samt Riksgäldskontoret, som allt ifrån 1789 förvaltar rikets skuld. Och liksom riksdagen styr dessa verk genom sina förtroendemän, riksbanks- och riksgäldsfullmäktige, så stiftar den ock ensam lag för dem, hvilket oafsedt den föga innehållsrika lagen af 1830 fortfarit ända till nutiden (1897).

Denna riksdagens envåldsmakt öfver statsskuld och riksbank har sin grund uti de ledsamma erfarenheter, man gjort under de olika perioderna af envälde på Carl XII:s och senast Gustaf III:s tid. Den sammanhänger ock nära med den betydande makt, riksdagen äger öfver *finanserna* och *statshushållningen* samt budgetens fastställande, som i Sverige sker icke i form af lag utan genom ett ensidigt riksdagens beslut och icke på en gång utan titel för titel. Ofvan har antydts konungens andel häruti. Den utgör den skranka, som binder riksdagens makt härutinnan. Denne kan således icke utan konungens bifall nedsätta de fasta ordinarie utgifterna till förvaltning, här och flotta m. m., uti hvilka vanligen tredje mans rätt är intresserad. Icke heller kan den minska de gamla s. k. ordinarie inkomsterna, af hvilka en del gå tillbaka till urâldsta tider, såsom afkastningen af kronogodset och annan statsegendom, böter och mera dyl. Men i öfrigt bestämmer riksdagen ensam öfver såväl utgifter som inkomster, de senare kallade bevillningar. Bevillningarne äro tull och accis, brännvinsmedel, stämpelafgifter, den allmänna bevillningen och egendomligt nog äfven odstmedlen. Hela den egentliga beskattningsrätten ligger sålunda hos riksdagen allena.

I nära samband med denna riksdagens beslutanderätt öfver finanser och statshushållning står dess *kontroll* öfver bådadera, hvilken utöfvas dels vid riksdagarne af statsutskottet, dels emellan

dem af 12 statsrevisorer. Denna granskning afser i främsta rummet att tillse, att de för hvarje särskildt ändamål afsedda anslagen icke öfverskridits, vidare att dessa medel icke öfverförts från ett ändamål till ett annat, slutligen huru de ofvan omnämnda besparingarna inom hufvudtitlarne användts.

Rörande riksdagens andel i *lagstiftningen* är ofvan talad. För riksbanken stiftade den i hufvudsak ensam lag intill 1897; i all annan lagstiftning, utom den s. k. ekonomiska, deltager den på lika sätt med konungen. I afseende på föremål för den ekonomiska lagstiftningen, som är konungens ensak, kan riksdagen endast »besluta föreställningar och önskningar att hos konungen anmälas». Öfverlämnar konungen emellertid en sådan fråga till riksdagen, förfares därmed såsom med andra lagfrågor.

Bland öfriga riksdagens befogenheter må märkas följande: Riksdagen tillsätter en *Justitieombudsman*, hvilken skall å riksdagens vägnar öfvervaka alla domares och ämbetsmäns görande och låtande på samma sätt som Justitiekanslern å konungens. Dessutom står det en hvar svensk medborgare fritt att hos denne anmäla hvarje ämbetsåtgärd, hvarigenom han anser sin rätt för nära trädd. Denna institution är en egendomlighet för Sverige, i hög grad karakteristisk för den författningstyp, som här kommit till utveckling. — Vidare tillsätter riksdagen en *tryckfrihetskommitté* att å riksdagens vägnar vårda sig om tryckfriheten, äfven den i viss mån ett motstycke till konungens Hofkansler och i senare tid Justitiekansler, som å dennes vägnar öfvervakar tryckfriheten. — Slutligen uttalar sig riksdagen genom en s. k. *opinionsnämnd* om Högsta domstolens verksamhet på så sätt, att denna nämnd kan eburu under mycket försvårande former utvotera högst tre ledamöter ur densamma — något som emellertid hittills aldrig skett.

Att riksdagen i händelse af tronföljares omyndighet vid konungs död tillsätter förmyndarestyrelse eller vid tronledighet fritt förfogar öfver krona och författning, är självklart. Egendomligt för Sverige är däremot regeringsformens stadgande, att, därest konungen rest utrikes och under tolf månader ur riket blifver samt ej på kallelse återvänder, äfvensom om han af sjukdom under lika lång tid är förhindrad att regera, »taga riksens ständer den författning om rikets styrelse, hvilken de nyttigast finna».

Det är erfarenheterna från Karl XII:s och Gustaf IV Adolfs tid, som på detta sätt omsatts uti en lagparagraf.

Såsom häraf synes, äro konung och riksdag enligt författningen just de båda makthafvande personer, hvilka uti inledningen till RF. framställas som talande och fördragslutande. De bilda statsviljan dels hvar för sig på skilda områden dels samfäldt på gemensamma. Men aldrig utom vid vissa högtidliga tillfällen träda de omedelbart i beröring med hvarandra. Som medlare mellan båda står nu såsom enligt den gamla Landslagens bud *Statsrådet*, men visserligen i en helt annan ställning än det gamla rådet. Icke som tredje man, som hotar att inkräkta på de båda andres maktsfärer, utan som deras organ och tjänare intager ministären enligt nutida svensk rätt sin plats i författningen. Statsråden äro närmast konungens förtroendemän, hvilka han efter behag antager och afskedar. Desslikes äro de förvaltningens högste chefer och som sådana ämbetsmän, framför allt efter reformen af 1840, då de fyra föredragande statssekreterarne afskaffades och samtliga statsråd utom tre fingo hvar sitt departement. Som ofvan nämndes, gifves det i Sverige icke någon ministerkonselj och därför icke heller någon *ministerstyrelse*. De svenske ministrarne kunna intet nämnvärdt besluta på egen hand, endast vidtaga åtgärder för regeringsärendenas behöriga beredning samt vidare förordna om de i statsrådet fattade beslutens verkställighet. Alla regeringsärenden, äfven de obetydligaste, skola inför konungen föredragas i statsrådet och där af honom afgöras. Detta är åter ett för svensk författning egendomligt drag.

Å andra sidan äro statsråden inför riksdagen ansvariga för allt sitt görande och låtande såsom konungens rådgifvare och som kontrasignerande å hans beslut. Ehuru icke ständernas män, utan konungens, äro de dock ständernas *garanter* för konungens alla handlingar. Denna den konstitutionella monarkiens finaste mekanism — det inför representationen ansvariga bandet på den oansvarige konungen — är i Sverige självständigt uppfunnen, en mognad frukt af den erfarenhet som vår rika författningshistoria inhöstat. Ansvaret kan i händelse af behof utkräfvas på dubbelt sätt. Juridiskt sker detta genom Konstitutionsutskottet och riksdagens justitieombudsman inför en af ämbetsmän på visst sätt

sammansatt riksrätt. Det politiska ansvaret utkräfves enligt RF. § 107 af riksdagen själf genom en anhållan till konungen att entlediga det eller det statsrådet, en anhållan som konungen dock kan följa eller icke efter eget behag. Bådadera formerna för statsrådens ställande till ansvar äro efter hand vordna mindre vanliga på grund af den närmare beröring mellan ministrar och riksdag, som senare tiders utveckling fört med sig, dels genom den de förre tillagda rätten att deltaga uti riksdagens förhandlingar (från 1860) dels i följd af de årliga riksdagarne (från 1866).

Men utom denna garanti för författningens upprätthållande samt allmän frihet och trygghet omtalar RF. ännu en annan, nämligen *tryckfriheten*. I andra länders författningar betraktas yttrande- och pressfriheten vanligen från individens ståndpunkt allenast såsom en hans fri- och rättighet. Uti den svenska regeringsformens habeas-corpusakt (§ 16), direkt tagen från den gamla konungaeden, talas intet härom. Däremot stadgas i en särskild paragraf (§ 86) om tryckfriheten såsom ett moment i författningen, något som ock fått sitt uttryck däruti, att tryckfrihetsförordningen är en af grundlagarne. Om och omigen framhäfdes det ock 1809 af författningens skapare, att tryckfriheten är den främsta garantien för det nya statsskicket icke blott såsom ett värn för medborgarnes fri- och rättigheter utan framför allt såsom ett medel att enligt folkviljan bestämma statsviljan hos de båda fysiska bärarne utaf densamma, konung och riksdag. Därför bestämmes uti nämnda paragraf 86 tryckfriheten såsom icke blott hvarje svensk mans rätt att utan några af den offentliga makten i förväg lagda hinder utgifva skrifter samt därför endast inför laga domstol ansvara, utan ock att alla offentliga handlingar och protokoll af hvad slag som helst må kunna af trycket utgifvas, undantagandes de i statsrådet, riksbanken och riksgäldskontoret förda, som böra hemliga hållas, och som granskas endast af riksdagen. En så beskaffad tryckfrihet, först införd 1766, men sedan inskränkt och upphäfd, är en af hörnstenarna uti den byggnad, som 1809 års män lade både enligt deras egen mening och enligt den följande tidens erfarenhet. Den fulla offentlighetens ljus är ett starkare värn för friheten än alla lagparagrafer i världen, och den fria yttranderätten det säkraste medlet att upprätthålla samförståndet mellan såväl

de båda statsmakterna inbördes som framför allt mellan dessa och den allmänna folkviljan. Uti ingen författning är detta klarare insedt och starkare uttaladt än uti den svenska.

* * *

Sådan är i stora drag 1809 års svenska författning; och sådan är den i hufvudsak ännu, trots de ej obetydliga förändringar, som under det förflutna seklet däri ägt rum. Jag skall i korthet redogöra jämväl för dessa förändringar; de äro ur vetenskaplig och typologisk synpunkt icke mindre lärorika än denna författning själf.

Främst bland författningsändringar må nämnas *representationens ombildning* från den gamla fyrståndsriksdagen till en modern tvåkammarriksdag. Efter hvarjehanda utvidgningar af de gamla ståndens till däruti ej inbegripna personer samt många förslag i olika riktningar skedde detta år 1865 på följande allmänna grunder. Båda kamrarne äro oafsedt antalet medlemmar i allo likställda. Den öfre väljes af landstingen, de högre kommunala representationerna, samt i de största städerna af stadsfullmäktige bland personer tillhörande de förmögna klasserna, hvar ledamot för sig för en tid af 9 år. Den nedre kammarens ledamöter utses i valkretsar, olika för stad och land, utaf alla efter vissa censusbestämmelser röstberättigade samt för en tid af tre år. Den andra kammarens ledamöter måste tillhöra valkretsen samt få arvode, den förstas ej. Riksdagsmännen representera hvar för sig hela folket och äro enligt gammal svensk rätt ej bundna genom imperatift mandat [1]). Utskottsinrättning samt formerna för besluts fattande äro i hufvudsak desamma som förut. Samfäld votering i förstärkt utskott för afgörande af utgifts- och bevillningsfrågor m. m., hvarom man ej kunnat enas, har blott utbytts mot gemensam omröstning med de båda kamrarne. — Tagen för sig och med afseende på folkrepresentationens yttre utseende innebär denna reform en väldig omgestaltning. I verkligheten är den dock icke så stor, vida mindre, än man vanligen föreställer sig, i det att samma sociala

[1]) Frågan, huruvida riksdagsmännen äro bundna af sina valmäns instruktioner, afgjordes redan af Gustaf II Adolf 1614 och sedan under Frihetstiden 1743.

element om ock i annan inbördes proportion alltjämt företräda det svenska folket. Bönderna äro nu starkast företrädda; riksdagen har sålunda till sin sammansättning demokratiserats. Det är i grunden allt. För den vulgära åskådningen emellertid, hvilken ser knappt annat af författningen än det, som rör dagens politiska sträfvanden och önskningar, däribland främst representation och rösträtt, framstår representationsförändringen af 1865 som en fullständig omstöpning af Sveriges författning, medan sanningen är, att den omedelbart knappt berör densamma. Rättsligen har förhållandet mellan de båda statsmakterna, konung och folk, icke därigenom undergått någon som helst förändring; och genom det stränga genomförandet af de båda kamrarnes likställighet synes äfven en faktisk rubbning uti författningens grundlag af *denna* orsak förebyggd.

Den första kammaren är ock den nya RO:s yppersta verk, i typologiskt afseende öfverlägsen flertalet för att ej säga alla andra öfre kamrar. Den framgår nämligen hel och hållen af val, räknar sålunda inga genom kunglig utnämning eller med ärftlig rätt där sittande ledamöter; vidare har den uti landstingen som valkorporationer fått ett fast organiskt underlag, som skänker den själf stor styrka; slutligen är den medkammaren likställd i allt utom i afseende på antalet ledamöter, alltså äfven i fråga om ordningen för ärendenas (finansfrågors) behandling — allt sådant som blott endels eller alls icke iakttagits vid denna kammares bildande i andra länder, och som därför kommit den att ligga under för den nedre kammaren öfver allt utom i Förenta Staterna, där i hufvudsak likartade principer gjort sig gällande i detta fall som hos oss. Detta sammantaget gör, att första kammaren är ett af författningens säkraste stöd, och skulle vara det ännu mer, därest landstingen rätt förstode sin uppgift att fylla den med nationens ypperste män, ej, såsom nu blott alltför ofta sker, vid urvalet följde lokalpatriotismens och de personliga förbindelsernas ej sällan missvisande kompass.

Icke heller den därnäst mest i ögonen fallande författningsändringen, *statsrådets* förut omnämnda ombildning år 1840 samt dess ytterligare konsolidering genom statsministerns upphöjelse till dess främste man år 1876, hafva i minsta man rubbat grundvalarne

för densamma. Nu lika litet som förut gifves det en ministerstyrelse i någon form; och en partiregering är ej vanligare nu än förr. Betydelsen af statsrådets fastare organisation är långt mindre att förvandla detsamma till ett organ för partistyrelse än att göra regeringen handlingskraftigare och mera skickad att motstå den andra statsmaktens påträngande.

Ännu mindre hafva andra nyheter, huru viktiga de än i och för sig må vara, förmått inverka på författningens byggnad. Sådana äro de nya kommunala inrättningarne af 1862, hvarigenom menigheternas gamla självstyrelse erhöll nya former, samt kyrkomötets inrättande år 1863, som gaf den svenska kyrkan en självständig representation, och, märk väl, äfven veto mot konung och riksdag i kyrkolagsfrågor. Detta är åter ett fullt följdriktigt utslag af den svenska författningens grundtanke om maktens delning. Slutligen kunna anmärkas som nyheter de tid efter annan skeende öfverflyttningarna af vissa ärenden från konungens ekonomiska lagstiftning till den för konung och riksdag gemensamma. Dessa inskräkningar på ett håll balanseras emellertid utaf utvidgningar af nämda lagstiftning på andra håll [1]).

Orätt vore emellertid att föreställa sig, att ej under det gångna seklet högst betydande förändringar ägt rum, som verkligen beröra författningens grundvalar, förhållandet mellan de båda statsmakterna och deras inbördes maktställning. Men dessa förändringar hafva i olikhet med de ofvan nämnda försiggått i tysthet samt mestadels undgått hopens ögon: framför allt hafva orsakerna till desamma förblifvit dolda. Dessa orsaker ligga nämligen uti enstaka författningsbestämmelser med helt annat syfte eller uti den fortsatta tillämpningen af sådana i en viss af tingens inre logik bestämd riktning, oftast obekant för deras upphofsmän och föga anad af deras utöfvare. Dessa orsaker spela i det politiska lifvet och i författningarnes omgestaltning samma rol som de geo-

[1]) Från den ekonomiska lagstiftningen till den gemensamma hafva sålunda öfverflyttats kommunallag, kriminallag för krigsmakten samt senast lag för riksbanken. Men å andra sidan hafva en mängd nya områden för nämnda lagstiftning öppnats under samma tid beträffande hvarjehanda ekonomiska, sanitära, socialpolitiska och andra ämnen.

logiska krafterna för jordytans omdaning. Generation går efter generation utan att man märker vare sig dessa orsaker eller deras resultat, tills en vacker dag ögonen öppnas och man finner, att en stor omvandling försiggått, vida större än de reformer, som under stor strid och högljudt larm genomförts, alldeles såsom de sekulära förändringarna i jordskorpan i sina resultat vida öfverträffa de plötsliga skakningar af densamma som jordbäfningarna medföra.

Sålunda hafva i tysthet ej obetydliga maktförskjutningar ägt rum mellan konung och riksdag med afseende på *finanserna och statshushållningen* samt medelbart beträffande *regeringens handlingsfrihet*. I första hand beror detta på det förändrade förhållandet mellan de ordinarie, af konungen delvis beroende, inkomsterna och bevillningarne, som riksdagen ensam bestämmer. Medan de förra 1809 utgjorde, naturaprestationerna inräknade, hufvudmassan af statsinkomsterna, de senare endast en mindre del däraf, hafva tingen så förändrat sig i följd af folkmängdens och förmögenhetens tillväxt, att de ordinarie inkomsterna nu utgöra ej ens sjättedelen mot bevillningarne. Af ännu större betydelse för utvidgandet af riksdagens makt är dock den ständigt fortgående specialiseringen af utgiftsstaten samt inskränkningen uti konungens förfoganderätt öfver besparingarne. Uti RF. §§ 62 och 64 stadgas, att riksdagen äger fastställa, huru särskilda summor af de anslagna medlen skola under bestämda hufvudtitlar för särskilda ändamål efter den upprättade staten användas. Dessa stadganden afsågo endast bevillningarne och vidare enligt grundlagstiftarnes mening blott slutsummorna för de åtta hufvudtitlar, hvari riksstaten var fördelad. Hade sist nämnda uppfattning förblifvit gällande, så hade konungen haft ganska fria händer att med tillgängliga medel utföra de anordningar honom för bäst synts. Karl XIV Johan förfor till en början äfven så. Men tack vare Statsutskottets granskningsrätt samt Statsrevisorerna har efter hand, och isynnerhet sedan riksdagarne blifvit årligen återkommande, en specialisering af anslagen inom hufvudtitlarne genomförts, som i förening med en år 1841 gjord inskränkning uti konungens rätt att förfoga öfver besparingarne i hög grad betagit honom hans handlingsfrihet i afseende på allt, hvarmed en utgift är förbunden.

Och som penningar äro *nervus rerum* uti så godt som alla statsangelägenheter, så kan på detta sätt riksdagen eller rättare statsutskottet sägas ingripa på den verkställande maktens alla områden. Statsutskottet, riksdagens förnämsta utskott, eller rättare de åtta män, fyra från hvardera kammaren, som leda dess arbete, kunna faktiskt betraktas som en regering vid sidan om och jämte den verkliga — blott osynlig och oansvarig. Det är något af Frihetstidens regerande ständer, som kommer igen uti detta. Det fordras mycken politisk klokhet och takt för att ej allvarsamma faror för författningens orubbade bestånd skola häraf uppstå.

Den andra förskjutning uti förhållandet mellan de båda statsmakterna, som efter hand inträdt, gäller *initiativet på lagstiftningens område och därmed sammanhängande reformarbete.* Detta beror i första hand på riksdagens ursprung från folket och samhället med dess tusen viljor och önskningar samt hvar enskild riksdagsmans benägenhet att göra sig till dessas taleman. Men vidare följer det af den obegränsade motionsrätten samt riksdagens allt för stora beredvillighet att låta dessa motioner omsättas uti skrifvelser till konungen. Så länge riksdagarne ej voro årliga, var ständernas initiativ dock ej förhärskande; det har utvecklat sig först med legislaturperiodernas förkortning. 1809 bestämdes, att riksdag skulle sammankomma senast hvart femte år; faktiskt blef det hvart tredje, och så stadgades det ock formellt 1845. Efter 1866 äro riksdagarne årliga; och sedan den tiden har den andra statsmakten fullständigt öfverflyglat den första på detta område liksom i afseende på statsregleringen. Beträffande nya anslag till bestående inrättningar bibehåller visserligen regeringen sitt initiativ, ja det ser till och med ut, som om riksdagen efter hand ville låta detta blifva dess ensak. Men i fråga om lagstiftning och nya anordningar af alla slag, oafsedt om de kräfva anslag eller ej, har riksdagen längesedan distanserat regeringen. Den massa af förslag af denna art, som komma från riksdagen, öfverhopa regeringen så med arbete, att den svårligen får tid att självständigt sysselsätta sig med dylika uppgifter. Den kan icke en gång, med de krafter som stå till dess förfogande, bemästra allt det, som riksdagen lägger uppå den. Såväl på grund häraf som af andra skäl skjuter regeringen alltså detta arbete ifrån sig till särskildt

för ändamålet tillsatta *kommittéer*. Kommittéerna, uti hvilka insättas mest riksdagsmän af båda kamrarne och olika färg men äfven någon fackman, hafva utbildats till ett regeringssystem, kan man nästan säga. I dem får de enskilde riksdagsmännens och riksdagens verksamhetslusta uttömma sina krafter. Kommitté-väsendet utgör på så sätt en nödig afledare för och dämpare af all denna reformifver, som eljest lätt skulle växa både regering och riksdag öfver hufvudet. Att emellertid regeringen därvid allt mer träder tillbaka och blott beträffande de stora frågorna såsom i år härordningsförslaget tager initiativ, är uppenbart. Verkan af allt detta måste emellertid blifva om icke en förskjutning af de båda statsmakternas inbördes r ä t t s f ö r h å l l a n d e, så dock ett faktiskt ombyte af roler. Enligt grundlagsstiftarnes mening 1809 skulle regeringen vara den framdrifvande kraften uti det svenska statslifvet, medan riksdagen däremot borde förhålla sig «visligt trög till verkning men fast och stark till motstånd.» Förhållandet har blifvit det omvända. Och därtill bär i främsta rummet införandet af årliga riksdagar skulden. Så verka ofta författningsbestämmelser stora ting utöfver och vid sidan om det, som deras upphofsmän därmed afsett.

* * *

Öfverskådar man denna författning med dess genomförda maktfördelning mellan konung och folk samt de garantier, den uppställer mot konflikter såväl mellan de båda statsmakterna som inom riksdagens afdelningar, och vidare det skydd, den bereder de enskilde mot våld och väld, från hvilken sida det vara må, så måste man skänka 1809 års män sin djupa beundran. Och denna förminskas icke däraf, att de i grunden varit endast de medvetne tolkarne af det svenska folkets egen tusenåriga erfarenhet på författningslifvets område. Den i lag fastställda delningen liksom å andra sidan samverkan i afseende på statsviljans bildande mellan folk och konung är, hafva vi sett, denna författnings grundtanke. Den röjer sig uti afgränsningen af skillda områden för konungens enrådighet och för riksdagens liksom för bådas samverkan på andra, vidare uti den märkvärdiga parallelismen af institutioner och befogenheter: Statskontor och Riksgäldskontor —

Justitiekansler och Justitieombudsman — Justitiekansler (Hofkansler) och Tryckfrihetskommiterade — vid lagars sanktion o. s. v. Men maktens rätta delning är den borgerliga och politiska frihetens palladium. Detta är den oförgängliga sanningen uti Montesquieu's statslära. Det är ock det vittnesbörd, som historien skänker, främst vår egen — och det är af den vi hämtat lärdomen —, men desslikes alla tiders och alla folks. Den odelade makten, vare sig den ligger hos en furste eller en aristokrati eller hos hela folket, sätter ofelbart friheten på spel och leder vanligen till förtryck. Detta är lika sannt beträffande folk-envälde som fursteenvälde och nutidens demokrati som förgångna tiders. Man känner det äfven; däraf sträfvan att genom hvarjehanda inrättningar få skydd mot den enväldiga folkviljan. Sådana inrättningar äro: bildandet af tvänne likstarka partier, såsom i England; författningens ställande under domstolarnes skydd, såsom i Förenta Staternas Union; lagstiftningens försvårande genom mångahanda omgångar, såsom skett uti de särskilda staterna uti Unionen; vidare proportional-val, som dock mera vunnit fäste i teorien än i praktiken; samt märkvärdigt nog referendum, i Schweiz och Unionens delstater. Men dessa åtgärder äro, när de som bäst behöfvas, ganska vanmäktiga. Förr än människorna blifva af annat slag med andra sinnen och andra hjärtan, skall majoriteten aldrig respektera minoriteten, när konfliktfall föreligga. Tills vidare är maktens lika delning mellan skilda statsmakter (statssubjekt) liksom mellan tvänne kamrar den politiska och jämväl den personliga frihetens säkraste värn. Det är detta, Sveriges författning af 1809 och jämväl de förändringar, som sedan skett, medvetet uttala och fastslå. Däruti ej mindre än uti den historiska kontinuiteten ligger denna författnings verkliga storhet.

Men huru mycket vi må beundra denna författning såväl ur den historiska utvecklingens synpunkt som ur den politiska arkitekturens, så få vi ej blunda för, att den äger både ömtåliga punkter och verkliga brister. Sin svaga sida har den svenska författningen från själfva den typ, som uti densamma förkroppsligas. Ty det är obestridligt, att denna typ såsom mera komplicerad är ömtåligare än de enklare, man kan gerna säga råare, men också robustare typerna med odelad statsmakt, vare sig denna

ligger hos en furste eller hos folket. Den är i förhållande till dem, som de högre kemiska förbindelserna i jämförelse med de lägre, svårare att fasthålla och faller lättare sönder. Den förutsätter alltså ett folk med mycken sans och mycken politisk klokhet för att icke bli, såsom de tyske statsrättslärde förmena, endast ett labilt mellanstadium mellan furstesuveränitet och folksuveränitet. Det är att hoppas, att vårt folk, äfven när inom kort arbetarne rycka in uti andra kammaren, må bevara denna politiska klokhet, som våra fäder efter dyrköpt erfarenhet vunnit. Men klokhetens fader är kunskapen, därför äga vi uti massornas undervisning om vår författnings egendomliga kynne ett medel att värna om densamma. Dock behöfves denna undervisning ej blott för massan af folket utan så godt som för alla, ty kunskapen om vårt lands författning utöfver paragrafernas utanläxa är, sanningen att säga, fast ingen — hos hög som låg, lärda som olärda [1]).

De författningen vidlådande bristerna äro af underordnad beskaffenhet utom en, som är mycket stor. Den gäller *statsrådets eller regeringens organisation och ställning*. I denna punkt hafva 1809 års män icke sett klart; de hade ej heller den historiska erfarenheten att stödja sig vid. Statsrådet af 1809 är ett mellanting mellan det förra rådet och den genom 1634 års Regeringsform organiserade riksregeringen, men utan självständig ställning gent emot vare sig konung eller riksdag. Därför blef det helt beroende af konungen under Karl XIV Johans kraftfulla hand och med endast hvart tredje år återkommande ständer, medan det nu trots reformen af 1876 lika fullständigt böjer sig för riksdagen. Som vi sett, sakna vidare de svenske ministrarne vare sig in corpore eller hvar för sig all egen maktutöfning. Reformen af 1840

[1]) Vår litteratur på detta område är ock mycket fattig. Vi äga en förträfflig historisk framställning af de skilda periodernas författningsförhållanden uti Hildebrands *Sv. Statsförfattningens hist. utveckling*, äfven Reuterskiölds *Svenska riksdagen;* likaså goda juridisk-statsrättsliga utläggningar af gällande rätt uti Naumanns och isynnerhet Rydins kända arbeten öfver hvardera statsmakten; men en statsvetenskaplig och politisk framställning af vår författning såväl uti dess historiska utveckling som i dess nuvarande gestalt sakna vi alldeles, oafsedt smärre afhandlingar och uppsatser, hvaribland särskildt må framhållas Kjelléns förtjänstulla lilla skrift: *Om den svenska grundlagens anda.*

gaf flertalet statsråd såsom departementschefer en större inblick uti förvaltningens gång, men öfverhopade dem samtidigt med löpande göromål, utan att förläna dem större makt. Ministrarne äro i Sverige endast redskap; och blott reflexen från den kungliga makten kan stundom ge dem utseende utaf att äga en egen sådan, t. ex. i afseende på den ekonomiska lagstiftningen samt isynnerhet utnämningarne. Men detta är som sagdt blott ett tillfälligt lån, som konungen återtager, när han finner för godt att själf härutinnan bestämma. Äfven i förhållande till sina underordnade framträder i vissa fall regeringens maktlöshet på ett för Sverige ensamstående sätt. Detta sker, då de förre, såsom ofta händer, i riksdagen tala och votera emot regeringens förslag [1]). I och för sig må detta vara ett tilltalande drag i vårt politiska lif, att sådant kan ske, ty det vittnar om ett mått af personlig frihet, som man förgäfves söker annorstädes, men naturligen bidrager det till att försvaga regeringens ställning i hög grad. Från alla sidor sålunda tränges den och betages möjligheten till kraftfull handling. Näppeligen i något land, icke ens uti Schweiz och Förenta Staterna, där regeringen blott är ett ämbetsmannakollegium och saknar hvarje politisk maktfullkomlighet, är den svagare än i Sverige.

Detta innebär emellertid en dubbel fara. Upprätthållandet af den inre jämvikten mellan konung och riksdag blir i längden svårt, om den institution, som bör stå emellan båda såsom garant å ena sidan och skydd å andra men å båda som mäklare, saknar hvarje egen grund att stå på. Värre än så är likväl, att en svag och osjälfständig regering nödvändigt betager den styrande makten mycket af dess handlingskraft. För att drifva en målmedveten, fast och enhetlig politik så inåt som utåt behöfva de närmaste handhafvarne af denna politik en större maktfullkomlighet, än den det svenska statsrådet äger. I lugna tider betyder det mindre om regeringsbesluten dikteras af en folkförsamling och dess utskott, ehuru äfven då betagas de vanligen all planmässighet och kraft, men i hotfulla sättes därigenom rikets välfärd på spel. Och sådana stunda för Norden. Det tjugonde seklet torde

[1]) Och i riksdagen sitter isynnerhet ett stort antal s. k. förtroendeämbetsmän, bland annat enär så godt som hvarje landsting anser det som en skyldighet att i första kammaren insätta länets höfding.

bli en varga-ålder, då de små folken måste spänna hvarje nerv och sena för att bestå i den allmänna osäkerheten. I sådana tider passa de demokratiska styrelseformerna illa och allra minst regerande ständer, såsom vi en gång fått erfara. En enhetlig och kraftfull styrelse är då bästa hjälpen; och en sådan sakna vi. Det är ett problem af den största politiska betydelse, att utfinna det rätta sättet att stärka ministärens ställning och återgifva den det initiativ på alla områden, som den nu förlorat, utan att i öfrigt rubba grundvalarne för vår författnings urgamla byggnad.

* * *

I korta drag har jag härmed sökt för Eder, M. H., framställa Sveriges författning, sådan den 1809 blifvit, och sådan den nu är. Att densamma för utanför stående skall förefalla egendomlig, är ej underligt. Våra närmaste grannar, Norrmän och Danskar, som utan att närmare känna den dock ha de yttre konturerna af densamma för ögonen, betrakta den som en besynnerlig företeelse, mycket antik samt mycket konservativ och aristokratisk. I det förra afseendet, beträffande dess åldriga ursprung, ha de rätt, i det senare ej. De fästa sig framför allt vid den officiella statistikens uppgift, att blott omkring 25 % af landets manliga befolkning öfver 21 år äger rösträtt till riksdagens andra kammare. Detta beror dock ej så mycket på census-bestämmelsernas öfverdrifna höjd som på industriarbetarnes af skattemyndigheterna tolererade obenägenhet att låta uppskatta sig till sina verkliga inkomster. Vore det ej fallet, skulle nämnda siffra utan tvifvel ställa sig betydligt högre. Det enda faktum, att af samma kammares 230 medlemmar vid pass 100 äro bönder, bevisar bäst, huru föga aristokratisk denna representation är. För öfrigt lär inom kort en nedsättning af census komma till stånd, hvarigenom hvarje fullgod arbetare får rösträtt.

Men vidare synes dem en författning, som saknar ministerstyrelse och partiregering, allra helst då den är en monarki, allt annat än modern. Det vanliga skemat för parlamentarism, hvilket Norge tack vare Grundloven af 1814 samt frånvaron af högre samhällsklasser af någon betydelse redan genomfört, och som Dan-

mark förgäfves bemödar sig om att realisera [1]), passar icke alls på den svenska författningen. Ministrarne sitta kvar äfven om riksdagen, såsom ofta sker, förkastar deras propositioner; ja man skulle betrakta det som en obehörig pression, om ett statsråd däraf gjorde en kabinettsfråga, såvida ej saken är af stor politisk betydelse. Sällan är därför ock en ministär fullt af samma färg. Huru rädd man varit för ett partiregemente, synes för öfrigt bäst af det märkliga förhållandet, att riksdagen, ehuru så självständig och så mäktig, dock af konungen mottager talmän. Partiregemente och det parlamentariska konungadömet hafva vi haft en gång under 1700-talet, men högtidligen begraft, som jag hoppas, för alltid. Lika fjärran som vi stå från detta system lika aflägsne äro vi från det absoluta konungadömet och dess afläggare den konstitutionella monarkien med snäft tillskuren oktrojerad författning. Ingen regering kan föras mot riksdagens vilja. Äfven utan riksrätt eller andra i författningen anvisade utvägar, äger riksdagen medel i sin hand att aflägsna en minister, som icke kan samarbeta med densamma. Den enda författning, med hvilken den svenska äger någon likhet, visserligen icke i afseende på grundläggning och byggnad, hvilka äro så olika som möjligt, men med hänsyn till verksamhet och funktioner, är Förenta Staternas. Såväl Kongressens detaljerade budgetering och laginitiativ som utskottens makt och ministrarnes deltagande genom privata underhandlingar uti arbetet erinrar starkt om förhållandena hos oss. Ty ehuru de svenske ministrarne i olikhet med sina amerikanske kolleger när som helst äga tillträde till och kunna yttra sig uti riksdagens kamrar, har dock den enskilda underhandlingen med utskotten och partiernas ledande män efter hand blifvit den viktigaste faktorn uti samarbetet mellan regering och riksdag — visserligen icke till gagn för regeringens ställning och anseende, må tilläggas.

Slutligen stämmer den svenska författningen illa öfverens med de på detta område företrädesvis herskande lärorna i Tyskland. Statsmakten är odelbar, så lyder dogmen, ty i annat fall vore staten själf delad, hvilket är otänkbart. Denna lära hvilar på en

[1]) Som bekant är detta nu på god väg att ske genom den senast timade ministärförändringen.

otillräcklig analys, såsom studiet af Sveriges författning lär. Staten är icke mer än en, icke heller statsmakten eller statsviljan i deras utöfning; men de som bilda statsviljan äro två, konung och riksdag[1]). Uti folksuveränitetens författningar liksom uti den rena furstesuveränitetens ligger statsviljans bildande i en hand, men öfver allt uti den konstitutionella (ej parlamentariska) monarkien är den delad på två, ehuru delningen kan vara mer eller mindre ojämn. Den förekommer sålunda äfven uti de tyska oktrojerade författningarne, om ock ofullkomlig och omedveten. Inga synförvillande juridiska fiktioner förmå bortförklara detta faktum.

Jag återkommer alltså därtill: den svenska författningen utgör en självständig typ i dess renaste form vid sidan om den extrema folksuveränitetens och den extrema furstesuveränitetens författningar. Konung och folk äro de två statsmakterna, som dels samfäldt dels hvar för sig bilda statsviljan. Det gamla germanska konungadömets abstrakta dualism lefver alltså kvar, men den redan af Gustaf II Adolf uttalade samverkan mellan konung och folk har blifvit allt innerligare och mera omfattande, så att nu i sanning konung och ständer tillhopa utgöra statens konungsliga höga majestät. Efter nutida uttryckssätt förenar alltså den svenska författningen en stark folkmakt med en alltjämt stark konungamakt. Sveriges författning är det germanska urkonungadömet i modern gestalt.

---

[1]) Anmärkningsvis må tilläggas, att oklarheten i denna mångomstridda lära äfven beror på en förblandning af de två skilda begreppen: *statsfunktionernas fördelande på skilda händer* (ss. i Förenta Staterna och delvis litet hvarstans) samt *statsmaktens bestämmande och statsviljans bildande genom två personer* (individuella eller kollegiala) — såsom i Sverige och alla konstit. monarkier.

Ett par synpunkter vid lagstiftning för en centralbank.

Af

Bankdirektören Grefve **M. B. Hamilton.**

Ett lands kreditväsende har till uppgift att genom försträckning af penningar befordra dess inbyggares välfärd.

Idealet är ett sådant kreditväsende, som på skäliga vilkor kan åt hvarje kreditsökande lemna den kredit, denne rimligen må anses värd. Hvarje nytt bankkontors upprättande, anordnandet af kreditgifning för särskilda ändamål, såsom fartygs-, byggnadskredit o. s. v., inrättandet af olika former för återbetalningen af försträckningen, alla dessa åtgärder peka i riktning mot nämnda mål.

Kreditväsendet bör hafva en sådan gestaltning, att det äfven under svåra förhållanden förmår fylla sin uppgift. I intet fall får kreditgifningen helt och hållet upphöra. Ej heller bör, äfven under ogynsamma ekonomiska lägen, väsentlig inskränkning af krediten förekomma vare sig för störrekretsar af befolkningen eller ens för enskilda personer, af annan anledning naturligtvis, än att den kreditsökandes soliditet försvagats. En annan sak är, att räntefoten stiger, d. v. s. att krediten fördyras, och derigenom en inskränkning af kreditgifningen förorsakas. Mindre förändringar i kreditens pris äro för de flesta kreditsökande af föga betydelse. Hvarje affärsman vet, att det i affärslifvet gifves otaliga fall, då han gerna skulle betala den dubbla eller tredubbla räntan, om

blott kredit kunde erhållas. En inskränkning af kreditgifningen, hvilken icke den kreditbehöfvande allmänheten i följd af stegrade penningpris sjelf ålägger sig, förorsakar deremot alltid skada. I bästa fall endast uppskjutandet eller uppgifvandet af ett tilltänkt företag eller affärsoperation, fördröjandet af en utlofvad betalning, utan någon vidare påföljd; ofta dock en eller flera betalningsinställelser. Förekomma dylika störningar i kreditgifningen oftare alstras en allmän osäkerhet i affärslifvet till stor skada för landets ekonomiska utveckling. En häftig inskränkning af krediten för större kretsar af befolkningen eller för ett helt land medför ovilkorligt en hel rad af fallissement. Den ena betalningsinställelsen drager den andra med sig och så går resultatet af en mängd menniskors flit, sparsamhet och omtanke under en längre tid på en gång förloradt. Och långa år kunna kräfvas, innan förtroendet i affärslifvet återvänder, en sund företagsamhet väckes och det ekonomiska lifvet åter går sin jemna gång.

Det är alltså af allra största vigt för ett land, särskildt för vårt, der kreditväsendet nått en betydande utveckling, att den största möjliga trygghet i kreditförhållandena skapas. Ett eller annat penninginstituts fall, en kris inom en eller flera industrigrenar eller ett bakslag i hela landets ekonomiska utveckling efter en mer eller mindre konstlad uppsvingsperiod får ej bringa oreda i kreditväsendet. Och om man ej kan hindra en ekonomisk panik att uppkomma, bör man åtminstone kunna förekomma dess spridning och begränsa dess skadliga verkningar. Till och med ett krigsutbrott bör ej få förorsaka alltför svåra rubbningar. En af förutsättningarna för att kunna bringa ett krig till ett lyckligt slut är ju, att landets affärslif och ekonomiska kraft hållas uppe.

* * *

En af rationella föreskrifter beherskad och i öfrigt väl ledd centralbank är ett af de viktigaste medel att bringa trygghet och jemnhet i ett lands penning- och kreditförhållanden.

De nödvändiga förutsättningarna, för att centralbanken skall kunna fylla nämnda uppgift, äro först och främst, att åt densamma gifves en sådan organisation, att banken ovilkorligen under alla

förhållanden måste bibehålla sin soliditet, och vidare att densamma utrustas med tillräckligt kraftiga hjelpmedel.

Centralbanken måste under alla förhållanden bevara sin *soliditet.* Den bör, åtminstone inom det egna landet, städse kunna åtnjuta ett fullständigt förtroende. Garantier måste skapas för, att dess styrelse ej någonsin leder banken in på spekulationens farliga väg, och såvidt möjligt för, att ej statsmakterna för tillgodoseende af statens penningebehof sätta bankens bestånd och hela landets ekonomiska välfärd på spel. Det torde vara svårare att i sistnämnda hänseende skydda en centralbank, som derjemte äfven är statsbank, än en sådan, som åtminstone delvis eges af privatpersoner. Åtskilliga af Europas centralbanker, både privat- och statsbanker, bland dem äfven Sveriges statsbank, hafva en eller flera gånger dukat under för nu antydda fara.

Den omständigheten, att vår statsbank står under representationens särskilda förvaltning och tillsyn, har faktiskt ej kunnat lemna banken skydd gent emot andra statsintressen, som gjort sig gällande med öfverväldigande styrka, och torde ej heller för framtiden utgöra någon garanti af synnerligt värde. Riksdagen, en politisk församling, är gifvetvis liksom regeringen benägen, att när staten råkar i bryderi, kortsynt sätta det tillfälliga statsintresset framför samhällsintresset.

Våra bankbestämmelser angående sedlarnes täckning i visst omfång med metallisk valuta torde, åtminstone ursprungligen, hafva varit afsedda att tjena till skydd äfven mot ifrågavarande fara. De hafva nemligen tillkommit, efter det banken i början af det nittonde århundradet till följd af allt för rikliga försträckningar till statsverket förlorat förmågan att vid anfordran med metallisk valuta infria sina sedlar, hvilkas värde i sammanhang dermed fallit.

Nämnda bestämmelser kunna emellertid näppeligen skydda riksbanken gent emot öfvergrepp från statens sida. De kunna nemligen när som helst, då statsmakterna finna det med statens tillfälliga fördel förenligt, ändras. Och vid tillfällen, då staten befinner sig i trängande behof af kontanter, lär det blifva temligen lätt att få ändringsförslag genomförda, hvilka lemna vägen öppen för en farlig kreditgifning åt statsverket, helst som täckningsbestämmelserna i hög grad bära en yttre prägel af godtycklighet.

Det torde exempelvis ej blifva allt för svårt att i ett kritiskt ögonblick få en riksdagsmajoritet att höja det sedelbelopp, som enligt innevarande års riksdagsbeslut får utgifvas utan metallisk täckning, från 100 mill. kr. till 150 mill. kr. Det ena beloppet kan, om man ej noga tänker sig in i saken, tyckas lika godt som det andra.

De täckningsregler, som enligt nyssnämnda riksdagsbeslut från 1904 års ingång komma att gälla för Sveriges riksbank, lemna för öfrigt, äfven om de komma att oförändrade tillämpas, ett tillräckligt spelrum för ett ytterst farligt exploaterande af riksbanken från statens sida. Konsekvenserna af några rätt enkla antaganden skola visa detta. Låtom oss antaga, att fara för krig uppstått och att riksbanken med anledning deraf ökar den metalliska kassans storlek till 80 mill. kr. eller blott 10 mill. kr. utöfver hvad flera af våra förnämsta bankmän under den offentliga diskussion, som föregick nämnda riksdagsbeslut, uttalade såsom denna kassas lämpliga storlek under normala förhållanden. Med en metallisk kassa å nämnda belopp och fordringar i löpande räkning hos banker och bankirer å utländsk ort å — låtom oss säga 20 mill. Kr. — skulle riksbankens sedelutgifningsrätt uppgå till 240 mill. Kr. Vidare antaga vi, att vid sedermera inträffande krigsutbrott eller mobilisering den utelöpande sedelmassan utgör 145 mill. Kr., eller det belopp, som af senaste bankkomiterade ansetts såsom det normala. Den obegagnade sedelutgifningsrätten skulle då uppgå till 95 mill. Kr. Häraf tages nu exempelvis 90 mill. Kr. — i förbigående nämndt, ett i förhållande till statens behof vid sådana tillfällen ringa belopp — i anspråk för statsverket. Under början af kriget eller mobiliseringstiden torde möjligen den stora sedelmassan behöfvas för den vid sådana tillfällen ökade omsättningen i landet. Så länge skulle icke någon fara för bankens reserver visa sig. Men snart nog komme behofvet af sedlar krympa samman till sitt normala omfång eller derunder och i samband dermed den metalliska kassan hastigt smälta ihop. Redan då beloppet af utelöpande sedlar sjunkit till 150 mill. Kr., skulle banken under i öfrigt oförändrade förhållanden ej ega mer än sammanlagdt 10 mill. Kr. i metallisk Kassa och i fordringar hos utländska banker och bankirer. Äfven om det finge antagas, att

banken genom försäljningar af utländska värdepapper, genom ränteförhöjning och genom strypningsåtgärder kunnat med t. ex. 30 mill. Kr. förstärka nämnda reserv, så att denna uppginge till 40 mill. Kr., måste ställningen likväl betecknas såsom ytterst betänklig. Landets behof af sedlar kan, särskildt under en affärsstagnation i följd af ett krig, mycket väl sjunka med ytterligare 40 mill. Kr. till 110 mill. Kr. eller än lägre. Men sannolikt har banken långt dessförinnan efter anhållet tillstånd upphört att infria sina sedlar och hafva dessa börjat löpa med lägre kurs. Riksbanken har då upphört att kunna reglera betalningarna till utlandet och kan näppeligen numera lemna landets privata penninginrättningar det ringaste stöd under de brydsamma förhållandena. Den fara, som hotar från statsmakternas sida är alltså stor.

Vår riksbankslags stadgande, att för den ej metalliskt täckta utelöpande sedelmassan skall finnas täckning i vissa slag af fordringar eller värde-papper, kan så mycket mindre lemna något skydd i förevarande afseende, som bland dessa värdepapper finnas upptagna statens obligationer.

Den stora faran af försträckningar till statsverket beror derpå, att staten är en, bankmessigt sedt, så dålig gäldenär. Försträckningar till statsverket kunna nemligen icke vid behof indragas. Ej genom tvång naturligtvis och ej heller genom ränteförhöjningar. I följd af en ränteförhöjning lär statsverket ej minska sina lån, allra minst då den högre räntan erlägges till dess egen bank.

Den fara, som hotar, är som sagdt stor, men huru förekomma den?

Den enda lagbestämmelse, som kunde hafva någon utsigt att lemna något skydd, torde vara det direkta, absoluta förbudet för banken att åt statsverket lemna försträckning annat än mot säkerhet af lätt säljbar utländsk valuta och på det vilkor, att banken finge rättighet att när som helst försälja den lemnade säkerheten. En bestämmelse som den nämnda med sin tydliga syftning är dels ej så lätt att ändra och dels kommer den att så småningom i det allmänna medvetandet införa föreställningen, att staten ej har och ej heller bör hafva att räkna på hjelp från riksbanken under för staten ekonomiskt svåra tider, särskildt krig. Derigenom komma statsmakterna slutligen att tvingas uttänka och förbereda

effektivare och mindre skadliga utvägar för att i nödens stund trygga statens finanser. Då först kan landet med större lugn gå framtiden till mötes. Som förhållandena nu äro, måste man befara, att vid krigsutbrott landets penning- och kreditförhållanden bringas i fullständig oordning.

* * *

Vi öfvergå nu till den andra af de förutsättningar, hvilka i det föregående betecknats såsom nödvändiga, för att en centralbank skall kunna fylla sin uppgift. Banken måste utrustas med tillräckligt kraftiga *hjelpmedel*. Dertill hör, att banken erhåller rätt att utgifva sedlar, hvilka inom landet utgöra lagliga betalningsmedel, samt utrustas med passande rörelsekapital och säkerhetsfonder.

Huruvida en centralbanks *sedelutgifningsrätt* bör vara begränsad eller icke, är, som bekant, mycket omstridt. Öfvervägande skäl synas emellertid tala för att ej begränsa sedelutgifningsrätten, åtminstone ej genom direkt bindande föreskrifter. Endast under denna förutsättning är det för centralbanken möjligt att under alla förhållanden, äfven under kristider, lemna kredit åt enhvar, som anses solid. Endast derigenom sättes banken i stånd att, om en eller annan af privatbankerna skulle mista förtroendet hos allmänheten och nödgas upphöra med sin kreditgifning, helt och hållet eller delvis öfvertaga denna. Lättast blir detta tydligt vid en granskning af banksystemet med begränsad sedelutgifningsrätt.

Begränsningen af sedelutgifningsrätten vinnes i de länder, der sådan är stadgad, väsentligen genom bestämmelser, hvarigenom beloppet af de sedlar, som få utgifvas, göres beroende af storleken af centralbankens metalliska kassa. Man har nemligen utgått från föreställningarna, dels att sedlarnas inlösbarhet med guld städse måste vara betryggad och dels att för nämnda ändamål städse desto större guldreserv kräfves, ju större den utelöpande sedelmassan är. Hvarken den ena eller den andra af dessa föreställningar är emellertid fullt riktig.

Med kravet, att sedlarnas inlösbarhet skall vara betryggad, menas uppenbarligen icke, att hela den utelöpande sedelstocken när som helst måste kunna infrias med guldmynt. Metallisk täck-

ning måste i sådant fall finnas för hvarje utgifven sedel, men dermed vore sedelutgifningen utan nytta eller mening. Med trygghet för sedlarnas inlösbarhet kan näppeligen annat förstås, än att tillfredsställande säkerhet skall finnas för, att hvarje sedel, som faktiskt kommer att presenteras vid bankkassan för erhållande af guld, verkligen blifver infriad. Någon tredje fattbar mening dermed gifves icke.

Men ej ens i denna senare mening är kravet på sedlarnas ovilkorliga inlösbarhet oafvisligt. Sedlarnas tryggade inlösbarhet är endast medlet och, enligt hvad nedan skall visas, ej det enda medlet. Det väsentliga är, att sedlarna städse blifva lika goda betalningsmedel som guldmyntet. Att sedlarna inlösas, är ett bevis på, ej en förutsättning för sedlarnas likvärdighet med guldmyntet. I sjelfva verket kunna sedlarna utan skada göras oinlösbara, om de blott hållas uppe i värde. Låtom oss för att förtydliga detta antaga, att riksbanken ökat sin utlåning med ett visst belopp. Detta sker, under i öfrigt oförändrade omständigheter, genom en motsvarande ökning af den utelöpande sedelmassan. Den lemnade försträckningssumman kommer gifvetvis att användas antingen till verkställandet af en mer eller mindre lång följd af betalningar endast inom landet eller ock till gäldandet af skuld till utlandet. I det förra fallet inträder, som man vid någon eftertanke lätt finner, ej något behof af sedlarnas utbytande mot guldmynt. I inlandet kunna ju alla omsättningar verkställas med sedlar. Och förr eller senare komma sedlarna att vid någon likvid utan vidare inflyta till banken. Gör man nemligen till en början det antagandet, att inga andra förändringar i den utelöpande sedelmassans storlek ega rum, än de, hvilka förorsakas af ifrågavarande försträckningssummas ut- och inbetalande från och till riksbanken, så kan man med skäl anse, som om vid inbetalandet just samma sedlar, som utbetalats, återvände till riksbanken. Tänker man sig vidare en annan möjlighet, den att den utelöpande sedelmassan under tiden mellan ut- och inbetalningarna minskats med ett belopp motsvarande försträckningssumman, kunna sedlarna betraktas såsom influtna vid tiden för inbetalningen. Har åter sedelstocken ökats, visar detta blott, att marknaden tillsvidare har behof af en större

mängd omsättningsmedel. Så mycket mindre kan då vara tal om dessa omsättningsmedels inlösande.

Något annorlunda ställer sig saken, om den af riksbanken lemnade försträckningssumman kommer att användas till gäldandet af utländsk skuld. De i försträckning lemnade sedlarna måste då, innan betalningen till utlandet kan försiggå, förvandlas till derför brukbar valuta. Men, väl att märka, dertill lämpar sig i främsta rummet icke svenskt guldmynt, som i sådant fall i regeln måste nedsmältas och i hvarje fall kräfver jemförelsevis hög transportkostnad, och af sistnämnda skäl icke ens rent guld eller utländskt guldmynt utan i utlandet betalbara vexlar. Riksbanken behöfver således ej heller i detta senare fall ovilkorligen något guld för infriandet af sina sedlar. Riksbanken har, för att hålla sedlarnas betalningskraft vid dess fulla höjd, endast att sörja för, att mot desamma städse kunna erhållas avista vexlar å utlandet till en kurs, som motsvarar förhållandet mellan det svenska och det utländska myntets guldvärden. — Dermed har den första af ofvan anförda föreställningar, hvilka utgöra grundvalen för gällande lagstiftningar angående sedelutgifningens begränsande, visat sig ej vara hållbar. Vi öfvergå nu till den andra.

Att den utelöpande sedelmassan vid ett gifvet tillfälle är jemförelsevis stor, utgör icke ett säkert tecken till, att stora betalningar till utlandet förestå. Behofvet af inländska betalningsmedel, sedlar, varierar nemligen äfven under normala förhållanden betydligt från den ena tidpunkten till den andra. Vid vissa årstider, månader eller dagar, då ett stort antal likvider pläga ske, ökas regelbundet landets behof af omsättningsmedel. Bankernas utestående fordringar ökas och allmänhetens tillgodohafvanden hos dem minskas, samtidigt med att den utelöpande sedelmassan växer. När marknadens behof af omsättningsmedel åter minskas, inflyta genom inbetalningar å de lemnade krediterna och genom ökade insättningar sedlarna till centralbanken, kanske utan att reserven af guld och utländska valutor behöft i ringaste mån anlitas. Nämnda vexlingar i sedelbehofvet äro, som sagdt, rätt betydande. Enligt senaste bankkomiterades beräkningar har skilnaden mellan det årliga medeltalet och det årliga maximum af i Sverige under

åren 1890—1899 utelöpande sedlar vexlat mellan 4 och 9 % af nämnda medeltal. Detta under lugna tider. Under svåra förhållanden, såsom vid krigsutbrott eller i den händelse ett flertal privatbanker på en gång skulle förlora allmänhetens förtroende och rusning till deras kassor uppstå, torde sedelbehofvet till och med kunna fördubblas, utan att behofvet af utländska betalningsmedel samtidigt i ens tillnärmelsevis samma mått komme att ökas. Då så är och, i enlighet med hvad i det föregående framhållits, förestående betalningar till utlandet utgöra den enda omständighet, som ovilkorligen nödgar banken att hålla någon reserv af guld eller af utländska fordringar, så visar sig ej heller den föreställningen riktig, att ju större den utelöpande sedelmassan är, en desto större reserv af guld eller fordringar å utlandet är nödig. Dermed rubbas ännu en af de teoretiska grundvalarna för bestämmelserna angående sedelutgifningsrättens begränsning.

Sedelutgifningsrättens begränsande försvaras slutligen dermed, att den medför ett tvång för bankstyrelsen att drifva en riktig diskontopolitik. Ja, nog utöfva gällande bestämmelser ett tvång, men om detta verkar på den rätta punkten och i den rätta riktningen är högst tvifvelaktigt. Reglerna tvinga mer eller mindre direkt till guldinköp och -försäljningar med åtföljande guldtransporter, äfven om dessa, rationellt sedt, icke äro af behofvet påkallade, och likaledes till inskränkningar i kreditgifningen, hvilka om diskontoförhöjning ej skett i tid, ej kunna åstadkommas på annat än våldsamt sätt, genom diskonteringsvägran och genom indrifning af förfallna krediter utan tagen hänsyn till försträckningstagarens soliditet. Men reglerna medföra icke ett direkt tvång till förändringar af diskontot. Deri ligger ett betänkligt fel. En förblindad eller svag bankstyrelse kan utan att direkt bryta mot dessa regler göra sig skyldig till grof försummelse af sin plikt att i tid tillgripa bankpolitikens rationella hufvudmedel: en tillräcklig diskontoförhöjning. Och har den försummelsen en gång skett, göres skadan blott värre genom att till rättelse vidtaga ofvannämnda tvångsåtgärder.

* * *

Att på mindre riktiga teorier byggda bestämmelser — och det äro, som vi sett, gällande täckningsregler — vid tillämpningen skola visa sig bristfälliga, ja, farliga är att vänta.

Begränsningsbestämmelserna för sedelutgifningen visa sig faktiskt antingen för vida och tänjbara och lemna då ej det med dem afsedda skydd utan snarare öka faran, eller ock medgifva de förliten elasticitet och den deraf förorsakade skada öfverväger, efter allt att döma, den tvifvelaktiga trygghet, som bestämmelserna lemna.

Bestämmelserna maste redan af den anledning göras vida, att de afse framtiden och beräkningar angående framtida, särskildt ekonomiska förhållanden städse äro vanskliga och osäkra. Dertill kommer, att, såsom i det föregående påpekats, de årliga variationerna i sedelbehofvet äfven under lugna förhållanden äro rätt betydande. På grund häraf måste, om man såvidt möjligt vill undvika de nedan framställda olägenheterna af för trånga begränsningsbestämmelser, nästan med nödvändighet så vida gränser fastställas, att de mycket väl lemna bankstyrelsen tillfälle att genom åtgärder och underlåtelsehandlingar, som ej innebära något åsidosättande af banklagens föreskrifter, sätta banken i fara. I det föregående har visats, att de bestämmelser för Sveriges riksbank, hvilka med 1904 års början skola träda i kraft, åt bankstyrelsen lemna sådant spelrum. Medgifvas må dock, att sannolikheten för, att bankstyrelsen obetänksamt skall åt allmänheten gifva kredit i samma omfång, som ofvan antagits lemnad åt statsverket, är ringa, äfvensom att, om ock så skulle ske, faran deraf blefve mindre. Men nog äro inom bestämmelsernas ram fel och försummelser tänkbara, hvilkas verkningar kunna blifva rätt svåra. Bestämmelserna hafva liksom liksom alla föreskrifter, hvilka på ett skematiskt sätt inskränka handlingsfriheten, den olägenheten att försvaga vederbörandes ansvarskänsla och vaksamhet. De lemna bankstyrelsen anledning att slumra in i medvetandet, att lagens bud äro uppfylda, och att, då skadan skett, söka värn bakom lagparagraferna. Och faran för misstag och försummelser blifver så mycket större, om föreskrifterna derjemte hvila på en felaktig teoretisk grund och tvinga att rikta uppmärksamheten på

omständigheter, hvilka äro af vigt endast i förening med andra omständigheter, hvilka ej omnämnas i lagen.

Äro å andra sidan bestämmelserna trånga och otänjbara, blifva de ständiga olägenheterna samt vådan än större. För att sedelutgifningen skall kunna hållas inom de lagbestämda gränserna måste alla medel tillgripas, vare sig dessa äro kostsamma, för penning- och kreditväsendet störande eller rent af förkastliga: ständiga transporter af guld från och till utlandet, täta ändringar i bankens räntesatser, vidtagna för att noga afpassa kreditgifningen efter den metalliska kassans ställning, samt, då detta ändock ej vill lyckas, tvångsvis skeende inskränkningar af kredit, s. k. strypningar. Slutligen följer med de trånga bestämmelserna faran för förstörande penningkriser.

Englands bankhistoria erbjuder de bästa exempel på olägenheterna af systemet med för trånga gränser för sedelutgifningen. Man må emellertid ej tro, att våra bestämmelser för sedelutgifningen, så tänjbara de än synas hafva blifvit genom 1901 års lagändring, ej kunna gifva anledning till nyss skildrade olägenheter, ja äfven till penningekriser.

Låtom oss till en början blott tänka oss den möjligheten, att de två skånska enskilda bankerna ungefär samtidigt skulle förlora allmänhetens förtroende, så att rusning till dessa bankers kassor inträffade. Under förutsättning, att bankerna verkställde utbetalningarna som vanligt, torde man utan orimlighet kunna tänka sig, att inom ett fåtal dagar af allmänheten kunde uttagas: $^3/_4$ af å upp- och afskrifningsräkning, $^1/_3$ af å sparkasseräkning och $^1/_{10}$ af å depositions- och kapitalräkningar hos bankerna innestående medel — sistnämda kvot dock endast i det fall, att allmänheten någon tid förut, af misstro till bankerna, börjat göra uppsägningar af sina depositioner — samt att derjemte $^1/_4$ af ännu obegagnad, å kreditiv- och löpande räkningar redan beviljad kredit komme att tagas i anspråk för tryggande af kassatillgång. Enligt af bankinspektören utgifvet sammandrag af bankernas till finansdepartementet ingifna uppgifter för den 31 Juli 1901 utgjorde nämnda kvoter i ordning och i runda tal: 11,7, 0,8, 3,7, och 8,7 mill. Kr. eller tillhopa 24,9 mill. Kr. Vi antaga vidare, att den sedelmassa, hvilken kräfdes för nämnda utbetalningar, som väl hufvudsakligen

finge göras i sedlar, blefve åt bankerna försträckt af riksbanken. En del af dessa sedlar komme emellertid att nästan omedelbart återvända till riksbanken. På grund häraf och enär ej alla utbetalningarna komme att ske i sedlar kunna vi kanske ej beräkna, att riksbankens behof af sedlar komme att under någon tidpunkt af krisen ökas med mera än $^2/_3$ af nämnde försträckta belopp eller ungefär 16,6 mill. Kr. Antaga vi, att vid panikens början den utelöpande sedelmassan uppgick till det förut som normalt antagna beloppet 145 mill. Kr., så finna vi, att riksbanken i vanliga fall utan fruktan för sedelutgifningsrättens öfverskridande kan motse den ökning af sedelbehofvet, som rusningen till de tvenne bankernas kassor föranledt. Men kriserna kunna blifva värre samt inträffa å en tidpunkt, då sedelutgifningsrätten redan förut hårdt anlitats. Otänkbart är visst icke, att vid ett häftigt bakslag efter en ekonomisk uppsvingsperiod, som skapat vilda spekulationer och ett blindt förtroende till framtiden, ett eller två tiotal af vara till antalet nära 70 enskilda banker och bankaktiebolag råka i en mer eller mindre tillfällig förlägenhet. I sådant fall torde sedelbehofvet snabbt växa med det ena tiotalet millioner Kr. efter det andra. Och så snart sedelutgifningsrättens gräns endast börjar skönjas, inställer sig, såsom man sett från Englands bankhistoria, rusning efter sedlar. Alla, banker och enskilda, vilja, medan ännu är tid, förvärfva sig tillräcklig kassa, och med ett slag kommer riksbanken att stå vid sedelutgifningens gräns. Svagare banker och firmor, hvilka ej kunnat täfla i konkurrensen efter kontanter, måste inställa sina betalningar, diskontot stiger våldsamt, och i trots deraf kunna hvarken riksbanken eller snart någon annan af landets kreditinrättningar vidare lemna några nya försträckningar, huru goda säkerheter än bjudas. Bankerna söka tvärt om indraga förfallna krediter. Det ena med det andra måste hvarje dag framkalla nya betalningsinställelser i mängd. Kreditväsendet har upphört att fungera och en fullständig stockning i affärslifvet inträder. — Och hvad som fört landet i ett sådant ekonomiskt läge är i främsta rummet sedelutgifningsrättens lagstadgade begränsning.

Olägenheterna och vådorna af sedelutgifningsrättens begränsning visa sig alltså stora och tyckas ej kunna undvikas genom

jemkningar i systemet, enär, huru än gränserna fastställas, de med en viss nödvändighet blifva på en gång för vida och för trånga. Det franska banksystemet, som åt bankstyrelsen lemnar full frihet att bestämma öfver bankens sedelutgifning och dermed sammanhängande förhållanden, synes vara att föredraga. Det har ock i tillämpningen, äfven under svåra förhållanden, bestått profvet. Det må emellertid medgifvas, att betänkligt synes vara att åt en bankstyrelse, hvilken dock består af menniskor, som kunna misstaga sig och fela, lemna en frihet, som ej tryckes af något band. Äfven om bankstyrelsens sammansättning städse blefve god, kunna likväl de bäste förblindas. Här äro derjemte felgreppet och försummelsen lätt gjorda samt inträda verkningarna så hastigt och äro så ödesdigra, att man här framför allt skulle önska garantier för, att de svåraste felen ej komme att begås, och att en hotande ödesdiger verkan af begångna, misstag i tid blefve förebyggd genom lämpliga åtgärder. Sådana garantier vinnas icke genom sedelutgifningsrättens begränsning eller köpas i allt fall dermed för dyrt. Men de borde kunna beredas på något annat sätt. Här nedan skall framställas ett förslag till bestämmelser i sådan syftning, hvilket möjligen kunde befinnas användbart. Dessförinnan må en kort teoretisk utredning tillåtas.

* * *

De faror, beträffande hvilka trygghet bör vinnas, äro, såsom förut framhållits, å ena sidan att centralbankens sedlar förlora i värde i förhållande till guldmyntet och å den andra att tvångsvis skeende inskränkningar i bankens kreditgifning måste vidtagas.

I det föregående har visats, att sedlarnas likvärdighet med guldmyntet beror på, huruvida centralbanken städse kan till erforderligt belopp tillhandahålla allmänheten avista vexlar till en kurs bestämd efter förhållandet mellan det egna och det utländska guldmyntets metallvärde. Det kraf, som dermed ställes å centralbanken, är ej af ringa innebörd. Det innebär tydligen intet annat eller mindre, än att banken städse skall förmå att utjemna en inträdande ogynsam betalningsbalans till utlandet.

Den utländska betalningsbalansen bestämmes i första hand af förhållandet mellan landets varuimport och export. Öfriga poster, som inverka å betalningsbalansen, kunna här förbigås. Inträder ett missförhållande mellan import och export, måste den sväfvande skuld, som på grund deraf kommit att belasta landet, på ett eller annat sätt utjemnas. Detta sker hufvudsakligen antingen genom fondering eller prolongering af den sväfvande skulden eller ock genom export af guld eller försäljning af värdepapper och fordringar å utlandet.

För reglering af betalningsbalansen till utlandet finnas alltså i första hand till centralbankens förfogande utvägarna: upptagande af lån (en utväg, hvilken som bekant under de senaste åren under statsverkets förmedlan användts af Sveriges riksbank), och användande af nyssnämnda salderingsmedel, guld, värdepapper samt fordringar å utlandet, hvilka banken för ändamålet måste hålla i reserv. Derjemte eger banken ännu ett kraftigt medel att i längden inverka på betalningsförhållandena till utlandet. Det är: höjning eller sänkning af bankens räntesatser. En höjning af räntesatserna verkar hämmande på företagsamheten i inlandet, hvarigenom varuimporten minskas, föranleder till att vid köp från utlandet längre tids kredit betingas, sänker värdet å inländska värdepapper af alla slag och lockar derigenom utländingen till köp af sådana m. m. En sänkning af räntesatserna hafva en motsatt verkan. Varuimporten ökas, köp och återköp från utlandet af värdepapper befordras och betalningarna till utlandet påskyndas. Höga räntesatser sträfva alltså att förbättra, låga räntesatser att försämra betalningsbalansen till utlandet. En ogynsam betalningsbalans innebär brist å utländska salderingsmedel, en gynsam riklig tillgång å sådana. Räntesänkningar visa sig derför hafva en tendens att minska centralbankens reserv af utländska betalningsmedel; och tillräckligt höga räntestegringar stärka i längden nämnda reserv.

Då så är och man genom lagstiftning vill vinna säkerhet för, att utländska betalningsmedel städse kunna tillhandahållas allmänheten, förefaller det naturligaste förfaringssättet vara, att samtidigt med att hållandet af en reserv af dylika betalningsmedel föreskrifves, bankens räntesatser på det sätt ställes i beroende af

nämnda reservs storlek, att när reserven minskats i sådan grad, att dess försvinnande kan befaras, bankstyrelsen direkt tvingas till en ränteförhöjning, tillräcklig för att åter få reserven att tillväxa. Svårigheten vid en lagstiftning i sådan riktning är å ena sidan att ej för stramt binda bankens räntesatser vid reservens storlek, så att onödigt täta svängningar i räntefoten blifva följden, och å andra sidan att tvinga till en räntesats, som ovilkorligen måste visa sig tillfyllestgörande. Såväl det ena som det andra vinnes genom att lemna bankstyrelsen fria händer att fastställa räntesatserna ända till dess reserven sjunkit till ett visst, jemförelsevis lågt satt minimum, men deremot föreskrifva, att så snart reserven sjunker under nämnda minimum, bankens diskonto ej får sättas lägre än ett visst, här mycket högt satt minimum.

Tillämpas nu uppställda princip på svenska förhållanden, borde förslagsvis stadgas, att så länge riksbankens reserv af guld och af fordringar hos banker och bankirer å utländsk ort betalbara vid anfordran understege 20 mill. Kr., bankens diskonto för bästa vexlar med kort löpetid ej finge hållas under 8 procent. Derjemte borde möjligen i banklagen nämnas storleken af den sammanlagda reserv af guld, af fordringar å utländsk ort och af lätt säljbara utländska värdepapper, hvilken lagstiftaren betraktar såsom önskvärd under normala förhållanden. Omkring 75 mill. Kr. torde vara ett passande belopp. Detta endast såsom en viss hållpunkt för bankstyrelsen.

De föreslagna bestämmelserna lemna ett vidsträckt spelrum åt bankstyrelsen att efter bästa skön bestämma öfver reservens storlek och räntesatsernas höjd. Just i detta syfte har reservens minimum blifvit satt så ytterligt lågt. Och å andra sidan torde genom en tvångsvis inträdande diskontosats af sådan höjd som den föreslagna fullständig säkerhet vinnas för, att riksbanken städse kommer att ega tillgång till internationella betalningsmedel och dermed att dess sedlar alltid kunna hållas likvärdiga med guldmyntet. Sannolikt skulle den höga räntefoten å 8 procent ytterst sällan om ens någonsin komma att inträda. Bankstyrelsen komme nämligen, så snart reserven visade en tendens att närma sig sitt minimum, att indirekt tvingas till att i tid öfverväga, huruvida ej en ränteförhöjning borde vidtagas för att hindra reservens

ytterligare minskning och en deraf nödvändiggjord brådstörtad räntestegring. Vid en sådan öfverläggning stode det bankstyrelsen fritt att taga i betraktande alla å saken inverkande omständigheter: förhallandet mellan de in- och utländska räntesatserna, utsigterna å den utländska penningmarknaden, importen och exporten under de senaste månaderna, skördeförhållandena, den utelöpande sedelmassans storlek, äfversom storleken af privatbankernas utländska behållningar, möjligheten att genom försäljningar af värdepapper eller genom upptagande af lån stärka reservens storlek, derest för tillfället en ränteförhöjning ansåges mindre lämplig, o. s. v. Bankstyrelsen blefve dervid icke på grund af något lagens bud tvungen att vid nagon af dessa omständigheter fästa större afseende, än densamma verkligen förtjenade. Och vidare. Bestämmelserna komme icke i något fall att — såsom reglerna för sedelutgifningens begränsande — locka eller rent af tvinga bankstyrelsen till strypningar. Ränteförändringar blefve, som tillbörligt är, bankens enda medel att reglera penningemarknaden. Och riksbanken skulle utan att hindras af yttre band kunna fylla sin uppgift att, i den mån sadant utan risk är möjligt, vid behof bispringa landets privata penninganstalter. Landets kreditväsende skulle alltså väsentligen kunna närma sig sitt i uppsatsens början tecknade ideal: att lemna enhvar den kredit, han är värd.

De civila målen.

Ett stycke rättsstatistik.

Af

Pontus Fahlbeck.

Medan brottmålsstatistiken sedan länge kunnat fägna sig åt en liflig uppmärksamhet från såväl statistikerns sida som allmänhetens, har dess tvillingbroder den civila rättsstatistiken fått nästan väl mycket stå i skuggan. Ty äfven den inbjuder till intressanta iakttagelser af folkpsykologisk natur. Menniskornas kamp om och för rätten är redan i och för sig en sa märklig sak, att den siffermässiga framställningen däraf väl förtjenar beaktande. Där till skänka siffrorna öfver antalet processer och vad i första instans — och endast med dem sysselsätta vi oss — en mycket god föreställning om folkets trätlystnad eller fridfärdighet. Framför allt blir statistiken härom betydelsefull, när den kan utsträckas öfver en längre följd af år, och man därigenom sättes i tillfälle att iakttaga, i hvad mån siffrorna stiga eller sjunka, och sålunda en förändring åt ena eller andra sidan låter sig förmärka. Och det är just det, som faller på ett så märkbart sätt i ögonen vid en blick på nedanstående tabeller I och II.

För *landsbyggden* vittna dessa tabeller om en ofantlig nedgång uti de civila processernas tal, såväl absolut som ännu mer relativt d. v. s. i förhållande till folkmängden. De utgöra 1895/99 knappt mer än femtedelen af hvad de voro 1850/54. Därtill försiggår denna förändring skäligen jämt. Hvad *städerna* beträffar,

visa de absoluta talen en betydande stegring, omkring 100 %, vid en jämförelse mellan den första och den sista af här upptagna femårsperioder. I förhållande till folkmängden åter röja äfven rådsturätternas siffror en tydlig tendens till minskning, men ej synnerligen stor och framför allt ej jämn. Tvärtom förekomma afbrott däri och tvära kastningar. Detta beträffande de i första instans afdömda målen. I afseende åter på de under högre rätt vädjade målen märka vi en förvånansvärd likformighet. De aftaga i antal äfven de, men helt långsamt och utan stora kastningar. Och detta lika för land och stad. Endast om man ställer dem i relation till de afdömda målen, växer deras tal i samma mån, som de sist nämnda aftaga. Men denna relation intresserar oss ej i förevarande sammanhang.

Söker man efter orsakerna till dessa under senaste halfsekel inträdda förändringar uti de afdömda målens tal — för att närmast fästa oss vid dem — så har man i första hand att tänka på möjligheten af rent *juridiska* anledningar därtill, bestående uti någon reform af själfva rättsförfattningen eller processförfarandet. Som bekant har likväl icke sedan lagmans- och hallrätternas afskaffande 1849 någon som hälst ombildning af vårt lands rättsväsen ägt rum. Icke häller har rättegångssättet undergått under samma tid någon så beskaffad förändring, att däraf nämnda förändringar kunna förklaras. På sin höjd kan antagas, att den nya utsökningslagen af 1877 genom att hänvisa vissa enkla skuldfordringsmål från öfverexekutor till domstolarne möjligen har bidragit till att något *öka* antalet mål. Dock gifver siffrorna intet tydligt vittnesbörd härom. För öfrigt är det icke en ökning af målens tal, som här skall förklaras, utan fast mer deras minskning. Och den kan som nämndt icke ur något som hälst juridiskt moment förklaras.

Vända vi oss därnäst till de *ekonomiska* förhållandena, hvilka för en sak som denna måste vara af utomordentlig betydelse, då ju flertalet tvister gäller fragan om mitt eller ditt i afseende på egendom, så se vi genast, att här verkligen förklaringen till vissa utaf de anmärkta förändringarne är att finna. Bland skuldfordringsmålen, hvilka naturligen äro de talrikaste, intaga vexelmålen en betydande plats. Men antalet sådana beror tydligen i första hand på vexelns större eller mindre allmänhet eller, hvad

som kommer på ett ut, affärslifvets större eller mindre intensitet. Ju mer handel och näringar tilltaga dess mer ock vexlarne och som följd däraf äfven vexelmålen. Då nu dessa mål uteslutande tillhöra städernas domstolar, så hafva vi häruti — liksom själffallet uti den stora folkökningen — förklaringen på de vid rådsturätterna afdömda målens betydande tillväxt i absoluta tal. Den stora ekonomiska utveckling, som ägt rum under tiden 1850—1899 har mångdubblat vexlarnes antal och alltså äfven ehuru i mycket mindre grad förökat vexelmålens. — Men ej nog härmed, de ekonomiska faktorerna förorsaka äfven de afbrott och kastningar, som vi iakttaga uti siffrornas följd. Dessa sammanfalla nämligen fullständigt med goda och onda tider, såsom en blick på årtalet för den ena eller andra kastningen lär, framför allt beträffande målen vid rådsturätterna. Vexelprotesterna, som föregå vexelmålen, ha ju ock städse betraktats som en barometer för den ekonomiska himmelns skiften. Ingenting kan bättre än dessa siffror öfver afdömda mål visa, att tiden 1865/69 var en svår tid i Sverige — i följd af 1868 års missväxt jämväl för landsbygden — liksom å andra sidan att perioden 1870/74 utmärkte sig för idel solsken. Och sammalunda i det följande, när man jämför perioden 1885/89 med de båda nästa 1890/99.

Härmed hafva vi alltså vunnit en tillfredställande förklaring på två utaf de anmärkta egendomligheterna: de civila målens starka stegring i absoluta tal vid rådsturätterna liksom de kastningar i målens mängd, som förekomma såväl å land som framför allt i stad från en tid till en annan. Däremot lämna de ekonomiska förhållandena lika litet som de rent juridiska någon som hälst förklaring på det härskande draget uti denna statistik, den stora minskningen uti afdömda mål. För att tyda den återstår endast antagandet, att *moraliska* moment af en eller annan art äro det här verksamma. Ett sådant moment är den omständigheten, att i äldre tid öfverenskommelser mycket ofta ingingos blott muntligt, icke skriftligt. Ty klart är, att endast muntliga aftal i afseende på t. ex. köp, arrende o. s. v. mycket lättare skulle föranleda tvist, om ej för annat så emedan parterna icke på lika sätt fattat öfverenskommelsen eller förgätit dess bestämmelser. Med en stegrad folkupplysning och skriffärdighet har

ock följt bruket att sätta allt sådant till papperet, hvilket på så sätt blir en garanti mot på missförstånd eller glömska beroende tvister. Ett annat moment, som verkat åt samma håll, är den förändrade karaktär, som den fria advokatverksamheten undergått. I Sverige finnes intet legaliseradt advokat- lika litet som notariatstånd, men städse har det funnits personer, som ställt sig till allmänhetens tjänst vid rättsfall. Tidigare voro dessa emellertid öfvervägande s. k. bränvinsadvokater, hvilka snarare eggade folk till process än motsatsen. Sedan några tiotal år tillbaka är detta ett utdöende släkte, och i deras ställe hafva kommit advokater med lärd juridisk bildning, hvilka ofta fungera för sina klienter som ett slags fredsdomare. De afstyra alla onödiga och blott på missförstånd beroende rättegångar.

De båda nu anförda momenten i förening, *bruket att skriftligen fastställa de flesta aftal* samt *de nutida advokaternas förlikande och afstyrande verksamhet*, torde vara de krafter, som mest föranledt processernas minskning. Orätt vore emellertid att icke som en tredje medverkande orsak antaga *en minskad processlystnad* hos befolkningen. Det är väl sannt, att man icke till stöd för detta antagande äger lika handgripliga fakta som i fråga om de båda andra momenten. Men man tager förvisso ej fel, om man säger, att befolkningen isynnerhet på landet nu är långt mindre fallen för processer än fordom. Möjligt att de yttre anledningarne därtill, sedan skiftesverket allmänt genomförts, kunna vara något mindre, men viktigast synes vara en ändring i åskådning och seder härutinnan. Orsakerna till denna ändring äro åter att söka dels uti ökad upplysning med däraf följande bättre förstånd på hithörande ting dels och förnämligast uti andra och vidgade intressen. Isynnerhet på landet processades fordom mera, emedan man ej hade så mycket annat att sysselsätta håg och tankar med. Det är nu förnämligare att vara en framstående affärsman eller kommunalman och politiker än att förstå sig på processer.

Möjligen finnas äfven andra faktorer, som kunnat medverka till den onekligen vackra och för vårt folk hedrande utveckling, hvarom denna statistik vittnar, men säkerligen äro de i jämförelse med de anförda af underordnad betydelse. I och för sig är denna utveckling en yttring af moralisk hälsa och framåtskridande, i det

afseendet alldeles motsatt de företeelser, hvarom brottmålsstatistiken vanligen förtäljer. Men så riktigt detta än är och likaså, att det är moraliska krafter, som verkat detta framsteg, så kunna vi dock icke, såsom vi sett, mer än i mindre mån skrifva detsamma på kontot af de enskildes moraliska förbättring. Här såsom så ofta eljest är framsteget i åskådningar och seder ett utslag mera af en kollektiv förbättring än en individuel. Samhället och institutionerna hafva blifvit bättre snarare än menniskorna.

Angående slutligen de under högre rätt *vädjade* målen må blott anmärkas, att de ehuru i ofantligt förminskad skala följa de afdömda målen i absoluta tal. De sjunka för landsbygden och stiga något för städerna. I förhållande till folkmängden åter minskas de å båda ställena ehuru mest å landsbygden. Till en del må sist nämda förhållande bero på samma orsaker, som föranleda processernas minskning uti första instans, framför allt advokaternas medverkan; men dessutom spela här helt visst äfven andra faktorer in såsom förtroendet till underrätterna o. s. v. [1]). I öfrigt torde kunna sägas, att juridiskt tekniska omständigheter såsom lagtexternas större eller mindre klarhet och likn. mest inverka på vademålens frekvens, framför allt i Högsta domstolen. Därför erbjuda dessa mål ej samma intresse ur folkpsykologisk synpunkt som de primära processerna.

[1]) Så äfven P. A. Östergren, som i *Nytt juridiskt arkiv*, Afd. II 1892 behandlat samma ämne ur vademålens synpunkt.

Tab. 1. *Civila mål (absolut t tal).*

År	Vid häradsrätterna		Vid rådhusrätterna		År	Vid häradsrätterna		Vid rådhusrätterna	
	afdömda	vädjade	afdömda	vädjade		afdömda	vädjade	afdömda	vädjade
1850	34,302	2,766	4,852	780	1875	11,033	2,291	5,382	972
1851	32,177	2,574	5,156	741	1876	10,897	2,671	6,100	1,197
1852	34,268	2,739	5,819	667	1877	10,700	2,529	7,494	1,232
1853	34,781	2,818	5,570	686	1878	13,677	2,676	10,468	1,443
1854	32,657	3,151	5,055	721	1879	14,366	2,849	10,633	1,355
1850—54	168,185	14,048	26,452	3,595	1875—79	60,673	13,016	40,077	6,199
Medeltal	33,637	2,809	5,290	719	Medeltal	12,134	2,603	8,015	1,239
1855	29,069	2,929	4,608	681	1880	14,251	3,027	8,009	1,250
1856	26,912	3,035	5,242	699	1881	12,774	2,706	7,215	1,147
1857	21,439	2,690	4,460	708	1882	12,017	2,630	8,033	1,199
1858	20,956	2,657	6,530	783	1883	11,404	2,644	8,871	1,296
1859	19,967	2,466	5,546	763	1884	11,919	2,570	10,534	1,313
1855—59	118,343	13,777	26,386	3,634	1880—84	62,365	13,577	42,622	6,205
Medeltal	23,668	2,755	5,277	726	Medeltal	12,473	2,715	8,532	1,241
1860	18,569	2,525	5,100	840	1885	11,894	2,570	12,285	1,403
1861	16,747	2,555	5,018	749	1886	13,754	2,728	15,715	1,525
1862	16,380	2,536	5,444	901	1887	14,847	3,051	13,268	1,422
1863	16,253	2,444	5,740	957	1888	13,033	2,759	10,742	1,271
1864	18,352	2,546	6,427	821	1889	11,461	2,726	9,313	1,243
1860—64	86,301	12,606	27,729	4,268	1885—89	64,989	13,834	61,323	6,864
Medeltal	17,260	2,521	5,545	853	Medeltal	12,997	2,766	12,264	1,372
1865	18,451	2,719	6,703	1,043	1890	10,227	2,330	1,039	1,252
1866	18,737	3,061	6,975	1,165	1891	10,270	2,314	11,993	1,293
1867	20,178	2,969	8,175	1,195	1892	10,467	2,322	12,800	1,282
1868	21,570	3,547	8,206	1,251	1893	10,625	2,262	12,785	1,238
1869	19,985	3,479	7,015	1,190	1894	10,389	2,305	11,439	1,320
1865—69	98,921	15,775	37,074	5,844	1890—94	51,978	11,533	50,056	6,385
Medeltal	19,784	3,155	7,414	1,168	Medeltal	10,395	2,306	10,011	1,277
1870	16,915	3,365	5,282	1,056	1895	9,811	2,208	11,138	1,209
1871	13,653	3,115	4,367	930	1896	9,875	2,179	11,692	1,112
1872	11,601	2,585	3,929	928	1897	9,580	2,120	10,692	1,119
1873	11,416	2,710	3,772	972	1898	8,747	2,033	10,601	1,088
1874	10,566	2,533	4,080	1,039	1899	9,064	1,949	13,386	1,080
1870—74	64,151	14,308	21,430	4,925	1895—99	47,077	10,489	57,509	5,608
Medeltal	12,830	2,861	4,286	985	Medeltal	9,415	2,097	11,501	1,121

Tab. 2. *Civila mål (relativa tal).*

Medeltal för åren	Landsbygdens medel-folkmängd	Civila mål vid häradsrätterna på 10,000 af med.-folkm.		Städernas medel-folkmängd	Civila mål vid rådhusrätterna på 10,000 af med.-folkm.	
		Afdömda	Vädjade		Afdömda	Vädjade
1850—54	3,180,972	105.7	8,8	361,083	146,5	19,9
1855—59	3,307,165	71,6	8,3	397,549	132,6	18,2
1860—64	3,506,253	49.2	7.2	460,864	120,3	18,5
1865—69	3,643,308	54,3	8,7	517,158	143,4	22,6
1870—74	3,683,967	34.8	7,8	568,561	75,3	17,3
1875—79	3,775,442	32.1	6,9	652,200	122,9	19,0
1880—84	3,861,195	32.3	7,0	731,818	116,6	16,9
1885—89	3,888,280	30.9	7,1	843,224	145,5	16,3
1890—94	3,892,903	26.7	5.9	925,482	108,2	13,6
1895—99	3,978,757	23,7	5,3	1,031,598	111,4	10,9

Strödda meddelanden.

Läkarnes antal i Europas stater. Ur en uppsats af Doktor Friedrich Prinzing i juli häftet af *Zeitschrift für Socialwissenschaft* låna vi följande siffror:

På 10,000 inv. utgjorde antalet läkare — fältskärer inräknade — i

Skottland	1895	7,7	Belgien	1896	5,2
Spanien	1900	7,1	Tyskland	1900	5,1
Danmark	1900	6,4	Österrike	1896	4,1
Italien	1885	6,3	Frankrike	1892	3,9
England	1895	6,1	Ungarn	1897	2,8
Schweiz	1898	6,1	Europ. Ryssland	1892	2,7
Irland	1895	5,6	Sverige	1900	2,7
Norge	1900	5,3			

Öfverraskande nog, intar Sverige (jämte Ryssland) sista rummet på listan. Mycket stort är däremot läkarnes antal i Danmark; också äro ju här klagomålen öfver öfverfyllnad på läkarebanan vida starkare än i Sverige. Att det ringa antalet läkare i Sverige ej uteslutande beror på befolkningens gleshet, framgår af, att också talet för Stockholm är lägre än för öfriga europeiska hufvudstäder. På 10,000 inv. utgjorde nämligen läkarnes antal i

Madrid	1899	24,6	London	1895	12,8
Budapest	1896	16,4	Köpenhamn	1900	12,7
Brüssel	1897	14,7	Kristiania	1900	12,1
Berlin	1900	14,1	Paris	1896	9,7
Wien	1896	13,0	Stockholm	1900	7,7

Internationale Vereinigung für gesetzlichen Arbeiterschutz, för hvars syfte och förhistoria redogjordes i tidskriftens juli-häfte, afhåller sitt konstituerande möte i Basel den 27 och 28 Sept. d. å. Uppropet till föreningens bildande har i flertalet länder mottagits med lifligt bifall; vid det konstituerande mötet komma därför att af de viktigare staterna saknas endast England, Ryssland, Spanien, Danmark och — Sverige.

Sammansatta stater och deras utveckling.

Ett ord för dagen.

Af

Professor **Pontus Fahlbeck.**

De moderna staterna förekomma i två skilda arter, den enkla och den sammansatta staten. Stater af sist nämnda slag hafva funnits äfven i äldre tid; men vanligen hafva de då utgjort mera ett förbund af allierade stater eller en på arf beroende förening af sådana uti samme härskares hand än verkliga sammansatta stater. Endast om man vill räkna feodalstaten till detta slag, har den äldre tiden att uppvisa fullt utbildade sådana. I öfrigt är det den nyare och nyaste tiden, som sett dessa stater uppstå och utveckla sig. Först i senaste tid har ock vetenskapen uppmärksammat denna statsart. Aristoteles behandlar endast den enkla staten, och så har efter honom statsläran allmänt gjort intill nutiden, med undantag endast för den politiska litteratur, som uppstod i Amerika under striderna om Förenta Staternas författning. Häruti har ett omslag skett i och med uppkomsten af Nordtyska förbundet 1867 samt den Österrikisk-Ungerska dubbelmonarkiens befästande samma år och slutligen det Tyska rikets bildande 1871. Dessa tilldragelser öppnade ögonen på den tyska statsvetenskapen. Sedan dess står alltså den sammansatta staten i förgrunden af dess undersökningar och har föranledt oändliga diskussioner om delad och odelbar suveränitet och mera sådant. Det är dock icke

dessa ofta skolastiska definitioner och utläggningar, som här skola sysselsätta oss.

De sammansatta staterna förete en inre *utveckling*, som hittills ej som sig bör beaktats, men som är i hög grad betydelsefull. Dessa stater äro icke lika stabila som den enkla staten, tvärtom synas de städse stadda i omvandling och målet för denna omvandling är åter — den enkla staten. Men vägen mot detta mål är tvåfaldig, sammanslutningens och upplösningens. I båda fallen upphör den sammansatta staten att existera, men i förra fallet uppgår den genom naturlig utveckling och växt uti en högre enhet; i det senare sker en afveckling, som innebär återgång till de enkla delar, hvaraf den består. Det förra är fullbordan af en stor tanke, det senare är dennas uppgifvande och död. Medan därför den förra utvecklingen är en yttring af hälsa och lif, är den senare snarast en sjukdomsprocess, ett statsväsens upplösning och definitiva undergång. Dessa företeelser kunna helt visst iakttagas beträffande alla sammansatta stater, men synnerligen klart framträda de beträffande de fullmogna former af sådana, som nutiden kan uppvisa. En blick på hvar och en af dem och deras historia skall lära oss detta. Men först några ord i allmänhet om dessa staters uppkomst och de stridiga krafter, som orsaka deras följande förvandling.

Kriget är staternas fader. Så har det varit, och så lär det väl alltid blifva. Detta gäller om de sammansatta staterna lika väl som om de enkla. Stundom hafva väl andra krafter bidragit till deras daning såsom giftermål inom furstehusen och arf. Senast hafva vi upplefvat, att en sammansatt stat uppstått genom fördrag mellan de enskilda staterna utan krigets tvingande nödvändighet; men de stater, som utfört detta, de australiska kolonierna, voro ej suveräna stater och äro det ej heller uti sin sammanslutning. Alla självständiga nutida stater af denna art hafva kriget att tacka för sin tillkomst. Härvid har antingen så tillgått, att en större stat genom krig nödgat en eller flere smärre att sluta sig samman (Sverige—Norge, Tyska riket), eller så att flera självmant förenat sig för gemensamt försvar (Holland, Schweiz, Förenta Staterna). Endast Österrike-Ungarn, som var en med våld sammanhållen enhetsstat, har fredligt öfvergått uti en sammansatt,

men visserligen efter ett krig[1]). Äfven den fortsatta utvecklingen och inre förvandlingen af dessa stater har vanligen skett genom krig, dels yttre och dels inre. I förra fallet hafva de yttre farorna nödgat till en fastare sammanslutning med öfvergång från statsförbund till förbundsstat; i det senare har samma utveckling fullförts eller ett återfall från den högre till den lägre formen förhindrats under inbördes strid. Uti alla sammansatta stater kämpa nämligen två motsatta krafter mot hvarandra, förkroppsligade uti tvenne partier, som sträfva det ena till större enhet och sammanslutning, det andra till mindre sammanhållning och eventuellt upplösning. Så länge yttre krig och faror påstå, har det förra partiet öfverhanden och leder utvecklingen; under fred och lugna tider växer det andra i styrka, hvilket kan fortgå ända därhän, att vapnen få afgöra öfver den gemensamma statens öde. Så skedde upprepade gånger i Holland, där det oraniska partiet och det aristokratisk-republikanska sträfvade hvart åt sitt håll och ofta i blodig fejd mätte sina krafter. Så gick det i Schweiz 1830 och sist 1847, då de katolska kantonerna ville upprätta ett Sonderbund, så slutligen i Förenta Staterna 1861. Detta stora inbördeskrig rörde sig endast på ytan om slafemancipationen såsom en för menig man fattlig lösen; innerst gällde det motsatsen mellan staternas suveränitet och unionens, mellan statsförbund och förbundsstat. Uti andra sammansatta stater, där dessa motsatta krafter ej ledt till en sådan kris som i de nu berörda, fortlefver fejden oafbrutet och kan i längden vålla mera skada än ett inbördes krig, som slutat med enighet.

Holland är nu mer en enhetsstat. Dess officiella namn »de förenade Nederländerna» förtäljer emellertid, att den tidigare varit en sammansatt stat; och dess författning bär tydliga spår däraf. Dess utveckling är sålunda fullbordad, men just därför är den så lärorik. Visserligen påskyndades här enhetsarbetet af den franska revolutionens och Napoleons lika våldsamma ingrepp, som ville i Holland liksom i Schweiz och i andra stater knåda folken samman till en afbild af det franska. Men helt visst hade, äfven

[1]) Som ett säreget fall står Finlands förening med Ryssland genom eröfring och ett följande högtidligt proklamerande å segrarens sida af det eröfrade landet såsom en särskild stat förbunden med det förra.

händelserna 1795—1815 förutan, den nederländska förbundsstaten med sin arfståthållare fortskridit till den fulla monarkien. Genom upprättandet af arfståthållarskapet hade faktiskt statsförbundet öfvergått till förbundsstat och tillika vägen öppnats för dess framtida omvandling till monarki. Denna utgång är egendomlig för Nederländerna och sammanhänger med huset Oraniens historiska ställning, men det allmänna resultatet, den sammansatta statens förvandling till enhetsstat, är typisk och gäller äfven andra stater. I Hollands utveckling kunna helt visst Schweiz, Förenta Staterna och Tyskland se sin framtid såsom i en spegel.

Schweiz var vid den franska revolutionens utbrott ett förbund af tretton stater med flera lydstater under sig; och uti kantonernas inre rådde mestadels strängt aristokratiska författningar. Äfven Schweiz råkade ut för den franska prässen, men så starka voro minnena af den månghundraåriga kantonala självständigheten, att knappt har nämnda präss upphört att verka, förr än författningen återställes till statsförbundets form blott med lika rätt för alla dess medlemmar. Samtidigt hade likväl enhetstanken skjutit upp vid sidan om de nämnda historiska minnena; och från denna tid har Schweiz två kämpande partier, det ena partikularistiskt hållande på status quo, det andra sträfvande till större enhet. Dessa motsatser, som redan 1830 ledde till den nationalistiskt sinnade demokratiens seger uti flertalet kantoner, kulminerade uti inbördeskriget 1847, underblåst visserligen af religiösa tvister, men i hufvudsak rörande sig om kantonernas och förbundets inbördes ställning. Nationalisterna segrade och förvandlade nu genom författningen af 1848 Schweiz från ett statsförbund till en förbundsstat, delvis efter amerikanskt mönster. En fast förbundsregering, en gemensam representation på två kamrar och en förbundsdomstol, vidare gemensamt militär-, tull-, post- och myntväsen — det var ett godt stycke på väg mot enheten, som med denna författning togs. Men man har icke stannat därvid. Uti den reviderade författningen af 1874 har förbundets kompetens högst betydligt utvidgats på kantonernas bekostnad. Väl kallas ännu uti första artikeln de 22 kantonernas folk »suveräna» och uti den tredje kantonerna själfva, men hvarje följande paragraf visar, huru tomt detta ord är. Kantonernas författningar måste godkännas af för-

bundet, och deras åtgöranden i öfrigt äro i alla viktigare fall underkastade dettas medgifvande eller godkännande. Viktigast är emellertid den fast obegränsade lagstiftningsrätt, som Förbundet tillerkänner sig, och som det utöfvar bland annat genom de båda instituten »referendum» och »initiativ». Dessa äro i och för sig de kraftigaste befordrare af statlig enhet, ty genom dem kallas folket så godt som årligen till en samfälld omröstning och vänjer sig därigenom allt mer att betrakta sig — trots olikhet i härstamning, språk och religion — såsom ett enhetligt folk. De gemensamma lagarne och inrättningarne växa ock oafbrutet. Synnerligen betydelsefull är jämväl den ekonomiska verksamhet, som förbundet utvecklar. Redan tidigare innehafvande ett krutregale äger det sedan 1886 brännvinsmonopol, om det också ej själf utöfvar fabrikationen därvid, och 1898 förvärfvade det en stor del af järnvägarne. I synnerhet sist nämnda åtgärd kommer att ofantligt bidraga till förbundets makt och enhetsstatens utveckling. Kantonerna äro trots sin forna självständighet materiellt ej annat än självstyrande kommuner om ock med stor befogenhet. Schweiz är redan långt hunnet på den väg, som Holland förut vandrat.

Förenta Staterna börja som ett statsförbund 1778, men redan 1787 förvandlas detta under intrycket af de erfarenheter, man nyss upplefvat, till en förbundsstat. Knappt har emellertid så skett, innan statsförbundstanken åter vaknar till lif uti den s. k. nullifikationsteorien, första gången proklamerad 1798 af staterna Kentucky och Virginia och sedan ofta upprepad. Enligt denna teori borde de enskilda staterna kunna, när dem så behagade, uppsäga fördraget, såsom det hette, med Förenta Staterna och återtaga sin fulla suveränitet i ett visst fall eller för alltid. Mot anhängare af denna lära stå »federalisterna», som vilja stärka förbundet och allt mer genomföra enheten. Efter många slitningar leda dessa motsatser omsider till öppen brytning 1861, hvarvid äfven slaffrågan och andra ekonomiska divergenser ställa södern mot norden. Nordstaternas seger betydde för all framtid förbundsstatens betryggande, men ej blott detta utan äfven enhetsverkets fortgång. Visserligen har detta icke visat sig uti författningsförändringar af större omfattning eller nya inrättningar och egendomsförvärf såsom i Schweiz, men det är knappt mindre märkbart för det. Det är

isynnerhet tre omständigheter, som härtill bidraga. Den ena är, att alla senare tillkomna stater aldrig varit självständiga sådana. De äro af Unionen proklamerade stater, därför historiskt intet annat än stora självförvaltande kommuner. Äfven deras gränser, ofta med linjal uppdragna, stämpla dem som sådana. Men ju fler dessa blifvit, dess mer framstår Unionen som allas rätte suverän. Därtill kommer som ett andra moment Unionens växande storlek, som ställer densamma jättehögt öfver hvar enskild stat och därigenom framhäfver det hela på delarnes bekostnad. Slutligen förläna de ekonomiska befogenheter, som Unionen äger, ehuru helt få, densamma en öfverväldigande makt. Såsom herre öfver tullar och mynt samt ständigt rådande i sin skattkammare öfver ofantliga penningesummor utöfvar Unionen ett allsmäktigt inflytande på det ekonomiska lifvet, och därigenom på hvar enskilds ve och väl.

Under inflytande af dessa omständigheter har ock utvecklat sig en så stark nationalkänsla, oaktadt de många främmande element som finnas, att knappt någon enhetsstat kan uppvisa en starkare. Den senast så kraftigt framträdande »imperialismen» är en af de många yttringarne häraf. Men en sammansatt stat, uti hvilken känslan af det hela och af inre enhet är så stark, står nära enhetsstaten. I författningen kvarstår den sammansatta statsformen, i lifvet håller den på att försvinna. Staterna nedsjunka efter hand till stora kommuner eller kommunalstater, om man så vill kalla dem. Äfven Förenta Staterna hålla sålunda på att blifva en enhetsstat, men som de tillika utgöra ett världsrike med demokratisk författning, så måste en vidt gående autonomi för staterna bestå. En unifiering sådan, som skett i Holland, och som sannolikt kommer om ock i mindre grad att äga rum i Schweiz, är här icke tänkbar. Men enhetsstaten kan vara ej mindre verklig för det. De andra staterna på Amerikas jord, som efterliknat Förenta Staternas författning, Mexiko, Argentina och senast Brasilien äro det tydligaste beviset för, att den federativa statsformen kan vara blott en mask för enhetsstaten.

Tyska riket, i sin nuvarande form den yngsta af de sammansatta staterna, erbjuder en egendomlig anblick — en förening af monarkiskt styrda stater till ett rike. Här borde den samman-

satta staten om någonsin vara löst hopfogad, tyckes det, ett statsförbund på sin höjd. Men att det icke så är, därför sörjde den väldige byggmästaren, som timrade ihop detsamma. Det nya tyska riket liksom dess föregångare det Nordtyska förbundet fick redan vid sin tillkomst så många gemensamma institutioner och så starka enande band, att trots fortvaron af furstehusen uti dess särskilda delar detsamma i hög grad ger intryck af en enhetsstat icke blott utåt utan äfven inåt. Utom de politiska institutionerna, kejsare med rikskanslern, förbundsråd och riksdag, har riket nästan alla en enhetsstats inrättningar och funktioner, alltså icke blott utrikes politik, här och flotta, tull, telegraf och post (med undantag tills vidare för Bäjern och Würtemberg) utan ock rättsväsen, riksbank och förvaltning af olika slag, hvartill kommer rätten att anlägga järnvägar. Den följande utvecklingen fortsätter på samma väg. Härvid är det isynnerhet två moment, som föra sakerna fram. Det ena är, att riket äger en så godt som obegränsad lagstiftningsrätt med däraf följande kompetens på alla områden. Tack vare denna hafva ock en mångfald inrättningar såsom för arbetareförsäkring m. m. och främst hela den borgerliga lagen blifvit en riksangelägenhet. En annan ej mindre viktig faktor för ett fortsatt enhetsarbete är, att en stat uti förbundet, Preussen, är de andra så öfvermäktig och därför otvifvelaktigt kommer att spela samma rol uti det tyska riket som den stora staten Holland uti Nederländerna. Genom Preussen som mellanled kan kejsaren, Preussens konung, som enligt författningen knappt kan sägas intaga en suveräns ställning uti riket, faktiskt få en sådan. Råkar så värdigheten i händerna på en man som Wilhelm II, så går denna utveckling med jättesteg. Kejsaren är i närvarande stund fullt så mäktig som någon monark i en enhetsstat. Ehuru sålunda det tyska riket ännu ej ridit långt, så framträder likväl målet — enhetsstaten med betydande självstyrelse för dess enskilda delar — fullt skönjbart. Om jag ej tager allt för mycket fel, komma äfven de tyske rättslärde snart nog att låta teorierna sätta kurs efter det.

Som vi se, gå de sammansatta stater, som vi nu betraktat, alla i riktning mot enhetsstaten ehuru med stor decentralisation och självstyrelse uti dess enskilda delar. Och åt samma mål men från motsatt håll synes flertalet ursprungliga enhetsstater

gå. Denna statsform tyckes sålunda vara framtidens, men hels tillika i form af stora välden. Ty uppkomsten af stora riken är en annan rörelse i tiden, ej mindre tydlig än den förra. Småstatsväsendet tillhör ett förgånget utvecklingsskede. För den skull gå de sammansatta stater, som arbeta hän mot det senare, därtill lockade af ett öfverdrifvet nationalitetssträfvande, emot tidsriktningen. Deras väg är icke utvecklingens utan afvecklingens, icke framstegets utan bakstegets. Sådant är grunddraget uti de båda återstående sammansatta staternas, Österrike-Ungarns och Sverige-Norges, historia. Det är historien om ett förfall, icke om ett uppbyggande. Det är det, som ger dessa statsväsen deras prägel, och ställer dem emot de nyss skildrade såsom en helt annan typ. Äfven är den ursprungliga byggnaden helt annorlunda uti dessa förenade stater än uti de andra.

Minsta olikheten företer *Österrike-Ungarn*. Utom monarken finnas nämligen delegationerna samt de tre riksministrarne för utrikes angelägenheter, för hären och för de gemensamma utgifterna, slutligen den gemensamma förvaltningen af Bosnien och Herzegowina. Det är något, om också ej mycket i jämförelse med den massa institutioner, som uti de förut behandlade staterna äro gemensamma. Men äfven det lilla, som finnes, synes mången för mycket. Sedan Ungarn 1848 sökt tillkämpa sig icke blott en konstitution, hvilket i betraktande af dess forna statsskick var helt naturligt, utan äfven upplösning af föreningen med Österrike, hvilket var en dårskap, kom 1867 erkännandet af Ungarn med dess länder som en särskild rikshalfva, hvarigenom Österrike-Ungarn blef en sammansatt stat, närmast ett statsförbund. Men liksom uppkomsten af detta dubbelrike var verkan af icke en sammanförande, utan en upplösande kraft, så synes äfven utvecklingen snarare vilja gå i den senare riktningen än i den förra. Visserligen äro de båda partier, som alltjämt hålla fast vid 1848 års öppet separatistiska idéer, Kossuth- och Ugron-partierna, ej talrika. Men tendenser förekomma äfven uti det stora liberala partiet, det nu och säkert länge härskande, som icke båda godt. Man håller nog nu på »*das Ausgleich*», öfverenskommelsen med Österrike, men samtidigt ha de ledande männen fått i sitt hufvud att göra Ungarn, som hittills varit ett åkerbrukande land, jämväl till ett

industriland, hvarigenom tullunionen med Österrike måste äfventyras. Då nu riket inga medel äger att utveckla gemenskapen, så står det ganska värnlöst emot de upplösande tendenser, som sålunda framkomma, kanske icke alltid medvetna, men icke mindre verksamma för det. Hvad som å Ungarns sida verkar sammanhållande, är i alla händelser icke inre krafter, insikten om föreningens nytta och fördelar, utan yttre — det allmänna politiska läget på Balkanhalfön samt icke minst de med Ungarns krona förenade länderna, Siebenbürgen samt Kroatien och Slavonien, som stå färdiga att följa dess föredöme, om det definitivt skulle slå in på småstatspolitiken.

Komma vi slutligen till *Sverige-Norge*. Denna statsförbindelse står ock ytterst, nära nog utanför till och med statsförbundet. Det är endast genom en fiktion, man här kan tala om en sammansatt stat, som står ofvan sina delar. En sådan finnes i verkligheten lika litet som en unionsmonark. Konungen af Sverige-Norge är en tom titel; det finnes blott konungen af Sverige och konungen af Norge, som städse skola vara förenade i samma fysiska person. Detsamma är fallet, så länge huset Habsburg existerar, med kejsaren af Österrike och konungen af Ungarn, men bristen på andra enhetliga institutioner, låter Sverige-Norge framstå såsom en dyarki, ännu mera än Österrike-Ungarn. Utom den gemensamme konungen, om detta uttryck må bibehållas, finnes så godt som ingen gemensam institution. Utrikes politiken inclusive krig och fred samt tills vidare också konsulär representation äro gemensamma, men äfven härtill svara endast delvis gemensamma organ. Som de förenade rikena utåt vanligen utgöra en enhet, kan man anse, att sändebuden och konsulerna verkligen äro gemensamma, men utrikesministern är svensk. För öfrigt finnes intet unionellt, ej ens här och flotta, långt mindre något annat, men framför allt intet gemensamt lagstiftande organ, det första villkoret för den sammansatta statens utveckling.

Så ofullkomlig som denna förening blef vid sin grundläggning, så bedröflig är äfven dess följande historia. Väl hafva tre gånger försök gjorts att utveckla eller åtminstone konsolidera densamma, men de hafva å norsk sida städse afvisats såsom ledande till »amalgamering» efter det äldre uttryckssättet, »samröring» efter

det nyare. Alldeles som om ej just detta enligt sakens natur måste vara hvarje sammansatt stats lifsmål. Att ej förstå det och att öfverhufvud ej se fördelarne uti att vara medborgare i en stor stat, när man likväl kan bevara sin nationella autonomi — det är den politiska kälkborgerligheten och småstatssinnet, som passade för äldre tider kanske, men som icke lämpa sig för nutiden och framför allt icke för de tider, som stunda. Olyckligtvis har det varit denna anda, som ledt de nu snart hundra årens historia. Ty följer man dess tilldragelser en för en, så skall man bland hela mängden af sådana blott finna två eller tre, som verkligen innebära någon slags sammanslutning. Viktigast är den upprättade handels- och sjöfartsgemenskapen. Det är att beklaga, att det varit Sverige, som gjort slut på den förra genom Mellanrikslagens totala uppsägning. Dess ursäkt är, att syftet därmed icke var att skada unionen; men verkan däraf måste dock bli sådan. Huru illa detta var, är det dock en obetydlighet mot allt annat, som gjorts för att lösa i stället för att binda de båda rikena. Ty hela raden af öfriga handlingar, hvilka alla utgått från Norge, hafva haft det förra än som följd och än direkt som mål. Sträfvandet efter likställighet måste nämligen, så snart det icke för upp till en högre enhet, något som man aldrig velat vara med om, undergräfva och till sist spränga unionen. Likställigheten i denna form för nämligen nödvändigt till alla organs och alla institutioners dublicitet, som är oförenlig med ett statsväsens bestånd. Äfven den yttre enheten, som ju dock är det sista bandet, har härunder betänkligt rubbats genom afslutandet af särskilda traktater för hvartdera riket och senast genom »*det rene Flag*». Som vi veta, står nu äfven den konsulära gemenskapens upplösning på dagordningen. Man skall vara större optimist, än historien synes berättiga till, för att ej häruti se början till slutet. Utvecklingen i Norden har sålunda gått rakt emot den, som vi iakttagit beträffande de andra sammansatta staterna, Österrike-Ungarn knappt undantaget. Det är ett statsväsens upplösning, som vi här bevittna, i stället för dess befästande.

Ett spörsmål, som ovillkorligen tränger sig på betraktaren af de sammansatta stater, hvars utveckling vi här i korta drag tecknat, är det: hvarför har denna utveckling rört sig uti så olika

banor för de först behandlade staterna och för de två senare, men framför allt för Sverige-Norge? Hvilka äro orsakerna till i ena fallet allt större sammanslutning, i det andra upplösning? Svaret är ej svårt att finna beträffande det förra förloppet, som må nämnas det normala. Ty det kan i korthet betecknas som naturlig växt från de en gång gifna förutsättningarne och som en utveckling efter tidens kraf. Svårare är att säga, hvad som vållar den motsatta rörelsen, som går emot såväl den ursprungliga tanken som de stora tidsströmningarne. Framför allt gäller detta om den svensk-norska historien. Sålunda kan ej den omständigheten anföras som orsak härvidlag, att unionen påtvangs det ena folket, ty hvilken barnlek var ej kriget 1814 mot de strider, som föregingo det nordtyska förbundets bildande, eller mot inbördeskrigen uti Schweiz och Förenta Staterna. Icke heller kan åtskillnad i ras, språk eller religion anföras, allt eller det mesta sådant som kan nämnas till förklaring af och ursäkt för Ungarns hållning mot Österrike. Det är idel mindre ting, som här drifvit sitt spel. Närmast för ögonen liggande äro olika historia, delvis olika social sammansättning af de båda folken samt olika ekonomi. Men intet af dessa moment kan tillmätas större vikt. Visserligen får man ej sällan höra från norsk sida, att de svenska sociala förhållandena äro så himmelsvidt olika de norska och mycket aristokratiska, men denna uppfattning beror på den djupa okunnighet, hvari våra norska bröder befinna sig rörande Sverige och dess förhållanden, en okunnighet, som för öfrigt delas af våra vänner hinsidan Sundet. Icke heller den olika ekonomien bör, där ej annat kommer till, verka direkt söndrande. Man skulle snarare tro på motsatsen, ty hvad som fattas det ena landet, äger det andra, hvadan deras näringar långt ifrån att inbördes konkurrera med hvarandra tvärtom supplera hvarann. De egentliga orsakerna ligga alltså annorstädes.

Till en början kunna såsom sådana angifvas tvenne *yttre* omständigheter, som genom sin frånvaro betagit unionen vissa villkor för en lycklig utveckling. Den ena är, att de båda folken ej haft tillfälle att göra historia tillsamman. Den långa freden har varit för unionen en olycka, ity att den här, liksom i allmänhet uti de sammansatta staterna, såsom ofvan antyddes, låtit separatismen

skjuta växt. Ett väl genomkämpadt krig skulle ha svetsat den skandinaviska halföns tvenne folk lika fast samman, som deras länder äro, och lärt dem att verkligen känna sig som bröder. En annan för unionen ogynnsam omständighet var, att densamma bestod blott af två stater. Det hade otvifvelaktigt varit lättare att lefva samman, om Danmark varit med, såsom de svenske statsmännen tänkte, då de år 1809 valde Kristian August till tronföljare. Det mindre folkets farhåga för sin autonomi hade blifvit mindre, om vi varit flera i förbundet. Men så viktiga dessa omständigheter hvar för sig må vara, så äro de dock blott yttre och negativa. De hafva följaktligen kunnat fördröja och försvåra utvecklingen af unionen, men icke vända den helt om till afveckling och undergång. Detta är *inre,* positiva orsakers verk, hvilka dels föranledt, dels direkt vållat detsamma.

Som föranledande orsak må nämnas själfva grundläggningen af unionen, som är den sämsta tänkbara. Man försummade att gifva den ett självständigt organ för fortsatt utveckling, ett unionsparlament af något slag. Hela föreningen förlades till den gemensamme konungen, men samtidigt glömde man att tillse, att denne kunde själf bli ett organ för vidare utveckling, i det att icke han utan stortinget blef första makten i Norge. Och härmed hafva vi kommit till den egentliga orsaken till unionens fördärf. Det är den norska Grundlovens beskaffenhet, som är roten och upphofvet därtill. Denna grundlag är byggd på den rena folksuveränitetens princip, ehuru till en början allehanda tillsatser af annan art icke läto nämnda princip klart framträda. Icke heller var den till fullo insedd, än mindre afsedd af dem, som gifvit författningen, och som under de första tiderna ledde utvecklingen. Men tingens logik är obeveklig. Efter hand träder grundtanken i författningen allt tydligare fram, råkar därvid i strid med de för typen främmande tillsatserna, men lyckas aflägsna dem, sist 1884: och så sjunker konungamakten ned till den dekoration, som den är uti det parlamentariska konungadömet, medan stortinget träder fram som den ende suveränen. Det är denna inre norska utveckling, som är den drifvande kraften uti hela den mot unionen riktade rörelsen. Stortinget känner sig i kraft af författningens anda som ensam suverän, men finner, tack vare unionen, vissa områ-

den af statslifvet undandragna dess beslutande makt och dess kontroll: det vill blifva ensamt bestämmande äfven öfver utrikespolitiken, såsom det är i allt annat och tål öfverhufvud icke någon inskränkning uti sitt envälde. Stortinget fordrar, att all makt skall vara samlad uti dess sal, såsom Sverdrup yttrade. Men tydligt är, att med en sådan tendens hos den eller de enskilda delarne den sammansatta staten är en omöjlighet, ty dess princip är just, att delarna icke skola vara suveräna, blott autonoma. Den norska författningen, såsom den fått utveckla sig, är principiellt fientlig mot unionen, icke blott sådan som den borde vara med unionsparlament och andra gemensamma institutioner, utan äfven sådan den i all sin fattigdom nu är. En parlamentarisk konung uti det ena riket kan nämligen icke vara rätt unionskonung för båda.

Det vore emellertid orätt att vid denna granskning af orsakerna till den svensk-norska unionens lidandes-historia förbigå ännu en — människornas kortsynthet. Denna vår natur ofullkomlighet är en makt, med hvilken man blott allt för litet räknar. Dumheten och tankelättjan spela i historien en ej mindre roll än snillet och skarpsyntheten, blott att de senare föra framåt, medan de förra hålla utvecklingen kvar på stället eller leda den tillbaka. Det är det, som skett här. Genom bristen på framsynthet blef unionen den ofullgångna skapelse, som den är; och ej minst tack vare en aldrig upphörande förblindelse har den nästan från sin början utvecklat sig baklänges i stället för framåt. Man har icke i tide sett, hvarthän det bar, eller med flit blundat för följderna af de åtgärder, som vidtogos, blott för att för ögonblicket få fred. Ja, man har till och med applåderat åt förstörelsen, bländad af den demokratiska utvecklingen i Norge och ej inseende dennas verkan på unionen. Dessa förebråelser gälla icke blott de ledande i Norge, utan äfven vissa kretsar i Sverige. Man har gladt sig åt den norska demokratiens seger öfver konungamakten och däruti sett en storartad utveckling, ej betänkande, att hvad som var utveckling här blef till afveckling för något ännu större — unionen. Endast en trång bygdepolitik, föga passande för tiden, kan häruti se ett storverk. I sitt större sammanhang sedt, är det icke en hälsans växt, utan en sjukdomsprocess, som här försiggår. Ett omfat-

tande statsväsens upplösning uti sina enkla delar är en återgång, icke ett framsteg; och en återgång i folkens lif är en yttring af ohälsa. Icke glädje, utan sorg och vemod äro de känslor, som anstå oss inför den svensk-norska unionens historia. — — — Dock, denna är ännu ej slut. Finnes ej hopp om, att den kan vända sig, att upplösningsprocessen kan hejdas och en ny utveckling taga fart? Omöjligt är att förutsäga, hvad framtiden bär i sitt sköte; men så mycket synes visst, att om så sker — och hvilken vän af de skandinaviska folken skulle ej önska det — så är det yttre, ej inre krafter, som sådant föranleda. Ty för närvarande åtminstone äro de senare knappt skönjbara, medan i det yttre förhållanden visserligen finnas, som på en dag kunna göra hvad de senaste hundra årens historia icke förmått.

De amerikanske Trusts.

Af

Professor **N. C. Frederiksen.**

I.

De store Sammenslutninger eller Trusts i Amerika have med Rette tildraget sig den allerstorste Opmærksomhed. Det er den Octopus, Havuhyret med de umaadelige Fangarme, som vil omfatte og tilsuge sig alt. Selv den forrykte Anarkist, som for nylig dræbte Præsident Mac Kinley, erklærede, at han gjorde det, fordi Præsidenten støttede Trusts. Disse store Sammenslutninger ses af alle, fordi de angaa saa umaadelige Værdier. De vække Menneskenes Misundelse: men de udøve i Virkeligheden ogsaa en uhyre Indflydelse. Deres Ledere have mere Magt end mange Potentater i Europa. — Det er ikke let nøjagtig at beregne de Kapitaler, de raade over. Allerede i Begyndelsen af 1900 regnede Byron W. Holt, at deres Kapital beløb sig til 5,832 Millioner Dollars, samtidig med at Sammenslutningerne i England omfattede Kapitaler af 2,000 Millioner Dollars, i Amerika altsaa over 23,000 Millioner Kroner. Bladet United States Investor nævnte i Fjor 565 Trusts dannede i Libet af to Aar med en Kapital af over syv tusind Millioner Dollars eller mere end den samlede Kapital anvendt i hele Amerikas Industri, som den beregnedes ved sidste Census, af 1890. Det er ikke saa let at regne Beløbet nøjagtigt ud blandt andet, fordi det i Almindelighed er eksisterende Forretninger, der gaa ind i Dannelsen af Trusts; man ved ikke, hvor

vidt de gaa ind med deres virkelige Værdi; man kjender heller ikke Fortjenesten ved Dannelsen, der skjuler sig i de nominelle Summer. Nogle mene, at de omfatte den aller største Del af vor Tids Forretninger og regerer den store Mængde af Arbejdere; andre regne noget lavere. I et hvert Tilfælde er de af den største Betydning og udøve en uhyre Magt. Det er med Rette, at man interesserer sig for dette Nutidens mærkværdige Fænomen.

Ordet Trust bruges forskellig, og Sammenslutningerne har virkelig været endogsaa i ganske moderne Perioder af meget forskellig Karakter. Noget helt andet er nu de Banker, der benævnes Trusts eller Trust Kompagnier. Det er Navne, de navnlig har taget paa Grund af Lovgivningen i flere af Unionens Stater, som gav særegne Regler for Oprettelsen af Banker, der havde till særlig Opgave at bestyre andre Folks Midler. Disse Banker have intet at gøre med de Trusts eller industrielle Sammenslutninger, vi her tale om.

Ogsaa disse industrielle Sammenslutninger have imidlertid haft og have endnu en meget forskellig Karakter. I Begyndelsen var det mest Aftale om at holde Priser. Men da man saa fandt det vanskeligt at faa disse Aftaler overholdt — de brast ideligt, saa snart Vedkommendes Interesse krævede det — saa fandt man det hensigtsmæssigt at give dem fastere Former. Navnlig gav man da en Del af Aktierne i de Selskaber, der søgte at enes, i Trust, det vil sige, man betroede dem til de Mænd, der skulde lede det hele og sørge for at Aftalerne bleve holdt, de fik derved den afgørende Myndighed. Snart fandt man det imidlertid bedre at foretage en fuldstændig Sammenslutning. Man købte og sammensmeltede de enkelte Forretninger. Snart indskrænkede man sig ogsaa til at opkøbe Aktierne eller Flertallet af Aktierne, for at de kunde blive ejede af en enkelt Gruppe. Dette var selvfølgelig ofte fuldstændig tilstrækkeligt til at danne en virkelig Sammenslutning. Ikke lidet lod man sig her lede af Lovgivningen. Naar Lovgivningen forbød Aftale om Priser, var dette en Grund til at vælge en anden Form, hvor ved man kunde opnaa det samme. Da Lovgivningen forbød «Trusts», valgte man at danne et regelmæssigt Selskab. Naar Lovgivningen forbød fuldstændige Sammenslutninger, var dette en Grund til, at man igjen valgte en

anden Form, der i Virkeligheden kunde være ganske det samme, at Aktierne eller i al Fald Flertallet af Aktierne ejedes af de samme Mænd, noget, man kun vanskeligt kunde forbyde. I det hele er allerede denne Forskellighed i mulige Former et Bevis paa, hvor vanskeligt og lidet tilfredsstillende det er at ville ordne slige Forhold ved Lovgivningen.

Et Spørgsmaal, vi allerede her skulle berøre, er dette, om Trusterne er det samme som Monopoler. I Almindelighed er dette et af Formaalene, ofte end ogsaa et af de vigtigste ved deres Dannelse, at man har villet sikre sig mer eller mindre Eneret. Men i Almindelighed opnaas det næsten aldrig. Gennemgaar vi Trusterne i det enkelte, ville vi finde, at der altid er noget af en Konkurrence; i et hvert Tilfælde naa de saa at sige aldrig deres Formaal at være fuldstændige Monopoler. Noget af et Monopol, naturlige eller kunstige Fortrin, findes næsten altid i de økonomiske Forhold. Vi vil se, hvor vidt Trusterne kunne forøge disse særegne Fortrin, og hvor vidt der ikke altid bliver eller i alt Fald senere opstaar noget af en Konkurrence.

Det er et Spørgsmaal, om vi under Trusts skulle indbefatte de store Sammenslutninger af Jærnbanerne. I de væsentligste Forhold er det det samme. Ogsaa der udvikler der sig meget af et Monopol, men sjælden nogen fuldstændig Eneret. Netop i de Forenede Stater har de uhyre Sammenslutninger af Jærnbanerne gaaet Haand i Haand med Dannelsen af de industrielle Trusts, og ligesom ved disse, har ogsaa her Lovgivningen haft sin Indflydelse. Da den saakaldte Interstate Commerce Law, der blandt andet havde til Formaal at forhindre Jærnbanerne i at træffe Aftaler om at holde Priser, blev virkelig ført ud i Livet i 1887, og da Jærnbanerne maatte høre op med at slaa deres Indtægter sammen, pooling — for derved at forebygge, at en af Banerne satte Prisen ned til Konkurrenternes Tab — forandrede de ligesom de industrielle Trusts Form for Sammenslutningen; men da ogsaa her nye Former blev forbudt, og da navnlig Domstolene erklærede det for ulovligt, at Banerne søgte at tilintetgøre Konkurrencen ved at erhverve paralleltløbende Baner, saa var det, at Jærnbanemagnaten Huntington opfandt, hvad han kaldte community of interests, hvad der tilvejebragtes paa den ganske simple Maade, at de Baner,

hvis Konkurrence man vilde forebygge, væsentlig ejedes af de samme Folk. De Sammenslutninger, der nu senere har fundet Sted, har her været lige saa interessante og ejendommelige som Dannelsen af de store industrielle Trusts.

Selvfølgelig har man meget tidlig søgt at slutte sig sammen for at danne Monopoler. Selv en af de bekendte moderne Trusts, den for Anthracit Kul, søgtes saaledes allerede dannet 1820, af det saakaldte Lehigh Coal and Navigation Co.; det er først langt senere, at navnlig Delaware Lackawanna and Western og Reading Jærnbanerne med større Held optager Sagen. Flere af Nutidens bekendte Trusts have, i al Fald under andre Former, været dannet tidligere. Selv den bekendte Standard Oil er dog først dannet som egenlig Sammenslutning i 1882, og den Trust, som især tidligere henledede Opmærksomheden paa sig, Sugar Refining Co., dannedes først i 1877. Nogle af de andre bekendte Trusts dannedes i de nærmest følgende Aar, og det var allerede da stor Forbitrelse mod dem; Kommissioner nedsattes for at undersøge dem; men da Krisen kom i 1893, fandtes der paa Børslisten i New York dog kun en Snes Trusts. Saa standsedes selvfølgelig Dannelsen; det er først fra 1898, at hele Mængden af Sammenslutninger har fundet Sted, at der i de følgende to Aar dannedes et overordenlig stort Antal af saadanne store Selskaber, og at man har kunnet komme til at betragte dem som den almindelige Form, hvorunder Industri drives.

Lovgivningen har forholdsvis tidlig fulgt med og har snarere beskæftiget sig alt for meget med disse Nydannelser. Allerede i 1894 havde ikke mindre end 22 Stater og et Territorium udstedt Love imod dem, og i Georgias Konstitution fandtes der allerede i 1877 en Paragraf, der skulde hindre dem. Allerede i 1889 havde man begyndt at lovgive imod dem i en Række vestlige Stater; i 1892 kommer der en Lov imod dem i den store Stat New York, the Empire State, i 1893 i det lille, men meget industrielle, Connecticut; i 1891 udsteder selve de Forenede Stater en Lov mod de formentlige Misbrug; i 1899 var der Lov mod dem i 18 Stater og i 17 Konstitutioner, hvoraf i de fire Bestemmelsen dog ikke var udtrykt i nogen Lov. Den frisindede Wilson Toldlov under Cleveland var dem selvfølgelig ugunstig; men den tidligere Mac Kinley

og senere Dingley Tarif favoriserede dem. De høje Satser i den sidste siges end ogsaa at være arrangerede af Trusternes egne ledende Mænd paa en Sammenkomst i Arlington Hotellet i Washington. Det er dog selvfølgelig den store Dannelse af Trusts i de senere Aar, som især har henledet Opmærksomheden paa dem, og som saaledes blandt andet fremkaldte et stort Møde i Chicago sammenkaldt af den betydelige, reformatoriske *Civic Federation* i 1899 og omtrent samtidig et Møde af adskillige Guvernører af vestlige Stater, fjendtligesindede imod Trusts, i St. Louis.

De fleste Udtalelser paa det store Møde i Chicago var ikke af stor Betydning, fordi de, som saa ofte i Amerika, kom fra Folk, der kun var Sagførere, ikke forstod sig paa økonomiske Forhold og derfor navnlig talte om försøgt og tilsigtet Lovgivning i Stedet for at undersøge det væsenlige, den økonomiske Sammenhæng, hvorved de ogsaa som oftest komme til at anbefale Love, der var ganske umulige, eller som ikke ville have den tilsigtede Virkning. Ingen var værre end den populistiske Kandidat for Præsident William J. Bryan, der talte om Mennesket i Modsætning til Dollaren, og som vilde have, at intet Aktieselskab maatte dannes uden Unionsregeringens Tilladelse. Heller ikke Guvernørerne i St. Louis vare af de aller klogeste. En af dem, Guvernøren fra Texas, havde ogsaa at forsvare umulige Bestemmelser som dem fra hans egen Stat, og hvorefter f. Eks. ingen maatte tilstræbe at forhøje Prisen paa andre Artikler end paa Agerbrugsprodukter — en Bestemmelse, der bar alt for meget Præg af at være vedtaget af en lovgivende Forsamling bestaaende af Farmere, og som derfor ogsaa straks blev erklæret for ugyldig af Domstolene, som alt for øjensynlig udgaaet af ren Klasseinteresse — saavel som andre Bestemmelser, der, hvis de overholdtes, vilde jage al fremmed Kapital ud af Staten. Af mere Betydning er den «Industrial Commission», der efter Kongressens Bestemmelse blev nedsat i 1898, og fra hvilken der allerede foreligger detaillerede og interessante Oplysninger. Inden vi gaar videre, ville vi paa Basis af disse Undersøgelser, og navnlig dens Eksaminationer af et stort Antal betydelige Mænd i de forskjelligste Stillinger, meddele Oplysninger om, hvad nogle af de mærkeligste Trusts egenlig er.

II.

En hel Række Sammenslutninger er baseret paa de ejendommelige Forhold, der gør det muligt at danne mere eller mindre af et Monopol, fordi Forretningen er knyttet til en Lokalitet. Der kan være stor Monopolfortjeneste, før det kan betale sig at anlægge et nyt Gas- eller Vandværk, eller en ny Jærnbane ved Siden af de bestaaende selv, hvor saadanne Anlæg er tilladt af den offenlige Myndighed. Baade lokale Anlæg i Kommunernes Interesse og de Samfærdselsmidler, der bringes til Veje af Private, frembyde stor Interesse og er i meget af ganske samme Karakter som de saakaldte industrial trusts. Det vilde nok være værd at omtale dem, og baade Spørgsmaalene om, hvad Kommunerne selv bør give sig af med, eller hvad de kan overlade til andre, saa vel som Spørgsmaalet om Sammenslutningen af de store Jærnbaner er af en ganske særlig Interesse i et Land som de Forenede Stater. Historierne om Jærnbanernes Sammenslutninger er ofte hele Romaner og er maaske, i det mindste i indeværende Øjeblik, af den største Betydning for hele Verdens økonomiske Forhold. Men det vilde føre for vidt i denne Afhandling at komme ind paa disse interessante Materier. Heller ikke er det her just de samme Forhold som ved industrial trusts. Navnlig leverer Jærnbanen jo ikke en Vare, der kan sælges som Produktet fra en Fabrik.

Dog er det i nogle Tilfælde netop Monopol paa Varer, der frembringes ved Hjælp af den monopolistiske Ordning af Samfærdselsmidlerne, og netop nogle af de mærkeligste af de egentlige Trusts ere dannede paa denne Maade.

For det første er der nu den allerede nævnte og meget tidlig forsøgte Monopolisering af de saakaldte haarde eller Anthracit Kul. Det er disse fortræffelige stærkt varmende Kul med meget lidt Aske, der spille en saa stor Rolle for at varme Husene i de haarde amerikanske Vintre, og som navnlig anvendes i de fortræffelige Kakkelovne, der i Almindelighed brænde i Husene baade Dag og Nat, og som ved det røde Lys gennem deres Ruder bidrager til at gøre Stuerne hyggelige. Alt, hvad der bruges af Anthracit Kul, kommer nu fra tre Dale i Pennsylvanien i Nærheden af Byen Pottsville, Flodlejerne ved Lehigh og Schuylkill,

Bifloder til Delaware Floden, og ved den nordre Susquehannah og et Par af dens Tillob. Man antager, Jordskorpen her har bojet sig fra Sydost til Nordvest og derved drevet Jordbeg og Gas ud af Kullene, og at det er en Følge deraf, at disse saakaldte haarde Kul nu kun har 2 til 5 % ikke brændbare Bestanddele, medens 20—40 % gaa bort i Røg og Aske i almindelige Kul. Man ser Forskellen, saasnart man vesterfra kommer fra Monongahela Dalen over Bjergene, og alt da bliver rent, Mennesker, Huse, Jorden, Luften, i Modsætning till Snavset, der følger med de almindelige Kul. Det er kun denne ganske begrænsede Egn, 470 engl. Kvadratmil, hvor Kullene findes. Der findes nok længere vest, saaledes i Staten Missouri, saadanne Kul; bl. a. troede Folk, som jeg selv havde sendt ud paa Undersøgelse, en Gang at have fundet Miner af en sjælden Rigdom, der vilde have gjort os alle til Millionærer; men hidtil er det kun, hvad man kalder pockets, Lommer, man har fundet udenfor de nævnte pennsylvanske Flodlejer. I en saadan begrænset Egn ligger det nær at tænke sig Muligheden af et Monopol, der ogsaa for disse Kuls Vedkommende lettes derved, at det er saa dyrt at holde Oplag, fordi de kun bruges om Vinteren, ikke som de almindelige Fabrikkul ogsaa om Sommeren, og Handelen med dem derfor kræver storre Kapital.

Naturlig galdt det nemlig ogsaa her at sikre sig Transportmidlerne, og navnlig var det, da Jærnbanerne var bygget, naturligt for disse selv at soge at sikre sig Kullene, fordi de derved forøgede deres egen Trafik, og fordi de, naar Sammenslutningen blev stor nok, bedre end nogen anden maatte kunne haabe at beherske Afsætningen. Allerede i 1871 havde de erhvervet næsten alle Minerne. Og dog lykkedes det ikke Banerne, 9 i Tal, at enes om at bringe Prisen op. I 1891 lejede Reading Banen under Mac Leod de vigtigste Baner, Jersey Central og Lehigh Valley, den var Herre over 60 % af Produktionen og bragte det til Sidst endog op til 85 %; men dog brast Forsøget paa at beherske Markedet. Mac Leod og de andre Ledere solgte selv deres Interesser, maatte træde tilbage, og Banen gik endogsaa Fallit. I 1898 søgte man igjen at «kontrollere» Produktion og Salg. Man benyttede Jernbanerne imellen «understanding among gentlemen», der altfor ofte ikke blev holdt. Indskrænkning af Produktionen efter Af-

sætningens Behov, der maanedlig fordeltes mellem Minerne, bidrog til en haardnakket og besværlig Strejke mellem Arbejderne.

Nu skal der imidlertid virkelig her være tilvejebragt en Sammenslutning af Banerne, hvorved man har opnaaet det tilsigtede. Det er endogsaa en af de bekendteste nye store Jærnbanekombinationer, hvorved i 1899 de to store Banekomplekser Pennsylvania Banens, der nu beherskes af Cassatt, tidligere var ledet af William Scott, og paa den anden Side alt, hvad der har samlet sig om den store New York Central under William K. Vanderbilt, har delt denne Del af Unionen imellem sig. Pennsylvania Banen har faaet Territoriet imod Syd og har der ved sine Forbundnes Hjælp erhvervet Magten over Chesapeake Ohio og Norfolk Western Banen samt nu ogsaa over den store Baltimore Ohio, medens Vanderbilt derimod længere mod Nord har erhvervet sig, for en stor Del ved Morgans Hjælp, Lake Erie Western, Lehigh Valley og Lackawanna, netop af Vigtighed for Anthracit Kullenes Afsætning, og bl. a. har Morgan ogsaa nylig hjulpet Erie Banen til at erhverve det store Pennsylvania Kul Co. og Reading Banen til at faa fat i den, ligeledes for Anthracit Kullene vigtige, Jersey Central. Det er dog ikke noget fuldstændigt Monopol, ikke en Gang for Anthracit Kullene; dels transporterer den uafhængige Ontario Western stadig 5 % af den frembragte Masse haarde Kul; dels soger Goulds Wabash System, som nu ogsaa har erhvervet Wheeling og Lake Erie, vester fra at skaffe sig Adgang til Pittsburg og truer derved med at skabe de nævnte Kombinationer Vanskeligheder, medens de afset derfra synes at være noget af det mægtigste og fasteste, der i det Hele i denne Retning er bragt til Veje, til stor Tilfredsstillelse for New Yorks Pengemarked.

Medens man kan forstaa, at Anthracit Kullene til en vis Grad kan beherskes — uagtet der dog her ogsaa er den Vanskelighed, at de til meget Brug konkurerer med almindeligt Kul, nu endog som dyrere er fortrængt af disse som steaming coal, og at dernæst deres Produktion ikke har gjort saa kæmpemæssige Fremskridt som almindelige Kuls — saa skulde det synes ganske umuligt at noget Forsøg paa Monopol skulde kunne lykkes med de sædvanlige bituminøse Kul. Produktionen er her saa umaadelig stor. I Aaret 1900 var den hele amerikanske Produktion af Kul

245 Millioner Ton; den er i de sidste Aar gaaet endnu stærkere frem end Englands og udgør nu et større Beløb — for nu ikke at tale om, at den er adskilligt over det dobbelte af Tysklands og 6 à 10 Gange større end de Landes, der komme næst efter Tyskland, Frankrig og Belgien. Udsigterne er til endnu forholdsvis større Stigning i Fremtiden; thi naar det vestlige Europa har 10,000 eng. Kvadratmile godt Kulland, saa har de Forenede Stater over 50,000. Af hele Kulmassen er 193 Mil. Ton bituminøse. Som bekendt har man under de sidste Aars høje Kulpriser kunnet udføre en Del til Europa, navnlig til Middelhavet, hvor det kun er Vanskeligheden ved at finde Returfragt, der har hindret en endnu større Forretning.

Ogsaa denne uhyre Affære, paastaar man nu, man er ved for en væsenlig Del at samle under de store finansielle Ledere Herredømme. Øst for Bjergene, siger man, at den er væsentlig behersket af Pennsylvania Banen, og Vest for Bjærgene skal nu ligeledes Kulminerne i Pittsburg Distriktet være samlet under den samme Magt, dels gennem Pittsburg Coal Co., der besørger Forsyningen over Banerne, dels gennem Monongahela River Coal Co., der transporterer til Vands, samt i West Virginia, hvor Fairmount Coal Co., i Hænderne paa de samme Finansmagnater, samler næsten alle Minerne. Selv i Ohio skal de samme Baner, Pennsylvania Railway med Baltimore Ohio og the Big Four tillige med Hocking Coal and Iron Co. og Hocking Valley Railway, der beherskes af Morgan, have hele Kulforsyningen i Hænde. Marc Hanna, den Mand, der væsentlig gjorde Mac Kinley til Præsident, siges særlig interesseret i en af disse Sammenslutninger. Ja selv Indiana og Illinois skulle nu samles under Illinois Coal Co. under Samvirken af Kapitalister fra Chicago og St. Louis, lige som man ogsaa har draget Omsorg for at være Herre over Transporten over de store Søer. Paa denne Maade skulde man gennem de store Baner beherske Kulforretningen i det meste af Østen og gennem hele Nordvesten. Man har endog villet vide, at man var her ved at danne en ny Kæmpetrust, ikke meget ringere end den store Staaltrust, og tildels under de samme Mænds Ledelse, i det Staaltrusten jo ogsaa allerede er direkte interesseret baade i en stor Del af Kullandet og i Baner, der hører dertil.

Hvor meget sandt der end kan være i disse Beretninger om de store Mænds Herredømme ogsaa i denne Industri, anse vi det dog for absolut umuligt, at der her kan udvikle sig noget virkeligt Monopol. Allerede i selve Alleghany Bjærgene er Kulleierne altfor store og rige, til at noget saadant skulde være muligt. Navnlig lidt længere nede i Landet, allerede i Vest Virginien og endnu mere i Kentucky, Tennessee og Alabama er det Forf. af denne Artikel endogsaa personlig bekendt, hvorledes der findes store Kulmarker i mange Hænder og knap endnu undersøgt, end sige kobt sammen af de talrige Ejere.

Ved Sammenslutningerne, der beherske Kullejerne, selv for Antracitkullenes Vedkommende, for nu ikke at tale om de almindelige Kul, vedblive Sammenslutningerne af Jærnbanerne selv dog vistnok at være det vigtigste. Anderledes forholder det sig med en de mærkeligste af samtlige amerikanske Trusts, der dog ligeledes er skabt ved et Monopol med Hensyn til Samfærdselsmidlerne, men som er en fuldstændig industrial trust helt og holdent beregnet paa Afsætning af en Vare. Det er den bekendte Standard Oil. Næppe nogen Trust har med Føje vakt mere Opmærksomhed og været udsat for stærkere Angreb, men paa den anden Side vistnok virkelig været berettiget til større Ros. Det er en Vare, hvorpaa Amerika til en vis Grad har Monopol; det er ogsaa her i Pennsylvanien, at den største Rigdom findes; men det er paa ingen Maade de naturlige Fordele ved selve Petroleumens Forekomst, der har skabt Trusten. Denne gaar slet ikke ud paa at monopolisere Frembringelsen af Stenolje, kun paa Oljens Transport og Raffinering. Ogsaa i den Henseende er den mærkelig, at den slet ikke som de fleste andre Trusts har noget at gore med Toldbeskyttelse; det er jo en Vare, der udføres i uhyre Masser.

Det var i 1829, at man først fandt Petroleum i Kentucky, og først i 1859, at en Mand ved Navn E. L. Drake fandt paa en praktisk Maade at bore Petroleumskilder paa. Allerede tidligere var dog en Del Petroleum regelmæssig frembragt ved Kilder, der ellers var indrettet for at frembringe Salt. I denne Del af Amerika var det, at Ole Bull i sin Tid havde erhvervet en stor Ejendom, som han dog atter tabte, da Adkomstbeviserne ikke var i Orden, og som for ham ikke bragte andet Resultat, end at han tabte

hele sin den Gang erhvervede Formue og for en kort tid endogsaa mistede sin Violin, og naar der imellem Navnene paa dem, der var Ejere af de første Petroleumskilder, findes Navne som Peterson og to Brødre Kier — en af dem nævnes som en af de betydeligste Sælgere af Petroleum endnu efter 1870, da hele Forretningen var meget udviklet — ligeledes Navnet T. W. Larsen som en af Direktørerne og som Skatmester for det første store Selskab for Ledninger af Petroleum, saa spørger jeg mig selv, om dette skulde være Nordmænd af dem, som Ole Bull havde samlet om sig i disse Egne.

De senere store Ledere af hele Forretningen, derimellem de to Brødre Rockefeller. John D. og William, var allerede med i en betydelig Sammenslutning af Petroleumsforretninger i 1867. Denne havde navnlig sit Udgangspunkt fra Folk, der handlede med Petroleum i Byen Cleveland i Ohio. I 1870 dannede de en større Sammenslutning med 1 Million Dollars Kapital, der i 1872 udvidedes til 2½ Million og snart efter med endnu en Million Dollars Kapital. Fra 1879 udvikledes der allerede et væsenligt Monopol, der havde opslugt næsten alle de 250 Raffinaderier, der havde bestaaet i 1870. Allerede den Gang anslog Rogers, der endnu er en af Lederne, deres Magt til at omfatte 90 til 95 % af hele Produktionen. I 1882 forandredes Standard Oil Co. af Ohio til the Standard Oil Trust, der omfattede 39 Selskaber, hvoraf 14 gik helt ind i den nye Organisation. I Stedet for Aktier i de forskellige Selskaber fik Deltagerne Certifikater for deres Aktier udstedte af Trusten. Selve Direktørerne, trustees, besad den største Del af disse Certifikater og blandt dem John D. Rockefeller alene over Halvdelen. Ved Siden af ham nævnes Navne som Oliver Payne og andre af de ogsaa senere bekendteste Ledere. I 1892, da Trusten var forbudt, opløste man den igjen, men kun for under Staten Jerseys liberale Love at danne et andet Selskab, et nyt Standard Oil Co., som besidder Aktier i de godt og vel en Snes Selskaber, hvori man har opløst Trusten, og som selv har en Aktiekapital af 100 Millioner Dollars almindelige Aktier og 10 Millioner Preference Aktier. Jo mere det forandres, jo mere bliver det dog ved at være det samme. I Stedet for Certifikater i Trusten gav man straks Andele i samtlige underordnede Selskaber, men

med det Vilkaar, at mindre Andele ikke have Stemmeret, og at Magten saaledes forbliver hos Lederne. Saaledes forstaar man altid at hjælpe sig. Blandt andre underordnede Selskaber har man nu ogsaa et Petroleumsselskab for Canada, fra 1898, hvor den høje Indførselstold af 5 Cent per Gallon skal lette Bevarelsen af Monopolet.

Den første Opgave næst efter at beherske Udstrømningen af Oljen fra Kilderne var selvfølgelig Transporten, og Dannelsen af hele Aaløb og smaa Søer af Petroleum saavel som Transport paa Baade var kun af ringe Betydning i Sammenligning med Bygningen af ordenlige Ledninger gennem Ror af Jærn. Nu ejer alene Standard Oil over 35,000 engelske Mil af saadanne Ledninger, pipe lines. Det var, da man i 60erne begyndte at bygge disse Ledninger, at der blev god Anledning til Sammenslutning og Mulighed for Monopol. Selvfølgelig betalte det sig da at slutte sig sammen, og John D. Rockefeller nævner den betydelige Sum, der tidlig blev Anledning til at anvende især til Ledninger, af 50 Millioner Dollar, som den vigtigste Anledning till den store Sammenslutning.

Allerede ved Anlæget af pipe lines, ved Erhvervelsen af charters, fra Statsregjeringerne, ved Ret til at skjære Jernbanerne m. m., paastaas Sammenslutningen at have chikaneret Andre. Men navnlig kan der vel næppe være Tvivl om, at det jo er rigtigt, som anføres af dem, der angribe Standard Oil, at der her straks gaves saadanne Begunstigelser af Jærnbaneselskaberne, at dette blev en væsenlig Grund til Monopolets Sejr. Standard Oil kunde sikre Selskaberne stor Transport og forlangte til Gengæld store Begunstigelser. Ubestridelige Fakta er kommet frem baade ved Undersøgelsen foretaget gennem flere Kommissioner og ved nogle af de store Retssager. I 1879, syntes det godtgjort, at Rockefeller og hans Venner, samtidig med at andre maatte betale 1 Dollar 90 pr. Tønde i Fragt, kunde nøjes med at betale 80 Cent. Og der paastaas endogsaa, at naar man regner alle Fordele med, betalte de kun 35 Cent, ja en Tid endogsaa kun 11 Cent. Saa billigt transporterede en af Banerne, Central New Jersey, deres Olje, at det, der betaltes, 15 Cent, ja en Gang endogsaa kun 7 Cent, ikke en Gang skulde slaa til for at betale Jærnbanens Kul ved Trans-

porten. Ikke blot fik de lavere Fragt end andre, men de fik endogsaa Jærnbanerne til at betale sig, hvad andre betalte mere, og det er paastaaet, at de saaledes alene i 1½ Aar fra 1877 til 1879 fik udbetalt af, hvad andre havde betalt i Fragt, et samlet Beløb af 10 Millioner Dollars. En meget bekendt Sag, som synes bevist, er den mellem Standard Oil og den uafhængige Raffinadør Rice i Marietta i Ohio, for hvem Fragten fra 1878 af blev fordoblet til 35 Cent pr. Tønde, samtidig med at Banen af disse 35 Cent, Rice havde betalt, betalte de 25 Cent til Standard Oil, medens Standard Oil selv kun gav 10 Cent. Den ny Ordning for Jærnbanerne skal efter 1887 have forhindret slig Forskel; men Spørgsmaalet er, om Hjælpen til at ødelægge de uafhængige Raffinadører ikke kan gives paa anden Maade for Eksempel ved at forhøje Transporten paa de Linier, der særlig interesserer dem. De paastaar, at de ogsaa chikaneres af Banerne ved ikke at kunne faa Vogne i rette Tid og i tilstrækkelig Mængde, ofte slet ikke. De har endogsaa villet paastaa, at Jærnbanerne regelmæssig skulde lade Standard Oils Vogne veje for lavt, hvad dog benægtes fra den anden Side.

Hvorledes har disse Begunstigelser, der utvivlsomt har fundet Sted i større eller mindre Omfang, været mulige? For det første har Jærnbanerne stor Interesse af Sammenslutningen med Standard Oil og dets pipe lines, den uhyre Masse, der transporteres, og som til Dels kan vælge flere Veje, de hensigtsmæssige Petroleumsvogne, tank-wagons, m. m. Men dernæst var personlige Interesser ogsaa tidlig her knyttede til hinanden. Allerede i 1872 nævnes Jærnbanekongerne Scott, Vanderbilt og andre som Deltagere i Selskaberne, der transporterer Petroleum, og som hører sammen med Standard Oil. Da denne optager to Selskaber, Empire Transportation og Green Co., forener den sig derved med Embedsmændene ved Pennsylvania Banen, der var interesserede i disse Selskaber. Det flygtigste Kendskab med den Slags Forhold i Amerika underretter En om, hvad Misbrug der idelig finder Sted ved, at Direktører, Bestyrere og andre Embedsmænd for Jærnbaner som ogsaa for Banker og andre lignende Selskaber forfølge deres egen Interesse i Stedet for deres Selskabs. Det er med Rette, at man i den nyeste Tid i England har fremhævet, at der her er et For-

hold, som Lovgivningen ligefrem burde straffe som forbryderisk. Og selv om man vil bortse fra disse skrigende Misbrug, hvorledes kan det være andet, end at Begunstigelser finder Sted, saa snart det blot er de samme Mænd, der lede de forskellige Forretninger, som her er Tale om, naar saaledes som nu, sige Modstanderne af Standard Oil, dennes Ledere vitterlig beherske en Femtedel af de Forenede Staters uhyre Jærnbanenet!

Standard Oils hele Methode angribes. Den beskyldes for straks at have dræbt de fleste, vel en Snes, uafhængig pipe lines, der fandtes for dens Dannelse. Den skal have gjort det ikke blot ved sine Forbindelser med Jærnbanerne, men ogsaa ved at byde Sælgerne af Oljen højere Priser saalænge, til den havde erhvervet vedkommende pipe line. Den kunde byde dem højere Priser, fordi den selv havde Begunstigelser ved Banerne og endog fik Rabat betalt paa det, andre befordrede paa dem. Den kunde det ogsaa, fordi den senere tog Revanche ved lavere Priser til Oljekildernes Ejere, naar de var henvist til at sælge til Trusten selv. Den transporterer nu for 20 Cent gennem de lokale Rørledninger og 45 Cent fra Oljemarkerne til Kysten. Uafhængige Rafinadorer paastaa, at den lokale Transport ikke burde koste mere end 3—5 Cent og Transporten til Kysten ikke mere end 5 Cent pr. Td., og det uafhænge Selskab Pure Oil Co. transporterer for 15 Cent, hvor Standard Oil tager 20, og paastaar at kunne gøre det med Fordel. Endnu paastaas det, at den for at kunne samle hele Raffineringen ved sine egne store Raffinaderier ved Kysten i Bayonne i New Jersey og Whiting ved Chicago paa en utilladelig Maade chikanerer de smaa private Ledninger, saaledes f. Eks. en, der ejes for at føre Olje fra Indiana Oljemark til Chicago af det bekendte Slagterfirma Cudahy, hvor endnu efter Interstate Commerce Law i 1888 Chicago Atlantic Banen forhøjede Tarifen fra 20 til 87 Cent og endnu kræver 40 Cent eller 8 Gange det, den tager af Standard Oil. Den har uafbrudt søgt at undertrykke enhver Konkurrence i Transport, har saaledes tidlig erhvervet de fleste Aktier i den saakaldte Tidewater Line, en stor Rørledning til Havet, og har søgt at gøre det samme ved United States Pipe Line, hvad dog er forhindret derved, at Magten til at stemme i denne og andre uafhængige Organisationer er lagt i Hænderne

paa Pure Oil Co.. Naar Standard Oil Mændene beskylde dette Selskab for selv at være en Trust, svares der, at det kun er en Sammenslutning, der ikke vil monopolisere, men kun vil værge de uafhængige Organisationers Frihed.

De uafhængige Raffinaderier har Standard Oil altid forfulgt, ligesaavel som den ikke har villet tillade uafhængige Rorledninger at operere. Den vil ikke tillade de Handlende at købe fra andre end den selv, noget, der ogsaa forlanges af mange andre Fabrikanter og Grosserere. Den har efter Omstændighederne taget ganske forskellige Priser for samme Vare. Dens Agenter erhverve sig Kundskab om de Klienter, der søge til de uafhængige Raffinaderier. For at faa saadan Kundskab, skal den end ogsaa have købt Folk, der var i Tjeneste hos disse, og ligeledes idelig have erholdt Meddelelser fra Jærnbanerne. Meget af saadanne Beskyldninger rammer vistnok kun underordnede Agenter, der altfor ofte vise for meger Iver, og ikke selve de store Ledere. Saadanne Forretningsmethoder findes naturligvis lige saa vel i store Selskeber som i mindre Forretninger, og det vilde snarere være unaturligt, om den samme Klasse Mænd — der nævnes særlig nogle irske Agenter — ikke anvende deres almindelige Methoder ogsaa for at tjene det store Selskab. Nogle af de sjofleste Historier meddelte af visse Vidner om Forfalskning af Varerne m. m. er dog mulig ikke sande. At samme Vare gives mange Navne, er almindeligt i de fleste Forretninger. Mest graverende er Beskyldningen om at have tilbudt Staten Ohios attorney-general, dens højeste juridiske Embedsmand, der saaledes ogsaa er offenlig Anklager, 400,000 D. som Bestikkelse. Dette antydes af denne, the Hon. Mr. Monnett, selv. Retssager, hvorved de Forurettede synes at skulde faa store Belob i Erstætning, eller hvorved Standard Oils Ledere endog tiltaltes kriminelt, droges i Langdrag ved, af Staternes højere Domstole tog Sagen ud af de lavere Retters Hænder, eller Folk forhindredes allerede ved de høje Omkostninger i at faa deres Ret.

Af stor Interesse er Trustens Forhold til selve Producenterne. Som bemærket gaar den ikke egenlig ud paa, at erhverve selve Brondene. Den ejer dog godt og vel en Tredjedel af disse i de to store østlige Oljedistrikter, og Modstanderne paastaar, at den

kunstig skulde have bragt Prisen paa raa Olje ned fra 4 Dollars 90 i 1870 til 65—96 Cent i 1897 og i enkelte Perioder endnu lavere ned. I 1895 sattes Prisen atter op til 2 Dollars 60; der paastaas, at naar den har været meget lav i nogen Tid, bliver den vilkaarlig sat op for derved at tilskynde Folk til Boringer; naar Prisen saa igen sættes ned, kan Standard Oil ogsaa købe de nye Kilder billigt. I Almindelighed betales der dog temmelige regelmæssige Priser enten for Oljen eller for de borede Kilder. En Del deraf gaar til Jordejerne, der i Almindelighed har faaet fra en Ottendedel til det Halve af Udbyttet, oftest mellem en Ottendedel og en Sjettedel. At tage Oljen op koster i Almindelighed 25 Cent pr. Td.. Standard Oil skulde ogsaa gennemgaaende lade Forbrugerne i selve de Forenede Stater betale for meget for Oljen, i New York $9^1/_2$ Cent pr. Gallon, medens der sælges till Udførsel for $4^1/_2$ Cent, i det indre af Landet endog 4—5 Gange højere Priser. Men den udførte Olje er i Reglen af ringere Kvalitet. Standard Oil paastaar paa sin Side, at den regelmæssig baade betaler den raa Olje og sælger den raffinerede Olje efter Markedets Tilstand efter Tilbudet af raa Olje og Efterspørgslen efter den raffinerede. Som en ejendommelig kunstig Foranstaltning kan det anføres, at den en Gang for at standse en forholdsvis stor Produktion til Dels forærede 5 Millioner Td. Olje til uafhængige Sælgere og 1 Million til Fordel for Arbejderne, der ogsaa fik den ene Million af de 5 Millioner, eller rettere, at den afgav dette samlede Beløb af 6 Mill. Td. til en forholdsvis lav Pris for at formindske Udbudet. Og at den ikke tjener for meget, søger den at vise ved at fremhæve de uafhængige Raffinadørers, Transportorers og Sælgeres ringe samlede Profit.

Ejendommeligt er det, at disse væsenligt er henvist til Salg til det vestlige Tyskland, hvor de have faaet indrettet Beholdere i Mannheim foruden i Rotterdam og Amsterdam saavel som ogsaa i Hamburg. Den Mand, der her solgte, en Mand ved Navn Poth, blev for nogle Aar siden bevæget til at sælge sine Beholdere m. m. til Standard Oil, der saa for at holde de uafhængige Folk ude siges at have solgt her til lavere Pris end i det øvrige Tyskland. Men Pure Oil Co. fik selv hurtigt de nødvendige Indretninger i Stand og paastaar — paa en noget uklar Maade — at være be-

gunstiget af den tyske Regering ved Fragt paa Banerne, Ret til Salg m. m. i deres Kamp mod Monopolet.

Overfor alle Angrebene henvise John D. Rockefeller og andre Ledere ikke uden Føje til, hvad de har udrettet. De bragte de 50 Millioner Dollars sammen, der tidlig vare nødvendige for at organisere god Transport m. m. Det er dem, der har indrettet de fortræffelige Ledninger, større og mindre Skibe lige fra Pramme til de store Dampere paa Oceanet, der er byggede som Petroleumsbeholdere, Dokker m. m. Det er dem, der har organiseret Handlen over hele Verden. Naar de betale store Gager, flere Hundrede Tusinde Kroner, Fyrre til Halvtredsindstyve Tusinde Dollars til Lederne og saadan noget som Ti Tusende Dollars til Underordnede i de højere Stillinger, er det, fordi de har vidst at forskaffe sig dygtige Personligheder og udmærkede Kræfter. Til stor Fordel for Producenter og Sælgere af raa Olje er det, at der udstedes Certifikater, der er det samme som rede Penge, til enhver, der har bragt 1000 Td. Olje til en af Beholderne. Det er dem, der har udviklet Benyttelsen af den store Masse Biprodukter, den lettere Gasolin, Nafta, Parafin Voks, der nu ikke blot benyttes sammen med Stearin til Lys, men som især anvendes til Sammenføjninger ved Telegrafer og Telefoner og i det hele i den elektriske Industri, al Slags Vasselin — der er nu ikke mindre end 200 forskellige Produkter af Petroleum, der bruges i Medicinens Tjeneste — ogsaa Anilin Farver. Før var en Femtedel af den raa Petroleum næsten værdiløs; nu udbringes denne Del oftest til højere Priser end den egentlige Lysolje. I ethvert Tilfælde er det dem, der har skabt disse og andre store Fremskridt, selv om nu Biprodukter og det meste af den øvrige fordelagtige Behandling til en vis Grad kan finde Sted ved ethvert Raffinaderi, hvor paa der anvendes ½ Mill. Dollars Anlægskapital. Det vigtigste er naturligvis, at Prisen paa raffineret Petroleum er bragt ned til Held for Amerikanerne og for hele Menneskeheden, fra 67 Cent, som den var i 1866, til under 10 Cent eller under Tiden endnu meget mindre.

Standard Oil selv har tjent meget godt, men har dog haft meget varierende Profit, fra 5¼ % i 1882 til 33 % i 1897, og 48 % i 1900 og efter de maanedlige Udbetalinger at domme endnu

mere i 1901. I 1892—98 paastaas den at have tjent i alt 167 %. Fortjenesten viser sig maaske bedst i Værdien af Aktierne, der er 5 Gange mere værd, end hvad de lyde paa. Aktierne i Standard Mændernes Tide-water Pipe Line paa 100 Dollars er nu værd 2000 Dollars. I alt skulde de have tjent 4—500 Millioner Dollars eller maaske ikke langt fra 1 Dollars pa hver Tønde raffineret Olje. Det er, sige deres Forsvarere, fordi de have ydet Samfundet saa store Tjenester. Og at de ikke tjene for meget, følger blandt andet deraf, at selv ved Transporten og Raffineringen ingenlunde al Konkurrence er udelukket; der er fra 5—10 %, der udbydes af andre, for nu ikke at tale om Produktionen i andre Dele af Amerika og navnlig i andre Verdensdele.

En anden Trust, der i Virkeligheden ogsaa er knyttet til Begunstigelser med Hensyn til Befordringsmidlerne, er den bekendte Kod Trust, en Sammenslutning mellem Ejerne af de store Slagterier i Chicago, der ogsaa ere Besiddere af Slagteanstalterne i Kansas City og i Omaha, og som især har været bekendt under Navn The Big Four, hvormed mentes de fire Firmaer Armour, Nelson Morris, Swift og Hammond. De nævnte tre Byer ere de vigtigste Centra for at samle Svin og Kvæg fra den Del af Amerika, hvor der især fedes, Majsbæltet. Der findes ogsaa Slagterier af en vis Betydning i andre Byer saasom i Cincinnati i Ohio, St. Paul i Minnesota, Sioux City i Syd Dakota og St. Joseph i Missouri; men intet Steds samles saadanne Masser som i Chicago, hvor Jærnbanerne fra Nordvesten støde sammen for at dreje nedenom Michigan Søen, og dernæst, hvor Banerne fra det fjernere, men dog endnu agerdyrkende, Vesten gaar over Missouri Floden. Trusten behersker til en vis Grad Markedet, baade Salgsprisen af Kod og Flæsk og navnlig Indkbsprøisen af Kvæg, Faar og Svin eller, som det vil være rettest at sige, den kan udøve en vis Indflydelse i begge Retninger til dens egen store Fordel. Navnlig bestemmer den daglig, hvilke Priser den vil betale for Dyrene. Man har beskyldt den for at sælge dyrere i selve Amerika, idet den bl. a. benyttede sig af den Indførselstold, der er paa Kødprodukter, uagtet de dog i en saa overvejende Grad er Udførselsartikler. Man paastaar navnlig, at den har taget 25 % højere Pris i Amerika end i London, hvor den møder Konkurrencen fra

Australien. En overordenlig Fordel ved Slagtning i det store er ogsaa her Benyttelsen af Biprodukter, som de store Slagterier have gjort det muligt at anvende til stor Fordel. Denne Benyttelse af Biprodukter er en af Hovedaarsagerne, hvorfor mindre Slagterier, selv om de ligge nærmere Stederne, hvorfra Kreaturerne komme, slet ikke kunne konkurrere.

Den væsenlige Grund, hvorfor de faa meget store Slagterier have kunnet slutte sig sammen og til en vis Grad udelukke Konkurrencen, er dog de Fordele, der ogsaa her er erhvervet med Hensyn til Transportmidlerne. De er direkte eller gennem deres Venner Herrer over de saakaldte terminal facilities, Indretninger for at modtage Dyrene ved Banerne med tilhørende Kvæggaarde og Kvægmarkeder m. m. De hensigtsmæssige Vogne til at transportere baade Dyrene og de færdige Produkter ejes af dem selv eller af allierede Selskaber, eller de forsynes i denne Henseende fortrinsvis af Banerne. Fragtsatserne selv siges at være saaledes, at det allerede af denne Grund ikke har kunnet betale sig at anlægge Slagterier længere mod Øst. I den nyere Tid har man ogsaa her haft en formelig Trust, The Western United Beef Trust. Men allerede en tidligere Sammenslutning gav i 1889—90 Anledning til offenlig Undersøgelse om den monopoliserede Stilling, den havde erhvervet.

Ogsaa Elevatorerne, de fortræffelige Kornmagasiner paa Stationerne, hvor Farmerne leverer deres Sæd mod Beviser, der for dem er det samme som Penge, og som nu væsenlig ejes af faa store Selskaber, begunstiges af Banerne. Det er fordelagtigere for dem at have med disse at gøre frem for med de enkelte Producenter. De kunne bedre arrangere sig med Banerne. Og der er ganske vist ogsaa her som ved de fleste andre store Sammenslutninger paa forskellig Maade samme personlige Interesser, som gør sig gældende.

Erfordras Konungens sanktion vid Riksdagens beslut om fastställande af grunderna för förvaltningen af statens domäner?

Af

Docent **Ludvig Widell.**

R. F. § 77 stadgar: »Kungsgårdar och kungsladugårdar med därtill lydande hemman och lägenheter, kronoskogar, parker och djurgårdar, krono- och stallängar samt laxfisken och andra kronans fisken samt kronans öfriga lägenheter må konungen icke utan riksdagens samtycke genom försäljning, förpantning eller gåfva, eller på något annat sätt, kronan afhända. De skola förvaltas efter de grunder, riksdagen därom föreskrifver; dock att de, personer och menigheter, som, efter hittills gällande författningar, sådana kronans tillhörigheter nu innehafva eller nyttja, må njuta laglig rätt därå till godo, samt att odlingar eller odlingsbar mark å kronoskogarne må i vanlig ordning, efter nuvarande eller framdeles blifvande författningar, kunna till skatte försäljas».

Rätta innebörden af de kursiverade orden här ofvan — om konungen äger sanktionsrätt vid dylika riksdagens beslut eller icke — är omtvistad. Att grundlagen icke afser att förläna riksdagen makt att utan konungens samtycke på ett eller annat sätt afhända kronan dessa fastigheter, är allmänt erkändt; meningsskiljaktigheten gäller sålunda endast frågan, om riksdagen äger att ensam, utan kunglig sanktion, bestämma grunderna för deras förvaltning.

Paragrafens ordalydelse i och för sig kan ju knappast gifva anledning till någon annan tolkning än den sistnämnda, särskildt om man tager i betraktande stadgandet i R. F. § 84, att grundlagarne skola efter deras ordalydelse i hvarje särskildt fall tillämpas. Också hafva NAUMANN [1]) och SVEDELIUS [2]) omfattat denna mening. Däremot förfäkta RYDIN [3]) och ASCHEHOUG [4]) en annan åsikt. Förutom praxis, hvarom mera här nedan, har till stöd för denna åberopats «den vår statsrätt genomgående grundsats om konungens rätt till pröfning och sanktion af allt, som skall lända till allmän efterrättelse», vidare «nödvändigheten af en sådan pröfning, enär vid ifrågavarande lagstiftning bör tillses, att ej allmänna inrättningar eller enskilde lida i den rätt, de tillgodonjuta på grund af gällande författningar», slutligen att R. O. 1810 § 75 skulle tala för en sådan uppfattning. Men någon allmän grundsats om konungens rätt till sanktion af allt som skall lända till allmän efterrättelse kan näppeligen sägas förekomma i vår statsrätt, de viktiga förordningarne om bevillning erfordra ju ej sanktion. Att åter tillerkänna konungen sanktionsrätt på grund af ändamålsenlighetsskäl är föga rimligt; ändamålsenligheten får man taga hänsyn till vid lags stiftande, knappast vid dess tolkning.

Återstår så den citerade paragrafen ur R. O. 1810. Den lyder sålunda: «Till grundlags stiftande, upphäfvande, förändring eller förklaring fordras alla riksståndens sammanstämmande be-

[1]) NAUMANN, *Sveriges statsförfattningsrätt.* 2 uppl. II: s. 227, IV: ss. 24, 25

[2]) SVEDELIUS, *Anteckningar för akademiska examina i statskunskap*, I: s. 148.

[3]) RYDIN, *Svenska riksdagen.* II: 1: ss. 24, 117. Rydins åsikt är dock ej fullt klar. I sin 1855 utgifna afhandling, *Om svenska folkets beskattningsrätt*, ss. 79, 80 inskränkes konungens sanktionsrätt till det fall, att fråga skulle vara om afhändande af fastigheter, och samma uppfattning kommer äfven till synes i *Svenska riksdagen.* II: 1: s. 117, texten. Men i noten, på samma sida tyckes resonemanget gälla konungens sanktionsrätt vid jämväl andra riksdagens beslut enligt § 77, och s. 24 nämnes uttryckligen bland lagar, som stiftas af konung och riksdag gemensamt, «de författningar, som innehålla de grunder, efter hvilka kronans fastigheter skola förvaltas till följd af den riksdagen i R. F. § 77 tillerkända rätt att därom föreskrifva».

[4]) ASCHEHOUG, *Den nordiske Statsret*, ss. 270, 271 samt i *Das Staatsrecht der vereinigten Königreiche Schweden und Norwegen* [i MARQUARDSEN'S *Handbuch*]: s. 81.

slut och konungens sanktion. För beslut i alla öfriga ärenden, de mål undantagna, hvarom i R. F. 66, 69, 70, 71 och 72 §§ särskildt förordnadt är, gälle, jämte konungens samtycke, tre ståndsmening; men skulle två stånd stanna emot två, förfalle frågan och förblifve vid det, som tillförene stadgadt varit, utan att samma fråga må kunna vid den riksdagen ånyo väckas eller upptagas. Är åter frågan af sådan beskaffenhet, att den ej kan förfalla, gånge såsom i 73 § stadgadt är». Visserligen nämnes ej här § 77 bland öfriga uppräknade paragrafer; detta behöfver dock ej nödvändigt innebära, att sanktion skulle vara erforderlig i ifrågavarande fall. Maktfördelningen mellan konung och riksdag bestämmes ej i riksdagsordningen, utan i regeringsformen; nyss anförda paragraf ur den förstnämnda vill därför tydligen ej stadga, i hvilka fall konungens sanktion är behöflig eller icke, utan den redogör blott för, hur ett riksdagens beslut skall åstadkommas, huru många ståndssamtycke som erfordras för ett förslags bifallande. Detta framgår ganska tydligt af paragrafens lydelse. De uppräknade paragraferna röra alla frågor af sådan beskaffenhet, att de ej kunna förfalla, såsom det längre ned heter, och hvilka afgöras genom votering i förstärkt utskott, när två stånd stannat mot två, eller i ett fall till och med tre mot ett. Huruvida konungens sanktion i dessa fall erfordras, omnämnes ej i riksdagsordningen, utan får man därom söka upplysning i regeringsformen. Så har ej heller R. F. § 77 här ansetts behöfva särskildt omnämnas, så mycket mindre som den under inga omständigheter kunnat nämnas i sammanhang med öfriga uppräknade paragrafer, hvilka alla behandla frågor af särskild natur. För R. F. § 77 fanns m. a. o. ingen plats i R. O. 1810 § 75.

De stöd för åsikten om konungens rätt till sanktion, för hvilka nu redogjorts, torde sålunda vara föga hållbara.

Detta vore dock af mindre vikt, därest RYDINS påstående vore riktigt, att konungen ända sedan 1810 i praxis häfdat sin rätt till fastställelse af grunderna för kungsgårdarnes utarrendering, hvarmed naturligtvis skulle följa sanktionsrätt äfven vid andra beslut enligt R. F. § 77. Men i verkligheten har konungamakten allt sedan 1810 erkänt riksdagens rätt att ensam bestämma grunderna för förvaltningen af domänerna. Detta framgår med all

tydlighet af inledningen till den första förordning härom, som utkommit sedan den nya regeringsformens (och jämväl riksdagsordningens [1]) antagande, förordningen af den 3 dec. 1810. Den begynner sålunda: «Vi Carl . . . göre veterligt; att sedan vi, med anledning af 77 § i regeringsformen, samt då bestämmandet af grunderne för förvaltningen af kungs- och kungsladugårdarne riksens ständer ensamme tillhör, genom nådig proposition öfverlämnat till riksens, vid den i Örebro detta år hållna urtima riksdag församlade ständer, huruvida några nya grunder för framtida hushållningen med kungs- och kungsladugårdarne, efter nuvarande arrendens slut borde utstakas, samt att i sådant fall desamma föreskrifva — — — så hafva riksens ständer» — — — Författningen afslutas på följande sätt: «Hvad riksens ständer i ofvanberörda måtto beslutit och begärt [2]), vele vi till behörig efterlefnad härmed allmänneligen påbjuda och kungöra . . .» Sålunda, det mest otvetydiga erkännande af riksdagens rätt att ensam besluta i dessa frågor [3]).

Mindre klart framträder denna uppfattning vid utfärdandet af en senare förordning, af den 17 juli 1847. Den inledes på följande sätt: «Vi Oscar . . . göre veterligt, att, sedan hos oss rikets senast församlade ständer i underdånighet anmält särskilda af dem beslutade förändringar i hittills för utarrendering af kungs- och kungsladugårdar samt andra kronolägenheter gällande stadganden . . . samt vi häröfver inhämtat vederbörandes underdåniga utlåtande, hafve vi, som, lika med rikets ständer, funnit de nu gällande föreskrifter tarfva en sådan förändring . . . härigenom velat, i öfverensstämmelse med de af rikets ständer fastställde grunder, i nåder stadga och förordna följande . . .» Uttrycket: «af rikets ständer fastställde grunder» innebära äfven här ett erkännande af ständernas rätt att ensamma besluta, om också de föregående punkterna snarast häntyda på någon konungens pröfningsrätt.

---

[1]) Jämför hvad ofvan yttrats om R. O. 1810 § 75.

[2]) Har afseende på en ständernas anhållan om särskild verkställighetsåtgärd.

[3]) Den af Rydin citerade K. Prop. af 3 sept. 1810 häfdar konungens sanktionsrätt endast beträffande afhändande af domäner, i öfrigt erkänner den riksdagens rätt att ensam besluta.

Äfven nu gällande förordning af den 10 nov. 1882 är affattad i en form, som tydligen innebär ett erkännande af riksdagens rätt. Den inledes sålunda: «Vi Oscar . . . göre veterligt, att, sedan riksdagen på vår nådiga framställning . . . antagit förändrade grunder för jordbruksdomänernas förvaltning, vi . . . funnit godt, i öfverensstämmelse med berörda af riksdagen antagna grunder, i nåder stadga, som följer . . .» Ordet «framställning» nyttjas aldrig, då konung och riksdag hafva samma beslutanderätt; i så fall brukas «förslag» eller «vi, med riksdagen».

Gällande rätt är sålunda, att riksdagens beslut om fastställande af grunderna för förvaltningen af kronans domäner icke erfordra kunglig sanktion. Konungens samtycke är behöfligt endast i fråga om att afhända kronan dylik fastighet.

Några siffror rörande beskattningen i Sverige.

Af

Docent **Ludvig Widell.**

II.

I ett föregående häfte af denna tidskrift beräknades samtliga skatter i Sverige för 1900 till 167,6 mill. kr., hvaraf till staten 119,2, till kommunerna 48,4 mill. kr. Enligt det numera offentliggjorda Kapitalkonto till rikshufvudboken för 1900 utgjorde i verkligheten skatterna till staten nämnda år: grundskatter 947,927 kr., vakansafgifter 745,665 kr., mantalspenningar 748,823 kr., allmän bevillning 8,727,090 kr., summa direkta skatter 11,169,505 kr.; vidare tullmedel 57,731,764 kr., hvitbetssockertillverkningsafgift 9,946,573 kr., brännvinstillverkningsafgift 20,422,913 kr., brännvinsförsäljningsafgift 12,404,405 kr. [1]), stämpelpappersafgift 6,598,411 kr., summa indirekta skatter 107,104,066 kr.; samtliga dessa skatter utgjorde sålunda 118,273,571 kr. Härtill kommer så värdet af rustnings- och roteringsbesvären, omkr. 700,000 kr. Samtliga skatter och besvär till staten uppgingo sålunda till i rundt tal 119,0 mill. kr. Skatterna till kommunerna utgjorde 1899 enligt den för ett par veckor sedan utkomna kommunalstatistiken 42,942,641 kr., hvaraf till landstingen 2,058,941 kr., till landskommunerna 22,890,975 kr., till stadskommunerna 17,992,725 kr. Med detta belopp får så

[1] Enligt Bidrag till Sveriges officiella statistik, Litt. V.

sammanräknas värdet af väghållningsbesväret samt bidragen till skjutsentreprenader, i rundt tal 5,7 mill. kr.; summan stiger därmed till omkring 48,6 mill. kr. Under förutsättning, att kommunalskatterna under 1900 ökats i samma proportion som under 1899 — hvilket torde vara fallet att döma af den samtidiga stegringen af den allmänna bevillningen — skulle kommunalskatterna 1900 hafva uppgått till i rundt tal 50,9 mill. kr., samtliga skatter och besvär till stat och kommuner sålunda till 169,9 mill. kr. I medeltal pr individ af medelfolkmängden kommer då en skattekvot af 33,22 kr.

Emellertid äro naturligtvis skatterna ingalunda lika höga hela landet öfver. Beträffande de indirekta skatterna till staten saknar man dock — åtminstone hvad hufvudmassan af dem angår — hvarje möjlighet att i siffror uttrycka denna olikhet. Kunde man uträkna skattekvoten pr inv. af de indirekta skatterna i olika delar af landet, skulle man helt visst erhålla mycket växlande värden. Men tager man på samma gång hänsyn till skatteförmågan, torde olikheterna komma att i väsentlig mån, ehuru långt ifrån fullständigt, utjämnas. De största kvarstående skiljaktigheterna komme väl att förorsakas af lifsmedelstullarnes egenskap att vara en särskild skatt på den icke spannmålsproducerande delen af landet, framför allt städerna. — De direkta skatterna till staten kunna numera, sedan grundskatter och indelningsverk i hufvudsak tillhöra det förflutna, anses i regel utgå i förhållande till skatteförmågan. Häraf följer, att skattekvoten pr invånare kommer att blifva beroende af den sistnämnda, att man sålunda från dess höjd i olika trakter af landet kan sluta tillbaka till skatteförmågan, den beskattningsbara förmögenheten och inkomsten. En undersökning af särskildt bevillningens af fast egendom och inkomst höjd i förhållande till folkmängden i olika landsdelar, erbjuder därför stort intresse.

Den debiterade [1]) bevillningen af fast egendom och inkomst uppgick för 1898 [2]) till 6,840,873 kr. eller 1,44 kr. pr inv. I

[1]) Ej den verkligen influtna, med hvilken eljest räknats.

[2]) För att möjliggöra jämförelse med kommunalskatterna 1899 har detta år valts i stället för 1900. Af samma skäl har till grund för beräkningen af skattekvoterna pr inv. lagts folkmängden vid 1898 års slut.

landskommunerna utgjorde den 0,76, i stadskommunerna[1]) 3,52 kr. pr inv. Bland städerna hade Skellefteå den högsta bevillningen i förhållande till folkmängden eller 6,43 kr.; närmast kommo Trelleborg med 6,20 kr., Örnsköldsvik med 4,80 kr. samt Umeå med 4,08 kr. Äfven i flertalet öfriga norrländska städer öfverskrider bevillningen städernas medelsiffra. Lägsta bevillningskvoten hade Öregrund, 1,22 kr., därnäst Skanör och Falsterbo 1,34 kr. För Stockholm var siffran 3,76, för Göteborg 3,85, Malmö 3,59, Norrköping 2,91, Gefle 3,42, Helsingborg 3,42, Karlskrona 2,23, Uppsala 2,87, Jönköping 2,43. För landsbygden voro siffrorna följande:

Län	Kr. pr inv.	Län	Kr. pr inv.
Malmöhus	1,20	Norrbottens	0,70
Gefleborgs	1,07	Kristianstads	0,66
Stockholms	1,06	Värmlands	0,66
Västernorrlands	1,00	Västerbottens	0,60
Örebro	0,97	Jönköpings	0,56
Uppsala	0,96	Skaraborgs	0,56
Västmanlands	0,94	Elfsborgs	0,55
Kopparbergs	0,92	Kalmar	0,53
Södermanlands	0,84	Jämtlands	0,53
Östergötlands	0,76	Hallands	0,52
Gotlands	0,74	Kronobergs	0,49
Göteborgs och Bohus	0,72	Blekinge	0,49

I samtliga län i Svealand, utom Värmlands, samt därjämte i Malmöhus, Gefleborgs och Västernorrlands län öfverskrider sålunda bevillningen riksmedeltalet för landsbygden; de lägsta bevillningskvoterna återfinner man — om Jämtlands län lämnas å sido — i ett sammanhängande område, omfattande landskapen Blekinge, Småland, Halland och Västergötland.

Vida ojämnare än skatterna till staten trycka kommunalskatterna. Beträffande dessa är en beräkning af deras höjd i förhållande till folkmängden af mindre vikt; långt mera upplysande är att uträkna deras förhållande till bevillningen, då ju

[1]) Städerna jämte 13 köpingar, som bilda egna kommuner

denna, åtminstone tillnärmelsevis, kan betraktas såsom en mätare på skatteförmågan.

Samtliga utskylder till primärkommunerna uppgingo 1899 till 5,98 kr. pr bevillningskrona [1]). För stadskommunerna utgjorde de 4,73, för landskommunerna 7,53 kr. pr bev.-kr. Kommunalskatterna äro sålunda i genomsnitt betydligt högre på landsbygden än i städerna. Dock får härvid anmärkas, att för åtskilliga stadskommuner ej ingår i den uppgifna skattesumman de på grund af kyrkostämmas beslut uttaxerade utskylderna, hvilka däremot inräknats bland landskommunernas skatter; men å andra sidan hafva åtskilliga landskommuners utskylder af detta slag upptagits bland stadskommunernas. Denna oegentlighet blir därför ej af nämnvärd betydelse, då såsom här stadskommunerna liksom landskommunerna behandlas öfver ett. Däremot är det af denna orsak omöjligt att med bestämdhet uppgifva, hvilka städer som hafva att bära de drygaste utskylderna liksom hvilka de lindrigaste. Sannolikt intagas dock de främsta platserna af Vadstena med 8,56 och Åmål med 8,21 kr. pr bev.-kr.; lägst torde skatterna vara i Kungsbacka, 1,93, och därnäst i Vimmerby, 2,01 kr. pr bev.-kr. I Stockholm utgjorde skattekvoten 4,22, i Göteborg 4,62, i Malmö 4,94, i Norrköping 4,82, i Gefle 6,10. Dessa städer deltaga ej i landsting, och afse därför de af dem uttaxerade skatterna äfven sådana behof, för hvilka eljest landstingen sörja. — Landskommunernas utskylder utgjorde:

Län	Kr. pr bev.-kr.	Län	Kr. pr bev.-kr.
Jämtlands	10,63	Skaraborgs	8,24
Hallands	10,61	Jönköpings	7,91
Kalmar	9,17	Blekinge	7,74
Kristianstads	9,15	Östergötlands	7,73
Kronobergs	8,76	Västmanlands	7,72
Göteborgs och Bohus	8,73	Västerbottens	7,68
Elfsborgs	8,62	Norrbottens	7,45
Värmlands	8,37	Södermanlands	7,36
Gotlands	8,33	Örebro	6,96

[1]) Skattekvoten har beräknats efter 1898 års bevillning, då denna legat till grund för uttaxeringen af största delen af kommunalutskylderna.

Län	Kr. pr bev.-kr.	Län	Kr. pr bev.-kr.
Västernorrlands	6,62	Kopparbergs	6,31
Uppsala	6,50	Malmöhus	6,23
Gefleborgs	6,43	Stockholms	6,04

Länen med relativt hög bevillning (de rikare länen) hafva sålunda relativt låg kommunalskatt, länen med låg bevillning hög kommunalskatt. Detta innebär för öfrigt intet öfverraskande. Kommunalutskylderna utgå till största delen för behof, som ej äro mindre i den fattiga kommunen än i den rika, ja, ett af dem, fattigvården, bör som regel erfordra de största uppoffringarna i de kommuner, som äga den minsta förmågan att bära dem. Under sådana omständigheter kan öfverbeskattning lätteligen inträda i en kommun, all möjlig sparsamhet till trots. Frågan om öfverbeskattning i kommunerna och medlen att förekomma eller afhjälpa den är för öfrigt så brännande, att ett något närmare ingående härpå torde vara lämpligt.

I städerna kunna kommunalskatterna ingenstädes anses hafva uppnått en sådan höjd, att de icke kunna bäras utan menlig påföljd, om de också ofta kunna vara tryckande nog. På landsbygden äro ju skatterna genomgående betydligt högre, men ej heller här tyckes det vara fara på färde, om man nämligen ser på förhållandena i det stora hela, blott tar i betraktande de siffror för länen, som ofvan anförts. Men dessa genomsnittstal öfvertäcka enorma olikheter. Å ena sidan finnas kommuner, där så godt som inga kommunalutskylder uttaxeras, ja, där kommunen dessutom betalar en del af de direkta skatterna till staten — de rika socknarne i öfre Dalarne — å andra sidan finnas kommuner, där utskylderna uppgå till öfver fjärdedelen af den beskattningsbara inkomsten [1]). Tyngsta skatterna hade 1899 Öxabäcks socken i Elfsborgs län, 32,73 kr. pr bev.-kr. [2]). Närmast följde sannolikt [3]) Laxsjö (Jämtlands l.), 28,54, Ullared (Hallands l.), 27,66, Tämta (Elfsborgs län), 26,01, Vårnhus (Kopparbergs l.), 25,37,

[1]) Antagen till 100 ggr bevillningens belopp.

[2]) Bevillningen beräknad till $^1/_{10}$ af fyrktalet.

[3]) En eller annan kommun med lika höga skatter som de 10 uppräknade kan jag möjligen hafva förbisett.

Kungsäter (Elfsborgs l.), 24,68, Elfsered (Elfsborgs län), 23,54, Klöfsjö (Jämtlands l.), 23,11, Fröjel (Gotlands l.), 21,97, Hvitsand (Värmlands l.), 21,77. Med inräknande af skatterna till stat och landsting, väghållningsbesväret m. m. uppgår hela skattebördan i en kommun som Öxabäck säkerligen till öfver 40, kanske närmare 50 % af den beskattningsbara inkomsten[1]). Men en dylik skattebörda öfverstiger, snart sagdt, allt hvad man i den vägen under fredstid sett i konstitutionella stater. Finansvetenskapen förklarar obetingadt, att med en så hög beskattning måste i längden ovillkorligen inträda högst menliga följder, svårighet att indrifva skatterna, skattebedrägerier, sjunkande egendomsvärden och utflyttning i massa af dem, som äga förmåga att betala skatt.

Hafva då dylika missförhållanden yppat sig i de öfverbeskattade svenska kommunerna? Innan man söker svar på denna fråga, måste först undersökas, om abnormt hög beskattning någon längre tid förekommit i dessa kommuner, eller om den först nyligen inträdt, då den ju kan vara öfvergående och tillfällig. Endast i förra fallet kan den för öfrigt väntas hafva lämnat tydliga spår efter sig i kommunernas ekonomiska och andra förhållanden. Det visar sig då, att af de uppräknade 10 kommunerna de 4, nämligen Öxabäck, Ullared, Klöfsjö och Hvitsand, 1890 voro relativt måttligt beskattade, i öfriga 6 kommuner voro skatterna redan då abnormt höga. Endast de sistnämnda kommunernas förhållanden skola här närmare undersökas. — I detta sammanhang torde äfven beröras frågan om, huruvida utvecklingen går i riktning mot utjämning eller stegring af missförhållandena. En bild, om också i förstoring, af utvecklingen i det hela, beträffande samtliga skatter, lämnar uttaxeringen af skatter efter fyrktalet. 1880 utgjorde antalet kommuner med abnormt höga skatter, mer än 100 öre pr fyrk för i mantal satt jord, 38; 1890 hade antalet ökats till 92 och 1899 till 189! Med häpnadsväckande snabbhet har sålunda ställningen förändrats i ogynnsam riktning.

[1]) Vid dessa och andra dylika beräkningar har jag måst förutsätta, att vid bevillningstaxeringarna fastighetsvärde och inkomst upptagas till sina verkliga belopp. Emellertid tyder allt på, att taxeringen i regel är för låg, de beräknade skattekvoterna skulle sålunda vara högre än de verkliga.

Jag öfvergår så till frågan om öfverbeskattningens följder i de förut nämnda 6 kommunerna. Huruvida svårighet att indrifva skatterna eller försök att undandraga sig beskattning förekomma i större utsträckning i dessa kommuner än i andra, kan ej afgöras med ledning af förefintligt material, men är ju i och för sig ingalunda osannolikt. De ekonomiska förhållandena i allmänhet inom dessa kommuner belysas af här nedan sammanställda data.

	Folkmängd		Däraf understödstagare		Däraf icke understödstagare		Taxeringsvärde för jordbruksfastighet[1]) i tusental kr.		Inkomstbevillning i kr.	
	1890	1899	1890	1899	1890	1899	1890	1899	1890	1899
Laxsjö	936	1,071	21	36	915	1,035	190	245	168,3	106,8
Tämta	486	453	15	7	471	446	125	163	4,3	5,8
Våmhus	2,155	2,169	11	23	2,144	2,146	396	396	105,4	145,0
Kungsäter	818	770	42	64	776	706	222	225	57,1	65,4
Elfsered	567	579	19	9	548	570	89	104	4,8	56,4
Fröjel	591	584	8	14	583	570	310	326	68,5	44,8

Dessa siffror tyda ingalunda på ekonomisk tillbakagång, äfven med frånseende af de synnerligen gynnsamma siffrorna för Elfsered, i hvilken kommun en järnvägsanläggning tillkommer såsom en betydande faktor, motverkande följderna af den höga beskattningen. Sämst tyckas förhållandena hafva gestaltat sig i Kungsäter med dess starkt sjunkande folkmängdssiffra och ökade antal fattighjon; men föga bättre torde förhållandena i den delen gestalta sig i mången annan kommun, där man ej har den höga beskattningen att tillgripa som förklaringsgrund. Också i Kungsäter visar såväl taxeringsvärdet som inkomstbevillningen tillväxt. Dock vore förhastadt att af dessa gynnsamma siffror draga den slutsatsen, att skatter sådana som de i dessa kommuner utgående skulle kunna utan menlig påföljd bäras; dels äro ju siffrorna små, det behandlade antalet kommuner ringa, och dels är framför allt tidrymden 1890—99 väl kort för att medgifva säkra slutsatser.

[1]) Beräknadt till, i kr., $^{1000}/_{6}$ af fyrktalet.

Att gå längre tillbaka i tiden vore emellertid utan betydelse, då den höga beskattningen i regel inträdt först vid slutet af 1880-talet.

Om sålunda också siffrorna ännu ingalunda vittna om något nödtillstånd inom de öfverbeskattade kommunerna, så måste dock ställningen betraktas såsom så pass allvarsam, att det är på hög tid att bereda dem understöd på ett eller annat sätt.

Af ej mindre vikt än skatternas tryck i de olika kommunerna är deras *belastning af de särskilda beskattningsföremålen*, jordbruksfastighet, annan fastighet och inkomst af kapital eller arbete. Härvid kan naturligtvis blifva fråga endast om fördelningen af de direkta skatterna och ej ens af samtliga dessa: de personella afgifterna måste lämnas åsido liksom äfven till största delen den på gränsen till de indirekta skatterna stående bevillningen »af särskilda förmåner och rättigheter», tidigare »bevillning enligt Art. III».

Enligt den stora Skatteregleringskommitténs beräkningar för året 1878 — hvilka visserligen ej fullt öfverensstämma med siffrorna i »Kapitalkonto till rikshufvudboken» och kommunalstatistiken, skiljaktigheterna äro dock mindre väsentliga — var belastningen af de särskilda beskattningsföremålen följande:

För hvarje 100 kr. taxeringsvärde [1]) utgjorde skatterna, i öre:

	Till stat		Till kommuner		Summa	
	Af jordbruksfastighet [2])	Af annan fastighet	Af jordbruksfastighet [2])[3])	Af annan fastighet	Af jordbruksfastighet	Af annan fastighet
Landsbygd	51	5	82	31	133	36
Städer	9	6	43	39	52	45
Riket	51	6	81	37	131	43

[1]) Taxeringsvärdet af jordbruksfastigheten har härvid ökats med det efter 5 % kapitaliserade värdet af grundskatter samt rustning och rotering.

[2]) För landsbygden »i jordeboken upptagen fastighet», hvilket ej är alldeles detsamma som »jordbruksfastighet».

[3]) Väghållningsbesväret har härvid beräknats till endast 6 mill. kr. i stället för af Skatteregleringskommittén antagna 7,215,322 kr. (Jfr min föregående uppsats i denna tidskrift).

För hvarje 100 kr. uppskattad inkomst af kapital eller arbete utgjorde skatterna, i öre:

	Till stat	Till kommuner	Summa
Landsbygd	70	303	373
Städer	92	330	422
Riket	84	321	405

Beräknar man afkastningen af fastighet till 5 % af taxeringsvärdet, finner man, att i hela riket utgjorde skatterna till staten 10,2 % af inkomst af jordbruksfastighet, 1,2 % af inkomst af annan fastighet och 0,8 % af inkomst af kapital eller arbete; skatterna till kommunerna utgjorde resp. 16,2, 7,4 och 3,2 %; samtliga skatter resp. 26,2, 8,6 och 4,0 % af inkomsten.

Sedan 1878 har emellertid, som bekant, jordbruksfastighetens skattebörda minskats i hög grad. Huru stor denna minskning är i det hela, kan dock ej med siffror visas; en fördelning af de nuvarande kommunalskatterna efter olika beskattningsföremål skulle nämligen blifva allt för osäker med det material, som finnes att tillgå. Beträffande utskylderna inom primärkommunerna har visserligen en dylik fördelning utförts för 1897 af kommunalskatte-kommittén, men i dess summor ingå ej väghållningsbesvär, landstingsskatt m. m. Däremot är det ju lätt att på så sätt fördela skatterna till staten. Det visar sig då, att de å jordbruksfastigheten hvilande skatterna och besvären, som 1878 uppgingo till 51 öre för 100 kr. taxeringsvärde, 1900 hade sjunkit till ej fullt 16 öre för samma beskattningsenhet. Skatterna till staten af jordbruksfastighet komma att efter grundskatternas och indelningsverkets afskrifning vara endast obetydligt högre än de af öfriga beskattningsföremål.

* *
*

Vid bedömande af beskattningens höjd i ett land är naturligtvis en jämförelse med förhållandena i andra länder af ej ringa betydelse. Allt för mycket får man dock ej vänta sig af en dylik. Till en del måste man nämligen räkna med inkommensurabla storheter, jämföra sådant som egentligen knappt är jämförligt.

Omfånget af den allmänna förvaltningen är ju långt ifrån detsamma öfverallt. Mången förvaltningsgren, som i de mera framskridna länderna är af största betydelse, saknas eller är åtminstone af underordnad vikt i mindre utvecklade. Men äfven stater på samma kulturnivå visa betydande olikheter. Så t. ex. bestridas mångenstädes kyrkans utgifter af dennas egna medel och förekomma sålunda ej i vare sig statens eller kommunernas räkenskaper. Också fattigvården är i åtskilliga katolska länder en kyrkans, ej en det borgerliga samhällets angelägenhet. Ett annat hinder för en rättvis jämförelse ligger i förekomsten af naturaprestationer, allmänna besvär. Särskildt är det kommunerna i mindre utvecklade länder, som på detta sätt sörja för sina behof; men äfven till staten utgöres allestädes i Europa, utom i England, ett dylikt besvär, den personliga värnplikten. Den sistnämnda kan ju ej gärna värdesättas i penningar, och äfven öfriga besvär kunna endast undantagsvis tagas i betraktande. Vid bedömandet af de här nedan anförda siffrorna måste naturligtvis hänsyn tagas till nu omnämnda förhållanden.

För att finna ett lands totala skattebörda måste man sammanräkna stats- och kommunalskatterna. Tyvärr saknas uppgift rörande de sistnämnda i åtskilliga stater, och, där de finnas, äro de ofta af tämligen gammalt datum eller eljest mindre användbara. En jämförelse mellan ett större antal stater låter sig därför utföra endast i fråga om skatterna till staten. Vid en dylik jämförelse får man emellertid taga i betraktande, att förhållandet mellan statens och kommunernas förvaltning ej är detsamma i alla länder; hvad som i den ena staten tillhör kommunernas förvaltning, kan i den andra tillhöra statens egen och omvändt. Från storleken af skatterna till staten får man därför ej utan vidare sluta till storleken af skatterna i deras helhet.

I följande redogörelse för skatterna till staten i de viktigare europeiska länderna äro beloppen, där ej annat uttryckligen påpekas, upptagna brutto enligt budget för året 1900 eller finansåret 1900/01 [1]).

[1]) Såsom källor hafva hufvudsakligen användts *Almanach de Gotha* och *The statesman's yearbook* för 1901 jämte resp. länders statistiska årsböcker.

I Norge utgjorde skatterna enligt räkenskaperna för 1898/99 54,208,255 kr. Den direkta inkomstskatten uppgick till 5,044,127 kr. Af de indirekta skatterna, tillsamman 49,164,128 kr., utgjordes den ojämförligt största delen af konsumtionsskatter, däraf tull 37,421,504 kr., brännvinsafgift 4,073,920 kr., maltafgift 4,100,827 kr. Öfriga mera betydande poster voro: stämpelpappersafgift 1,478,576 kr., departements- och domstolssportler 1,143,510 kr. samt arfsskatt 661,112 kr.

Skatterna i Danmark belöpte sig till 62,359,130 kr. enligt räkenskaperna för 1899/1900. Häraf voro direkta 10,788,631 kr. indirekta 51,570,499 kr. Frånsedt den obetydliga rangskatten, 58,887 kr. (netto), drabba de direkta skatterna uteslutande den fasta egendomen; en allmän förmögenhets- och inkomstskatt till staten förekommer ej i Danmark. Grundskatterna utgjorde 6,930,473 kr., tionden dock ej inräknad, då denna i Danmark ej är att betrakta som en verklig skatt [1]). Byggnadsskatten uppgick till 3,799,271 kr. Af de indirekta skatterna är tullen den betydligaste, 31,637,983 kr. Öfriga större skattetitlar äro: stämpelpappersafgift, 3,790,798 kr., arfsskatt, 1,059,494 kr., afgift vid öfverlåtelse af fast egendom, 1,034,487 kr., domstolssportler, 2,200,473 kr., hvitbetssockeraccis, 1,646,605 kr., brännvinstillverkningsafgift 3,163,049 kr. samt ölskatt, 6,121,713 kr. I ofvan uppförda totala summa af de indirekta skatterna har inräknats brännvinsförsäljningsafgiften, 154,254 kr., hvilken, eget nog, i Danmark officiellt ej betraktas såsom skatt, utan upptages bland «diverse inkomster».

I Finland beräknas skatterna till 42,310,115 finska mark, hvaraf direkta 5,953,115 m., indirekta 36,357,000 m. De direkta skatterna omfatta grundskatter, 3,448,115 m., näringsskatter, 430,000 m., och personell skatt, 2,075,000 m. Af de indirekta skatterna äro viktigast: tullmedel, 26,650,000 m., brännvinsbränningsskatt 6,460,000 m., bevillning för maltdrycker, 900,000 m., samt stämpelpappersbevillning 1,700,000 m.

Skatterna i Storbritannien och Irland utgjorde enligt räkenskaperna för finansåret 1899/1900 111,032,232 pd st., hvaraf direkta 22,439,830, indirekta 88,592,402 pd st. De direkta skat-

[1]) Falbe Hansen, *Finansvidenskab*, I: s. 268.

terna utgöras af grund- och byggnadsskatt, 2,554,632 samt inkomstskatt 19,885,198 pd st. Tullen uppgår till 23,705,203 pd st., hvaraf på tobak 11,167,126, på spirituosa 5,154,622, på té 4,636,979 och på vin 1,741,843 pd st. Accismedlen utgöra 37,829,763 pd st., hvaraf accissen på spirituosa 20,853,067 och på malt 12,539,143 pd st. Återstående indirekta skatter utgöras af stämpelpappersafgifter, 27,057,436 pd st. Två tredjedelar häraf eller 18,547,223 pd st. komma på arfsskatten.

I Nederländerna uppgå de direkta skatterna till 34,017,705 floriner, häri inräknad den obetydliga afgiften af grufvorna, hvilken officiellt ej uppföres bland skatterna. I denna summa ingår grundskatt med 12,635,000 fl., personell skatt med 8,600,000 fl. och inkomstskatt med 12,775,000 fl. De indirekta skatterna utgöra 77,422,250 fl., hvaraf accis på spirituosa 26,100,000 fl., andra acciser 21,340,000 fl., stämpelpapper, registreringsafgifter och arfsskatt 21,065,000 fl.; tullmedlen uppgå till endast 8,917,250 fl. Tillsamman uppgå de direkta och indirekta skatterna till 111,439,955 fl.

I Belgien uppgå de direkta skatterna till 56,135,000 francs, hvaraf grundskatt, 25,900,000 fr., personell skatt, 20,935,000 fr., näringsskatt, 8,300,000 fr., och skatt af grufvorna, 1,000,000 fr. De indirekta skatterna äro i budgeten uppförda med 153,832,784 fr., om man nämligen frånser justeringsafgifter och böter, som officiellt hänföras hit. I denna summa ingå registreringsafgifter, 26,800,000 fr., arfsskatt, 19,220,000 fr., och stämpelpappersafgift, 7,700,000 fr.; återstoden, 100,121,784 fr., utgöres af konsumtionsskatter (tull och accis). I verkligheten uppgå dock de sistnämnda till betydligt högre belopp. En del af dem är nämligen anslagen till kommunernas understöd utan att vara uppförd på budgeten, ungefär såsom i Sverige brännvinsförsäljningsafgiften. Sålunda utgör totala beloppet af tullmedlen 47,000,000 fr., af accisen (?) på utländska viner 6,512,000 fr., accisen på inhemskt brännvin 50,000,000 fr., på öl och ättika 19,620,000 fr., på socker 6,300,000 fr., hvartill komma acciserna på margarin, 500,000 fr., och tobak, 1,750,000 fr, hvilka ej tyckas vara föremål för dylik delning. Samtliga konsumtionsskatter uppgå sålunda till 131,682,000 fr. och samtliga indirekta skatter till 185,402,000 fr. Med inräk-

nande af de direkta skatterna, 56,135,000 fr., stiger summan af skatterna till 241,537,000 fr.

I Preussen utgöra de direkta skatterna 198,354,600 riksmark, de indirekta 83,307,000 m., tillsamman 281,661,600 m. Härtill kommer så den på Preussen belöpande andelen af skatterna till Tyska Riket. De för Rikets räkning i samtliga tyska stater uppburna skatterna — alla indirekta — uppgå till 826,043,000 m., hvaraf tull 473,220,000 m., accis på tobak 12,143,000 m., på socker 102,009,000 m., på salt 47,810,000 m., på brännvin 124,301,000 m. samt stämpelpappersafgift 66,483,000 m. Fördelas dessa skatter på de särskilda staterna i förhållande till deras folkmängd, skulle på Preussen komma 61 % af det hela eller 503,886,230 m. Dessutom ingår till rikskassan ölskatten från alla stater utom Bäjern, Würtemberg, Baden och Elsass-Lothringen; dess belopp utgör 30,165,000 m. Preussens andel häraf kan beräknas till 78 % eller 23,528,700 m. Sammanräknade uppgå sålunda skatterna i Preussen till 809,076,530 m., hvaraf direkta 198,354,600 m., indirekta 610,721,930 m.

För Bäjern anslås skatterna till 108,728,450 m., hvaraf direkta 36,689,000 m., indirekta 72,039,450 m. I dessa summor äro ej inräknade de officiellt såsom skatter uppförda tvenne posterna, bötesmedel och ersättning från rikskassan för uppbörden af tullen. Största delen af de indirekta skatterna utgöres af ölskatt, uppgående till det ansenliga beloppet af 43,085,400 m.; för hela Tyska Riket utom Bäjern, Würtemberg, Baden och Elsass-Lothringen utgör ölskatten, som ofvan nämnts, endast 30,165,000 m. Af öfriga skatter till Riket kunna 11 % eller 90,864,730 m. anses belasta Bäjern, hvars hela skattebörda sålunda skulle stiga till 199,593,180 m.; de indirekta skatterna uppgå till 162,904,180 m. — Öfriga tyska stater torde kunna förbigås.

Beträffande Österrike—Ungern måste skatterna behandlas öfver ett för båda rikshalfvorna. Då nämligen tullfrihet råder dem emellan, komma de på budgeterna uppförda beloppen för konsumtionsskatterna att endast angifva de inom resp. länder uppburna summorna, icke de belopp, hvarmed de belasta de skattdragande. Så t. ex. anslås tullen i Österrike till 114,643,800

österrikiska kronor, i Ungern till endast 906,775 kr. Tydligen bäres en betydlig del af den österrikiska tullen af Ungerns invånare. — Vid beräkningen af skatterna måste från de officiellt uppgifna beloppen frånräknas inkomsterna af statslotterierna samt af justeringsafgifter, dessutom driftkostnaderna för monopolen. I fråga om sistnämnda post får dock anmärkas, att jag saknat uppgift öfver dess storlek i Ungern, jag har därför måst beräkna monopolens driftkostnader i Ungern till samma procent af bruttoinkomsterna som i Österrike. Beräknade på detta sätt, belöpa sig samtliga skatter i Österrike—Ungern till 1,539,589,083 österrikiska kronor, hvaraf i Österrike uppbäras 998,847,400 kr., i Ungern 540,741,683 kr. De direkta skatterna utgöra 474,666,200 kr. (Österrike 267,429,200 kr., Ungern 207,237,000 kr.). Härvid hafva i Ungern till de direkta skatterna hänförts anståndsräntor, influtna restantier o. d. De indirekta skatterna uppgå till 1,064,922,883 kr. (Österrike 731,418,200 kr., Ungern 333,504,683 kr.). Häraf utgör tullen 115,550,575 kr., öfriga konsumtionsskatter 458,326,000 kr., hvaraf på öl 83,453,000 kr., på brännvin 127,940,000 kr., på vin och must 26,450,000 kr., på boskap 22,040,000 kr., på socker 121,000,000 kr. Nettoinkomsten af saltmonopolet utgör 61,051,654 kr., af tobaksmonopolet 196,556,260 kr.; stämpelpappers- och domstolsafgifter uppgå sammanlagdt till 228,780,600 kr.

Schweiz måste förbigås, då jag saknat tillgång till de särskilda kantonernas räkenskaper.

I Frankrike beräknas officiellt de direkta skatterna till 515,721,313 francs. I denna summa ingå emellertid ett par poster, som rätteligen ej höra hit: justeringsafgiften för mått och vikter samt afgifter för apoteksvisitationer m. m. få väl öfver hufvud ej räknas som skatter, och skatterna på hästar och vagnar samt på sällskapliga sammanslutningar, biljarder, velocipeder m. m. äro att hänföra till de indirekta skatterna, om de också i finanstekniskt afseende äro organiserade såsom direkta skatter [1]). Däremot måste till de direkta skatterna hänföras den officiellt bland de indirekta uppförda afgiften för

[1]) Wagner, *Finanzwissenschaft*, III: s. 776.

inkomst af «rörliga värden» (värdepapper) [1]). De direkta skatterna uppgå därför i verkligheten till 558,428,434 fr. De viktigaste posterna äro: grundskatt, 185,842,339 fr., «personell och mobiliarskatt», 96,821,864 fr., dörr- och fönsterskatt, 62,005,143 fr., näringsskatt *(patentes)*, 132,206,471 fr., samt afgift för inkomst af värdepapper, 70,647,500 fr. De indirekta skatterna utgöra med ofvannämnda korrektioner 2,033,088,432 fr. Häri ingå såsom de förnämsta posterna registreringsafgifter, 533,085,001 fr., stämpelpappersafgift, 184,536,201 fr., tull, 445,148,850 fr., accis på drycker, 508,128,000 fr., på salt, 11,219,000 fr., skatt på socker (tull och accis), 182,982,500 fr., prisförhöjning på snälltågsbiljetter, 63,741,000 fr., skatt på hästar och vagnar, 12,929,480 fr. Dessutom måste till de indirekta skatterna hänföras inkomsten af statsmonopolen på tändstickor, tobak och krut. Bruttoinkomsten af dessa utgör 448,851,000 fr. Härifrån afgå monopolens driftkostnader, 84,604,933 fr., återstående 364,246,067 fr. äro att tillägga de indirekta skatterna, som då stiga till 2,397,334,499 fr. Läggas härtill de direkta skatterna, 558,428,434 fr., blir summan af samtliga skatter 2,955,762,933 fr.

I Italien utgöra samtliga skatter — med afräknande af lotteriinkomsterna och monopolens driftkostnader — 1,268,926,589 lire. De direkta skatterna uppgå till 479,276,500 l., hvaraf grundskatt 103,380,000 l., byggnadsskatt 89,400,000 l. och inkomstskatt 286,496,500 l. De indirekta skatterna anslås till sammanlagdt 789,650,089 l. De viktigaste posterna äro: arfsskatt, 37,000,000 l., registreringsafgifter, 61,500,000 l., stämpelpappersafgift, 67,900,000 l., afgift för bankers och handelsbolags förrättningar, 12,000,000 l., järnvägsskatt, 21,030,000 l., tull, 232,000,000 l., accis, 111,965,000 l.; bruttoinkomsten af tobaksmonopolet utgör 197,000,000 l., af saltmonopolet 74,500,000 l., tillsamman 271,500,000 l.; båda monopolens driftkostnader uppgå till 47,619,911 l., nettobehållningen utgör sålunda 223,880,089 l.

Spanien måste utelämnas, då jag saknat uppgift rörande monopolens driftkostnader.

För Portugal beräknas samtliga skatter till 43,148,120 milreïs, hvaraf direkta 13,348,070 m., indirekta 29,800,050 m.

---

[1]) Wagner, a. a., III: s. 498.

I Ryssland utgjorde skatterna enligt räkenskaperna för 1899 886,599,000 rubel; häraf voro direkta 121,346,000 r., indirekta 765,253,000 r. De direkta skatterna voro: grundskatt och personella afgifter, 43,543,000 r., afgift för handelslicenser, 61,073,000 r., och inkomstskatt (5 % af inkomst från kapital), 16,730,000 r. Af de indirekta skatterna voro de betydligaste: tull 219,276,000 r., skatt på starka drycker, 310,297,000 r., på tobak 38,893,000 r., på socker 67,523,000 r., på nafta och tändstickor 33,009,000 r., stämpelpappersafgift 39,322,000 r. samt arfsskatt 30,391,000 r. Till den ofvan uppgifna summan af de indirekta skatterna bör ytterligare läggas inkomsten af brännvinsmonopolet. Brutto utgjorde denna 110,756,000 r., härifrån får så dragas reella värdet af försåldt brännvin, motsvarande monopolets driftkostnader, 76,239,000 r.: återstående 34,517,000 r. äro att tillägga de indirekta skatterna, som härigenom stiga till 799,770,000 r. Samtliga skatter utgöra da 921,116,000 r.

För Rumänien, Serbien och Grekland kan jag ej uppgifva några siffror, då jag saknat uppgift angående monopolens driftkostnader.

I Bulgarien uppgå skatterna till 70,372,147 lei; de direkta utgöra 35,294,900 l., de indirekta 35,077,247 l.

Turkiet måste förbigås på grund af sitt otillfredsställande räkenskapsväsende.

För att möjliggöra jämförelse de olika länderna emellan hafva skatterna i de utom-skandinaviska staterna här nedan evalverats till kronor efter följande kurser: 1 pund st. = 18,16 kr.: 1 franc = 1 finsk mark = 1 lire = 1 leü = 0,72 kr.: 1 riksmark = 0,89 kr.; 1 florin (nederl.) = 1,50 kr.; 1 krona (österr.) = 0,75 kr.; 1 rubel = 1,92 kr.; 1 milreïs = 3,24 kr.

Skatter till staten, i millioner kronor.

	Direkta	Indirekta	Summa
Frankrike	402,0	1726,1	2128,1
Storbritannien och Irland	407,5	1608,8	2016,3
Ryssland	233,0	1535,5	1768,5
Österrike-Ungern	356,0	798,7	1154,7

	Direkta	Indirekta	Summa
Italien	345,1	568,5	913,6
Preussen	176,5	543,6	720,1
Bäjern	32,6	145,0	177,6
Belgien	40,4	133,5	173,9
Nederländerna	51,0	116,1	167,1
Portugal	43,2	96,6	139,8
Sverige	11,9	107,1	119,0
Danmark	10,8	51,6	62,4
Norge	5,0	49,2	54,2
Bulgarien	25,4	25,3	50,7
Finland	4,3	26,2	30,5

Af samtliga skatter utgöra de direkta, i procent: i Bulgarien 50, Italien 38, Österrike—Ungern och Portugal 31, Nederländerna 30, Preussen 25, Belgien 23, Storbritannien och Irland 20, Frankrike 19, Bäjern 18, Danmark 17, Finland 14, Ryssland 13, Sverige 10, Norge 9. Denna ordningsföljd mellan staterna torde vara ganska oväntad. Vanligen anser man den indirekta beskattningen erbjuda större möjligheter, där det gäller att nyttja folkets skatteförmåga till dess yttersta gräns. Här ser man emellertid Italien, ett land, där denna gräns säkerligen är i det närmaste uppnådd, intaga det näst främsta rummet på listan. Också det land, som står först på listan, Bulgarien, och de som följa närmast efter Italien, Österrike—Ungern och Portugal, utmärka sig, som bekant, ingalunda genom synnerligen lysande finanser. Att ordningsföljden mellan staterna delvis blir en annan, liksom öfver hufvud de direkta skatternas procentsats högre, om hänsyn tages jämväl till kommunalskatterna, skall längre fram påvisas.

Af större intresse än skatternas absoluta storlek, hvarför nu redogjorts, är en beräkning af deras storlek i förhållande till folkmängden. För en dylik bör medelfolkmängden under resp. år läggas till grund; där uppgift angående denna saknas, såsom vanligen är fallet, måste den beräknas med ledning af folkökningen under sistförflutna period, för hvilken uppgift härom föreligger. För de länder, i hvilka finansåret ej sammanfaller med kalenderåret, har medelfolkmängden under finansåret i allmänhet antagits lika med folkmängden vid det kalenderårs slut,

under hvilket finansåret begynte. Koloniernas folkmängd har naturligtvis ej medtagits, för Ryssland likväl dess asiatiska besittningars, men däremot ej Finlands. På så sätt hafva följande värden på skattekvoterna pr invånare erhållit.

Skatter till staten, i kronor pr invånare.

Frankrike	55	Österrike-Ungern	25
Storbritann. o. Irland	50	Portugal	25
Nederländerna	33	Sverige	23
Bäjern	29	Preussen	21
Italien	29	Bulgarien	20
Danmark	26	Ryssland	13
Norge	26	Finland	11
Belgien	26		

I och för sig äro dock dessa siffror ej så synnerligen upplysande, då ju äfven *kommunalskatterna* måste tagas i betraktande vid en uppskattning af skattebördan. Såsom förut nämnts, har jag emellertid ej ägt tillgång till säkra uppgifter rörande kommunalskatterna för mer än ett fåtal länder.

I Norge utgjorde 1897 herredsskatterna 9,137,641 kr., hvaraf direkta 8,844,140 kr., indirekta 293,501 kr.; amtsskatten uppgick till 2,753,905 kr. (direkt); skatterna till städerna utgjorde 13,298,781 kr., hvaraf direkta 12,364,800 kr., indirekta 933,981 kr. Härtill komma vidare skolkretsarnes särskilda afgifter, 189,441 kr., samt verks och bruks bidrag till fattig- och skolväsendet, 206,443 kr. Tillsamman stego sålunda de norska kommunalskatterna till 25,586,211 kr., hvaraf direkta voro 24,358,729 kr., indirekta 1,227,482 kr. — I Danmark utgjorde kommunalskatterna 1898 (för amtskommunerna finansåret 1898/99): i Köpenhamn 8,391,260 kr., hvaraf direkta 7,435,086 kr., indirekta 956,174 kr. (härvid har den till staten utgående «ligningsskatten» frånräknats); i öfriga städer samt handelsplatserna 7,605,146 kr., direkta 6,958,841 kr., indirekta 646,305 kr.; i sognekommunerna 13,676,653 kr., direkta 13,151,847 kr. (hvaraf i naturaprestationer 632,313 kr.), indirekta 524,806 kr.; i amtskommunerna 5,224, 669 kr. (direkta). Sammanlagdt uppgingo kommunalskatterna till 34,897,728 kr., hvaraf de

direkta utgjorde 32,770,443 kr., de indirekta 2,127,285 kr. — I Finland utgjorde kommunalskatterna 1899: i städerna 7,908,949 m., hvaraf direkta 4,380,487 m., indirekta 3,528,462 m., i landskommunerna 4,993,698 m. (direkta); tillsamman 12,902,647 m., hvaraf direkta 9,374,185 m., indirekta 3,528,462 m. — I Storbritannien och Irland uppgifvas officiellt kommunalskatterna för 1897/98 till 64,017,058 pd. st., hvaraf direkta 56,684,692, indirekta 7,332,366 pd st. Emellertid ingå bland de direkta skatterna, eget nog, inkomster af gas-, vatten- och elektricitetsverk. För England och Skottland finnes särskild uppgift öfver deras belopp, för Irland har jag, visserligen tämligen godtyckligt, uppskattat dem till $^1/_{10}$ af hela summan direkta skatter. Härmed sjunker beloppet af de direkta skatterna till omkr. 45,5 mill. pd st. och beloppet af samtliga skatter till 52,8 mill. pd st. — I Nederländerna utgjorde kommunalskatterna 1899: till provinserna 2,876,000 fl. (direkta); till kommunerna 23,800,726 fl., hvaraf direkta 22,818,000 fl., indirekta 982,726 fl.; tillsamman sålunda 26,676,726 fl., hvaraf direkta 25,694,000 fl., indirekta 982,726 fl. — I Frankrike utgjorde kommunalskatterna 1898: till departementen 183,966,286 fr. (direkta); till kommunerna 585,993,693 fr., hvaraf direkta 252,798,787, indirekta 333,194,906 fr.; tillsamman 769,959,979 fr., hvaraf direkta 436,765,073, indirekta 333,194,906 fr. Häri äro inräknade bidragen till vägväsendet, beräknade till 60 mill. fr.[1]). — I Italien utgjorde kommunalskatterna 1897: till provinserna 86,673,258 l., hvaraf direkta 86,463,088 l., indirekta 210,170 l.; till kommunerna 351,087,610 l., hvaraf direkta 170,360,544 l., indirekta 180,727,066 l.; tillsamman 437,760,868 l., hvaraf direkta 256,823,632 l., indirekta 180,937,236 l.

Vid reduktion af främmande myntslag till kronor erhållas följande summor för kommunalskatterna.

Skatter till kommunerna, i millioner kronor.

	Direkta.	Indirekta.	Summa.
Storbritannien och Irland	958,8	133,1	1,091,9
Frankrike	314,5	239,9	554,4
Italien	184,9	130,3	315,2

[1]) Wagner, *Finanzwissenschaft*, Ergänz.-h.: s. 141.

	Direkta	Indirekta	Summa
Sverige	48,6	—	48,6
Nederländerna	38,5	1,5	40,0
Danmark	32,8	2,1	34,9
Norge	24,4	1,2	25,6
Finland	6,8	2,5	9,3

I kronor pr invånare utgjorde kommunalskatterna i Storbritannien och Irland 27, Danmark 15, Frankrike 14, Norge 11, Italien 10, Sverige 10 (9,5), Nederländerna 8, Finland 4.

Sammanräknas kommunalskatterna med skatterna till staten, erhållas följande summor. [1])

Samtliga skatter, i millioner kronor.

Storbritannien och Irland	1,366,3	1,741,9	3,108,2
Frankrike	716,5	1,966,0	2,682,5
Italien	530,0	698,8	1,228,8
Nederländerna	89,5	117,6	207,1
Sverige	60,5	107,1	167,6
Danmark	43,6	53,7	97,3
Norge	29,4	50,4	79,8
Finland	11,1	11,1	39,8

I procent af samtliga skatter utgöra de direkta: i Danmark 45, Storbritannien och Irland, Italien och Nederländerna 43, Norge 37, Sverige 36, Finland 28, Frankrike 26 %. Staternas ordningsföljd blir sålunda nu en helt annan, än då hänsyn tages endast till skatterna till staten. Sverige och Norge, som i så fall intaga de sista rummen, rycka nu upp i jämbredd med öfriga stater eller stanna åtminstone ej långt tillbaka. Talet om, att de indirekta skatterna skulle i Sverige utgöra en allt för stor del af hela skattebördan, är därför föga befogadt och blir det ännu mindre efter genomförandet af de föreslagna förändringarna i afseende på allmänna bevillningen. Ty naturligtvis får man vid afgörande af frågan om direkt eller indirekt skatt, alldeles icke

[1]) Man kunde möjligen sätta i fråga det berättigade i en sådan sammanräkning, då uppgifterna till en del afse olika år. De härigenom uppkommande eventuella felen äro dock säkerligen af ringa betydelse.

döma efter förhållandet i fråga om skatterna till staten, utan äfven kommunalskatterna måste härvid tagas med i beräkningen.

Samtliga skatter, i kronor pr invånare.

Storbritannien och Irland	77	Italien	39
Frankrike	69	Norge	37
Nederländerna	41	Sverige	33
Danmark	41	Finland	15

Skillnaden mellan å ena sidan Storbritannien och Irland, å andra sidan Finland är utomordentlig. Säkerligen beteckna också dessa stater ytterpunkterna i fråga om beskattningen. Frånsedt duodesländer, sådana som Lichtenstein och Monaco, torde ingen europeisk stat hafva att uppvisa en lägre skattekvot pr invånare än Finland, liksom med visshet ingen en större än Storbritannien. Att från dessa siffror sluta till det verkliga skattetrycket i de olika länderna vore dock obefogadt. Förmögenheten och inkomsten äro ju så helt olika. Så t. ex. är skattekvoten pr inv. i Nederländerna lika stor som eller något större än skattekvoterna i Danmark, Italien, Norge och Sverige; kunde man taga hänsyn till förmögenheten, skulle det emellertid säkerligen visa sig, att de sistnämnda länderna äro långt hårdare beskattade än Nederländerna. Hvad särskildt Sverige beträffar, så torde man tyvärr knappast kunna med en utmärkt dansk nationalekonom räkna detta bland de lägst beskattade staterna, men så anslår denne också samtliga skatter i Sverige till endast 18 kr. pr inv. [1]). Otvifvelaktigt får Sverige anses såsom ett ganska starkt beskattadt land, om det också ej hör till de hårdast beskattade. Norge har i hvarje fall försteget. Att skatterna det oaktadt — med undantag för vissa öfverbeskattade kommuner — ej kännas så synnerligen tryckande, talar ovillkorligen till vårt beskattningssystems fördel, liksom det visar, att den ekonomiska bärkraften i vårt land är större än man i allmänhet föreställer sig.

[1]) Falbe Hansen, *Finansvidenskab*, 1: s. 152. Öfver hufvud äro de på detta ställe meddelade siffrorna betydligt lägre än de af mig uträknade. Emellertid äro mina siffror med säkerhet ej för höga, snarare skulle de kunna vara något lägre än de verkliga.

Strödda meddelanden.

Den åttonde internationella statistiska kongressen i Budapest. Under dagarne 29 sept.—4 okt. detta år höll det internationella statistiska institutet, *l'Institut international de statistique*, sin åttonde session i Ungarns vackra hufvudstad, Budapest. Ett ej ringa antal medlemmar och inbjudne hade infunnit sig. Så godt som alla europeiska länder voro representerade, men isynnerhet Frankrike, Ryssland och Tyskland. De tre skandinaviska länderna hade hvar sin representant. Mötets president var den vid senaste kongressen i Kristiania 1899 till president för Institutet valde von Inama Sternegg, den bekante chefen för Österrikes statistiska byrå, en lika utmärkt vetenskapsman som älskvärd och vinnande personlighet. Vice presidenter voro fransmannen Levasseur, tysken Lexis och ryssen Troïnitsky — allt berömda personer och namn inom den vetenskapliga och statistiska verlden. För öfrigt hade infunnit sig de fleste storheterna på statistikens område, den gamle Bodio, von Mayr, Blenck, Mayet, Jacques Bertillon, Turquan, Fernand Faure m. fl. Körösy, Budapests bekante statistiker, befann sig på platsen.

Mötets förhandlingar voro både många och långa samt omfattade en massa olikartade ting på statistikens flesta områden. Efterföljande förteckning öfver de inom de olika sektionerna hållna föredragen gifver den bästa föreställningen om dess arbeten.

Sektion för demografi:

Von Mayr (Tyskland): Die Ziele des Ausbau's der Auswanderungs-Statistik.

Thirring (Ungarn): Plan einer internationalen Statistik der Wanderungen, sowie Bemerkungen über den Begriff und das Wesen der Wanderungen.

De Chyser (Ungarn): Statistique des aliénés.

Hjelt (Finland): Remarques critiques sur la longévité en Finlande.

Bertillon (Frankrike): Propositions relatives à l'uniformité à apporter dans l'établissement des graphiques.

Körösy (Ungarn): Weitere Beiträge zur Statistik der menschlichen Fruchtbarkeit.

Turquan (Frankrike): L'annuaire international de statistique.

Verrijn-Stuart (Nederländerna): Natalité, mortinatalité et la mortalité enfantine selon le degré d'aisance dans quelques villes et dans un nombre de communes rurales dans les Pays-Bas.

Ráth (Ungarn): Sur la méthode la plus simple de mesurer la fécondité des mariages.

Sektion för ekonomisk statistik:

De Körösy (Ungarn): Statistique des sociétés anonymes.

Neymarck (Frankrike): Exposé de la question sur la statistique internationale des bilans des sociétés de crédit.

Juglar (Frankrike): Les signes caractéristiques de l'état économique, social et moral des sociétés humaines, à une époque déterminée dans les divers pays.

Fellner (Ungarn): Evaluation de la richesse nationale.

Levasseur: Sur les procédés de la statistique agricole.

Mandello (Ungarn): Sur la méthode de la statistique des salaires agricoles.

Olanesco (Rumenien): Statistique des dettes hypothécaires.

Bedö (Ungarn): Statistique forestière internationale.

Rasp (Tyskland): Zur Frage einer internationalen Berufs-Sparcassen-Statistik.

E. Levasseur (Frankrike): Projet de Statistique internationale des caisses d'épargne, présenté par M. Emile Levasseur au nom de M. Rostand.

De Vargha (Ungarn): Considérations générales sur la statistique du commerce extérieur.

De Hegyeshalmy (Ungarn): De la méthode suivie pour l'enquête statistique faite en Hongrie en 1889 sur la production industrielle.

Szterényi (Ungarn): Des moyens de la politique industrielle en Hongrie et ses résultats.

Waxweiler (Belgien): Le recensement industriel belge du 31 octobre 1896. Quelques conclusions de technique statistique.

Sektion judiciel och administrativ statistik:

Vacher (Frankrike): Projets de résolutions sur l'organisation d'une statistique internationale des chemins de fer.

De Wendrich (Ryssland): Betrachtungen über die internationale Eisenbahnstatistik.

Vacher (Frankrike): Projets de résolutions sur l'organisation d'une statistique internationale de l'électricité.

De Hennyey (Ungarn): Rapport sur la statistique de la poste de Hongrie.

Bosco (Italien): Rapport sur la statistique judicaire et civile.

Fahlbeck (Sverige): Quelques résultats de la statistique judiciaire et civile en Suède.

Ráth (Ungarn): Sur la méthode de la statistique criminelle de la Hongrie réorganisée en 1900.

De Lannoy (Belgien): Influence du choix de l'unité sur les résultats de la statistique criminelle.

Blenck (Tyskland): Sur une statistique internationale des incendies.

Schnapper-Arndt (Tyskland): Zur Theorie der Privatwirtschaftsstatistik.

Rubin (Danmark): Une enquête sur la consommation des familles d'ouvriers danois.

Mischler (Österrike): Armenkataster als Grundlage der Armenstatistik.

Mischler (Österrike): Arbeitsvermittlungsstatistik.

Därtill förekommo uti de hvarje dag från kl. 1 pågående »allmänna mötena» föredrag och diskussioner, hvaribland må nämnas:

om folkräkningen uti de länder, där ännu inga sådana föreligga (Baines—England och Kiær);

om den internationella nomenclaturen för dödsorsakerna (Bertillon);

om den representativa statistiska metoden (Kiær);

om ländernas ytinnehåll och folkmängd (Levasseur);

om senaste folkräkningen (Bertillon);

om de på fast och lös egendom hvilande skatterna i Frankrike och andra länder (Vacher, Neumarck, Moron, Faure — alla fransmän).

Det är, som man ser, både mångt och mycket, som förelegat till behandling, nästan mer än som på så kort tid hinner smältas. Det vittnar emellertid om det rastlösa arbete, som i nutiden pågår inom statistikens olika områden. Bland de mera märkliga föredrag, som vid mötet höllos, må framhållas holländaren Verrijn-Stuarts öfver fruktsamheten m. m. inom olika sociala skikt uti några holländska städer och kommuner. Härvid bekräftades den ofta gjorda iakttagelsen, att alla dessa moment stå i omvändt förhållande till förmögenhetsvillkoren. — Kiærs skötebarn, den representativa metoden, blef föremål för förnyad behandling, men blott vida omildare än den, som tidigare kommit detta förslag till del. Utom dess upphofsman var det endast Rubin, som vågade taga metoden i försvar. Dock syntes mig flertalets dom öfver densamma väl sträng. Däremot lyckades det den energiske chefen för Norges statistiska byrå bättre att få understöd för sitt förslag att anställa fortlöpande undersökningar rörande befolkningen uti de länder, som ännu ej äga ordnade folkräkningar. Väl förmådde des ej Institutet att själft taga saken om hand; men Kiær lyckades

dock enskildt intressera åtskilliga statistici för saken, så att en teckning af bidrag till densamma kom till stånd. Ledningen af detta arbete skall öfvertagas af Rubin i Köpenhamn.

Slutligen må ock omnämnas försöken att skapa en bättre internationell statistik, otvifvelaktigt ett af de mest behjärtansvärda önskemålen för närvarande. Turquan sökte få Institutets understöd för en af honom utgifven *Annuaire,* men man vägrade att vara med härom, hufvudsakligen af de skäl, som förut i denna tidskrift (häft. 1 af innev. årg.) anförts emot dessa årsböcker, som ofta kritiklöst sammanställa inbördes icke jämförliga uppgifter. Men icke heller vågade man nu taga upp frågan om en internationell statistisk byrå, som uti nämnda uppsats af Flodström föreslagits. Man ansåg denna sak, ehuru mycket önskvärd, dock så stor och så svår, att man föredrog att ställa den på framtiden. Möjligen kan den vid nästa möte, som enligt inbjudning kommer att hållas i Berlin år 1903, åter upptagas med större utsikt om framgång.

Såsom äfven af denna korta berättelse torde framgå, arbetades ganska flitigt vid denna kongress. Men huru mycket man arbetade, så försummades likväl ej nöjena. Därför drogo värdarne, organisationskommittén med Professor Louis Lang som ordförande samt staden Budapest rikligt försorg. Mötet och dess enskilda medlemmar voro föremål för en storartad gästfrihet. Såväl denna som stadens herrliga läge och det sommarlika vädret förlänade åt dessa dagar en tjusning, som sent skall glömmas af dem, som varit med om dem.

Utländska värdepapper i fransk ägo. Enligt en nyligen verkställd officiell undersökning härom, hade under åren 1884—1900 uppvisats och belagts med stämpel utländska värdepapper till ett sammanlagdt *nominellt* belopp af 16,7 milliarder francs. Af dessa papper var det allra mesta eller 16,2 milliarder utsläppt och stämpladt i Paris samt efter de olika låntagarne så fördeladt:

	Mill. frcs.		Mill. frcs.
Ryssland	6,367	Rumänien	313
Turkiet	1,734	Argentina	307
Portugal	938	Schweiz	237
Spanien och Cuba	770	Serbien	196
Italien	735	Danmark	187
Österrike-Ungarn	722	Grekland	185
Egypten	713	Belgien	184
Tunis	526	Holland	112
Brasilien	488	England	102
Kina	459	Finland	94
Sverige-Norge	353		

Återstoden, omkring 468 mill. frcs., kommer på 27 olika länder, mest utomeuropeiska. Sammanställer man den kolossala lånesumma, hvarmed Ryssland hemsökt den franska marknaden, med det obetydliga belopp tyska papper, som utsläppts på densamma — blott 27,6 mill. frcs. — så har man häruti oafsedt de båda ländernas olika lånebehof en vältalig ekonomisk kommentar till de senaste trettio årens politiska historia. För öfrigt äro siffrorna ett lysande vittnesbörd om Frankrikes rikedom. Visserligen äro flera af dessa papper ej värda pari, såsom de här upptagits, men andra stå ej obetydligt däröfver, och åtskilliga poster finnas nog, hvilka ännu ej företetts och därför ej stämplats, så att franska finansmän i verkligheten skatta totala värdet å i fransk ägo befintliga utländska papper till öfver 20 milliarder francs.

Rysslands folkmängd. Uti ett föregående häfte af denna tidskrift (n. 4, 1901) förekom en del uppgifter om Rysslands folkmängd, hämtade ur amerikansk källa. Dessa voro emellertid ej så litet öfverdrifna, efter hvad de nu föreliggande officiella uppgifterna, meddelade vid det statistiska Institutets senaste kongress, gifva vid handen. Totala folkmängden för hela det Ryska riket utom Finland utgjorde Dec. 1900 — 125,3 millioner (62,3 mill. mk. och 63,0 mill. kvk.), hvilka voro så fördelade:

				mk.	kvk.
Europeiska Ryssland	93,2	mill.	däraf	45,6	47,6
Polen	9,4	»	»	4,7	4,7
Kaukasus	9,3	»	»	4,9	4,4
Sibirien	5,7	»	»	2,9	2,8
Centralasien	7,7	»	»	4,1	3,6

Särskildt att beakta är kvinkönets undertalighet icke blott uti de utomeuropeiska delarne utan äfven uti Polen, där mankönet med 22000 öfverskjuter det förra.

H
8
S7
arg.4

Statsvetenskaplig tidskrift
för politik - statistik -
ekonomi

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY